

Doktori (PhD) értekezés

Ung vármegye rendvédelmi szervei 1890–1918 között

Varga Róbert

DEBRECENI EGYETEM

BDT

Debrecen, 2023

UNG VÁRMEGYE RENDVÉDELMI SZERVEI 1890–1918 KÖZÖTT

Értekezés a doktori (PhD-) fokozat megszerzése érdekében
a történelem tudományágban

Írta: Varga Róbert okleveles történész, történelem szakos tanár

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája
(Történelem Programja) keretében

Témavezető: Dr. Püski Levente

.....

(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20...

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20...

„Én Varga Róbert teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2023. március 3.

.....

Varga Róbert

Tartalom

Bevezetés.....	6
I. Historiográfiai áttekintés	10
II. fejezet. Ung vármegye és a megyeközpont általános leírása 1890–1918 között.....	19
2.1. Ung és Ungvár földrajzi és gazdasági adottságai.....	19
2.2. Ung vármegye nemzetiségi és vallási összetétele	21
2.3. Politikai és egyesületi élet Ung vármegyében.....	24
2.4. Ung bűnözési statisztikai országos és regionális viszonylatban.....	25
III. fejezet. A Magyar Királyi Csendőrség szerveződése és működése Ung vármegyében	
1881–1914 között.....	30
3.1. A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása	30
3.2. Ung vármegye csendőrségének strukturális felépítése és személyi állománya.....	39
3.3. Kémelhárítás és embercsempészet elleni harc.....	50
3.4. Közegészségügyi kihágások	59
3.5. A csendőrségi visszaélések és a csendőrség konfliktusai a közigazgatási szervekkel	60
IV. fejezet. Az Ungvári Városi Rendőrség 1890–1914 között	63
4.1. A városi rendőrség a dualizmus korszakában.....	63
4.2. Az Ungvári Városi Rendőrség szerkezeti és személyállománya.....	65
4.3. Berzeviczy István rendőrkapitánysága (1893–1916).....	73
4.4. Sztrájkok és mozgalmak elleni küzdelem	81
4.5. Letartóztatások, kocsmabezárások, kémelhárítás	83
4.6. Köztisztaság, balesetvédelmi kihágások	94
4.7. Bordélyház és prostitúció	98
4.8. Rendőrségi atrocitások	101
V. fejezet. Az Északi Front katonapolitikai hatása a rendvédelmi szervek munkájára	
Ung vármegyében és Ungvár városában 1914–1918 között.....	104
5.1. Harc a Kárpátokban 1914–1915 között.....	104
5.2. Galíciai menekültek Ung megyében	109
5.3. Az Ungvári Városi Polgárőrség létrehozása.....	112
5.4. Rekvirálások és katonai visszaélések.....	117
5.5. Rendőrkapitány-választás Ungváron	126
5.6. A Bruszilov-offenzíva	135
5.7. A IV. Ungvári Szárnyparancsnokság működése 1916–1918 között.....	138
VI. fejezet. A hátszág és Ung vármegye gazdasági és társadalmi helyzete 1914–1918 között.....	146

6.1. A hátország helyzete 1914–1918 között	146
6.2. Gazdasági és piackorlátozások bevezetése.....	149
6.3. A rendőrség szerepe Ungvár gazdasági életében.....	159
6.4. Iparúzési engedélyek hiánya és azok következménye Ungváron.....	161
6.5. Élelmiszerekkel, közszükségleti cikkekkel és luxustermékekkel történő visszaélések	165
6.6. Prostitúció és csavargás	183
6.7. Köztisztaság és közegészségügy	186
6.8. Az Ungvári Városi Rendőrség statisztikái 1916–1918 között.....	190
6.9. A spanyolnátha Ung vármegyében	205
6.10. Ung vármegye csehszlovák megszállása.....	206
VII. Összegzés	211
VIII. Levéltári források	215
IX. Felhasznált irodalom	217
X. Térképek.....	227
XI. Táblázatok	231

Bevezetés

A rendészettörténelmi kutatásokkal kapcsolatos érdeklődés a rendszerváltozás után kezdett egyre jobban teret nyerni. Több kötet és önálló publikáció is megjelent a témával kapcsolatban, amelyek döntő többségének főbb irányait a rendvédelem szervezeti struktúrája és a személyi állomány vizsgálata adta. Így háttérbe szorultak azok a helytörténeti kutatások, amelyek segítségével egy-egy régió speciális rendészeti helyzetét megismerhetné az érdeklődő.

Disszertációm témaválasztásakor figyelembe vettem a fentebb leírt aspektusokat, így esett a választásom Ung vármegye rendvédelmi szempontból történő vizsgálatára. Ugyanis a szóban forgó földrajzi terület rendészeti múltja fehér foltnak számít, mivel hasonló jellegű kutatómunkát nem végeztek ezt megelőzően. A témaválasztás mellett fontos volt meghatározni a kronológia határokat is. Választásom azért esett az 1890–1918 közötti időszakra, mert így megvizsgálhattam, hogy az ungi rendvédelmi szervek hogyan működtek békeidőben és háborús körülmények között. A vizsgált időszak kronológiai határait a III. Ungvári Szárnyparancsnokság létrehozása (1890) és az első világháború vége (1918) határozták meg. Disszertáciomban az ungi rendvédelmi szervek működését vizsgálom főként a levéltári források szemszögéből. Így elsősorban a rendészeti szervek dokumentumaiban használt kifejezéseket, fogalmakat alkalmazom egy-egy ügy vizsgálata során.

Ung vármegyében két testület hatáskörébe tartozott a rendfenntartói tevékenység: ez a Magyar Királyi Csendőrség és az Ungvári Városi Rendőrség volt. Utóbbi szervezet a megyeközpontban fejtette ki tevékenységét, míg az előbbi a vármegye vidéki területeit tartotta ellenőrzés alatt.

Dolgozatomat a rendelkezésemre álló levéltári források alapján öt fejezetre osztottam fel. Az első fejezetben Ung vármegye általános gazdasági, etnikai, vallási és politikai helyzetével kapcsolatban nyerhetünk betekintést. A vármegye gazdasági súlyát tekintve az északkeleti térség vezető erejének számított, megelőzve a szomszédos megyéket. Ám országos viszonylatban az elmaradott megyék közé tartozott. Az 1910-es népszámlálási adatokat felhasználva kiderült, hogy a vármegye területén a magyarság abszolút többséggel nem rendelkezett. Bár a vármegye lakosságának számbeli többségét a főleg hegyvidéki részekben élő ruszinok alkották, a vezető szerep mégis az államalkotó nemzeté, a magyaré volt.

Az ungi politikai és egyesületi élet központja a megyeközpont, Ungvár volt. A városban több politikai jellegű kör alakult és működött, amelynek tagjai döntő többségében magyar nemzetiségűek voltak. A politikai célú egyesületek mellett alakultak vallási jellegű csoportok is a vármegyében, mint például a Szent Bazil Társulat és a Chewra Kadischa.

A második fejezetben a Magyar Királyi Csendőrség szervezésztörténetét mutatom be, kitérve azokra a fontos mozzanatokra, amelyek lehetővé tették a Török Ferenc által vezetett

testület létrehozását és működését. Ezt követően a csendőrség általános szolgálati tevékenységét, illetve felszereltségét ismertetem. Így pedig egy átfogóbb képet kapunk az 1881-ben létrejött csendőrségről. A fejezet további részében kerül sor Ung vármegye csendőrségének bemutatása. Korabeli források és a *Csendőrségi zsebkönyv* című kiadvány segítségével, valamint térképek és táblázatok illusztrálásával nyerhetünk betekintést a csendőrség strukturális felépítésébe a megye területén. Majd azokat az eseteket vázolom fel, amelyekkel az ungi csendőrség foglalkozott. Levéltári források alapján békeidőben három fő feladatuk volt: a kémelhárítás, az embercsempészet megfékezése és a köztisztaság betartatása. Ugyan a kémelhárítás békeidőben a detektívek és a határszéli rendőrség feladata volt, mégis aktívan bevonták ebbe az ungi csendőrséget is.

A harmadik fejezetben az országos, illetve az Ungvári Városi Rendőrséget mutatom be. A csendőrség példája alapján a városi rendőrség szervezeti és személyi állományát ismertetem országos szinten, illetve olyan reformtörekvéseket, mint például amelyeket Hegedüs Sándor, Gyöngyös város rendőrkapitánya indítványozott. Szűkítve a rendőrség szervezettörténetét, a fejezet további részében az Ungvár városában működő rendőrséget vizsgálom. A korabeli források felhasználásával bemutatom, hogyan nézett ki a megyeközpont rendészeti szerve, irányítása és személyi állománya. Ezt követően rátérek azokra az esetekre, amelyekkel a rendőrségnek foglalkoznia kellett városi szinten. A korabeli forrásokból kiderült, hogy hasonló feladataik voltak, mint vidéki kollégáiknak, azonban észrevehetők többek között például foglalkoztatási eltérések: ilyen volt a különböző sztrájkmozgalmak felszámolása, a kocsmellenőrzések és téli hónapok balesetvédelmi szabályinak a betartatása a városi polgársággal.

A negyedik fejezetben az első világháború – korszakunkban a nagy háborúnak nevezték – kitörését és annak végét vizsgálom meg, különös tekintettel arra, hogy milyen hatást gyakoroltak Ung vármegyére és annak rendvédelmi szerveire. Az orosz katonai mozgósítás és a cári csapatok gyors előretörésével a front hamar elérte a megye területét, így a katonai vezetés kénytelen volt a perecsenyi, nagybereznai, szolyvai és alsóvereckeai területeket hadműveleti területekké nyilvánítani. A közvetlen hadműveletek a Kárpátokban 1914 szeptemberétől 1915 márciusáig tartottak, mialatt több alkalommal sikerült a Monarchia csapatainak visszavernie az ellenség támadásait. 1916. június 4-én újabb orosz offenzívával kellett szembenéznie az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetésének, amely a Bruszilov-offenzíva néven vonult be a történelembe. A támadás kezdeti sikerei rávilágítottak arra, hogy az oroszok előretörésének következtében veszélybe kerülnek a stratégiai hegyi hágók a Kárpátokban. Az orosz front utolsó nagy orosz támadását 1917. június 18-án indították Kerenszkij-offenzíva néven, amely ismételen kudarccal végződött orosz szempontból. Ezután a Monarchia ellenfele teljesen

elvesztette katonai kezdeményezőképességét, és az országban végbemenő társadalmi folyamatok következtében (bolsevik hatalomátvétel) megkötötték 1918. március 3-án a breszt-litovszki békét.

A ötödik fejezetben a háborús mindennapokat és a rendvédelmi szervek szerepét vizsgálom, két részre bontva. A fejezet első szakaszában a Magyar Királyság azon intézkedéseit taglalom, amelyek a társadalom és a gazdaság zavartalan működésére irányultak. A második részben szűkítem a vizsgálatot, és a kutatás vezérfonalát Ung vármegyére irányítom. Dolgozatom e részében nem vizsgálom külön-külön a helyi rendvédelmi szervek tevékenységeit. Ennek két oka van: először is, mert a levéltári forrásokból körvonalazódott, hogy a megye vidéki területeinek közbiztonságáért felelős csendőrség jelentős részét átvezényelték katonai szolgálatot teljesíteni, másodszor pedig a csendőrségi iratok 1917–1918 közötti időszakra vonatkozólag hiányosak, így a szervezet vizsgálata teljeskörűen nem volt lehetséges. A korabeli dokumentumokból kiderült, hogy a galíciai front negatív eseményei következtében nagyszámú háborús menekült érkezett Ung vármegye területére. A magyar honos menekülteket igyekeztek a veszély elmúltával hazaszállítani. A vagyontalan osztrák állampolgárokat Ungarisch Hradischba, a gyanús állampolgárokat és zsidókat Grazba és Szatmárnémetibe szállították. Voltak azonban olyan személyek is, akik törvényességet megkerülve nem haladtak tovább az ország azon pontjaira, amelyek ki voltak számukra jelölve ideiglenes lakóhelyükké. A rendvédelmi szervek szemszögéből nézve az ide érkező embertömegek veszélyt jelentettek a vármegyére. Információk hiányában elképzelhető volt, hogy az ellenségnek kémkednek, vagy akár diverzáns akciókat hajtanak végre a hátszág területén, ezzel pedig destabilizálják az Osztrák–Magyar Monarchia háborús törekvéseit. A vármegyébe érkező menekültek több alkalommal konfliktusba keveredtek a helyi lakosokkal is. Ez leginkább Ungvár városában volt tapasztalható: a város polgárai több alkalommal tettek feljelentést a rendőrkapitányságon ez ügyben. A rendőrségi jegyzőkönyvek alapján a megyeszékhelyre érkező idegenek fő jövedelemforrása a feketekereskedelem, az árdragítás és/vagy az uzsora volt. Ezek a vádak háborús körülmények között komolynak számítottak. A városi rendőrség a háború első évétől kezdve hasonló harcokat vívott a helyi boltosokkal is.

Továbbá a fejezet második részét képezik még a rendvédelmi szervek prostitúcióval és csavargással szembeni fellépései is, melyek a nehéz gazdasági helyzet következtében egyre nagyobb gondot jelentettek. Egyrészt a kihágások törvénybe ütköztek, másrészt rombolták a társadalmi erkölcsöt, amely háborús körülmények között fontos alappillére volt egy országnak. A társadalmi morál fenntartása mellett 1914–1918 között egyre szigorúbb közegészségügyi és köztisztasági rendeleteket fogadtak el országos és helyi szinteken. A forrásokból kiderült, hogy a háború utolsó két évében Ungvár városában is szigorúan szabályozták a fent leírt területet. A

rendőrségi jegyzőkönyvekből megtudható, hogy a hatóság több alkalommal szabott ki pénzbüntetést a városi polgárok közegészség és köztisztaság elleni kihágásai miatt. Ezzel párhuzamosan a hadvezetés a csendőrség számára új feladatot irányzott elő: a katonai parancsokból kiderült, hogy Ung vármegye csendőrségének össze kellett írnia azokat a férfiakat, akik hazautaztak szabadságolásuk időtartamára, valamint a hadseregtől kapott parancsokban kiemelték azt is, hogy lajstromba kell venni, mennyi és milyen fegyverrel tértek haza és indultak vissza szolgálati helyükre. Az utasítás indoklása szerint erre azért volt szükség, hogy elkerüljék az illegális fegyverfelhalmozást a vármegye területén.

Disszertációm gerincét a levéltári források adják. Az Ung vármegyére vonatkozó korabeli források döntő részét az ukrajnai Kárpátaljai Állami Területi Levéltárban őrzik. Itt található a 4. fondfőcsoport, amely Ung vármegye főispánjának iratait tartalmazza, az 5. fondfőcsoport – Ung vármegye közigazgatási bizottságának irataival, a 6. fondfőcsoport – Ungvár rendezett tanácsú város polgármesteri hivatalának irataival és a 7. fondfőcsoport – Ung vármegye alispánjának irataival. A levéltári kutatómunkában nehézséget jelentett, hogy a szocialista időszakban a dokumentumok rendezetlenek voltak, így előfordult, hogy a kért dokumentum nem egyezett annak valós tartalmával, ami idővesztést jelentett a kutatómunkában. A kárpátaljai levéltári munka mellett – online – kutatómunkát végeztem a MNL Csongrád–Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltárában is.

További nehézséget jelentett a levéltári munkával kapcsolatban a járványügyi korlátozások – határátlépés – és a 2022-ben kitört háborús konfliktus. Így nem valósulhatott meg többé között a kutatómunka a Magyar Nemzeti Levéltárban sem.

A kutatómunka során felmerült kérdések előirányozták a munka megírásának a menetét. Először is arra kerestem a választ, hogy Ung vármegye területén milyen rendvédelmi szervek működtek az 1890–1918 közötti időszakban. Másodszor rendészeti szempontok alapján milyen feladatokat kellett ellátniuk békeidőben, valamint háborús körülmények között; személyi állományuk elegendő volt-e abban az esetben, ha új feladatokkal látták el a csendőrséget és a városi rendőrséget, stb.

A disszertációban használt helységneveknél az 1910 népszámlálási adatokban feltüntetett neveket és megnevezéseket használom. Annak érdekében, hogy az olvasó helyrajzilag tudjon tájékozódni, a hivatkozásokban feltüntettem a falvak, községek és városok mai megnevezését és területi hovatartozását.

Hálával tartozom feleségemnek és szüleimnek, akik végig segítettek, és bíztak munkám megírásában.

Dolgozatomat feleségemnek ajánlom, aki végig hitt bennem.

I. Historiográfiai áttekintés

A kiegyezést követően a Magyar Királyságban változások történtek a rendvédelem területén. Az osztrák rendészeti szervek hatáskörei, feladatai fokozatosan megszűntek a magyar területeken, mivel ez nem tartozott a dualista állam közös ügyeihez. Így a budapesti kormány nagyobb mozgásteret kapott rendvédelmi szerveinek a kialakításában és működésében. 1867-től kezdve a rendészettel kapcsolatos kérdések koordinálásában legfontosabb szerepet a Magyar Királyi Belügyminisztérium játszotta, ezzel pedig az államigazgatásban, a mindenkor miniszterelnök mellett felértékelődött a belügyminiszteri pozíció is. A magyar rendvédelem egy sajátos történelmi utat járt be, kialakítva az ország területén működő szervek szerkezeti, személyállományi és jogi hatásköreit. A rendfenntartói feladatokkal kapcsolatos történelmi kutatások rávilágítanak azokra a szegmensekre, amelyek a dualizmus korszakában működő csendőrségre és városi rendőrségre vonatkoztak.

Korszakalkotó dátumnak számít a magyar rendvédelem történetében az 1881. év, amikor is kormányrendelet útján létrejött a Magyar Királyi Csendőrség. Az új testület nem számított magyar specifikumnak, mivel hasonló rendfenntartó szervek már működtek az európai kontinensen. A témával kapcsolatban érdemes megjegyezni Artner Ramona *Egy közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*¹ című tanulmányát. A szerző munkájában megvizsgálta a francia, az olasz és az osztrák csendőrségek evolúcióját. Különböző történelmi korszakokba enged betekintést, ismerteti azokat a fejlődési pontokat, amelyeken keresztülment az európai országok csendőrsége. Így Artner Ramona publicisztikája egy alapot teremt minden olyan kutató számára, aki a csendőrség témakörével foglalkozik. A kontinentális kitekintés után érdemes kiemelni azokat a szerzőket, akik munkáikban a Magyar Királyi Csendőrség szervezeti, működési és személyzeti történeteivel foglalkoztak. Disszertációm csendőrséggel foglalkozó részét két kutató szakkönyve alapozta meg: Parádi József *A Magyar Királyi Csendőrség*² és Csapó Csaba *A magyar királyi csendőrség története 1881-1914* című könyvek.³ Mindkét szerző könyvében, levéltári forrásokat és korabeli kiadványokat felhasználva, olvasóik számára egy általános képet adnak a magyar területeken működő csendőrségről. Csapó Csaba az általa írt kiadványban a csendőrség működésének szinte minden aspektusát megvizsgálta az 1881-1914 közötti időszakban. Vele ellentétben Parádi József egy hosszabb kronológiai határ mentén (1881-1945) tárgyalta a vidéki testületet.

¹ ARTNER Ramona *Egy közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. Budapest, 2012. 26. sz.

² PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest, 2012.

³ CSAPÓ Csaba: *A magyar királyi csendőrség története 1881-1914*. Pannónia Kiadó. Budapest, 1999.

További fontos kiadvány a *Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*⁴. Ez a csendőrség számára készült éves kiadvány, amelyben szervezeti struktúrákat, személyállományt és gazdasági kérdéseket érintő témák jelentek meg. A kiadvány 1887-1944 között jelent meg.

Miután egy általános kép kialakult a csendőrségről, szükségesnek láttam megvizsgálni, hogy milyen jogi háttérrel rendelkezett e szervezet. Ezzel kapcsolatban hasznos információkkal szolgált Szikinger István *A magyar rendvédelemi jog alapjai*⁵ című munkája. A szerző górcső alá vette azokat a jogi mechanizmusokat, amelyek megteremtették a törvényes keretek között működő vidéki szerv jogi alapjait. A tanulmányban külön vizsgáltra került, hogy a csendőrség az állami irányítás más szereplőivel milyen jogi viszonyban állt békeidőben, illetve mindez mennyire változott meg például háborús körülmények között. Maradva a jogi szabályozásnál a korabeli politikai élet egyik központi témája volt, hogy a csendőrség, mint karhatalmi szerv, milyen törvényes keretek között léphet fel speciális – például tüntetés, sztrájk stb. – esetekben. Ezt vizsgálta Forró János – Hibácskó Ferenc *Adalékok a karhatalom történetéhez*⁶ című tanulmánya. Ugyanis a szerzők jogi paragrafusokat vizsgálva megfogalmazzák, hogy mint karhatalmi szerv, milyen formában és esetben volt bevethető a csendőrség, valamint hogy mi számított törvényes, illetve törvénytörtető eljárásnak a vidéki testület számára.

A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és jogi szabályozása mellett fontos intézkedés volt a személyi állomány folyamatos képzési szintjének emelése. Annak érdekében, hogy a szervezet megfeleljen a korszak kriminalisztikai kihívásainak, egyenletes reformintézkedéseket hajtottak végre. Így kialakult a csendőrtisztképzés, amely lehetővé tette a tiszt állomány bővítését és elméleti tudásuk mélyítését. Ezeken a foglalkozásokon a jelenlévők új állami szabványokkal ismerkedhettek meg, amelyekkel megkönnyítették a nyomozás fázisait és az azt követő adminisztráció menetét is. Ezekről a folyamatokról nyújt hasznos tájékoztatást Parádi József *Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945*⁷ című tanulmánya.

A Magyar Királyság másik rendfenntartó szerve, amellyel disszertációmban foglalkoztam, az Országos Városi Rendőrség volt. A testület általános működéséről és feladatairól az egyik legkorábbi és informatív munkának Gergus Dániel – Székely Vlagyimir A

⁴ Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve. Elérhető:

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1887&id=2994> (utolsó letöltés: 2013. 01.25)

⁵ SZIKINGER István *A magyar rendvédelemi jog alapjai*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. Budapest, 2012. 26. sz.

⁶ FORRÓ János – HIBÁCSKÓ Ferenc: *Adalékok a karhatalom történetéhez*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XVI. évf. 2009. 19. sz.

⁷ PARÁDI József *Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XIII. évf. 16. sz. Budapest, 2007.

*közbiztonság almanachja*⁸ című könnve tekinthető. A szerzőpáros többek között részletesen tárgyalta, hogy a városi rendőrségek milyen irányítási formában és hatáskörben dolgoztak. Hasonló témakörrel foglalkozott Tisza Miksa *Magyarország rendőrségének története*⁹ című könyvében. A rendőrség általános leírása mellett kitért azokra a problémákra is, amelyekkel a szervezetnek szembe kellett néznie. Olyanokra, mint például a kinevezésekkel, rendőri továbbképzésekkel kapcsolatos nehézségek stb. De meg kell említeni Ernyes Mihály *Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között*¹⁰ című munkáját is. A tanulmány központi eleme a szervezeti kérdések. Hasonlóan a csendőrséghez, megjelent városi kollégáiknál is a tisztképzés és a továbbképzések rendszere. Utóbbi folyamatokra Nagy Ákos Péter *A budapesti Rendőrtiszti Főiskola*¹¹ című tanulmányában is kitért.

Ung vármegye és Ungvár város földrajzi sajátosságainak elsődleges forrásaként Csikvári Antal *Ungvár és Ung vármegye*¹² című könyvét használtam. Ebben a műben a megye földrajzi adottságairól és fejlődési szakaszairól olvashatunk különböző történelmi korszakokra bontva.

Ung nem tartozott az ország legjobb gazdasági kapacitásával rendelkező megyéi közzé. Ennek okait és hátterét vizsgálta Braun László *A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai*¹³ című tanulmányában. A nehéz gazdasági körülmények enyhítése végett reformintézkedéseket foganatosított a kormány, így az ungi területek is bekapcsolódtak az Egán Ede vezette programba, melyet Braun László dolgozott fel *A hegyvidéki akció első éve Egán Ede irányítása alatt*¹⁴ című munkájából.

Ung vármegye területén a dualizmus korszakában főleg magyarok, ruszinok, szlovákok, németek és zsidók éltek. A pontos adatok elsődleges forrását *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*¹⁵ című kiadvány jelentette, melyet jómagam is felhasználtam értekezésemben. Az etnikai viszonyokat kutatva felmerült a kérdés, hogy milyen nyelvi jogokkal-nyelvhasználattal rendelkeztek a vármegyében élő nemzetiségek. Ennek vizsgálatánál Csernicskó István – Fedinec Csilla *A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi*

⁸ GERGUS Dániel – SZÉKELY Vlagyimir: *A közbiztonság almanachja*. Nyomtatott Légrády Testvérek Könyvnyomdája, Budapest, 1909.

⁹ TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségének története*. Halladás Nyomda Részvénytársaság, Pécs 1925.

¹⁰ ERNYES Mihály: *Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXVIII. évf. 56. sz., Budapest, 2018.

¹¹ NAGY Ákos Péter: *A budapesti Rendőrtiszti Főiskola*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XIII évf. 16 sz. Budapest, 2007.

¹² CSIKVÁRI Antal: *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, VIII. Rökk Szilárd-utca 16.

¹³ BRAUN László: *A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai*. Kárpátalja története. Örökségek és kihívások, II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2010.

¹⁴ BRAUN László: *A hegyvidéki akció első éve Egán Ede irányítása alatt*. Új nézőpont, IV. évfolyam, 2. szám.

¹⁵ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.

viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára¹⁶ című munkája jelentette nagy segítséget. A szerzőpáros többek között megvizsgálta azokat a törvényeket és azok megvalósítását, amelyeket a magyar kormány elrendelt nyelvhasználati kérdésekben. A kutatásból a nyelvhasználati jogok mellett kiderült az is, hogy a vármegyében a vezető szerepet a magyar nemzetiségű lakosság töltötte be, annak ellenére, hogy nem ők alkották a lakosság többségét.

Három család kezében volt igazán nagy politikai és gazdasági hatalom a vizsgált térségben. Ciegler András *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*¹⁷ című tanulmányból kiderül, hogy a Török, a Sztáray és a Kende családok akarata érvényesült a legtöbb esetben. Érdekérvényesítő képességük olyan erős volt, hogy többek között azt is el tudták érni, hogy egy-egy, nekik nem tetsző főispán egyfajta lehetetlen helyzetbe kerüljön, mikor megpróbálta átvenni a hivatalát Ung vármegyében.

A vármegye rendvédelmi feladatait vidéken a Magyar Királyi Csendőrség látta el, míg Ungvár városában a városi rendőrség. A két szervezet bűnüldözői fellépése több esetben mutatott átfedéseket. Így például a csendőrség és a rendőrség is fellépett az illegális kivándorlás ellen. A XX. században drasztikusan megnőtt a Monarchiából kivándoroltak száma, akik elsődlegesen gazdasági szempontok miatt döntöttek a kivándorlás mellett. A témával kapcsolatban egyfajta alapmunkaként Puskás Júlia *Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt*¹⁸ című könyvét kell kiemelni. Elemzése mellett részletes statisztikai adatokkal mutatta be, a dualizmus alatti férfi és női kivándorlást. A helyi rendvédelmi szerveknek azonban nem volt jogukban fellépni azokkal a személyekkel szemben, akik törvényesen készültek elhagyni az országot. A legális kivándorlás feltételeiről, körülményeiről Bencsik István *A magyar úti okmányok története 1867-1945*¹⁹ című tanulmányában olvashatunk, aki kutatásában lépcsőzetesen ismerteti azokat a folyamatokat és dokumentumokat, amelyek megléte elengedhetetlen volt az Osztrák–Magyar Monarchia legális elhagyásához.

Elengedhetetlen része volt a megye rendvédelmi szerveinek a koldulás megfékezésére irányuló fellépése. Ungvár rendőrsége például minden törvényes lehetőséget bevetett annak

¹⁶ CSERNICKÓ István – FEDINEC Csilla: *A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára*. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai, Beregszász, 2017. november 16.

¹⁷ CIEGLER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. Különlenyomat a Kárpátaljai Minerva 2000/1. számából. K. n., Budapest–Beregszász, 2000. 6.

¹⁸ PUSKÁS Júlia: *Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt*. Történelmi Szemle, 17. évfolyam, 1-2 szám, 1974.

¹⁹ DR. BENCSIK Péter: *A Magyar Királyság útlevelei, kishatárforgalmi úti okmányai a dualizmus időszakában*. Határrendészeti tanulmányok, III. évf. I. sz., Budapest, 2006.

érdekében, hogy az idegen megyékből, községekből érkező személyeket tetten érjék koldulás közben és kitoloncolják őket nem csak a megyeközpont területéről, hanem akár az egész vármegyéből is. Kocsis Attila *A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában*²⁰ című munkájában megvizsgálja azokat a törvényeket és rendeleteket, amelyek lehetővé tették a koldulás felszámolását az ország területén.

A levéltári forrásokból kiderült, hogy békeidőben történtek próbálkozások arra vonatkozóan is, hogy legálisan üzemeljen Ungvár városában egy bordélyház. A rendőrség azonban az effajta kezdeményezést elutasította, mivel több vitás kérdést is kibontott volna egy ilyen ház működése. A prostitúcióval kapcsolatos korabeli gondolkodásról Dr. Schreiber Emil *A prostitúció*²¹ és Völgyi Réka *"Az utcaszögletek mártírjai". Prostituált képek a XX. század eleji Budapesten*²² című tanulmányokból tudhatunk meg fontos adalékokat.

Az Ung megyei rendvédelmi szervek működésében nagy változást hozott, hogy 1914. július 28-án kitört az első világháború. A téma széles szakirodalmából csupán néhány összefoglaló, nagy munkát emelnék ki. A konfliktus politikai és diplomácia háttéréről bővebben Christopher Clark *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*²³ című munkájában ír. A Magyar Királyság háborús szerepvállalását ismerteti Romsics Ignác *Magyarország az első világháborúban*²⁴ és Hajdu Tibor – Pollman Ferenc *A régi Magyarország utolsó nagy háborúja*²⁵ című kiadványok.

1914 augusztusának végén vették kezdetét az északi front határmenti összecsapásai. 1914-1916 között az orosz hadsereg több alkalommal betört a Magyar Királyság északkeleti vármegyéibe, így Ung területére is. Az ellenség előrenyomulását csak nagy veszteségek árán tudta az Osztrák-Magyar Monarchia visszaverni. A Kárpátokban történő harcokról élményszerű leírást olvashatunk Kozma Miklós *Egy csapattiszt naplója*²⁶, illetve Pap Krisztián *Oroszlánok a Kárpátokban*²⁷ című kötetekben.

A katonai összecsapások közvetlenül érintették Ung vármegye területét, így a hadvezetés kénytelen volt elrendelni olyan közigazgatási változásokat, amelyek alkalmasok voltak a háborús körülményekben. Így a megye északkeleti térsége hadművelleti területté vált.

²⁰ KOC SIS Attila: *A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában*. Aetas 25. évfolyam, 1. szám. 2010.

²¹ DR. SCHREIBER Emil: *A prostitúció*. Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomda Részvénytársaság. Budapest, 1917

²² VÖLGYI Réka *"Az utcaszögletek mártírjai". Prostituált képek a XX. század eleji Budapesten*. Clio Intézet. Budapest, 2020.

²³ CLARK, Christopher: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*. Budapest, 2015.

²⁴ ROMSICS Ignác: *Magyarország az első világháborúban*. Budapest. 2010.

²⁵ HAJDU Tibor – POLLMAN Ferenc: *A régi Magyarország utolsó nagy háborúja*. . Osiris Kiadó. Budapest, 2014.

²⁶ KOZMA Miklós: *Egy csapattiszt naplója*. Méry Ratio, 2014.

²⁷ PAP Krisztián: *Oroszlánok a Kárpátokban*. Erdélyi Szalon, 2022.

Az ezzel járó változásokat elemzi, elsősorban katonai szempontok alapján Felszeghy Béla *Hadműveleti területek közigazgatása*²⁸ és Suslik Ádám *A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között*²⁹ című könyvek.

A háterszág biztosítása minden harcoló fél számára fontos és elengedhetetlen volt. Az első világháború nagy terheket rótt az otthon maradt lakosságra is, amely leginkább a gazdaság teljesítőképességében és kiszolgáltatásában csúcsosodott ki. A hadba vonult férfiak kiestek a termelésből, a pótlásukat pedig megfelelő számban és minőségben nem minden esetben sikerült megoldania az ország vezetésének. Mindez azt eredményezte, hogy egyfajta munkaerő-deficit keletkezett a gazdaságban. Ez a folyamat pedig odáig vezetett, hogy egyes közszükségleti cikkek, élelmiszerek forgalmazását korlátozni és maximális árhoz kellett kötnie a kormánynak. A háború kihatott az élet minden területére – derül ki Takács Róbert *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Magyarország és a Nagy Háború – ahogy a sajtó látta (1914-1918)*³⁰ című munkájából, melyben a korabeli sajtó által látott és leírt társadalmi változásokat mutatja be a szerző. Bödök Gergely *Árnyék és fény – A mindennapi élet az első világháborús Magyarországon*³¹ tanulmánya szintén a háterszágra és az életmódtörténetre fókuszál, s közelít a háborús mindennapok történetéhez.

A harctér és a háterszág élelmezésével kapcsolatos kérdéskörrel foglalkozik Putz Mátyás *Élelmezés a helyszínről hadműveletek alatt*³², valamint Umbrai Laura *Mit evett Budapest? A főváros élelmezéspolitikájának kialakulása és működése az első világháború éveiben*³³ című tanulmányok. A háború megnyerése érdekében a monarchia vezetése mindent a hadsereg szükségleteinek kielégítésére fordított. Völgyesi Zoltán *Harctértől a háterszáig*³⁴ címmel megjelent könyvében alaposan leírja, hogy milyen szervezési kérdéseket kellett megoldania a hadvezetésnek annak érdekében, hogy a hadsereg ne szenvedjen hiányt. Ettől némileg eltérően Puskás Júlia *Adatok a hadigazdálkodás kialakulásához és rendszeréhez Magyarországon az*

²⁸ FELSZEGHY Béla: *Hadműveleti területek közigazgatása*, Budapest, 1918.

²⁹ SUSLIK Ádám: *A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között*. Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola (PhD munka). Elérhető http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 01.)

³⁰ TAKÁCS Róbert: *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Magyarország és a Nagy Háború – ahogy a sajtó látta (1914-1918)*. Politikátörténeti Intézet-Napvilág Kiadó, Budapest, 2017

³¹ BÖDÖK Gergely: *Árnyék és fény – A mindennapi élet az első világháborús Magyarországon*. Rubikon 27. évf. 8. sz. 2016. augusztus. Elérhető: https://www.academia.edu/32829125/%C3%81rny%C3%A9k_%C3%A9s_f%C3%A9ny_A_mindennapi_%C3%A9let_az_els%C5%91_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BAs_Magyarorsz%C3%A1gon_docx (utolsó letöltés: 2023. január 15.)

³² PUTZ Mátyás: *Élelmezés a helyszínről hadműveletek alatt*. In: Magyar Katonai Szemle (1931), I. évfolyam, 1. füzet.

³³ UMBRAI Laura: *Mit evett Budapest? A főváros élelmezéspolitikájának kialakulása és működése az első világháború éveiben*. In: Egry Gábor – Kaba Eszter (szerk.): 1916. A fordulat éve? Tanulmányok a Nagy Háborúról. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017.

³⁴ VÖLGYESI Zoltán: *Harctértől a háterszáig*, L' Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2016.

*első világháború idején*³⁵ című kötetében azt vizsgálja, hogyan alakult ki a hadigazdálkodás és hogyan nézett ki az a polgárság szemszögéből. Az állam átállása a háborús viszonyokhoz magával vonta az alapvető élelmiszerek árának drasztikus drágulását, ami kiváltotta a kormányzati szervek beavatkozását elsősorban az ármaximalizálás érdekében. Ezekről a folyamatokról írt tanulmányában Tóth Árpád *A hatósági árszabályozás az árdrágító visszaélések problémái az első világháború idején Magyarországon*³⁶ címmel. A háborús gazdálkodással kapcsolatos szakirodalmak a munkámba való beépítését egyébként azért is tartottam fontosnak, mert ezen keresztül lehet megérteni azt, hogy az ungi rendvédelmi szervek miért is léptek fel határozottan a feketekereskedelemmel és az árdrágítókkal szemben.

Az elhúzódó háború és annak a társadalmi életszínvonalra gyakorolt hatása maga után vonta a közéleti kritikai hangok felerősödését a fennálló politikai hatalommal illetve a rendszerrel szemben, melynek részeként érezhetően csökkent az emberek háborús lelkesedése és győzelembe vetett hite. A változások szele érzékelhető volt az ország városi és vidéki területein egyaránt, melynek következtében 1917-től egyre több tömegdemonstrációra és üzletfosztogatásra került sor. Az ország életében igazán kritikus időszakot jelentett az 1918-as év., melynek végén a dualista állam egyfajta kártyavárként omlott össze. Ezekről az eseményekről írt legutóbb Hermann Róbert–Ligeti Dávid *1918 – a nagy összeomlás*³⁷ című munkában. A zűrzavaros politikai helyzetről, majd a hatalomra kerülő magyar Nemzeti Tanács tevékenységéről, illetve a Károlyi-kormány többnyire hiábavaló erőfeszítéseiről szól érzékletes stílusban Hatos Pál *Az elátkozott köztársaság*³⁸ című könyve.

Az országos politikai események hatással voltak Ung megyére is. A témával kapcsolatban az egyik alapmunkát Kosztyó Gyula *Erőszak Ung, Bereg Ugocsa és Máramaros vármegyékben 1918 őszén. Okok és magyarázatok*³⁹ című tanulmánya jelenti. A szerző levéltári források segítségével rekonstruálta, hogy az északkeleti vármegyékben milyen társadalmi és gazdasági állapotok uralkodtak 1918 őszén, valamint hogyan nyert teret az anarchia a

³⁵ PUSKÁS Julia: *Adatok a hadigazdálkodás kialakulásához és rendszeréhez Magyarországon az első világháború idején*, Történelmi Szemle 1. évf. 1-2. sz., 1958.

³⁶ TÓTH ÁRPÁD: *A hatósági árszabályozás az árdrágító visszaélések problémái az első világháború idején Magyarországon* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. TOMUS, XXXVIII. Fasciculus. 1—21. Elérhető: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/6651/>. (utolsó letöltés: 2022. 12. 01.)

³⁷ HERMANN RÓBERT – LIGETI DÁVID: *1918 – a nagy összeomlás*, Országház, Budapest, 2019.

³⁸ HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság - Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa, Budapest, 2018.

³⁹ KOSZTYÓ Gyula: *Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék csehszlovák és román megszállásának előzményei, folyamata és mindennapjai 1919-ben. Valami fáj, ami nincs. A trianoni békekötés előzményei előzményei és következményei*. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Magyar Napló Budapest, 2020.

társadalmi mozgásban. Szintén fontos adalékkal szolgál a kérdéses időszakról Fedinec Csilla *Államfordulatok a hétköznapiakban (Ungvár 1918–1920)*⁴⁰ munkája.

Ungban és a szomszédos vármegyékben az őszirózsás forradalom alatt és után egyfajta politikai aktivizálódás figyelhető meg. Különböző nemzeti néptanácsok alakultak, amelyeknek meg voltak a saját céljaik. Szakál Imre *A Magyarországi Ruszinok Néptanácsa heti gyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1919. január 9*⁴¹ című tanulmányában az északkeleti vármegyék legnagyobb etnikumának politikai tevékenységét vizsgálja meg.

A szakirodalmak és forrásmunkák mellett ki kell emelni az elsődleges levéltári forrásokat. Témámmal kapcsolatban a leggazdagabb iratállománnyal a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege⁴² rendelkezik, ahol Ung vármegye rendvédelmi történetéhez nélkülözhetetlen anyagok állnak a kutatók rendelkezésére. Így a disszertáció tematikájának megfelelő forrásfeltáró munkát tartottam célszerűnek, melynek keretein belül szisztematikusan átvizsgáltam Ung vármegye főispáni, alispáni, Ungvár rendezett tanácsú város és Ung vármegye közigazgatási iratállományát. Kutatásaim során számos olyan korabeli dokumentumot találtam, amelyek fontos részeit alkotják értekezésemnek. A csendőrséggel kapcsolatban elsődleges forrásbázist a főispáni⁴³ és az alispáni⁴⁴ fondállományok biztosították. Itt megtalálhatók olyan primer források, amelyeken keresztül betekintést lehetett nyerni az ungi csendőrség munkájába békeidőben és háborús körülmények között. Tematikailag a következő részekre lehet bontani a vizsgált dokumentumokat: szervezési kérdések, állománybővítési kérelmek, csendőrségi jegyzőkönyvek, nyomozások és lakossági panaszok. A katonai konfliktus kibontakozásával a fentebb felsorolt témakörök bővültek, elősorban olyan lakossági bejelentésekkel, amelyek a hadsereg túlkapásairól számoltak be. A két fond tartalma mellett fontos adalékként szolgáltak azok a csendőrségre vonatkozó iratok, amelyek az Ung vármegye közigazgatási bizottságának⁴⁵ fondjegyzékében lelhetők. A levéltári munka során az Ungvári Városi Rendőrségre vonatkozó forrásokat is megvizsgáltam a beregszászi levéltárban. A szervezet történetével és munkájával kapcsolatos korabeli iratok Ungvár rendezett tanácsú

⁴⁰ FEDINEC Csilla: *Államfordulatok a hétköznapiakban (Ungvár 1918–1920)*. In: Nemzet a társadalomban, Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004.

⁴¹ SZAKÁL Imre: *A Magyarországi Ruszinok Néptanácsa heti gyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1919. január 9*. Acta Academiae Beregsiensis. XV. évfolyam.

⁴² Kárpátaljai Állami Területi Levéltár, beregszászi részlege. Державний архів Закарпатської області (м. Берегово).

⁴³ Ung vármegye főispánjának iratai. 4. fondfőcsoport (1877-1919). (Наджупан Ужанської жупи, м. Ужгород Угорського королівства (1877-1918). Фонд 4.

⁴⁴ Ung vármegye alispáni iratai. 7. fondfőcsoport. (1900-1919). Піджупан Ужанської жупи, м. Ужгород Угорського королівства (1900-1919). Фонд 7.

⁴⁵ Ung vármegye közigazgatási bizottságának iratai 5. fondfőcsoport (1873-1919). Адміністративна комісія Ужанської жупи, м. Ужгород (1873-1919). Фонд 5.

város polgármesteri hivatalának iratai⁴⁶ között találhatóak. A fondban olyan kulcsfontosságú rendőrségre vonatkozó témakörök találhatóak, mint a rendőrkapitányi választások, a testület finanszírozásának kérdése, a személyállományt érintő nehézségek és a különféle lakossági feljelentések, bejelentések. 1914-1918 közötti időszakban a rendőrségi ügyek bővültek, aminek elsődleges okául szolgáltak a háborús mindennapok és az egyre jobban érezhető gazdasági nehézségek Ungvárra nézve. A forrásgyűjtés egy periódusában szükségessé vált kutatómunkát végezni a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltárában. Az irattár falai között találhatóak azok a dokumentumok, amelyek dr. Bóna Pál, Ungvár 1916-ban megválasztott rendőrkapitány születési és iskolai éveiről számolnak be.

Disszertációm elkészítése során számos olyan korabeli sajtókiadványt is felhasználtam, melyek Ung vármegyében jelentek meg. A sajtókutatást és vizsgálatot azért is tartottam fontosnak, mert a XX. század elejére a lapok nemcsak fontos tájékoztatási eszközt jelentettek, hanem teret adtak a helyi közélet szereplőinek is, véleményük kifejtésére. korszakban a leghatékonyabb tömegtájékoztatási eszköznek számított. A megyére vonatkozó hetilapokat szintén a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében őrzik, név szerint a következők: Ung, Ungvári Közlöny, Határszéli Újság. A felsorolt sajtótermékeken kívül több olyan regionális és helyi hetilapot is megvizsgáltam, amelyek cikkeikben foglalkoztak a vármegyével, esetleg Ungvárral. Ezek a következők voltak: Az Új Újság, Budapesti Hírlap, Szeged és vidéke, Pesti Napló Városok lapja.

Értekezésem címe is jelezte, hogy az értekezés középpontjában azok a szervezetek álltak, amelyeknek fő feladata a rendfenntartás volt. Számos, a csendőrséggel és a városi rendőrséggel foglalkozó korabeli dokumentum átvizsgálását követően szembetűnő volt számomra, hogy az általam vizsgált jegyzőkönyvek egyáltalán nem tartalmaztak gyilkosságokról, rablótámadásokról vagy hasonló, kifejezetten súlyos megítélésű bűncselekményekről szóló feljegyzéseket. Arra, hogy ez a hiány milyen tényezőkre vezethető vissza, a megvizsgált források alapján nem sikerült egyértelmű választ találni.

⁴⁶ Ungvár rendezett tanácsú város polgármesteri hivatalának iratai. 6. fondfőcsoport, (1868-1919). Бупромістр міста Ужгорода, м. Ужгород, (1868-1919). Фонд 6.

II. Ung vármegye és a megyeközpont általános leírása 1890–1918 között

2.1. Ung és Ungvár földrajzi és gazdasági adottságai

Ung vármegye a Magyar Királyság északkeleti részének periferiáján elhelyezkedő egyik vármegyéje volt, amelyet északi és keleti irányban a Kárpátok magas hegyvonulatai öleltek körbe. Természeti tulajdonságait figyelembe véve a megye területének kétharmada hegyes erdős terület volt, míg egyharmada úgynevezett rónaság. A közigazgatás területi mérete 59. 547 mérföld volt, így a kisebb vármegyék kategóriájába lehet sorolni.⁴⁷

A megye közvetlenül határos volt Bereg, Zemplén és Szabolcs vármegyékkel. Közigazgatási szempontok alapján a vármegyét hat járásra osztották fel – Nagykaposi, Szobráci, Perecsenyi, Ungvári, Nagybereznai és Szerednyei –, központja Ungvár városa volt. Státuszát tekintve 1886-ban megkapta a rendezett tanácsú⁴⁸ – törvényhatósági jogú – város címet.⁴⁹ Az ilyen típusú városok legfelsőbb irányító szerve a városi tanács volt, amely minden fontos kérdésben konszenzusos döntést hozott. Maga az irányítás azonban a polgármester kezében volt, aki egyben a városi előljáró szerepét is betöltötte.⁵⁰

A vármegye gazdasági súlyát tekintve az északkeleti térség vezető erejének számított, megelőzve a szomszédos megyéket. A térségből való kiemelkedését annak is köszönhette, hogy 1869-től fokozatosan kiépült a vasúthálózat, így az ungi területeket összekapcsolták az országos hálózattal. Ebben fontos szerepet játszott a Magyar Északkeleti Vasúttársaság létrehozása, amely véghezvitte a vasúthálózatok kiépítését az északkeleti vármegyék területén, így Ungon is. Olyan útvonalak jöttek létre, mint a Debrecen–Nyíregyháza–Csap–Ungvár vagy a Kisvárdá–Ungvár. Ezzel pedig az Ung vidéke becsatlakozott az országos vasúti kereskedelmi struktúrába.⁵¹

Az 1895-ben végzett országos első mezőgazdasági összeírásból kiderült, hogy Ung vármegye mezőgazdaságilag használt területének 70,2% volt törpe- és kisbirtokosok tulajdonában. Az ilyen birtokokon a gazdálkodás 5 hold alatti területeken folyt és sok esetben nem biztosított kellő megélhetési formát a családok számára. Az anyagi megélhetés

⁴⁷ FINCZICZKY Mihály: *Ungmegye. In Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben.* Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország II. rész. Felső-Magyarország keleti fele Zólyom megyétől keletre. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest. 1900. 387-389.

⁴⁸ KÖVÉR, György-GYÁNYI, Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris Kiadó, 2006. 30.

⁴⁹ Az 1870-es évektől kezdve a szabadkirályi városokból került ki a törvényhatóságú joggal bíró városok. Ebbe a státusba sorolt községek a megyékkel azonos jogokkal bírtak. BÁN Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár.* Gondolat, Budapest, 1989. 172.

⁵⁰ CSIKVÁRI Antal: *Ungvár és Ung vármegye.* Budapest, 1940. 75., 100.

⁵¹ BRAUN László: *A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai.* Kárpátalja története. Örökségek és kihívások. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2010. 336.

kényszerűsége következtében a gazdák állami kölcsönöket vettek fel, rosszabb esetben pedig uzsorásoktól kértek hitelt. Mindez azt jelentette, hogy a tulajdonukat képző mezőgazdasági földeket eladósították.⁵² Emiatt is vált fontossá, hogy 1899-től a vármegyében is kezdetét vette a hegyvidéki akció. A gazdasági segítségnyújtás legfontosabb célja az volt, hogy a helyi lakosság életszínvonalát felemeljék, földhöz juttassák, és az állattenyésztés méreteit is növeljék. Mindennek a megvalósítása azonban nehezen ment a vármegyében zajló nagymértékű kivándorlásnak köszönhetően.⁵³ Ugyanakkor mindezek ellenére 1900-tól kezdve Ungvár egyfajta kereskedelmi gócponttá nőtte ki magát a térségben. Egyre híresebb és nagyobb marhavásárokat tartottak itt, ahová nagy számban érkeztek eladók és vevők a megye határain kívülről is. Az ungvári vásár kínálata az évek során egyre bővült, mivel a jószágok értékesítése mellett a helyi vidéki termelők is a megyeközpontban értékesítették az általuk megtermelt mezőgazdasági portékákat. Mindez hozzá járult a városi lakosság étel- és ruházati szükségleteinek biztosításához,⁵⁴ ugyanis az Ungváron élő polgárok csak nagyon kis része foglalkozott földműveléssel és állattenyésztéssel. A várostól északnyugatra fekvő dombos tájakon már elterjedtebb foglalkozásnak számított például a szőlőművelés és az ebből készült palackos borok árusítása. Az agrárkultúra mellett kis mértékben az ipar is képviseltette magát az vármegye területén. Legnagyobb gyárral az Ungvári Bútorgyár Részvénytársaság rendelkezett volt, amely összesen 400 embernek biztosított munkát. A megyeközpont ipari vonzáskörzetén kívül meg kell említeni a Perecsenyi járás területén működő Bantli vegyipari üzemet, ahol faszenet, acetont stb. állítottak elő.⁵⁵ A vármegye vidéki területén nádfedő telepek is működtek Hajasd, Radvánc és Ungdaróc községekben.⁵⁶ 1910-es adatok alapján a fentiekén kívül több kisebb vállalkozás működött a megyében, amelyek közül 1746 egyáltalán nem foglalkoztatott segédmunkásokat. Ez erősen behatárolta a munkavállalási lehetőségeket, s jelezte, hogy a térség csupán korlátozott munkaerő-megtartó potenciállal bírt.⁵⁷

⁵² BRAUN László: *A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai*. Kárpátalja története. Örökségek és kihívások. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2010. 313.

⁵³ BRAUN László: *A hegyvidéki akció első éve* Egán Ede irányítása alatt. Új nézőpont. IV. évfolyam, 2. szám. 105

⁵⁴ CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. Különlenyomat a Kárpátaljai Minerva 2000/1. számából. K. n., Budapest–Beregszász, 2000. 4-5.

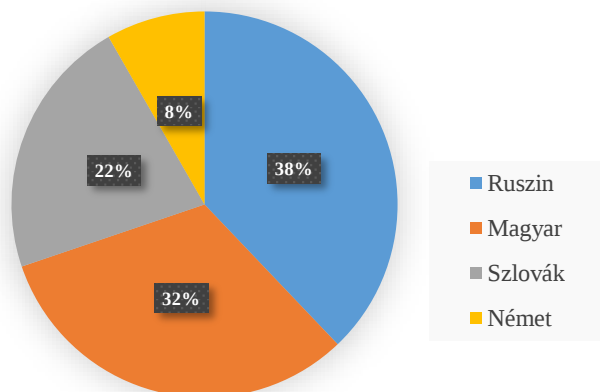
⁵⁵ BRAUN László: *A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai*. Kárpátalja története. Örökségek és kihívások. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2010. 321-322.

⁵⁶ FINCZICZKY Mihály: *Ung megye*. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen*. Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország II. rész. Felső-Magyarország keleti fele Zólyom megyétől keletre. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest. 1900. 391-392.

⁵⁷ FINCZICZKY Mihály: *Polgármesteri jelentések Ungvár város közállapotáról*. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.

2.2. Ung vármegye nemzetiségi és vallási összetétele

Az 1910-es népszámlálási adatokat felhasználva kiderült, hogy a vármegye területén a magyarság relatív többséggel sem rendelkezett. A helyi népesség nagysága és területi tagolódása alapján nemzetiségi-területi tömbösödéstről lehet beszélni.

Ung vármegye nemzetiségi összetétele az 1910. évi népszámlálási adatok alapján⁵⁸

Abszolút többséget csak a Nagykaposi és az Ungvári járás déli részén alkottak a magyarok. Érdekesség, hogy ebben az időszakban egyfajta magyar szigetként jelent meg a Szerednyei járás területén Korláthelmec község.⁵⁹ A ruszin nemzetiségűek és anyanyelvűek legerősebb bázisai a Nagybereznai és Perecsenyi járások voltak, a galíciai területekről történő bevándorlás pedig tovább erősítette a szlávok arányát a hegyvidéki területeken.⁶⁰ A népszámlálási adatokból kiderült, hogy az ungi terület legnagyobb lélekszámú egyháza a görögkatolikus – döntően a ruszinok gyakorolták e vallást - volt 51,6%-kal. A helyi lakosság jóval kisebb része tartozott a római katolikus (28%), zsidó (13%) és református (13%) vallásokhoz.⁶¹

Bár a vármegye lakosságának abszolút többségét a főleg hegyvidéki részeken élő ruszinok alkották, a vezető szerep mégis az államalkotó nemzeté, a magyaré volt. Az 1868. évi XLIV. törvényben hivatalosan is rögzítésre került a magyar nyelv státusza az állam adminisztratív területein és tevékenységében. Ez a törvény kimondta, hogy Magyarország államnyelve a magyar, ahogy az országgyűlés, az ügykezelés és a törvényalkotás nyelve is egyedül a magyar. Viszont rendelkezett arról is, hogy a megalkotott törvények „az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók”⁶². A 6. § az előbbiekhöz

⁵⁸ Forrás: saját szerkesztés. Az adatok az alábbi munkából származik: Népszámlálás 1910. 262.

⁵⁹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 254-258.

⁶⁰ Uo.: 258-262.

⁶¹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 254-262.

⁶² 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (utolsó letöltés: 2023. január. 10).

hozzátette, hogy az állami tisztviselők a hivatalos érintkezésekben saját törvényhatóságaik területén a különböző intézetekkel, szervezetekkel, egyházakkal lehetőségeihez mérten azok nyelvét kell, hogy használja. A községi tisztviselők és a községi törvényhatóságok megkapták azt a lehetőséget, hogy megválasszák jegyzőkönyvük és ügyvitelük nyelvét vagy nyelveit. A községi tisztviselők viszont a község lakosaival való hivatalos érintkezésben azok anyanyelvét voltak kötelesek használni.⁶³ Mindezek ellenére a korabeli nemzeti kisebbségek nem fogadták pozitívan a részletezett 1868. évi XLIV. törvényt. A Csernicskó–Fedinec szerzőpáros ezt azzal indokolta, hogy „ekkorra már a nemzetiségek is elindultak a nemzetté válás útján”, valamint a gyakorlatban sokkal inkább egy magyarosító politika valósult meg.⁶⁴ Ezt tükrözi az is, hogy az előző népszámlálási adatokat összevetve úgy Ung vármegyében, mint a szomszédos vármegyékben, lassan, de biztosan nőtt a magyar anyanyelvűek száma, míg a nem magyar anyanyelvű lakosság száma csökkent.⁶⁵

A magyarosító politika várható módon a vármegye legnagyobb létszámú nemzetiségi csoportját, a ruszinokat sem kerülte el. A ruszinok, mint nemzetiség szorosan összefonódtak a görögkatolikus vallással és egyházzal, aminek nyelvi szempontból azért volt nagy jelentősége, mert az 1910-es évekre a ruszin nyelvoktatás és a ruszin nyelven való oktatás fokozatosan visszaszorult a görögkatolikus egyházi iskolák falai mögé. A vármegyében az egyházi iskolákon kívül mindösszesen csak az ungvári királyi főgimnáziumban oktattak ruszin nyelvet, azt is csupán rendkívüli tantárgyként.⁶⁶ Mindezek ellenére Ung vármegyében az 1910-es népszámlálási adatok alapján nem hozott nagy sikereket ez a fajta magyarosító politika, hiszen a ruszinok mindösszesen 19%-a beszélt magyarul, míg például a szomszédos Bereg vármegyében ugyanez az arány 25,6 %.⁶⁷ Ennek meglátásom szerint két lényeges oka lehetett. Az első, amit a Csernicskó–Fedinec szerzőpáros is említ, hogy „a magyar állam asszimilációs politikája az államszervezési hiányosságok miatt nem gyakorolt jelentős hatást a periférikus régióban”.⁶⁸ A második, hogy a vármegyében a ruszinok, mintegy tömbben élve a hegyvidéki

⁶³ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (utolsó letöltés: 2023. január. 10).

⁶⁴ CSERNICSKÓ István–FEDINEC Csilla: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Beregszász, 2017. november 16. 146.

⁶⁵ Uo.: 148.

⁶⁶ CSERNICSKÓ István–FEDINEC Csilla: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Beregszász, 2017. november 16. 155.

⁶⁷ Uo.: 160.

⁶⁸ Uo.: 161.

részeken, aránylag keveset érintkezhetek az inkább síkvidéki részekben élő magyarokkal, így kevésbé volt szükségük a magyar nyelvre a mindennapokban. Ezt a feltevést támasztja alá az is, hogy a korabeli adatok szerint elenyésző volt a magyar-ruszin vegyesházasságok száma: a ruszinok főleg inkább a görögkatolikus felekezeten belül házasodtak, ami szinte egyet jelentett ekkoriban a ruszin nemzetiséggel.⁶⁹

A ruszinok és a magyarok után a harmadik legnagyobb nemzetiséget a szlovákok alkották a vármegyében: a lakosság körülbelül 22%-át tették ki 1910-ben, ami 36.364 főt jelent.⁷⁰

Érdekes volt a korban a zsidók nyelvi helyzete. A korabeli népszámlálások a zsidókat csak vallásbelileg különböztették meg, etnikailag nem⁷¹. Ez azt jelenti, hogy az általam használt 1910-es népszámlálási adatokban is csak a vallási megkülönböztetésnél tűnik fel az „izraelita” (zsidó) kategória. Ennek két fő oka volt. Az egyik, hogy a zsidók legnagyobb része a vizsgált korszakhoz képest nem olyan rég, az 1860-as évekkel bezárólag vándoroltak be a magyar területekre. Az északkeleti vármegyékbe főleg keletről érkeztek zsidó bevándorlók.⁷² Ezek anyanyelvként többnyire a jiddis nyelvet beszélték, melyet az állam nem ismert el önálló, élő nyelvként⁷³, így a jiddis anyanyelvű zsidóknak a német nyelvet kellett megjelölniük anyanyelvként a népszámlálás során⁷⁴.

A másik oka a zsidók csupán vallási és nem etnikai megkülönböztetésének a népszámlálások alkalmával, hogy a zsidóság körében a dualizmusban végbement egy erős asszimiláció.⁷⁵ A Konrád Miklós által közölt adatokból kiderül, hogy 1910-ben Ung vármegyében a zsidóknak már a fele, 51,8%-a vallja magát magyar anyanyelvűnek. Itt meg kell említeni azt is, hogy a korban a nemzetiség/etnikum elsődleges ismervének az anyanyelv számított.⁷⁶ Tehát szinte lehetetlen volt a zsidóknak, mint önálló etnikumnak bekerülnie a

⁶⁹ BEZECZKI Gábor: *Ami a Monarchiából ránk esett*. Elérhető: <http://seas3.elte.hu/nadasdy70/bezeczky.html> (utolsó letöltés: 2023. január 3.)

⁷⁰ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 263

⁷¹ Uo.: 267.

⁷² CSERNICKÓ István–FEDINEC Csilla: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Beregszász, 2017. november 16. 161-162

⁷³ Uo.: 164

⁷⁴ DÁVID Zoltán: *A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene*. Valóság, 1980. 23. évfolyam 8. szám. 89.

⁷⁵ KONRÁD Miklós: *Demográfiai változások*. In: Bányai Viktória, Fedinec Csilla és Komoróczy Szonja Ráhel szerk. *Zsidók Kárpátalján: történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Aposztróf. Budapest, 2013. 108.

⁷⁶ CSERNICKÓ István–FEDINEC Csilla: *A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára*. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Beregszász, 2017. november 16. 167.

népszámlálási adatokba, hiszen a jiddist nem ismerték el önálló nyelvként, vagyis nem is jelölhetett önálló nemzetiséget, valamint a zsidóság nagy része az 1910-es évekre már magyar anyanyelvű volt, vagyis ez alapján magyar nemzetiségűnek számított. Hasonló helyzet állt fenn a cigánysággal kapcsolatban is, annyi különbséggel, hogy az „oláh” nyelv szerepel a népszámlálási adatokban, viszont a cigányok nagy részének nem ez volt az anyanyelve. Ezt bizonyítja, hogy mindösszesen 133 cigány etnikumú (oláh nyelvű) személy szerepel az Ung vármegyei összeírásban.⁷⁷

Mint ahogyan fentebb kifejtettem a magyar nemzetiségű lakosság nem volt abszolút többségben a megye területén, de ez alól kivételt jelentett Ungvár városa. Az 1881-ben készült felmérés alapján a megyeközpontban élők (11.374 fő) 74%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek. Ez az arány 10%-kal csökkent 1891-ben, köszönhetően a városba érkező számottevő galíciai bevándorlóknak.

A fent leírt nemzetiségi arányokat figyelembe véve, felmerül a kérdés, hogy a csendőrök mennyire ismerték és használták a ruszin vagy a szlovák nyelvet. A szervezet szabályzatából kiderült, hogy minden csendőrnek, akik nemzetiségi területen végezte közbiztonsági szolgálatát, köteles volt megtanulni az ott használt „népi” nyelvet. Így tehát például a nagybereznai és perecsenyi csendőröknek a ruszin nyelvet legalább alapszinten tudniuk.⁷⁸ Abban az esetben, ha a csendőr semmilyen előzetes helyi nyelvismerettel nem rendelkezett, akkor köteles volt önszorgalomból tanulni azt.⁷⁹

2.3. Politikai és egyesületi élet Ung vármegyében

A megyeközpontban élő 15.980 lakosból – 1910 népszámlálási adatok alapján – 64% vallotta magát magyar nemzetiségűnek, míg 36% ruszinak, szlováknak vagy németnek definiálta magát.⁸⁰ A magyarság erős pozíciója a városban annak is volt köszönhető, hogy Ungvárra koncentrálódott a politikai, közigazgatási és társadalmi-kulturális élet egyaránt.⁸¹ A megye és a város vezető elitje – a főispánok, az alispánok, a főügyészek, és polgármesterek – magyarokból került ki, akik rendszerint az Ungvári Társaskörben gyűltek össze és vitatták meg az aktuális politikai helyzetet. A későbbiekben bővült a tagok száma ügyvédekkel, tanfelügyelőkkel és tanárokkal, vagyis már nem csak a szűk elit számára volt elérhető a

⁷⁷ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 263.

⁷⁸ CSAPÓ Csaba: *A századvég csendőrőrszei*. Történelmi Szemle. XXXIX. évfolyam. 1997. 223.

⁷⁹ Uo.: 224.

⁸⁰ CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. Különlenyomat a Kárpátaljai Minerva 2000/1. számából. K. n., Budapest–Beregszász, 2000. 6.

⁸¹ KOCIS Károly: *A magyar etnikai térszerkezet változásai a honfoglalástól napjainkig*. Tér és Társadalom 10. 1996. 87.

társaskör. Megfigyelhető, hogy politikai szimpátia mentén is alakultak idővel társaságok, mint az Ungvári Egyenlőség Kör és az Ungi Deák Kör, azonban ezeknek a csoportoknak tényleges politikai érdekérvényesítő képessége nem volt.⁸² Az ungi politikai életben egyébként alapvetően három család töltött be meghatározó szerepet: a Török, a Sztáray és a Kende. Összesen hét országos politikust adtak, míg a vármegyében negyven évig főispáni és huszonkét évig alispáni tisztséget töltöttek be. Ezek a famíliák helyi kötődésűek voltak és ha érdekük épp úgy kívánta, szorosan együttműködtek egymással. Erre legjobb példa a vármegyében végmenő 1905-1906 közötti „lázadás”, amikor is megakadályozták, hogy a főispáni posztot egy nem helyi kötődésű személy töltse be.⁸³

A politikai célú egyesületek mellett alakultak vallási jellegű csoportok is a vármegyében. Az egyik legnagyobb létszámmal a Szent Bazil Társulat rendelkezett, egyes források szerint 1868-1900 között taglétszámuk elérte a 774 főt. A társaság fő célja volt, hogy a ruszinság körében felszámolja az analfabetizmust és felemelje a helyi közösség műveltségi szintjét. De tevékenységük nem csak az írás és olvasás oktatására korlátozódott, például könyvkiadással is foglalkoztak. Elmondható, hogy a Szent Bazil Társulat idővel a helyi ruszinság szellemi központjává lett. 1902-ben egyfajta változás vette kezdetét a szervezeten belül, amelynek következtében átalakultak gazdasági társasággá. Ung vármegye rendvédelmi szervei figyelemmel kísérték a szervezet munkáját, egy esetben eljárást is indítottak a társulat ellen.⁸⁴

A ruszint irányzatú vallási társaság mellett a vármegyében működtek különböző izraelita szervezetek is. Ilyen volt például a Chewra össze chesed veemesz és a Chewra Kadischa, amelyek inkább humanitárius munkát végeztek, melynek keretein belül betegápolással, rászorulóknak segélyezésével foglalkoztak.⁸⁵

2.4. Ung bűnözési statisztikái országos és regionális viszonylatban

A munka megírásával arra vállalkoztam, hogy bemutatom azokat a rendvédelmi szerveket, amelyek Ung vármegye területén működtek 1890-1918 közötti időszakban. A helyi adatok és események vizsgálata, illetve elemzése előtt azonban érdemes kitekintés tenni az

⁸² CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. Különlenyomat a Kárpátaljai Minerva 2000/1. számából. K. n., Budapest–Beregszász, 2000. 9-10.

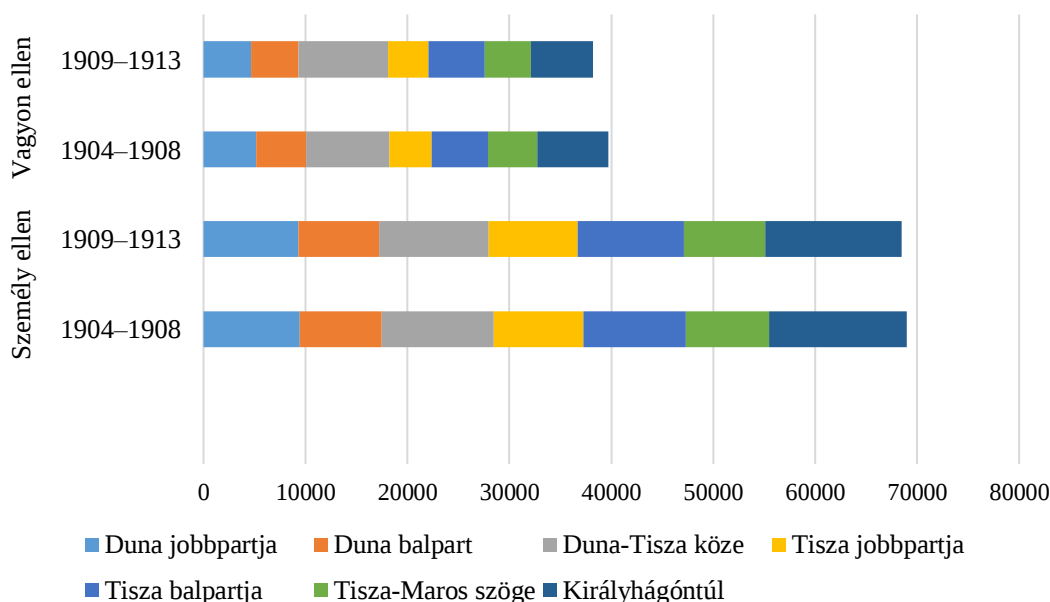
⁸³ CIEGER András: *Érdekek és stratégiák A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában* Koráll. 2003. 13 sz. 91.

⁸⁴ MAYER Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. 17-20.

⁸⁵ SZERK. VARGHA Gyula: *Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban*. I-II. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880-1881. 310.

országos viszonyokra is, melyek bizonyos fokú összevetésre is lehetőséget kínálnak. Arra, hogy a helyi jelenségek mennyiben igazodtak, vagy térek el az makrofolyamatoktól.

Az alábbi diagram az országos szinten 1904-1913 évekről készült statisztikai adatokat mutatja arról, hogy a Magyar Királyság területén milyen számban voltak jelen a különböző törvénysértések. A bűnügyekkel kapcsolatos korabeli vizsgálat hét nagy földrajzi régióra terjedt ki: a Duna jobbpartjára, a Duna balpartjára, a Duna-Tisza közére, a Tisza jobbpartjára, a Tisza balpartjára, a Tisza-Maros szögére és a Királyhágón túlra. A bűncselekmények irányultságát két nagy csoportban határozták meg: személy elleni és vagyon elleni. Utóbbihoz tartoztak a testisértések, gyilkosságok, párbajok stb., míg előbbihez a rablások, tiltott szerencsejátékok, az uzsora, sikkasztások stb.⁸⁶ A bűnözés aránya az összlakosság körében a legmagasabb a Tisza jobbparti vidékén volt. 1000 lakosból 722 fő került szembe a törvénnyel. Ez az arány például jóval alacsonyabb volt a Tisza balpartján (527 fő), legjobban aránnyal a Duna-Tisza közötti rész rendelkezett (391 fő).⁸⁷

A jogerősen befejezett büntetőügyek számának átlaga 1904-1913 között az ország területén⁸⁸

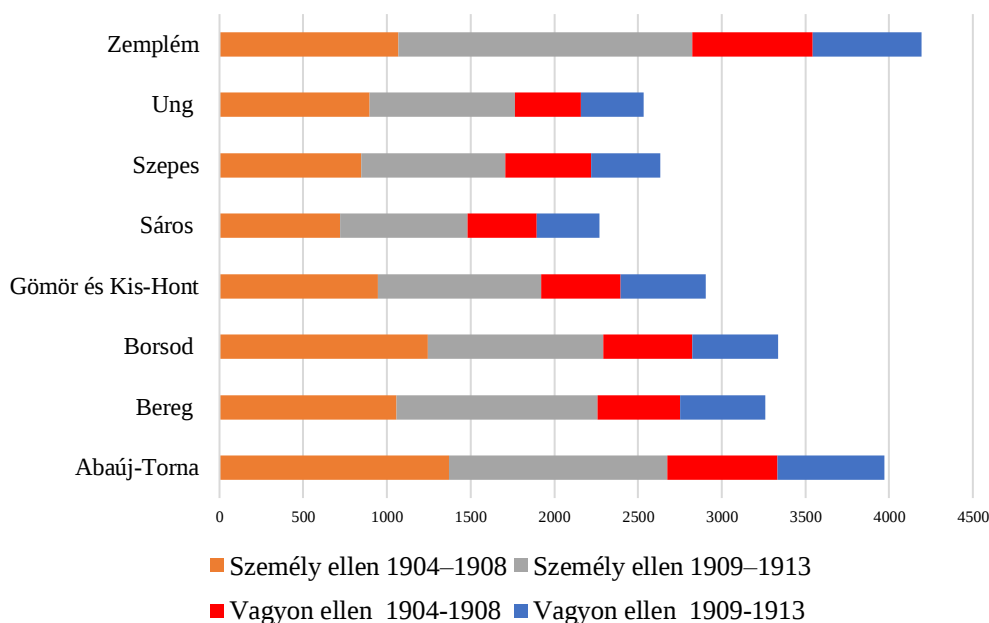
A disszertáció szempontjából releváns terület a Tisza jobbpartja, mivel földrajzilag itt terült el Ung vármegye. A Tisza jobbparti területére jellemző volt, hogy a hegyvidéken élő lakosok nagy számban vettek részt olyan ügyekben és ügyletekben, amely túllépte a

⁸⁶ Forrás: saját szerkesztés. Az adatok az alábbi munkából származnak: A magyar birodalom bűnügyi statisztikája az 1903-1913. évekről. Pesti Könyvnyomda Nyomása. Budapest, 1919. 5.

⁸⁷ Uo.: 164.

⁸⁸ Uo.: 165.

törvényesség határait. Az 1903–1913 között végzett kutatásból kiderült az is, hogy az itt élő lakosság 26%-a ellen folyt valamilyen csendőrségi vagy rendőrségi eljárás.⁸⁹

A jogerősen befejezett büntetőügyek számának átlaga a megadott években
a Tisza jobbparti területein⁹⁰

A Tisza folyó ezen részén a bűnözés nagy méretei mögött minden bizonnyal a rossz gazdasági viszonyok húzódtak meg. A mezőgazdaságilag használt földek terméshozama általában véve alacsony volt, az ipari termelés területi elhelyezkedése nagy egyenlőtlenségeket mutatott, így bizonyos területen nem tudott nagyobb munkaerőt lekötni. Megélhetés és családfenntartás szempontjából más alternatív megoldást nem látva, a lakosság egy része különböző illegális tevékenységek felé fordult pénzkereset gyanánt. Lakosságarányosan a térségben átlag fölötti bűnözési százalékkal rendelkeztek Abaúj-Torna (60%) és Ung (40%) vármegyék. Valamivel pozitívabb volt a helyzet a Sárosi (36%), Beregi (35%) és Szepesi (25%) vármegyék területén. Bünygyileg a legjobb helyzetben Gyömör és Kishont (20%), valamint Borsod (13%) vármegyék voltak.⁹¹

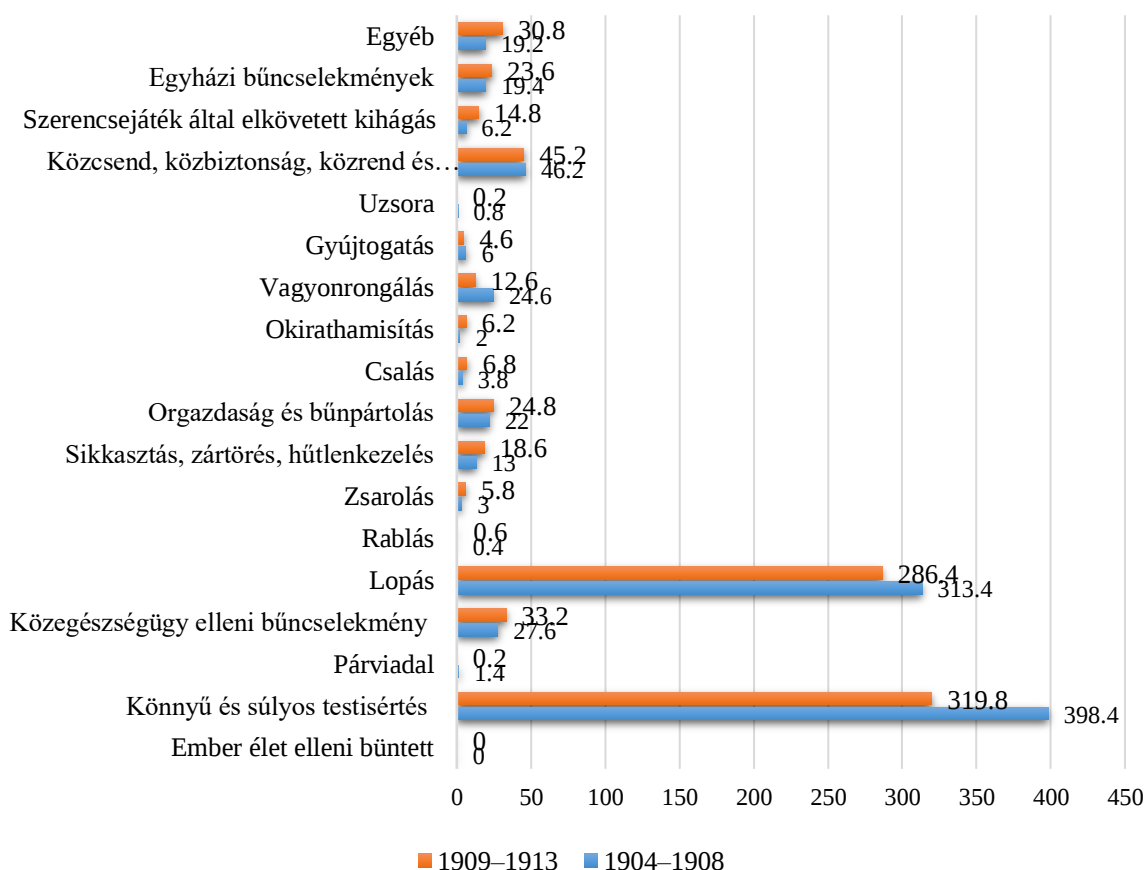
Ung vármegyével kapcsolatban ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy 1908-1909 közötti időszakban a bűnözés aránya 12%-kal csökkent az összlakosság körében. Ez annak tudható be, hogy jelentős elvándorlási hullám zajlott le a megyében a XIX. század végén és a XX. század elején, s a lecsökkent népesség, kisebb mértékben fordult törvénytelennek tartott tevékenységek

⁸⁹ A magyar birodalom bünygyi statisztikája az 1903–1913. évekről. Pesti Könyvnyomda Nyomása. Budapest, 1919. 166.

⁹⁰ Forrás: saját szerkesztés. Az adatok az alábbi munkából származnak: A magyar birodalom bünygyi statisztikája az 1903–1913. évekről. Pesti Könyvnyomda Nyomása. Budapest, 1919.

⁹¹Uo.: 168.

felé.⁹² Az elvesztett lakosság helyét fokozatosan átvették azok a férfiak és nők, akik a szomszédos galíciai területekről települtek be. Elsődleges letelepedési célállomás volt a hegyvidéki terület, később pedig az alföldi részek. Megjelenésükkel újabb – minden bizonnyal foglalkozásukkal összefüggő – bűncselekmények (például illegális szeszfőzés) jelentek meg az ungi térségben.⁹³ A munka további részének megértése végett fontos kitekinteni arra is, hogy milyen esetekkel foglalkozott az Ung vármegyei csendőrség és városi rendőrség. A statisztikai adatok alapján tizenhét fajta bűncselekményi formát különíthetünk el a megyében 1903-1913 között.

A jogerősen befejezett büntetőügyek számának átlaga a megadott években Ung vármegyében⁹⁴

A statisztikai adatok szerint a legtöbb jogerősen befejezett büntetőügyet lopás, valamint könnyű és súlyos testisértés ügyében folytatták. 1904-1908 közötti időszakban ilyen esetek száma magasabb, majd az ezt követő négy évben csökkenő tendenciát mutat. A harmadik legnagyobb bűncselekmény kategóriába tartozik a közcsend, a közbiztonság, a közrend és a

⁹² Uo.: 167.

⁹³ A magyar birodalom bűnügyi statisztikája az 1903-1913. évekről. Pesti Könyvnyomda Nyomása. Budapest, 1919. 167

⁹⁴ Forrás: saját szerkesztés. Az adatok az alábbi munkából származnak: A magyar birodalom bűnügyi statisztikája az 1903-1913. évekről. Pesti Könyvnyomda Nyomása. Budapest, 1919.

közzemérem elleni eljárások. A táblázat érdekessége, hogy Ung vármegye területén nem folytattak olyan büntetőügyet, amelyben a vád emberi élet elleni bűncselekmény lett volna.⁹⁵ Ebből arra lehet következtetni, hogy egyáltalán nem volt emberölés az ungi területeken, vagy a gyilkosságok olyan sikeresek voltak, hogy az áldozat soha nem került elő. De lehetséges az is, hogy ha volt is ilyen eset, az nem került dokumentálásra, bár erre kevés esély van ilyen súlyos bűntett elkövetésénél. Végül nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy az ilyen anyagokat tartalmazó dokumentumok utóbb elvesztek.

⁹⁵ Uo.: 26.

III. A Magyar Királyi Csendőrség szerveződése és működése Ung vármegyében 1881–1914 között

3.1. A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása

A rendészet jelentőségének és fogalmi körének meghatározásával először Csiky Antal foglalkozott.⁹⁶ Véleménye szerint a rendőrigazgatás legfontosabb feladata az emberek létfeltételének biztosítása, a személyek elleni erőszakos cselekedetek megakadályozása, illetve a személyes vagyontárgyak megóvása. Az állam törvények, rendeletek megalkotásával és elfogadásával megteremti a rendvédelmi szervek számára azt a jogi háttérrel, amely mentén működniük kell, és megakadályozzák az önkényes eljárásokat. A rendészetnek három jól elkülöníthető típusát különböztetjük meg. Az első a közigazgatás, amely magába foglalja a végrehajtói hatalom és a hozzá kapcsolódó szervek minden olyan tevékenységét, amely arra irányul, hogy elhárítsa azokat a negatív irányvonalakat, amelyek gátolják a fejlődést és a jólétet. A második a törvényszéki rendszer, amely egyfajta rendőri hatalom, fő feladata pedig a megtörtént, tehát elkövetett bűncselekményeknek a felderítése. Harmadik a közbiztonsági rendszer, vagyis a törvénysértések megelőzése, illetve különböző hatósági dokumentumok kiadása.⁹⁷

A rendészetet két részre bontják: államrendészetre és közrendészetre. Előbbi esetben állami felügyelet és kontrol mellett a helyi önkormányzatok járnak el a tűz, a víz, a közlekedés, a cselédügy és a postai stb. rendészeti ügyekben. Utóbbi ügyek az állam hatáskörébe tartoznak, a helyi önkormányzati szervek kizárólag állami megbízásból járhatnak el például egyesületi és gyülekezési ügyekkel kapcsolatban.

A rendvédelemmel kapcsolatos terminológia egyik alapvető fogalma a karhatalom. A definíció szerint a karhatalmi erők nem mások, mint fegyveres erők két csoportja, amelyeknek feladata a közrend helyreállítására irányul. Mint kiderült, a karhatalmi alakulatokat két szervezet alkotta: a rendvédelmi szervek – a városi rendőrség és 1881 után a csendőrség –, illetve a hadsereg. Ebből kifolyólag egyértelmű, hogy a rendőrséget és a csendőrséget bármilyen olyan üggyel kapcsolatban alkalmazni lehetett, amely átlépte a törvényesség határát, valamint a közrend megzavarását eredményezte.⁹⁸ Abban az esetben, ha az eseményeket – például tüntetéseket és demonstrációkat – helyi szinten már nem tudták kezelni a rendvédelmi

⁹⁶ ERNYES Mihály: *A rendvédelmi szakkifejezések múltja*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XIII. évf. Budapest, 2007. 16. sz. 59.

⁹⁷ Uo.: 60.

⁹⁸ 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről, 32–34. § <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (utolsó letöltés 2021. 12. 19.).

szervek, akkor az adott megye főispánja vagy az események centrumának számító város polgármestere kérhette a honvédség segítségét. Erre adott lehetőséget az 1883. évi törvény, amelyben lefektették a katonaság igénybevételeének mechanizmusát. Ezt a fajta lehetőséget kizárólag a legvégső esetben alkalmazták.⁹⁹

A magyar rendvédelem történetének egyik fontos alapköve volt az 1881-ben megalakult Magyar Királyi Csendőrség. A szervezet megalakítását követően létrejött egy magyar irányítású karhatalmi testület, melynek fő feladatául a vidéki területen a rend fenntartását, illetve a törvények maradéktalan betartatását határozták meg. Struktúráját tekintve kisebb egységekre tagolták, amelynek legkisebb részei a csendőrőrsök voltak. Ung vármegyében a csendőrség létrehozásával kapcsolatban a források nem pontosak. Annyi azonban bizonyos, hogy 1890-től kezdve a megye területén működött a csendőrség. Hatáskörük számos területre kiterjedt: megfigyelés, lopás, embercsempészet stb. A helyi rendvédelmi szervek sarkalatos problémája volt 1890–1914 között, hogy személyi állományuk nem volt arányos a rájuk bízott feladatokkal. Túlterheltség, illetve létszámhiány miatt nehezen tudták garantálni a vármegye vidéki lakosságának a biztonságát.

A kiegyezést követően a magyar politikai elitnek sikerült elérnie, hogy a császári csendőrséget feloszlassák Magyarország területén, jóllehet Erdély és a horvát–szlavón területek kivételt képeztek ez alól. Ezt követően a magyar vidékeken a rendfenntartói munkát a pandúrság látta el.¹⁰⁰ Az új szervezetnek több olyan működési problémája is volt, amely gátolta hatékonyságukat.¹⁰¹ Például ilyen volt, hogy minden vármegye saját szervezeteként tekintett a pandúrságra, emiatt munkájukat nem tudták országosan összehangolni például a körözések vagy a fogolykíséret területén. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy abban az esetben, ha polgári bűncselekmény vétsége állt fent, a rendfenntartó szervek három napon belül átadták a gyanúsítottat a polgári bíróságnak. Míg a katonai bűncselekmények fennállása esetén az átadást követően három nap alatt bírósági döntést kellett hozni. De ettől is nagyobb gondot jelentett a pandúrság berkein belül elterjedt korrupció. Ezeknek a negatívumoknak a következtében szükségesnek bizonyult egy olyan testületnek a létrehozása, amely megfelelt a

⁹⁹ VEDŐ Attila: *A haderő karhatalmi tevékenysége 1867–1918. Rendvédelem-történeti Füzetek. XX. évf.* Budapest, 2020. 59–60. sz. 142.

¹⁰⁰ Pandúr: rendfenntartó fegyveres alakulat tagja. A XIX. században pandúroknak hívták a rendfenntartó alakulat, mai szóval a rendőrség tagjait. Értelmező szótár+, szerk.: Eöry Vilma, TINTA Könyvkiadó, Budapest, 2007. 1337.

¹⁰¹ VEDŐ Attila: *A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének megszervezése 1881–1918. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXV. évf.* Budapest, 2015. 43–46. sz. 170–172.

kor követelményeinek és kihívásainak, illetve a lakosság irányába egyfajta példaként szolgálhat a becsületességről, a tiszteletről stb.¹⁰²

Az új rendvédelmi szervezet mintáját a kontinensen már jól működő csendőrség adta. A koncepció nem volt ismeretlen az országban, mivel Erdélyben már jól kiépített rendszerrel működött a testület.¹⁰³ Az egyetlen problémát az jelentette, hogy ezt a szisztémát át tudják-e sikeresen ültetni a magyar viszonyokra.¹⁰⁴ A Magyar Királyi Csendőrséget az 1881: II. és 1881: III. elfogadott és Ferenc József által szentesített törvények keltették életre.¹⁰⁵ Bár a csendőrség vezetése a magyar miniszterelnök hatáskörébe tartozott, ténylegesen mégis a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium felügyelte közösen az új szervezet munkáját. Erre a kettős vezetésre azért volt szükség, mert felépítését tekintve a csendőrség katonai szervezetre hasonlított, de a polgárjogi törvények vonatkoztak rájuk. Megjelent a tiszt hierarchia, a katonai alapon működő kiképzés stb., ugyanakkor a törvények betartatása szempontjából a polgári törvénykezés vonatkozott rá.¹⁰⁶ Az országos csendőrség létrehozásának egyik alapköve volt, hogy létrehozzanak területi alapon működő parancsnokságokat. Olyan csendőrségi igazgatási formát, amelyből a parancsokat szétküldhetik minden szerkezeti egység részére. Ezt a szempontot figyelembe véve vette kezdetét a csendőrkerületi parancsnokságok létrehozása. A megvalósítás érdekében olyan Erdélyben szolgáló csendőrtiszteket bízta meg ezzel a feladattal, akiknek volt tapasztalatuk szervezési kérdésekben.¹⁰⁷ Ennek következtében vezényelték át például Török Ferenc erdélyi csendőrparancsnokot, aki megszervezte és átvette 1882. január 1-én az I. Szegedi Csendőrkerületi Parancsnokság vezetését. A rá következő évben létrehozták a kassai és budapesti parancsnokságokat. A kezdeti tervek szerint minden vármegye rendelkezett volna egy ilyen felsőbb csendőrségi központtal, azonban az elhúzódó létrehozási folyamatok következtében erről a tervéről le kellett mondania a Belügyminisztériumnak. A kerületi parancsnokságokat további kisebb alegységekre osztották. Így alakultak ki a kerületekhez

¹⁰² KÁLMÁN Zsolt r. alezredes: *A Magyar Királyi Csendőrség működése Somogy Vármegyében 1884 és 1914 között*. Kaposvár, 2009. 21–26.

¹⁰³ Az 1848–1849 forradalom és szabadságharc leverését követően a Habsburg Birodalom egész területén kiépítették a lombardiai mintázatú csendőrséget. A birodalom területén 19 zsandárezredet hoztak létre, amelyből 16 a Magyar Királyság területén helyezkedett el. Az 1867-ben történt kiegyezést követően a csendőrség csak horvát–szlavón és az erdélyi területeken maradt meg. A Magyar Királyság többi területein a vidéki rendfenntartói munkát a pandúrság végezte el. CSAPÓ Csaba: *Erdély csendőrsége az átmenet éveiben 1867–1881*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXV. évf. Budapest, 2015. 39–42. sz. 27–32.

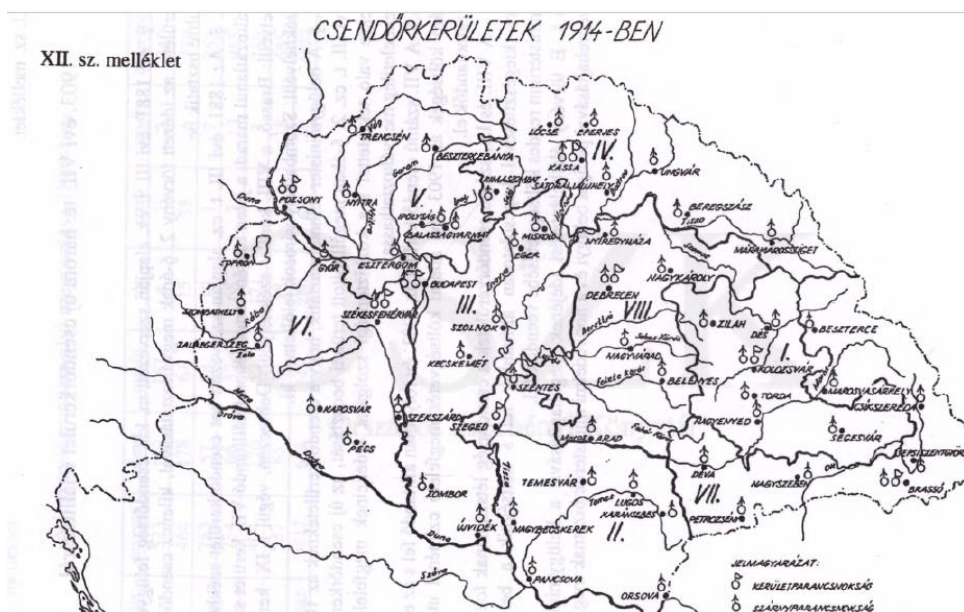
¹⁰⁴ KÁLMÁN Zsolt r. alezredes: *A Magyar Királyi Csendőrség működése Somogy Vármegyében 1884 és 1914 között*. Kaposvár, 2009. 173–191.

¹⁰⁵ Törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1881/III. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1881/II>. (utolsó letöltés: 2019. 01. 07.)

¹⁰⁶ PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest, 2012. 39–41.

¹⁰⁷ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia-könyvek, 15–20.

tartozó szárnyparancsnokságok. A csendőrség ezen szerkezeti egysége egy kisebb földrajzi terület rendészeti irányításáért volt felelős. A szárnyparancsnokságoknak voltak alárendelve a szakaszparancsnokságok. Minden csendőrségi szakaszhoz 15–20 csendőrőrs tartozott, amelyeknek 25 km-es távolságban kellett lenniük egymástól.¹⁰⁸ Annak érdekében, hogy a miniszterelnök és a csendőrség közvetlen érintkezésbe kerüljön egymással, 1907-ben létrehozták a Csendőrfelügyelő Osztályt. Ennek az új ágazatnak volt a feladata, hogy megszervezze a csendőrség irányítását, a parancsok gördülékeny továbbítását, és ellenőrizze a kerületi, a szakasz- és szárnyparancsnokságok adminisztrációs munkáját.

Csendőrkerületi parancsnokságok 1914-ben
CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*¹⁰⁹

A csendőrség és a közigazgatási szervek viszonyát az adott terület jellege határozta meg. Mivel a városi rendőrséggel ellentétben a Magyar Királyi Csendőrség nem volt rendőrhatalóság, csupán rendőrségi közeg, így a közigazgatási hatóság nem adhatott a csendőrségnek közvetlen utasításokat, kizárólag úgynevezett megkereséseket intézhetett a szervezethez három formában. Az első forma a felhívás volt, amely akkor fordult elő, amikor az adott területen működő közigazgatási szerv önnön erejéből nem volt képes megoldani a felmerülő problémát. Ekkor írásos formában – a főispán, az alispán és/vagy a járásbírók – a legközelebbi őrs vezetőjének címezték egy levelet. Ebben a dokumentumban felhívták a csendőrség figyelmét arra az aktuális problémára, amellyel ők nem tudtak már megküzdeni. A hivatalos megkeresést követően a csendőrőrs vezetőjének meg kellett vizsgálnia, hogy a hozzá címzett kérés összhangban áll-e az érvényben lévő törvényekkel. Amikor ezzel kapcsolatban az őrsvezető nem tudott döntést hozni, továbbította a felhívást a szakaszparancsnokságra, és megvárta feljebbvalója utasítását.

¹⁰⁸ PARÁDI József: *A Magyar Királyság Csendőrsége*. Budapest, 2012. 42–43.

¹⁰⁹ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia-könyvek, 155.

A segítségkérés második formája a felkeresés volt, amikor is a közigazgatás vezetése – nyomós csendőri intézkedés kérésével – már a szárnyparancsnoksághoz fordult. Harmadik forma pedig a feljelentés, amikor a csendőrségnek már konkrét ügyeket kellett kivizsgálnia. Ebben az esetben a feljelentést egyenesen a csendőrkerületi parancsnokságnak címezték.¹¹⁰

A hadseregtől bevont különböző gyakorlatok és tréningek lehetővé tették a csendőrök számára, hogy az eltérő konfliktusok megoldására mentálisan és fizikailag is fel legyenek készítelve. Így a csendőrség 1881-es létrehozását követően ez a testület lett az utolsó rendvédelmi alakulat, amelyet oszlatás, rendbontás és tömegdemonstráció megfékezésére fel tudtak használni. Azért is számított ezen a téren a csendőrség az „utolsó” védelmi vonalnak, mert személyi állománya rendelkezett katonai tapasztalatokkal, és megvolt a szükséges fegyverzetük is. Azonban ki kell emelnünk, hogy a karhatalmi szerv részéről nem a rendbontók megsemmisítése volt a cél, hanem csupán a közrend helyreállítása. A korabeli felfogás szerint a csendőrség alkalmazása sokkal hatékonyabb volt, mint a katonaságé, ugyanis utóbbi rajokat, szakaszokat küldött rendteremtés céljából. Ezeket az alakulatokat parancsnokok vezették. Problémát ezzel kapcsolatban az jelentett, ha a műveletet irányító tiszt megsebesült, esetleg életét veszítette, mivel ekkor alárendeltjeik pontos utasítások nélkül nem tudták koordinálni a helyzetet. A csendőrség ezzel szemben hatékonyabb volt, mivel kisebb utcai egységek alkalmazásával morzsolták fel a tüntetéseken részt vevő tömeget. Ezenkívül az intézkedéshez nem volt szükség a csendőrparancsnok jelenlétére, mivel az intézkedő járőrök tudatában voltak a cselekvési jogkörüknek. Mielőtt a csendőrség bárminemű intézkedést foganatosított volna, felmérték a kialakult helyzet súlyosságát, illetve hogy milyen méretű fellépésre kell készülniük a velük szemben állók ellen. Ehhez természetesen információgyűjtésre volt szükségük, amit vagy ők végeztek el, vagy pedig megbízott besúgóik, akik az események közvetlen közelében figyeltek. A megfelelő információk birtokában a csendőrség a helyszínre érkezve első lépésként a tömegből a szónokokat és provokátorokat emelte ki, így próbálva megtörni a tiltakozók lelkesedését. Második lépésként az erőszakos személyek azonnali letartóztatása következett. Harmadik lépésként pedig a bámészkodó személyek felszólítása a hazatérésre. A legdrasztikusabb intézkedési forma azonban az éles löszerek bevetése volt. Amennyiben a csendőrség úgy ítélte meg, hogy az események egyre radikalizálódnak, a békés polgárok és saját életük veszélyben forog, tüzet nyithattak. A löfegyverhasználat nem jelentette automatikusan, hogy halált okozó sérülést kell ejteniük a támadóikon. Az ezzel kapcsolatos csendőrségi utasításokban szerepelt, hogy a fő cél a támadó harcképtelenné tétele volt.¹¹¹

¹¹⁰ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó, Budapest, 1999. 114–115.

¹¹¹ VEDŐ Attila: *A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi fellépésének gyakorlata*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXV. évf. Budapest, 2015. 39–42. sz. 173–174.

A csendőrség megfelelő működése érdekében elengedhetetlenek voltak a folyamatos reformok. Jól tudta mindezt Török Ferenc csendőrbiztos is, akinek irányítása alatt szilárdult meg a vidéki rendfenntartó szervezet. A korszak újabb és újabb kihívásaihoz igazodva további kisebb reformokra került sor a későbbiekben.¹¹² 1890-ben a Honvédelmi Minisztérium kidolgozta azon rendeletét, amelyben háború esetén a csendőrség személyi állományát mozgósítani tudták. 1893-ban a belügyminiszter elrendelte, hogy azokban a kerületi parancsnokságokban, ahol egyes csendőrőrök 25 km távolságban vannak egymástól, pihenőhelyeket alakítsanak ki.¹¹³

A csendőrség országos hálózatának kiépítése és személyállományának feltöltése mellett fontos volt, hogy kidolgozzák a vidéki testület alapszolgálati feladatait. Mindezt lényegében 1881–1918 között három részre osztották. Első volt a rendes szolgálat, amely tartalmazta a 24 órás, két főből álló járőrszolgálatot, amihez hozzátartozott a vidéki tömegrendezvények nyugalmanak – a részt vevő polgárok testi és vagyoni – biztosítása.¹¹⁴ Mivel a csendőrség nem volt alárendelve egyetlen polgári közigazgatási szervnek sem, így a fent leírt szolgálatokat szabadon koordinálták, elszámolással csak és kizárólag saját feletteseiknek tartoztak. A rendszeres szolgálat fontos dokumentuma volt a szolgálati napló, amelyet minden egyes őrzőjárat megkezdésekor az őrsparancsnoktól kellett átvenniük, és minden intézkedés alkalmával vezetniük kellett. Ebben az iratban jegyezték be név szerint, hogy kik vették fel a szolgálatot, hány órákor érkeztek meg pihenőhelyeikre, és kikkel találkoztak őrzőjáratuk alatt.¹¹⁵

Vinnai csendőrőrségből származó szolgálati napló¹¹⁶

Amennyiben valamilyen bűncselekmény történt, ebben a naplóban kellett aprólékosan, minden részletre kitérően leírniuk, hogy ki(k) volt(ak) az áldozat(ok), az elkövetés időpontját

¹¹² CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó. Budapest, 1999. 2.

¹¹³ PARÁDI József: *A Magyar Királyság Csendőrsége*. Budapest, 2012. 92.

¹¹⁴ PARÁDI József: *A Magyar Királyság Csendőrsége*. Budapest, 2012. 93.

¹¹⁵ Uo.: 94.

¹¹⁶ A szolgálati naplóban a járőröző csendőrök leírták, hogy a Szobránci járási szolgabíró kérésére felügyelték a Katluna községben történő kőhordás menetét. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁL) KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat. 72. f.

és a sikeres nyomozás után az elkövető személyek beismerő vallomásait. A járőrszolgálat végén a csendőrök az általuk vezetett iratot átadták a csendőrőrs parancsnokának.¹¹⁷

Második része a szolgálatuknak az úgynevezett ellenőrző szolgálat volt, amelyet a tisztek végeztek. Ez egyfajta speciális szolgálat volt: szűrőpróbaszerűen végezték el minden őrsön, hogy megvizsgálják, mennyire megfelelően végzi az adott csendőrőrs a munkáját. Ilyen esetben a kiérkezett ellenőrök a hivatali dokumentációt, a csendőrök felszerelését és a törvények ismeretének kompetenciáját vizsgálták.

A harmadik szolgálati forma a tábori csendőrségi szolgálat volt, amelyet 1894-ben a Belügyminisztérium megvitatott. 1904-ben listát készítettek azokról a csendőrökről, akiket sorozás esetén mozgósítani lehetett, illetve a későbbiekben kidolgozzák a hadrendi beosztásokat is. A vidéki őrsökről katonai szolgálatra hívtak be csendőröket, akik egyfajta katonai rendőrként működtek a hadseregben, emellett felügyelték a toborzást, illetve futár- és őrszolgálati feladatokat végeztek el az adott haderő csapatain belül.¹¹⁸

A Magyar Királyi Csendőrséggel kapcsolatban érdemes megvizsgálni, hogy milyen költségvetés állt a testület rendelkezésére. Csapó Csaba kutatásaiból kiderült, hogy az 1881–1900 közötti időszakban 1 922 720 aranyforinttal, az ezredfordulót követően – egészen 1914-ig – pedig 11 980 650 aranyforinttal kellett évente gazdálkodnia a csendőrségnek. Ezekből a keretösszegekből fedezték a csendőrségnek minden kiadását, beleértve a felszerelési és a zsoldköltségeket is. A bérek meghatározásakor is követték a katonai hierarchiát éves viszonylatban.¹¹⁹ Legnagyobb havi fizetéssel a tisztek, vagyis az őrmesterek rendelkeztek (500 forint), őket követték az őrsvezetők (400 forint), majd pedig a közcsendőrök (300 forint). Ezekhez az alapbérekhez hozzáadódtak különböző illetmények, például a fegyenc kíséret, az elfogási díj stb.¹²⁰ Érdekesség, hogy a csendőrőrsökön dolgozó rendfenntartóknak hozzá kellett járulniuk saját fizetésükből az őrs közgazdaságához. Olyan közös költségekről van szó, mint az író- és tisztítószerek, a csizma- és ruhajavítás, a tüzelőanyag és az őrs szakácsának kifizetése, viszont a besúgók kifizetését minden rendfenntartónak önállóan kellett megoldania. Mindezek ellenére mégis vonzó volt a csendőri szakma, mivel biztos megélhetést, napi étkezést és a felszerelést követően öregségi pótlékot biztosított.¹²¹ Utóbbi illetmény számokban kifejezve azt jelentette, hogy azok a csendőrök, akik 10 év után szereltek le, fizetésük 1/3-át kapták egészen a halálukig, viszont akik 40 éven után intettek búcsút a testületnek, azok fizetésük 100%-át

¹¹⁷ PARÁDI József: *A Magyar Királyság Csendőrsége*. Budapest, 2012. 95.

¹¹⁸ PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest, 2012. 87.

¹¹⁹ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó. Budapest, 1999. 97.

¹²⁰ Uo.: 98.

¹²¹ Uo.: 99.

kapták meg. Az országos csendbiztosok folyamatosan törekedtek arra, hogy a testületben szolgáló férfiak bérezését emeljék, így még vonzóbb legyen a Magyar Királyi Csendőrség mint munkahely. Ennek következtében 1900-ban 25%-os emelést rendeltek el, 1913-ban pedig 60%-os emelésben részesültek a csendőrök.¹²²

A Magyar Királyi Csendőrség állami költségből biztosította az egyenruhát minden szolgálatba álló vidéki rendfenntartó számára. Azonban hamar egyértelművé vált a vezetők számára, hogy tartósan nem tudják ezt biztosítani, így kötelezték a csendőröket arra, hogy fizetésük 5%-át fordítsák egyenruhájuk beszerzésére és javíttatására.¹²³ Vélhetően ennek is volt köszönhető az, hogy nem honosodott meg a testület kötelékében a nyári és téli öltözet. A ruházat területén fontos szempont volt a „magyaros motívumok” megjelenése, mint például a honvédségi gombok és a szintén a honvédségben használt zubbonyzsinórok vagy a tölténytáska. Az egyenruha részei – a nadrág és a zakó – posztóból készültek. Strapabíró csizmanadrágot hordtak. A Magyar Királyi Csendőrség védjegyévé vált a címeres darutollas kalap, a kötelező szakáll és bajusz viselése.¹²⁴ Mindez azonban megváltozott 1892. november 21-én, ugyanis a belügyminiszter kötelezte az országos csendbiztosot arra, hogy az általa vezetett testület pályázatot hirdessen a csendőri forma elkészítésére, amelyet egy országos szaklapban és egy, a polgárság körében olvasott hetilapban is közzétegyen.

Továbbá itt meg kell említeni azt is, hogy szintén belügyminiszteri rendeletben utasították a csendőrséget arra, hogy kizárólag olyan cégek pályázhatnak eszközadásra, amelyek az országhatáron belül végezték a termelési munkájukat. Így pedig a Magyar Királyi Csendőrség 1892–1919 közötti legnagyobb beszállítója volt a Gácsi Gyapjúsövet- és Finomposztógyár, a Debreceni és Nagyvárad Csizma Ipartársulat és az Ádám és Éberling gyár.¹²⁵

A kezdeti időszakban minden csendőrkerület saját maga mérte fel, hogy a területén működő csendőrségnek milyen eszközre és ruházatra volt szüksége. A végleges listák összeállítása hosszan tartó folyamat volt, amely nemcsak idővesztést okozott a beszerzések menetében, hanem egyfajta adminisztratív káoszt is előidézett. Igazi változás ezen a téren csak 1904. július 1-én történt, amikor az országos csendőrpáncsnokság elrendelte egy budapesti bázisközpont létrehozását, így lényegében itt halmozták fel mindazokat a csendőri felszereléseket, amelyekre szükségük lehetett a vidéki testületeknek. További újjáépítésként bevezették, hogy minden kerület köteles létrehozni csendőrpótszárnyat, amelynek egyetlen feladata a beérkezett igénylések összeírása, kategorizálása és összeszámolása volt.¹²⁶

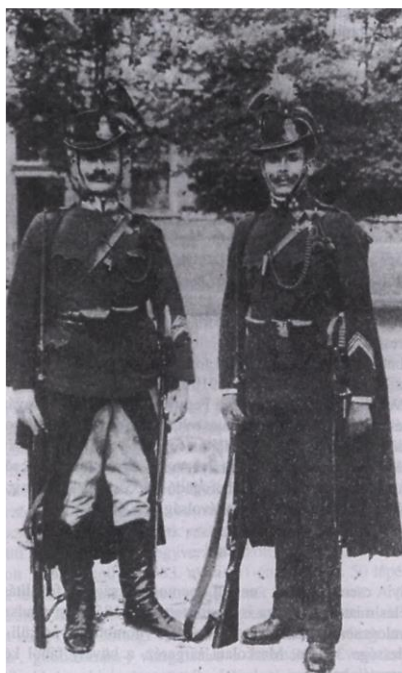
¹²² CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó. Budapest, 1999. 100.

¹²³ Uo.: 88.

¹²⁴ Uo.: 90.

¹²⁵ Uo.: 85.

¹²⁶ Uo.: 86.

A járőrcsendőőrök egyenruhája és fegyverzete¹²⁷

A csendőrség fegyverzete a közrend biztosítása és a fegyveres bűnözői csoportok/személyek felszámolására megfelelő méretűnek és minőségűnek bizonyult. A testület kötelékében rendszersítették a Kropatschek-karabély 11 mm-es karabélyt,¹²⁸ amelyhez minden járőrszolgálat alkalmával 8-10 töltényt kaptak a csendőrök.¹²⁹ A karabély tartozéka volt egy 47 cm hosszú szurony, aminek markolatát bükkfából készítették, és közelharcra is alkalmas volt. Ezenkívül kisebb kaliberű fegyvereket is biztosítottak a csendőrök számára, például a Rast–Gasser 8 mm-es forgótáras pisztolyt. A testület fegyverzetéhez hozzátartozott egy kard is, amit szolgálat után le kellett tenniük az őrsőn. A felszereléssel kapcsolatos forrásokból kiderült, hogy a járőrök felszereléséhez tartozott a bilincs, a kulacs, a járőrnapló és az élelmiszer tárolására szolgáló válltáska.¹³⁰

¹²⁷ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó. Budapest, 1999. 92.

¹²⁸ A Magyar Királyi Csendőrségnél 1895-től kezdték lecserélni a Kropatschek típusú fegyvereket a korszerűbb Mannlicher karabélyra. Bővebben: PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest, 2012. 86–87.

¹²⁹ PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest, 2012. 88.

¹³⁰ IFJ. KÖRÖSSY Zoltán: *Csendőr élet*. Elérhető: <https://adoc.pub/csendr-elet-jegenyes-pal-leveleibl-sszeallitottav-ifj-krssy.html> (utolsó letöltés: 2023. január 16.)

A Magyar Királyi Csendőrség által használt lőfegyverek¹³¹
(Rast-Gasser 8 mm forgótáras pisztoly és a hozzá tartozó tok,
Kropatschek-karabély és közelharc alkalmával használt szurony)

3.2. Ung vármegye csendőrségének strukturális felépítése és személyi állománya

A kutatás földrajzilag jól behatárolható térségre, Ung vármegyére koncentrál, vagyis a Magyar Királyság egyik közigazgatási egységére. A kutatási terület a történeti magyar állam északkeleti részén terült el, határos volt északon Galíciával, délen Zemplén vármegyével, keleten Bereg vármegyével. Lakossági összetétele vegyesnek tekinthető, mivel a hegyvidéki részen elsősorban ruszin népcsoport élt, míg az alföldi részen többséget alkottak a magyarok, németek és zsidók.¹³²

Az általam vizsgált források nem szolgáltak pontos adattal arra vonatkozóan, hogy mikor vette kezdetét az új rendvédelmi szervezet kiépítése Ung vármegyében. A korabeli dokumentumok szerint annyi bizonyos, hogy 1890-től már működött a csendőrség a területen. Ugyanis a VI. Beregszászi Szárnyparancsnokság irányítása alatt megtalálhatók voltak olyan települések, amelyek közigazgatásilag Ung vármegyéhez tartoztak.

¹³¹ A Magyar Királyi Csendőrség fegyverzete. <https://www.csendor.com/muzeum/keptar/Fegyverek/index.html>

¹³² CSIKVÁRI Antal: *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest VIII., Röck Szilárd utca 16. 75, 100.

IV. számú csendőrkerület										
Törzs: Kassa										
VI. szárnyparancsnokság, Beregszász										
III. szakasz: Ungvár										
Csendőrkerület		csendőrség létszáma								
		1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
1.	Szobránc	6	6		6	6	6		6	6
2.	Ungvár	8	8		8	8	8		7	7
3.	Csap	6	6		6	6	6		6	6
4.	Nagykapos	6	6		6	6	6		6	6
5.	Nagyberezna	6	6		6	6	6		6	6
6.	Turjaremete	6	6		6	6	6		6	6
7.	Szerednye	6	6		6	6	6		6	-
8.	Vinna	5	5		-	-	-		6	6
9.	Perecseny	5	5		-	-	-		6	6
10.	Sztavna	5	5		-	-	-		6	6
11.	Lyuta	5	5		-	-	-		5	5

A VI. beregszászi szárnyparancsnokság kötelékéhez tartozó Ung megyei csendőrőrsök¹³³

A *csendőrségi zsebkönyvek* című korabeli kiadványokból készített táblázatból több fontos információt is megtudhatunk a beregszászi védnökség alatt működő ungi csendőrségről. Egyik legszembetűnőbb, hogy a vármegye területén található 212 kis- és nagyközségek közül mindössze 12 helyen működött a vidéki rendvédelmi szerv.¹³⁴ Tovább haladva a települések vizsgálatán az is kiderült, hogy a létrehozott őrsök közül 6 valamelyik járásnak a központjában működött, míg a többi fontos vasúti csomópont volt – mint Csap –, vagy pedig forgalmas országút mentén – mint Turjaremete – hozták létre. Mindez pedig arra enged következtetni, hogy a csendőrség elhelyezkedésében és kiépítésében a vármegyében prioritást élveztek azok a települések, amelyek adminisztrációs, forgalmi és kereskedelmi központként szolgáltak. Az 1890–1898 közötti személyállományt vizsgálva megtudtam, hogy a kronológiai határon belül összesen 372 csendőr szolgált a III. Ungvári Szakaszparancsnokság kötelékében. Véleményem szerint ez a szám kevés, főleg annak ismeretében, hogy a vármegye lakossága 151 824 fő volt az 1890. évi népszámlálási adatok alapján.¹³⁵ Így elmondható, hogy egy csendőrré összesen 372 állampolgár jutott, ami reálisan nézve igen sok. A legnépesebb csendőrségi kontingenssel

¹³³ A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi zsebkönyvek tartalma szerint készült. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994> (utolsó letöltés: 2021. december 15.)

¹³⁴ MOLNÁR D. István: *Perifériáról perifériára. Kárpátalja Népeisége 1867-től napjainkig*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Kalligram, Budapest, 2018. 15.

¹³⁵ Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV. Budapest, Athenaeum R.-társulat Könyvnyomdája, 1910. 400.

Ungvár rendelkezett, betudható mindez megyeközponti státuszának. A legkevesebb csendőr Lyuta községben szolgált, összesen 20-an, úgy, hogy 1893–1895 között ideiglenesen nem is működött a községi őrs.

Az Ung megyei csendőrség önállóságára 1899-ben került sor, amikor is a IV. Kassai Csendőrkerületi Parancsnokság döntése értelmében létrehozták a VII. Ungvári Szárnyparancsnokságot. További szerkezeti változás volt, hogy a szárnyparancsnokságon belül megalakultak az I. Ungvári és a II. Nagybereznai Szakaszparancsnokságok. A két kisebb csendőrségi egységet így már helyi szinten koordinálták.

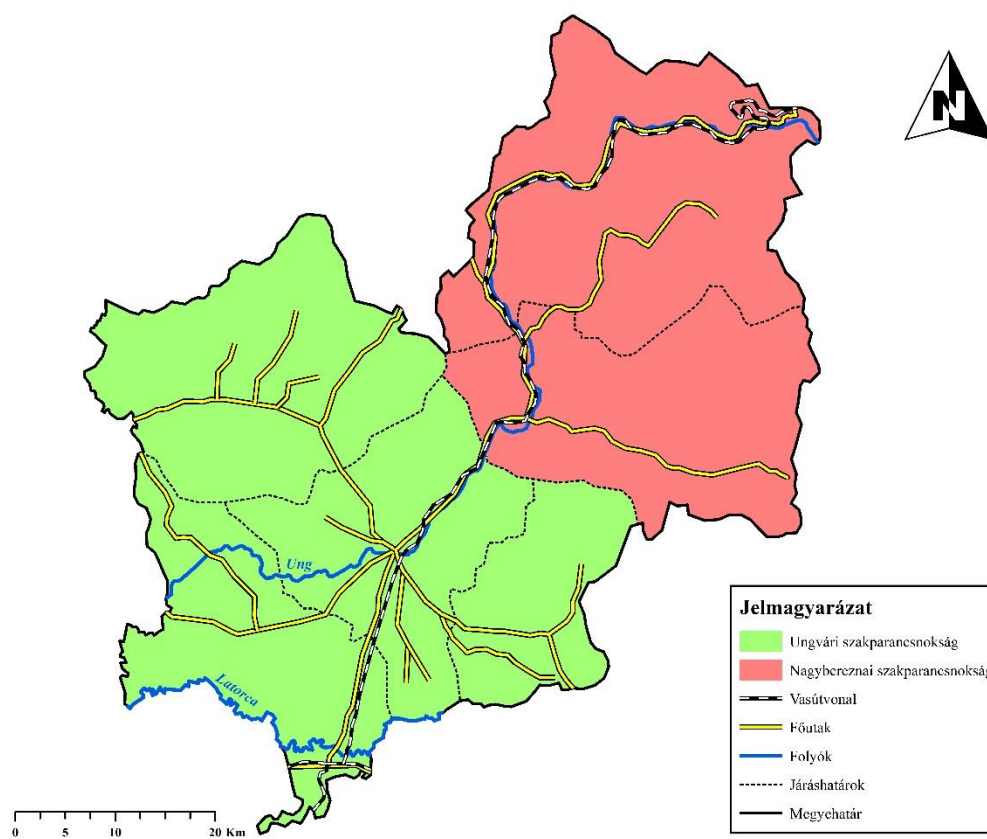
№	Név	Csendőrségi rang	Szolgálati hely	Szolgálati idő
1.	Pallay Vince	Hadnagy	1. szakasz, Ungvár	1898–1899
2.	Török Kálmán	Főhadnagy	1. szakasz, Ungvár	1900–1901
3.	Herkély Gyula	Hadnagy	2. szakasz, Nagyberezna	1900–1901
4.	Boldizsár András	Főhadnagy	1. szakasz, Ungvár	1902–1903
5.	Eibel Árpád	Hadnagy	2. szakasz, Nagyberezna	1902–1903
6.	Raith Ernő	Főhadnagy	1. szakasz, Ungvár	1904–1907
7.	Friedrich Róbert	Hadnagy	2. szakasz, Nagyberezna	1904–1905
8.	Grabovszky Béla	Hadnagy	2. szakasz, Nagyberezna	1906
9.	Kertész Jenő	Hadnagy	2. szakasz, Ungvár	1907–1908
10.	Grabovszky Béla	Főhadnagy	1. szakasz, Ungvár	1908–1911
11.	Kafka Károly	Hadnagy	2. szakasz, Ungvár	1909
12.	Pongrácz Aladár	Hadnagy	2. szakasz, Ungvár	1910–11
13.	Pongrácz Aladár	Hadnagy	1. szakasz, Ungvár	1912
14.	Fejér Kálmán	Zászlós	2. szakasz, Nagyberezna	1912–1913
15.	Ferenczy Sándor	Hadnagy	1. szakasz, Ungvár	1913

A VII. Ungvári Szárnyparancsnokság és a hozzá tartozó csendőrőrsök 1898–1914 között¹³⁶

A szárnyparancsnokság irányítását 1899–1913 között olyan csendőrségi tisztekre bízta, akik ezt megelőzően szolgáltak már a vármegyében, így már volt ismeretük a helyi viszonyokról. Az ungvári szárny vezetését az esetek döntő többségében a legnagyobb ranggal rendelkező csendőrre bízta. Volt azonban egy kivétel ezzel kapcsolatban, mégpedig Fejér Kálmán, aki zászlósként vezette 1912–1913 között az VII. Szárnyparancsnokságot. Az általam vizsgált források között nem találtam olyan felsőbb parancsot, amely erre magyarázatot adott volna. A tizedesi rang mellett ki kell emelni, hogy 1898–1914 között a legmagasabb csendőrségi rendfokozattal Török Kálmán főhadnagy bírt. A fent leírt kronológiai határok között összesen tizenkilenc személy vezette a VII. Ungvári Szárnyparancsnokságot. Ezen szárnyparancsnokok közül tizennégyen vezették kinevezésük előtt az I. Ungvári

¹³⁶ A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi zsebkönyvek tartalma szerint készült. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994> (utolsó letöltés: 2021. december 15.).

Szakaszparancsnokságot, míg csupán öt esetben neveztek ki olyan parancsnokot, akik előzőleg a nagybereznai területen szolgáltak.¹³⁷

Az I. Ungvári és II. Nagybereznai Szakaszparancsnokság kirendeltsége
1899–1918 között¹³⁸

A szárnyparancsnokság létrehozása és vezetése után térjünk rá az Ung megyei csendőrség tagolására. Mint ahogy már kiderült, a megyében két szakaszparancsnokság működött: egy ungvári és egy nagybereznai központtal. Előbbi magába foglalta az Ungvári, a Szerednyei, a Szobránci és a Nagykaposi járás területeit. Számokban kifejezve mindez azt jelentette, hogy a csendőrszakasznak összesen 1777 km² nagyságú területet kellett rendvédelmi szempontból ellenőriznie.¹³⁹ A terület nagyságának meghatározása mellett fontos betekintést nyernünk abba, hogy milyen nagyságú lakossághoz kapcsolódott az I. Ungvári Szakaszparancsnokság. Az 1900-as népszámlálási adatok szerint a négy járás területén összesen 109 000 ezer ember élt.¹⁴⁰

¹³⁷ OLASZ György – PARÁDI József – ZEIDLER Sándor: *A magyar állami rendvédelmi testületek katonai rendfokozati rendszerei a kiegyezéstől az ezredfordulóig*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XV. évf. Budapest, 2008. 18. sz. 29–30.

¹³⁸ Saját készítésű térkép levéltári források alapján.

¹³⁹ MOLNÁR D. István: *Perifériáról periferiára. Kárpátalja népessége 1867-től napjainkig*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Kalligram, Budapest, 2018. 29.

¹⁴⁰ Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV. Budapest, Athenaeum R.-társulat Könyvnyomdája, 1910. 822.

Amennyiben a lakosság számát elosztjuk a szolgálatot teljesítő csendőrökével, kiderül, hogy egy csendőrre 118 polgár jutott.

IV. számú csendőrkerület																	
Törzs: Kassa																	
VII. szárnyparancsnokság, Ungvár																	
I. szakasz, Ungvár																	
Csendőrkerület		1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	Összesen
1.	Ungvár	8	10	10	10	10	8	7	7	7	8	8	8	8	8	8	125
2.	Szerednye	6	6	6	6	6	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	81
3.	Csap	6	6	6	7	7	5	5	5	5	6	6	6	6	6	6	88
4.	Nagykapos	6	6	6	6	6	5	5	5	5	5	6	5	6	6	6	84
5.	Pálóc	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	75
6.	Szobránc	6	6	6	6	6	6	5	5	6	5	5	5	6	5	5	78
7.	Remetevasgyár	6	6	6	6	6	5	-	-	-	-	-	-	-	--	-	35
8.	Vinna	6	6	6	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
9.	Nagygejőc	-	-	-	5	5	5		5	5	5	5	5	5	5	5	55
10.	Remetevasgyár	-	-	-	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	61
11.	Málcza	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
12.	Tőketerebes	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
13.	Vámoslucska	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	5	-	-	35
14.	Ungtarnóc	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	5	5	40
15.	Umberzs	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	5	5	40
16.	Nagyláz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	30
17.	Rebrény	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	5	5	5	20
18.	Nagyszelmenc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	10
19.	Nagyzalacska	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	10

Az I. Ungvári Szakaszparancsnokság kirendeltségéhez tartozó csendőrőrsök
1899–1914 között¹⁴¹

Összehasonlítva az 1890–1898 és az 1899–1914 közötti csendőrőrsökről készített táblázatot, több fontos eltérés is felfedezhető. Az egyik ilyen például, hogy a járási központok és a fontosabb országutak, vasútállomások mellett olyan községekben is őrsöt hoztak létre, amelyek az adminisztráció és közlekedés szempontjából kevésbé voltak fontosak. Ilyen volt például Vinna község is. Legnépesebb csendőrőrsnek Ungvár számított, ugyanis 1898–1914 között összesen 125 csendőr teljesített itt szolgálatot. Ez a szám annak is volt betudható, hogy Ungvár városának megyeközponti státusza volt, másrészt a városhoz tartozó vidéki részeken

¹⁴¹ A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi zsebkönyvek tartalma szerint készült. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994> (utolsó letöltés: 2021. december 15.).

nagyobb volt a rendvédelmi jelenlét, mint a megye más területén. Ezzel szemben a legkisebb kontingenssel Nagyzalacska rendelkezett, azonban a község esetében ki kell emelnünk, hogy a csendőrség 1912–1913 között kezdte el működését.¹⁴² Több ehhez hasonló eset is volt az I. ungvári szakasznál, mint például Nagyszelmec, Tőke-Terebes¹⁴³, Málca¹⁴⁴ stb. Utóbbi őrszel kapcsolatban érdekesség, hogy kizárólag 1902–1903 között működött, ezt követően ismeretlen okok miatt felszámolták a működését.¹⁴⁵

II. szakasz, Nagyberezna																	
Csendőrőrsök		csendőrség létszáma															Összesen
		1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	
1	Nagyberezna	9	7	7	7	7	7	6	6		6	6	6	6	6	6	83
2.	Perecseny	6	6	6	6	6	5	5	5		5	6	6	6	6	6	80
3.	Turjaremete	6	6	6	5	5	5	4	5		5	5	5	5	5	5	72
4.	Poroskő	6	-	6	6	6	5	5	4		4	4	4	5	4	4	63
5.	Sóhát	6	6	6	5	5	5	-	-		-	-	-	-	-	-	33
6.	Lyuta	6	6	6	5	5	5	-	-		-	-	-	-	-	-	33
7.	Uzsok	8	6	6	6	4	6	5	6		7	5	5	5	5	-	74
8.	Sztavna	7	6	6	5	6	5	-	-		-	-	-	-	-	-	35
9.	Szolya	6	5	5	-	-	-	-	-		-	-	-	-	-	-	16
10.	Ublya	-	-	-	-	6	5	5	-		-	-	-	-	-	-	16
11.	Kosztrina	-	-	-	-	-	5	-	-		-	-	-	-	-	-	5
12.	Sztrina	-	-	-	-	-	5	5	5		-	-	-	-	-	-	15
13.	Sztarina	-	-	-	-	-	5	5	-		-	-	-	-	-	-	10
14.	Papina	-	-	-	-	-	-	5	-		-	-	-	-	-	-	5
15.	Havasköz	-	-	-	-	-	-	5	4		4	4	4	4	4	-	29
16.	Fenyvesvölgy	-	-	-	-	-	-	5	5		5	5	5	5	5	-	35
17.	Csontos	-	-	-	-	-	-	5	5		5	5	5	5	-	5	35
18.	Czirókd	-	-	-	-	-	-	-	5		-	-	-	-	-	-	5
19.	Ugar	-	-	-	-	-	-	-	5		-	-	-	-	-	-	5
20.	Papháza	-	-	-	-	-	-	-	5		-	-	-	-	-	-	5
21.	Hajasd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5

A II. Nagybereznai Szakaszparancsnokság kirendeltségéhez tartozó csendőrőrsök
1899–1914 között¹⁴⁶

A VII. Ungvári Szárnyparancsnokság másik létrehozott szakaszparancsnokságát Nagyberezna központtal alapították meg. Hivatalos dokumentumokban II. Nagybereznai

¹⁴² Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve. XXVII. évfolyam. Budapest, 1913. 109.

¹⁴³ Terebes: Szlovákia, Kassai kerület, Tőketerebesi járás központja. Szlovákul: Trebišov.

¹⁴⁴ Málca: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás. Szlovákul: Malčice.

¹⁴⁵ Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve. XXVII. évfolyam. Budapest, 1913. 108.

¹⁴⁶ A táblázat összeállítását a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi zsebkönyvek tartalma szerint készült. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.php?id=2994> (utolsó letöltés: 2021. december 15.).

Szakaszparancsnokság néven szerepelt. Az Ung vármegyei csendőrség ezen részét két járás alkotta: a Nagybereznai és a Perecsenyi járás. Összterületi nagyságát tekintve a kerület 1 435 km² volt, lakosságának száma 46 652 fő.¹⁴⁷ A két parancsnokság e téren történő összehasonlításából kiderült, hogy a nagybereznai körzet mind területileg, mind pedig populációban elmaradt az ungváritól. Az őrsök számát tekintve 1899–1913 között összesen 21 működött, ezek között voltak olyanok, amelyek a feltüntetett kronológia alatt folyamatosan működtek, míg előfordultak olyan őrsök is, amelyekben csak pár évig folyt a munka. Előbbihez tartozott például a nagybereznai és a perecsenyi (1899–1913), míg utóbbihoz Papháza és Ugar. A létszámot tekintve kiemelkedett a turjaremetei (74 fő), a perecsenyi (80) és a nagybereznai (83) őrs. Ez a nagy létszám azzal magyarázható, hogy a három közül kettő járási központ volt – Nagyberezna pedig a szakasz központja is –, Turjaremete községe pedig a főút mentén terült el. A nagy csendőrségi jelenlét mellett voltak olyan falvak, ahol kevés rendfenntartó dolgozott, és csak rövid ideig. Ezek közé tartozott a papinai¹⁴⁸ (5 fő), a kosztinai (5 fő) és a czirókdi (5 fő) csendőrőrs.¹⁴⁹ A lakosság arányát figyelembe véve – 46 652 fő az 1900-as népszámlálás alapján – és a rendvédelmi szervek állományát tekintve elmondható, hogy a 356 csendőr mindegyikére 131 lakos jutott, ami nagy próbatételek elé állította a csendőrséget.¹⁵⁰

A nagy háború kitörése azonban megváltoztatta a megye rendvédelmi arculatát. A katonai szolgálatra behívott csendőröket a központnak nem sikerült pótolnia, így pedig a kevés prioritással rendelkező őrsöket bezárták.

A csendőrség egyik legfontosabb szervezeti egységét a vidéki őrsök alkották, ugyanis a községekben létrehozott csendőrőrsökben folyt a helyi szintű bűnüldözés. Így a IV. Kassai Csendőrkerületi Parancsnokság fokozatosan kiépítette az Ung megyei csendőrség őrszhálózatát. 1903. június 20-án a csendőrkerületi parancsnokság utasítást adott a VII. Ungvári Szárnyparancsnokságnak.¹⁵¹ A parancs értelmében elrendelték, hogy Kosztrina településen hozzanak létre egy új őrsöt, és öt csendőrt vezényeljenek a településre. A községnek biztosítania kellett a csendőrség számára egy épületet, amelyben a rendfenntartói szervek berendezkedhettek.¹⁵² További szervezeti átalakításokat is végrehajtottak a vármegyei csendőrség körében. Ennek eredményeként a Vinnai csendőrőrsöt átmenetileg áthelyezték

¹⁴⁷ MOLNÁR D. István: *Perifériáról periferiára. Kárpátalja népessége 1867-től napjainkig*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Kalligram, Budapest, 2018. 29.

¹⁴⁸ Papina: Szlovákia, Eperjesi kerület, Homonnai járás. Szlovákul: Zubné.

¹⁴⁹ Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve. XIX. évfolyam. Budapest, 1905. 94.

¹⁵⁰ Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV. Budapest, Athenaeum R.-társulat Könyvnyomdája, 1910. 822.

¹⁵¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 11–12., 18. f.

¹⁵² Uo.: 12.

Vámoslucska településre, és a régi őrsöt pihenőállomásként tartották fent.¹⁵³ Előfordultak olyan esetek is, amikor egy új őrs megalakítási folyamatába egy harmadik félt is szerettek volna bevonni. Erre azért volt szükség, hogy ezáltal minél jobban minimalizálni tudják a felmerülő költségeket. 1903-ban tervben volt a Cserbina völgyében található Felső-Cserbina településen létrehozni egy állandó csendőrségi őrsöt. Erre azért volt szükség, mert a völgyben vasútépítés kezdődött, az építkezés pedig számos, idegen vidékről érkező munkásnak jelentett vonzó pénzkeresési lehetőséget.¹⁵⁴

A Cserbina-völgyi vasút építése¹⁵⁵

A dolgozók számának növekedése miatt folyamatosan romlott a közbiztonság állapota. Annak érdekében, hogy megfelelően tudják garantálni a Cserbina térségében élők nyugalmát, hozzáláttak a csendőrőrs kialakításához. Az ehhez szükséges anyagi források korlátozottak voltak, így egyetlen megoldás jöhetett szóba, mégpedig bevonni az építést vezető Grünwald Testvérek és Schiffer társaságot.¹⁵⁶ Ezért a megye vezetősége és a csendőrség hivatalos táviratot küldött a társaság vezetőségének, amelyben hosszasan vázolták, hogy miért lenne jó mindkét fél számára a csendőrőrs a településen. A kerületi parancsnokság kiemelte, hogy a lopások száma drasztikusan megemelkedett, amely negatívan hat a helybéliekre és a társaságra is. Több alkalommal az éj leple alatt fontos, a vasútépítéshez elengedhetetlen eszközt is eltulajdonítottak a tolvajok. A probléma pedig csak akkor oldódik meg, ha a társaság anyagi segítséget nyújt a csendőrőrs létrehozásában. A várt segítség a vasúttársaság részéről azonban

¹⁵³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 18. f

¹⁵⁴ Uo.: 3.

¹⁵⁵ A szerző magángyűjteménye.

¹⁵⁶ Korabeli források szerint egy vállalat volt, amely vasútépítéssel foglalkozott.

elmaradt. Válaszként – melyet a vármegye főispánjának küldtek – leírták, hogy nem tudnak anyagilag támogatni egy ilyen projektet. Indoklásuk szerint a vasúti szakasz építését pályázaton nyerték el, a tenderben pedig olyan alacsony árakat tüntettek fel, hogy a vállalat az építkezés során csak minimális nyereséggel számol. Az elutasító válasz eredményeként nem teremtődtek meg az anyagi feltételek az új csendőrőrs létrehozásához. Felső-Cserbina és a környező falvak lakossága így őrs nélkül maradt.¹⁵⁷ A helyzetet nehezítette továbbá, hogy a vasútépítés következtében nagyszámban érkeztek roma munkások is. A munkához való viszonyuk miatt hamar munkanélkülivé váltak. Mivel messze voltak az otthonuktól, így más pénzkeresési lehetőség után kellett nézniük. Bandába szerveződve éjszaka járták a közeli falvakat, és kisebb-nagyobb bűncselekményeket követtek el – általában lopásokat. Az érintett községek vezetői a csendőrséghez fordultak.¹⁵⁸ A rendfenntartók gyors beavatkozásának köszönhetően tíz személyt tartóztattak le, akiket átadtak a Nagybereznai Járási Bíróságnak. A bírói ítélet értelmében a letartóztatott személyeket végül kiutasították Ung vármegye területéről. Hogy biztosak legyenek abban, hogy a roma férfiak elhagyják a vármegye területét, elrendelték a csendőri kíséretet is a megye határáig.¹⁵⁹

A csendőrség számára fontos volt a pihenőhelyek kialakítása a hozzájuk tartozó községekben. Mivel szolgálati idejük alatt több kilométert is megtettek gyalog, ezért tartottak rövidebb-hosszabb pihenőket. Az ilyen pihenőállomásokat nem akárhol és akármilyen körülmények között alakíthatták ki a községek: minden esetben szigorú szabályoknak kellett megfelelniük. Például a csendőrségi pihenőhelyeknek messze kellett lenniük a kocsmáktól és a bordélyoktól. Az előírt körülményeknek nem minden település tudott eleget tenni, ezért számos alkalommal konfliktus alakult ki a járási csendőrparancsnokság és a helyi előljárók között. Legtöbb esetben nézeteltéréseiket sikerült egymás között elrendezni, azonban voltak olyan esetek, amikor már a kerületi parancsnok fordult hivatalos panasszal Ung vármegye főispánjához. A csendőrségi előljáró levelében sérelmezte, hogy beosztottjainak sok esetben egy „odúban” kell pihenniük, amelynek higiéniai körülményei sem a legoptimálisabbak.¹⁶⁰ Erre a hivatalos panasztételre azért volt szükség, mert helyi szinten a községek vezetőitől csak ígéreteket kaptak, megoldást viszont nem. Miután az alispán és a főispán alaposan tanulmányozta a problémát, nekiláttak a megoldásának. Elsősorban kötelezték az érintett községeket, hogy alakítsanak ki egy megfelelő pihenőszobát a csendőrség számára. Abban az

¹⁵⁷ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 4. f.

¹⁵⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 21–22. f.

¹⁵⁹ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. 1888. 143.

¹⁶⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 587. ügyirat, 26. f.

esetben, ha nincs erre a célra megfelelő helyiség, akkor lássanak neki egy új épület felépítésének. Elsőként Szürte¹⁶¹ község látott neki az utasítások teljesítésének. Összehívtak egy rendkívüli közgyűlést, ahol a helyi polgármester mellett megjelentek a képviselő-testület tagjai is. Az erről készült jegyzőkönyv tartalma szerint a község a csendőrök számára felajánlott egy szobahelyiséget. Mivel azt eddig vendégszobaként használták, ezért nem rendelkezett megfelelő bútorzattal. Viszont a helyiség annyiban jó választás volt, hogy messze volt a helyi kocsmától, amely az előírásoknak egyik alapkövetelménye volt.¹⁶² Nem minden községben sikerült megoldani ilyen gördülékenyen és hamar a pihenőhelyek problémáját. Így történt Tégláson¹⁶³ is, ahol éles vita bontakozott ki a témával kapcsolatban. A rendkívüli közgyűlést Magyar Mihály falubíró nyitotta meg. Felolvasta a megjelent képviselők névsorát, és ismertette a napirendi pontokat. Karpunecz Emanuel képviselő felszólalásra kért engedélyt. Beszédében felhívta arra a figyelmet, hogy a község területén nincs megfelelő épület vagy hely erre a célra. Továbbá kiemelte, hogy a község anyagi forrásai korlátozottak. Indoklása szerint már így is nagy terheket cipel Téglás, és az új projekt következtében a helyzet aggasztó lenne. Megoldásként felvázolta, hogy a község és a vármegye közösen építsen fel egy lakóházat, amelyben a megpihenni vágyó csendőröket el tudják szállásolni. A felszólalás után a közgyűlés vitára bocsájtotta a javaslatot. Megállapodásra jutottak, és a terv részleteiről tájékoztatták Ung vármegye főispánját. Világossá vált az ispán számára is, hogy Téglás egymaga nem tud eleget tenni a csendőrség kérésének. Megoldásként pedig elfogadta a számára benyújtott javaslatot, így a terhek 50-50%-ban oszlottak meg a község és a csendőrség között.¹⁶⁴ A fennmaradt források alapján csendőrségi pihenőket hoztak létre továbbá Dobóruszka,¹⁶⁵ Palágykomoróc,¹⁶⁶ Kisszelmec,¹⁶⁷ Nagyszelmec¹⁶⁸ és Sislóc¹⁶⁹ településeken.

A Magyar Királyi Csendőrség feladata volt, hogy rendvédelmi teendőket lásson el a Magyar Királyság vidéki területein. 1881 előtt ezt a feladatot a pandúrság látta el. A szervezet munkájával kapcsolatban több probléma is felmerült. Először is gondot jelentett, hogy minden megye a saját hatáskörében irányította a pandúrságot. Emiatt munkájukat nem tudták országos összhangban végezni, a központi irányítás hiánya pedig csak tovább nehezítette a sikeres bűnmegelőzést-bűnüldözést. Továbbá megtörtént a szervezettel, hogy berkein belül megjelent a korrupció, amely rányomta a bélyegét munkavégzésükre. Annak érdekében, hogy véget

¹⁶¹ Szürte: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Сюрте*.

¹⁶² KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 1–2. f.

¹⁶³ Téglás: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Тейгласи*.

¹⁶⁴ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 10. f.

¹⁶⁵ Dobóruszka: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: *Ruská*.

¹⁶⁶ Palágykomoróc: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Паладь Комарівци*.

¹⁶⁷ Kisszelmec: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Мали Селменци*.

¹⁶⁸ Nagyszelmec: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: *Veľké Slemence*.

¹⁶⁹ Sislóc: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Шинлівци*.

vessenek a közbiztonság folyamatos romlásának, a pandúrság vidéki munkáját a csendőrség váltotta fel. A pandúrsággal szemben megjelent sztereotípiák következtében a csendőrség szervezetének vezetői komoly célokat tűztek ki. Legfontosabb alappilléreknek tekintették a rendet, a becsületet és a tisztességet. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a szervezetben szolgálatot teljesítőknek erkölcsileg tiszta életet kellett élniük: kerülniük kellett a szerencsejátékokat, alkoholt, illetve a kétes hírnevű személyeket is. Mindezekről azt remélték, hogy teljesítésük esetén a csendőrség el tudja nyerni az emberek tiszteletét és megbecsülését.

A csendőrség megfelelő működése érdekében teljesen be kellett szüntetni az addig működő vidéki rendvédelmi szervet, a pandúrságot. A belügyminiszter rendeletben tette lehetővé, hogy azok a személyek, akik szeretnének tovább szolgálni, megtehetik, de már a csendőrség kötelékében. A gond ezzel csak az volt, hogy azokat, akik szerettek volna átmenni az új testületbe, közlegényi beosztásba vették fel. Ez az adott személyre nézve nagyon kedvezőtlen volt, különösen, ha a katonai szolgálatot tiszti ranggal fejezte be. Erre a megoldást egy öthetes tisztképzés jelentette, amely során a részt vevő személyek hadnagyi rangot kaptak, és csendőri pályafutásukat is így kezdhették meg.¹⁷⁰ Ung vármegyében is voltak olyan személyek, akik éltek a lehetőséggel, és részt vettek a csendőrtiszti képzésen. Ilyen volt Gálfi János és Cserminszky Ede, mindketten csendbiztosként szolgáltak. Cserminszky Ede Ung vármegyében született, Dubróka községben 1832. május 2-án. Nagykaposon szolgált, nős, és két gyermek édesapja. Anyanyelve magyar volt, de folyékonyan beszélt németül és szlovákul is. Hivatását jól végezte, amit megerősített a nagykaposi járási szolgabíró által írt erkölcsi bizonyítványa is: *„Járásom területe az egyik legnagyobb a vármegyében. Cserminszky Ede mint rend és csendbiztos tevékenykedett. Megállta a helyét, több kihívással is szembenézett. Olyan problémák között állta meg a helyét, mint a tifusz, kolerajárványok, marhavész, rablások és betörések kinyomozása. A járás összes lakosa büszke arra, hogy Cserminszky Ede itt szolgált.”*¹⁷¹ Jelentkezésükkel az az egyetlen probléma akadt, hogy a tanfolyam már egy hete megkezdődött. Amikor tudomásukra jutott, segítségért a főispánhoz fordultak. Az előljáró meghallgatva panaszukat ígéretet tett, hogy minden lehetséges módon segítséget fog nyújtani nekik. A főispán hamar levélváltásba kezdett a magyar királyi belügyminiszterrel és a magyar királyi honvédelmi miniszterrel. A levelezés eredményesen zárult, mivel Gálfi Jánost és Cserminszky Edét tanfolyam közben felvették, de a lemaradásukat önszorgalommal kellett behozniuk.¹⁷² Az ilyen esetek elkerülése érdekében az országos csendőrbiztos nyomtatványokat

¹⁷⁰ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 68. ügyirat, 3. f.

¹⁷¹ Uo.: 67.

¹⁷² Uo.: 9.

küldött szét minden kerületi szárny- és járásparancsnoknak, hogy írják össze azokat a személyeket, akik szeretnének a tanfolyamon részt venni.¹⁷³

Ungtarnóci csendőrség 1913-ban¹⁷⁴

Voltak olyanok, akik szerettek volna a csendőrségben szolgálni, de koruk és egészségi állapotuk nem tette lehetővé. Erre az esetre a belügyminisztérium végkielégítést biztosított. Soltész Tivadarral is ez történt, akinek egészségi állapota nem felelt meg azoknak a kritériumoknak, amelyeket a csendőrség szervezete támasztott. Hivatalos levélben értesítették és tájékoztatták, hogy 500 forint végkielégítésben részesítik.

3.3. Kémelhárítás és embercsempészet elleni harc

A szervezet és az állomány kialakítását követően megkezdhette munkáját a Magyar Királyi Csendőrség Ung vármegyében is. Az új testület hatásköre széles skálán mozgott, mivel munkájukhoz tartoztak a megfigyelések, a letartóztatások, a körözések stb. A vármegye területén számos népcsoport élt, köztük magyarok, ruszinok és zsidók. Ennek a színes etnikai összetételnek köszönhetően a helyi rendvédelmi szerveknek a munkája bizonyos fókig kibővült. A vármegye területén az egyik legnagyobb veszélyt az orosz propaganda jelentette. Mindezt elősegítette a XX. században kibontakozott skizmatikus mozgalom. A törekvés fő célja az áttérés volt a pravoszláv vallásra, így szabadulva meg a görögkatolikus hívők nagy méretű egyházi terheitől. A galíciai és bukovinai konzervatív egyházi vezetők magukkal hozták a jó cár képét, aki földet oszt alattvalóinak, míg a magyar urak elvesznek

¹⁷³ Uo.: 10.

¹⁷⁴ Korabeli fotó Orbán Gábor gyűjteményéből.

mindent.¹⁷⁵ Mivel a ruszin nép szláv eredetű volt, ezért egyes tagjai szimpatizáltak a pánszlávizmus eszméjével. A helyzetet nehezítette, hogy a vármegye térségében a ruszin nép életszínvonala a többi helyi népcsoportéhoz képest messze elmaradt.¹⁷⁶ Ezért sem meglepő, hogy az Ung vármegyéből elvándorolt személyek döntő többsége ruszin nemzetiségű volt: korabeli statisztikai adatok alapján az ország összkivándorlóinak 4,5%-át a helyi ruszin lakosság adta.¹⁷⁷ Mivel a kivándorlás kiváltó okát a rossz gazdasági körülmények és a tömeges szegénység jelentette, a helyi és az országos közéleti vezetők részéről felmerült annak az igénye, hogy hozzájárassanak ennek a problémának a megoldásához. 1896-ban került sor Firczák Gyula görögkatolikus püspök és Bánffy Dezső miniszterelnök közötti titkos megbeszélésre,¹⁷⁸ melynek fő témáját az elmaradott hegyvidéken élő emberek megsegítése és az infrastruktúra fejlesztése képezte. A megbeszélés eredményeként megbízást kapott Egán Ede, hogy a problémát az állam képviselőjeként – tudásához mérten – a legmegfelelőbbben orvosolja. Maga a kormány megbízott is ellátogatott a vármegye hegyvidéki részeire, hogy saját tapasztalatai alapján tudja megírni hivatalos jelentését a kormánynak.¹⁷⁹ Beszámolójában négy kritikus pontot emelt ki. Az első a földek aránytalan eloszlása, ami miatt az értékes termőtalaj a nagybirtokosok tulajdonában volt. Továbbá hiányzik a vidékről az ipari technika jelenléte. De Egán Edét legjobban a mindent átszövő korrupció, alkoholizmus és uzsora aggasztotta. Megítélése szerint a ruszinság körében túlságosan nagy mértékben volt jelen a pálinkafogyasztás. Ezt kihasználva egyre több kocsmát nyitottak a Galíciából áttelepült zsidók. Sok esetben, amikor nem volt a helyi lakosnak pénze a további italozásra, uzsora formájában a kocsmatulajdonosok kölcsönt adtak, így létrejött egy hosszú ideig tartó adósságcsapda. Ezeknek a távolról sem kielégítő körülményeknek a következtében egy hatalmas kivándorlási hullám vette kezdetét. Voltak, akik legális úton hagyták el a vármegye és az ország területét, azonban az elvándoroltak többsége pénzhiány miatt az illegális utat választotta.¹⁸⁰ Megjelentek

¹⁷⁵ MAYER Mária: *Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején*. Történelmi Szemle, 1971. 14. évf. 106. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1971_1-2/71-1-2_tartalom.pdf (utolsó letöltés: 2023. 01. 12.).

¹⁷⁶ PUSKÁS Júlia: *Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt*. Történelmi Szemle. 17. évfolyam, 1–2. szám. 1974. 35.

¹⁷⁷ MAYER Mária: *Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején*. Történelmi Szemle, 1971. 14. évf. 106. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1971_1-2/71-1-2_tartalom.pdf (utolsó letöltés: 2023. 01. 12.).

¹⁷⁸ MAROSI István: *Firczák Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása* http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (utolsó letöltés: 2019. 02. 23.).

¹⁷⁹ MAYER Mária: *Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején*. Történelmi Szemle, 1971. 14. évf. 106. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1971_1-2/71-1-2_tartalom.pdf (utolsó letöltés: 2023. 01. 12.).

¹⁸⁰ 2.§ A király engedély nélkül a kivándorlást közvetíti. Lásd: 1881. évi XXXVIII. t. c. a kivándorlás ügynökeiről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100038.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (utolsó letöltés: 2019. 02. 23.).

olyan személyek és csoportok, akik már-már hivatásszerűen űzték az embercsempészetet.¹⁸¹ Végeredményben Ung vármegye csendőrségére hárult az a feladat, hogy felkutassa, letartóztassa és felszámolja azokat a csoportokat, amelyek az állam alkotta törvényeket és szabályokat megkerülve akarták kicsempészni a megye területéről az embereket. Első lépésként igyekezett a csendőrség azokat az agitátorokat és „toborzókat” letartóztatni, akik a vármegye területén éltek. Besúgóhálózatuk segítségével hamar eredményeket tudtak elérni: Grumberger János és Simecz János ungdaróci lakosokat letartóztatták embercsempészet vádjával. A történet háttéréhez tartozik, hogy a helyi csendőrshöz névtelen bejelentés érkezett, hogy a fenti férfiak arról meséltek, hogy a tengerentúlon mennyivel jobb és szebb az élet, mint idehaza.¹⁸² A beszélgetés során pedig arra tettek utalásokat, hogy ha valaki úgy dönt, és szeretne utazni, akkor ők tudnak neki ebben segíteni. A névtelen bejelentésben szerepelt egy érdekes helyszín: a szúnyogerdő. A levélben hosszasan elmesélte a bejelentő, hogy azoknak a személyeknek, akik az utazás mellett döntöttek, egy megadott időben a szúnyogerdőben kellett gyülekezniük. Ezt követően pedig elindultak Galícia irányába. A névtelen levél alapján a helyi csendőrség meg is kezdte a nyomozáshoz szükséges előkészületeket. Besúgóik segítségével információkat gyűjtöttek, elsősorban arról a két férfiről, akik toborozták az embereket. A letartóztatási eljárás megindításához azonban tanúkra vagy beszervezett személyekre volt szükség. A szerencsének is köszönhetően az egyik csendőrségi besúgó éppen a kocsmában ült, amikor egy érdekes beszélgetésre lett figyelmes. Timkó György és ifj. Timkó György arról beszélt, hogy mennyire megváltozik majd az életük, amikor kimennek Amerikába.¹⁸³ A csendőrség amint megkapta az információt, azonnal bevitte kihallgatásra a két férfit az Ungdaróci Csendőrörsre. Több órán keresztül zajlott a vallatás, amely során a csendőrök igyekeztek minél több bizonyítékot kihúzni a gyanúsítottakból. Végül az idősebb Timkó György bevallotta, hogy a nehéz anyagi körülmények miatt szerették volna elhagyni az országot. De mivel nem rendelkeztek megfelelő anyagi tőkével, amennyi egy ilyen útra szükséges, illegálisan akarták megoldani. Ekkor fordultak Grumberger Jánoshoz és Simecz Jánoshoz, akik több helybelinek és a szomszédos településen élő embereknek is segítettek már ilyen téren. A vallomásból kiderült, hogy valóban a szúnyogerdőben kellett volna összegyűlni, és onnan gyalog éjszaka – a csendőrségi őrzásokat megkerülve – továbbhaladni Galíciába. A tanúvallomás feljegyzését követően elrendelték az embercsempészek letartóztatását, az ügyet pedig továbbították a Szobránci Járási Bírósághoz.¹⁸⁴

¹⁸¹ Disszertációmiban az *embercsempész* megnevezést kívánom használni kivándorlási ügynök helyett. Ennek oka, hogy a korabeli csendőrségi jegyzőkönyvekben is ezt a fogalmat használták.

¹⁸² KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 4. f.

¹⁸³ Uo.: 5.

¹⁸⁴ Uo.: 6–7.

A vármegye területén nem csak a helyi és a galíciai embercsempészek okoztak problémákat. Előfordult olyan eset is, amikor már az Amerikai Egyesült Államokba kiszökött Ung vármegyei lakosok döntöttek úgy, hogy hazatérnek és beállnak csempészeknek. Ezt tette Markovics Juda és Markovics Máris is. Tervükre akkor derült fény, amikor ismeretlen „jóakaró” részletesen beszámolt nemcsak a Markovics pár jövőbeli tervéről, hanem azokról a tetteikről is, amelyeket az óceánon túl követtek el. A névtelen bejelentő részletesen ismertette, hogy a házaspár illegálisan jutott ki az Amerikai Egyesült Államokba, és a Mississippi államban található Jackson városában telepedtek le. Mivel munkát nem tudtak szerezni maguknak, beálltak lótolvajoknak, de hamar börtönbe is kerültek. Bírósági ítéletük előtt sikeres szökést hajtottak végre, és barátaik, ismerőseik elmondása alapján a hazatérést fontolgatták Ung vármegyébe. Az Ungdaróci Csendőrség a névtelen bejelentés után ellenőrizte, hogy a község területén lakott-e ilyen nevezetű házaspár.¹⁸⁵ Rövid vizsgálat után sikerült kideríteni, hogy a férfi édesapja, Markovics László még mindig a község területén él. A csendőrség megkezdte a puhatolózást az édesapánál, és érdekes információkat tudtak meg. Markovics László elmesélte, hogy pár nappal ezelőtt két ismeretlen férfi kereste fiát, Markovics Márist. Arról érdeklődtek, hogy feleségével mikor jönnek haza, és hogy nem hagytak-e nekik valamilyen levelet. Ezeknek az információknak a birtokában a csendőrség megkezdhette nyomozómunkáját. Első lépésként elrendelték a két ismeretlen férfi kihallgatását. A csendőrőrsön bevallották, hogy kapcsolatban álltak Markovics Márisal, azonban az összeköttetés több hete megszakadt. Mivel nem tudták, hogyan lépjenek kapcsolatba a házaspárral, elhatározták, hogy felkeresik a férfi szüleit. A vallomásokból nem derült ki, hogy pontosan milyen kapcsolatban is álltak egymással, ezért terhelő bizonyítékok hiányában a csendőrségnek szabadon kellett őket engedniük. Egyetlen dolog, amit tehettek a rendvédelmi szervek az ügy megoldása érdekében, hogy körözést rendeltek el Ung vármegye területén. A személyleírásokat és a fontosabb adatokat szétküldték az összes csendőrőrs számára. A körözés azonban eredménytelenül zárult, mivel a megye csendőrsége nem bukkant a házaspár nyomára.¹⁸⁶

Ung vármegye csendőrségének kiterjedt és jól működő besúgóhálózata volt. Ennek köszönhetően a Perecsenyi járás csendőrsége több olyan személyt leplezett le, akik illegálisan akartak emigrálni. Egy névtelen bejelentés szerint Polis Pálné birtokába került egy Amerikába szóló hajójegy. Mivel a házkutatás bizonyítékok hiányában nem volt lehetséges, ezért a csendőrök figyeltek és vártak. Egy hét megfigyelés után Polis Pálné elindult a vasútállomásra. Miután felszállt a vonatra, a csendőrök rutinellenőrzésként igazoltatták. Mivel nem volt

¹⁸⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 130. ügyirat, 16–18. f.

¹⁸⁶ Uo.: 19.

hajlandó elmondani, hogy hová utazik, ezért a csendőrök bekísérték az őrre. Ott a kihallgatási jegyzőkönyv szerint bevallotta, hogy Hamburgba¹⁸⁷ akart utazni, onnan pedig hajóra akart szállni. Arra a kérdésre, hogy honnan szerezte a hajójegyet, nem válaszolt.¹⁸⁸

A nagymértékű embercsempészet próbára tette a csendőrség képességeit, mivel személyi állományuk kapacitása csupán a közrend fenntartására volt méretezve. Az embercsempészek tudatában voltak ennek, ezért olyan útszakaszokat választottak, amelyek távol voltak a csendőrrjárőröktől. Ez az új helyzet arra készítette az Ung vármegyei csendőrséget, hogy sok esetben dupla járőröket küldjenek ki szolgálatba. Az egyik csapat az előírt útszakaszon végezte a szolgálatot, a másik csapat a rejtett, nehezen járható mezei és erdei utakat járta.¹⁸⁹ Erre a megfeszített munkatempóra hívta fel a figyelmét az ungvári járási csendőrparancsnok is kassai feletteseinek. Levelében arra kérte a parancsnokot, hogy Ung vármegyébe több csendőrt vezényeljenek. Mivel harcot folytatnak az illegális embercsempészekkel, nem maradt elegendő csendőr a helyi közrend fenntartására.¹⁹⁰ Verbóc község csendőrparancsnoka is arra kérte feletteseit, hogy erősítsék meg a csendőrségi állomány létszámát. Ennek indoka, hogy a Verbóc–Nagymihály közötti szakaszon megnőtt az illegális embercsempészet. A probléma megoldására az ország több részéről tizenöt csendőrt vezényeltek át, akiknek egyetlen feladatuk az lett, hogy megfékezzék az embercsempész-hálózatot.¹⁹¹ Létszámhiányra hívta fel a figyelmet Csap község csendőrparancsnoka is. Kérvenyezte a szárnyparancsnokságon, hogy a helyőrséget bővítsék legalább kilenc főre.¹⁹² Igénylése szintén nem volt alaptalan, mivel több kisebb lopási ügyet is meg kellett oldaniuk a vasútállomás környékén. Ilyen bűncselekmény történt 1895-ben. Kis Tárhányi Lajos helyi lakos lopás áldozata lett, miközben a vonatot várta. Várakozás közben zsebéből egy arra járó roma férfi eltulajdonította a pénztárcáját. A rablás nem végződött sikerrel, mivel a tolvaj ügyetlen volt, földre ejtette a pénzzel teli tárcát, és elfutott a tetthelyről. Kis Tárhányi Lajos ezt látva odarohant az éppen szolgálatot teljesítő csendőrökhöz. A rendvédelmi szervek gyors intézkedésének köszönhetően megállították az induló szerelvényeket, és átkutatták a vagonokat a tettes után. Végül elfogták a tolvajt, és a Csapi Csendőrőrsre vitték. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint az elkövetőt Varga Sándornak hívták, 35 éves, nős, és 4 gyermek édesapja.

¹⁸⁷ A kivándorlási ügynökök döntő többsége Hamburg és Fiume városok irányából közvetítették ez embereket. Az említett városok kikötőibe hajók várták az embereket, és egyenes úton vitték őket Amerikába. Lásd bővebben: NAMÉNYI Bertalan: *A magyar nép állapota és az amerikai kivándorlás*. Modern Könyvtár. Budapest, 1911.

¹⁸⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1089. ügyirat, 1. f.

¹⁸⁹ ARTNER Ramona: *Hírszerzés a dualizmus kori Magyar Királyságban*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. Budapest, 2012. 26. sz. Budapest, 2012. 18.

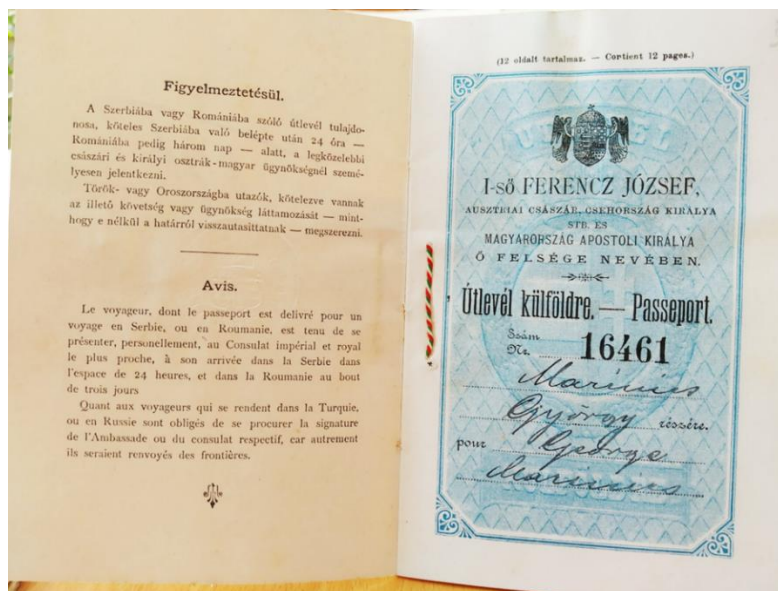
¹⁹⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 6. f.

¹⁹¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 4. f.

¹⁹² KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 120. ügyirat, 5–7. f.

Vallomása alapján ő nem lopta el a sértett tárcáját, ugyanis Kis Tárhányi Lajos megsajnálta őt, hogy milyen nehéz körülmények között neveli gyermekeit, és pusztán keresztényi szeretetből adta oda neki a tárcáját. A kihallgatást követően a gyanúsítottat átszállították a Nagykaposi Járási Bíróságra.¹⁹³

A kivándorlás visszaszorítása érdekében a magyar kormányok olyan törvényeket hoztak, amelyek lehetőséget adnak a legális elvándorlásra, megakadályozva ezzel azt, hogy illegálisan emberek tömegei hagyják el az országot. 1903-tól kezdve megkezdődik az országban az útlevélek bevezetése. Az okmányok kiállítása a törvényhatósági városokban a rendőrkapitány és a bíró hatáskörébe tartozott. Az igénylőknek igazolásokat kellett felmutatniuk, amelyekkel bizonyítani tudták többek között, hogy büntetlen előéletűek, valamint hogy nincs folyamatban ellenük büntetőjogi eljárás.¹⁹⁴ Ezt követően igénylési lapot töltöttek ki, amelyen legfontosabb személyi adataikat tüntették fel. A kivándorlás minden illegális formáját az államhatalom igyekezett meggátolni, de a legális úton történő migrációt is korlátok közé igyekeztek szorítani. Így például akik hadkötelesek voltak, azok számára nem lehetett kiállítani úti okmányokat – megtiltották számukra az ország elhagyását.¹⁹⁵ Az embercsempészek munkájának további nehezítése érdekében a parlament engedélyezte, hogy legálisan működő társaság végezze a kivándorlók utaztatását. Ilyen „fuvaroztató” hajózási társaság volt a brit Cunard, amely 1904-ben szerződést kötött a magyar kormánnyal a kivándorlók szállításáról.¹⁹⁶

Osztrák–Magyar Monarchiában használt útlevél, 1896¹⁹⁷

¹⁹³ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 69. ügyirat, 8. f.

¹⁹⁴ BOTOS János: *A Magyar Királyi Belügyminisztérium a dualizmus korszakában*. BM Könyvkiadó. Budapest, 1994. 53–54.

¹⁹⁵ BENCsik Péter: *A magyar úti okmányok története 1867–1945*. Budapest, 2003. 15–26.

¹⁹⁶ ALBERT Tezla: „Valahol túl, meseországban...” *Az amerikai magyarok 1895–1920*. Corvina, Budapest. 126–152.

¹⁹⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 284. ügyirat, 3. f.

A ruszinság körében számos radikális hangvételű csoport alakult, és hozzájuk köthető írások jelentek meg. Ezek élesen ostromozták a fennálló társadalmi problémákat, illetve felemelték szavukat a szegénységben élő ruszin nép védelme érdekében. Mindezeket a közigazgatási szervek egyértelmű veszélyforrásként kezelték, amelyek sokszor a lázítás határát súrolták. Annak érdekében, hogy Ung vármegye ne legyen kitéve az ilyen propagandának, a csendőrséget vetették be, melynek fő feladata a megelőzés és a leleplezés lett. Fokozottan figyelemmel kísérték azokat a szervezeteket, amelyeket helyben hoztak létre. Ilyen volt az Ung vármegyében megalakult Szent Bazil Társulat.¹⁹⁸ A társaság görögkatolikus vallású szervezet volt, melynek tagjai időnként összegyűltek, megemlékezéseket és miséket tartottak. Félő volt, hogy tevékenységükkel propagandát folytathatnak a helyi ruszinság körében. A hegyvidéki területen élő népcsoport döntő többsége követte ezt a vallási irányzatot. A vármegyei szervek tartottak az új társaságtól, mert féltek, hogy az agitációnak jó táptalaja lesz a ruszinság, mivel a népcsoport értelmiségét a vallási vezetők alkották. Az 1893-ban érkezett parancs szerint az Ungvári és Nagybereznai járások csendőrségének figyelemmel kell kísérniük a társaság tevékenységét, spionok, beépített ügynökök segítségével pedig információkat kellett gyűjteniük. A megfigyelés 1894. május 12-én zárult le, amikor Ung vármegye főispánja hivatalos értesítést küldött a magyar királyi belügyminiszternek. A dokumentumban leírta, hogy a Szent Bazil Társulat semmilyen államellenes tevékenységet nem folytat, és tevékenységük kizárólag a vallási hagyományok és kultúra ápolására korlátozódik. Így ebben az esetben a félelem és a csendőrség mozgósítása túlzott reakciónak bizonyult. A főispán emellett csatolta a csendőrség által leírt nyomozati jegyzőkönyvet is.¹⁹⁹

A titkos társaságokkal párhuzamosan a helyi rendvédelmi szerveknek fokozott figyelemmel kellett követniük az illegális propagandadokumentumokat – attól tartva, hogy egyes művekben olyan kritikát fogalmaznak meg a fennálló hatalommal szemben, amely táptalaja lehet későbbi zavargásoknak vagy akár forradalmi megmozdulásoknak. A helyi csendőrségnek ezért arra kellett törekednie, hogy a vármegye területén ezeket az írásokat felkutassa, szerzőiket pedig letartóztassa. Ilyen veszélyes műre hívta fel gróf Török József, Ung vármegyei főispán figyelmét a vallási és közoktatási magyar királyi miniszter is. Levelében kifejtette a miniszter, hogy Bécsben feltételezések szerint 1898-ban kinyomtattak egy orosz vallási emlékkönyvet.²⁰⁰ A kiadvány *Emlékkönyvecske az orosz nép megkeresztelésére kilencedik század évfordulója alkalmából* címmel jelent meg. Szerzője Kupcsanko Gergely, aki

¹⁹⁸ Érdekes a társulattal kapcsolatban, hogy tevékenysége nem volt titkos, ennek ellenére mégis ebben a kategóriában tartották számon. Ezzel kapcsolatban a források nem adnak egyértelmű választ, vélhetően az államhatalom egyfajta túlzott félelméről lehet szó.

¹⁹⁹ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 77. ügyirat, 12–16. f.

²⁰⁰ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 138. ügyirat, 1. f.

híres volt orosz szimpátiájáról. A könyv azért is tűnt veszélyesnek, mivel nem pusztán a megkeresztelkedés történelmi jelentőségével foglalkozott, hanem a szerző nagyobb hangsúlyt fektetett a cárok dicső és nemes tetteire, mint például a kereszténység felvételére. A miniszter továbbá felhívta a megye vezetőjének a figyelmét arra, hogy amennyiben a könyv elterjed a ruszinság, illetve vallási vezetőiknek körében, annak rendvédelmi kockázatai lehetnek.²⁰¹ A főispán ennek tudatában a megye területén az összes járási csendőrparancsnokságnak hivatalos értesítést küldött. A csendőrség így nekilátott a probléma megoldásának. Első lépésben szétküldték az összes csendőrőrs számára a parancsot, hogy a hozzájuk tartozó területeken kutassák fel, kinek a birtokában van emlékkönyv. Abban az esetben pedig, ha megtalálják, a tulajdonosát azonnal tartóztassák le, és szállítsák a legközelebbi csendőrőrsre. Hosszas nyomozás vette kezdetét Ung vármegyében, ami azonban eredményt nem hozott. Találtak ugyan tiltott könyveket, de nem azokat, amelyeket kerestek. A perecsenyi csendőrség például 12 db képes könyvet foglalt le Orosznép címmel.²⁰²

A nyomozás eredményei ismét rávilágítottak arra, hogy a csendőrség létszáma nem elegendő ilyen pluszfeladatokra. Ebbéli panaszának adott hangot a nagybereznai őrsparancsnok is. Hivatalos levelében javaslatot tett arra, hogy területén azokban a falvakban, ahol ruszin többség van, a csendőrség jelenlétét erősítsék meg.²⁰³ Ugyanis a 24 órás őrzés alatt megtett kilométerek után nem marad a járőröknek energiájuk különböző megfigyeléssel kapcsolatos ügyekre.

A II. Nagybereznai Szakaszparancsnokság személyi állománya²⁰⁴

²⁰¹ Uo.: 2.

²⁰² KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 305. ügyirat, 12–16. f.

²⁰³ Uo.: 1–3.

²⁰⁴ Forrás: a szerző magángyűjteményéből.

A csendőrségnek az embercsempészet, az illegális társaságok és a propaganda-röpiratok elleni harccal párhuzamosan más, hétköznapi helyi ügyekkel is foglalkozniuk kellett, mint például a cselédszökés. Szegény családoknál az egyik pénzkeresési forma volt, hogy fiú/lány gyermekeiket gazdag családokhoz szegődtették el szolgálonak. Az életkörülményeik eltérőek voltak, ami elsődlegesen a munkaadó személyiségétől függött. A bántalmazás mellett fontos tényező volt a honvágy, amelyet egyes szolgálok le tudtak győzni magukban, míg mások nem. Amikor a család, rokonok, barátok hiánya győzött, akkor sok esetben a cselédek hazaszöktek szolgái helyükről. Ilyen eset történt Lipóc községben is, amikor Tóth Rozália hazaszökött szüleihez Téglás községbe. Elfogását a csendőrség a szerencsének köszönhetette – derült ki a Földesi József és Vizler József csendőrök által írt szolgálati jelentésből.²⁰⁵ A két csendőr járőrszolgálatot teljesített, amikor arra lettek figyelmesek, hogy egy fiatal nő és egy idősebb férfi közeledik hozzájuk. A járőröknek ez gyanús lett, és igazoltatták őket. Ekkor derült ki, hogy a hölgyet Tóth Rozáliának hívják, és körözés alatt áll. Mivel körözött személyről volt szó, a csendőrök bekísérték őket a legközelebbi őrsre. Rozália vallomása szerint azért szökött meg, mert nagyon hiányoztak a szülei, illetve öt testvére. De mivel édesapja nem örült hazatértének, vissza akarta kísérni Lipócra. A jegyzőkönyv felvételét követően az őrs vezetője elrendelte, hogy következő nap az apát és lányát – csendőrségi kísérettel – ültessék fel a Lipóci mozdonyra. Megérkezésükkor a helyi csendőrség képviselői fogadták Tóth Rozáliát.²⁰⁶ Ung vármegye csendőrsége számára nem volt idegen az ilyen cselédszökési ügyeknek a megoldása. Több esetben sikeresen tudták kézre keríteni a szökevényeket. Sikeres akcióról számolt be a 44. Számú Turjaremetei Csendőrőrs parancsnoka is. A helyi csendőrök elfogták a szökésben lévő Szviszták Ibolyát. Bachleda András, a 43. Számú Fenyvesvölgyi Csendőrőrs parancsnoka is beszámolt arról, hogy a helyi rendvédelmi szerveknek sikerült elfogniuk Csobák Mária szökött cselédet.²⁰⁷

A jól kiépített csendőrségi hálózatnak köszönhetően az ország területén működő parancsnokságok, szárnyparancsnokságok koordinálni tudták munkájukat. Mivel a bűnelkövetők menekültek, számolni lehetett azzal, hogy az ország bármelyik pontján felbukkanhatnak. Ezért egy-egy esetben országos körözést adtak ki, amely minden csendőrőrsre érvényes volt. Ilyen eset volt, amikor Ugocsa vármegye rendvédelmi szervei azzal a kéressel fordultak Ung megyei kollégáikhoz, hogy Kiss Péter ellen adjanak ki körözést. A körözésben szereplő indokként leírták, hogy a gyanúsított Tiszakeresztúrtban dolgozott mint kondás, azonban egyik este nyomtalanul eltűnt. Eltűnésének okát az adta, hogy hajnalban betört a helyi

²⁰⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 911. ügýirat, 1–2. f.

²⁰⁶ Uo.: 3.

²⁰⁷ Uo.: 20.

kocsmába, és ott eltulajdonított pár üveg szeszes italt. Az ugoc sai rendőrség feltevése szerint elképzelhető volt, hogy Ung vármegyébe menekült, és ott a hegyvidéki területeken rejtőzködött el. A körözés megérkezése után tájékoztattak minden helyi őrsöt, és személyleírást is kaptak: született Kéres községben, 40 éves, arca barna, kis barna bajusza van, haja fekete, orra pisze, szeme kék. Eltűnése estjén barna inget, kalapot viselt.²⁰⁸ Hamar megindult a körözés és a kutatómunka. Alapos és hosszan tartó nyomozást indítottak az ungi csendőrök, melynek eredményeként a Nagybereznai járásban sikerült egy halvány nyomra bukkanniuk. Orosz-Mocsár községben a leírt személyhez hasonló emberről kaptak hírt. A helyi lakosok azért emlékeztek a körözés alatt álló személyre, mert idegenként érkezett hozzájuk, és élénken kérdezősködött arról, hogy milyen úton vagy ösvényen tudna minél hamarabb eljutni a Kárpátok másik oldalára. Ez arra engedett következtetni, hogy nem rejtőzködni szeretne, hanem egyenesen elmenekülni. Egy irány volt elképzelhető: Galícia. Mivel több információ nem derült ki, a nyomozási jelentést elküldték Ugocsa vármegye csendőrségének.²⁰⁹

3.4. Közegészségügyi kihágások

Ung vármegyében a csendőrségnek nemcsak a bűnözőkkel kellett felvenniük a harcot, hanem a betegségekkel is. Olyan betegséggel, mint a száj- és körömfájás, ami többek között a Nagybereznai járásban található Viska községben tört ki. A betegség az állatok közt terjedt el, ragályos volt, és több esetben halállal végződött. A vírus elsősorban a szarvasmarhára, kecskére, sertésre és a bárányra volt veszélyes. A betegséget elkapathják az emberek is, de ez nagyon ritkán fordul elő. Viska községben egy helyi gazda vette észre, hogy sertései alig tudnak járni. Mikor szemügyre vette az egyik jószágot, látta, hogy a lábak belső részén hólyagok találhatók. Értesítette az esetről a település polgármesterét. Hamar kiderült, hogy az aphtae epizooticae²¹⁰ betegség terjed. Legfontosabb feladata volt a csendőrségnek, hogy az érintett községeket lezárják. Ez azt jelentette, hogy megtiltották az embereknek Viska elhagyását, valamint a beutazást is, továbbá megkezdődött a beteg és fertőzött állatok megsemmisítése. Természetesen ilyen nehéz helyzetben is megjelentek olyan személyek, akik hasznot szerettek volna húzni más emberek bajából. Viska községben minden tilalom és rendelkezés ellenére több jószágot a lakosság titokban vágott le. A húst pedig eladták a kereskedőknek, akik olcsó felvásárlás után szerették volna nagyobb haszonnal továbbadni azt. Húskereskedelem vádjával a Viskai Csendőrség hat gazda ellen indított eljárást, valamint két kereskedőt tartóztattak le.²¹¹

²⁰⁸ Uo.: 19–22.

²⁰⁹ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 73. ügyirat, 24–66. f.

²¹⁰ A száj- és körömfájás latin megnevezése.

²¹¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 241. ügyirat, 3–6. f.

Időnként különös és szokatlan feladatokat is kapott Ung vármegye csendőrsége. A megye vezetőjéhez olyan hírek érkeztek a lakosságtól, hogy egyes férfiak, akik a közigazgatásban dolgoznak, rendszeres látogatói a helyi bordélyházaknak. Mindez természetesen rossz fényt vetett a megye vezetőire.²¹² A csendőrség feladata az lett volna, hogy figyelje meg, hogy a helyi adminisztráció tagjai közül kik látogatják az örömházat. Azonban ennek a kérésnek a csendőrség nem tehetett eleget. A kassai főparancsnok válaszelevelében arra hivatkozott, hogy a legénységnek szigorúan el kell kerülnie két helyiséget: a kocsmát és a bordélyházat. Így a főispán kérését nem tudták teljesíteni.²¹³

3.5. A csendőrségi visszaélések és a csendőrség konfliktusai a közigazgatási szervekkel

Számos sikeres nyomozás és bűnüldözés mellett a csendőrség egy-egy esetben túllépte hatáskörét a megye lakosságával szemben. Egy ilyen eset dokumentációja maradt fenn a Nagykaposi járásban található Csapi Csendőrőrs kapcsán. Helyi lakosok panaszt nyújtottak be Ung vármegye alispáni hivatalába. Sérelmüknek azért adtak hangot, mert a csendőrőrs parancsnoka agresszívan lépett fel egy helyi lakossal szemben, konkrétan a sértett – nevezetesen Balogh István – szekérével nem tudott a csendőrség segítségére lenni. Munkája az lett volna, hogy a vasútállomásról az őrsre szállítsa azokat az eszközöket, élelmiszereket, amelyeket a csapi csendőrség kapott a IV. Kassai Kerületi Parancsnokságtól.

Mivel Balog Istvánnak arra a napra már volt munkája, nem tudott eleget tenni a rendvédelmi szervek kérésének. Mindezt sérelmezte Molnár József csendőrtiszt, és erélyesebben lépett fel az ügy érdekében. Szemtanúk elmondása szerint hangos szóváltás bontakozott ki Molnár József és Balogh István között, amely átcsapott kisebb dulakodásba. Hogy nagyobb konfrontáció ne alakuljon ki, a helyi lakosok és a szolgálatban lévő csendőrök nyugtatták le a vitatkozó személyeket. Miután véget ért a vita, Balogh József Csap község polgármesteréhez fordult segítségért. Úgy gondolta, a csendőrparancsnok átlépte a törvények által szabott határokat. Ung vármegye alispáni hivatala puhatolózást végzett az esettel kapcsolatban. Több információ begyűjtése után levelezésbe kezdett a kassai csendőrparancsnokkal, s kérte utóbbit, hogy részesítse megrovásban Molnár Józsefet hivatali visszaélés miatt. A történet csattanójaként helyt adtak a panasznak, s az ügy tanulmányozása után a csapi parancsnokot egy hónapos fizetémegvonásban részesítették.²¹⁴

²¹² KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 1980. ügyirat, 10. f.

²¹³ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. 1888. 115.

²¹⁴ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 74. ügyirat, 18. f.

Ung vármegye csendőrségének nem csak a helyi lakosokkal volt konfliktusa. Több esetben a helyi közigazgatási szervek és csendőrparancsnokok között éles hangvételű levélváltásokra került sor. Ilyen konfliktus támadt 1896-ban is, amikor a IV. Kassai Csendőrkerületi Parancsnokság levelét egyenesen Ung vármegye főispánjának címezte.²¹⁵ A küldeményben sérelmezte a kerületi parancsnok, hogy a közigazgatási szervek úgy tesznek, mintha a csendőrség alájuk lenne rendelve, és parancsokat osztogatnak. Épp ezért a parancsnok felhívta a főispán figyelmét arra, hogy a csendőrségi szabályzat szolgálati utasítás A/Általános rész 3.§-át vegyék figyelembe.²¹⁶ Ennek értelmében a közigazgatási szervek nem küldhetnek parancsot, csupán felhívást intézhetnek a csendőrök számára.²¹⁷ Egyes esetekben pedig a csendőrségre érkezett panasz egy-egy szolgabírótól. A panaszok többségében a helyi előljárók elégedetlenségüknek adtak hangot a rendvédelmi szerv munkáját illetően. Indoklásuk szerint a csendőrök túlságosan sokat pihennek és járőröznek a kocsmák előtt.²¹⁸

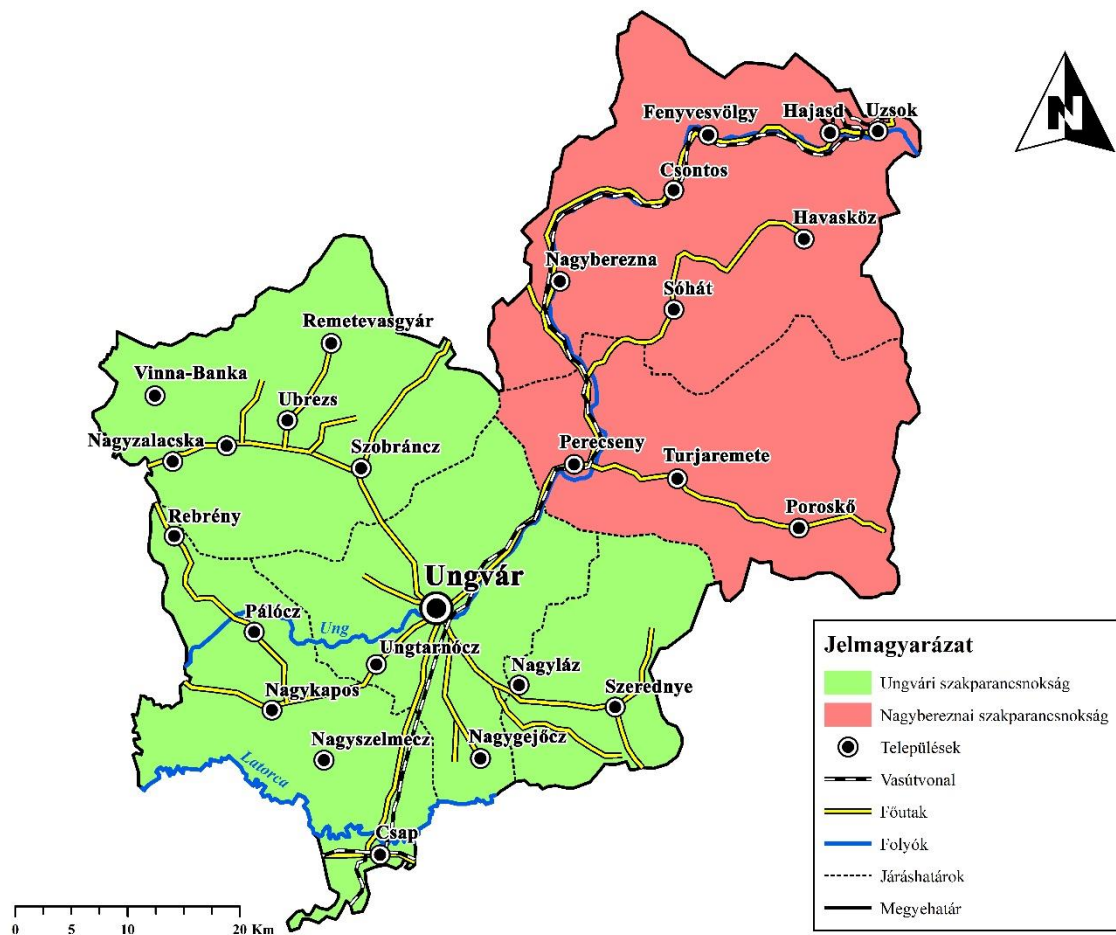
Magyarország rendvédelmének egyik fontos éve lett 1881, amikor is megkezdte működését a Magyar Királyi Csendőrség. A testület feladata volt, hogy az ország vidéki területein megőrizze a rendet, és betartassa a törvényeket. A csendőrség a korszakban az egyik legmodernebb rendvédelmi testületnek számított. Irányítását a magyar királyi belügyminiszter és a magyar királyi honvédelmi miniszter látta el közösen. A csendőrkerületek létrehozását követően Ung vármegye a IV. Csendőrkerületi Parancsnoksághoz tartozott. Fokozatosan megkezdődött a csendőrség szerkezeti kialakítása a megye területén. Létrehozták a szárny- és szakaszparancsnokságokat. Utolsó lépésként megkezdődött az őrsök kialakítása azokon a vidéki területeken, ahol a közbiztonság gyenge lábakon állt, mint például Ung vármegyében. Az őrshálózatok létrehozása hosszú folyamat volt, mivel több település is igényelte a csendőrségi jelenlétet. Egyetlen problémát a személyi állományban fellépő hiány jelentette. Ung vármegyében a csendőrségnek harcba kellett szállnia az embercsempészekkel, nemzetiségi lázítókkal, szökött cselédekkel stb. A szervezet kapcsolata a helyi közigazgatási szervekkel kiegyensúlyozott volt, de előfordultak kisebb-nagyobb súrlódások. Összességében elmondható, hogy a csendőrség a vármegyében munkáját erejéhez mérten, szakszerűen és csekély konfliktusokkal végezte.

²¹⁵ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 116. ügyirat, 8. f.

²¹⁶ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1888. 4.

²¹⁷ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 164. ügyirat, 100–101. f.

²¹⁸ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 42. ügyirat, 102. f.

Ung megyei csendőrsők 1890–1918 között²¹⁹

²¹⁹ Saját készítésű térkép levéltári források alapján.

IV. Az Ungvári Városi Rendőrség 1890–1914 között

4.1. A városi rendőrség a dualizmus korszakában

Az osztrák területeken végbement rendészeti reformok a XVIII. század végén elérték a magyar területeket is. A rendvédelem szempontjából kiemelkedően fontos törvény volt az 1794. március 21-én elfogadott 4052. rendelkezés, amelynek értelmében a magyar állam megteremtette a vármegyék számára azt a lehetőséget, hogy saját maguk hozzanak létre, illetve működtessenek rendvédelmi szervet. Így születtek meg olyan közbiztonsággal és vagyonőrzéssel foglalkozó szervezetek, mint a pandúrság és a mezőőrsegek. A Magyar Királyság rendészeti történetében professzionális változást Szemere Bertalan hozott, akinek a kezdeményezésére létrehozták a Budapesti Rendőrséget²²⁰ – egy olyan új szervezetet, amelynek tagjai már oktatásban részesültek a bűnüldözés területén.²²¹ A Habsburg Birodalomban az általános közrend fenntartása érdekében 1850. január 18-án a császár rendeletet adott ki, melynek értelmében a birodalomban a rendfenntartói tevékenységet a zsandárság végezte el. Hogy mindezt jobban megerősítsék, újabb rendelet kiadására került sor 1851-ben. Megalakították a Legfelsőbb Országos Rendőrhatóságot, amely felügyelte a zsandárság és a rendőrség munkáját. Az új egységes irányító szerv vezetője Johann Franz Kempen von Fichtenstamm lett, aki a császár felügyelete alatt végezte a munkáját. Változásokra került sor a karhatalmi szervek bevetésével kapcsolatban. Az új szabályrendelet – 1879. évi törvény – értelmében a városi rendőrség és a honvédség alakulatainak öncélú felhasználását szigorúan megtiltották.²²²

A városi rendőrségeknek reformokra volt szüksége, mert olyan struktúrában működtek, amely nem felelt meg azoknak a kihívásoknak, amelyekkel szembe kellett nézniük. Az újítások

²²⁰ PARÁDI József: *A Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség személyi állományának csoportjai és a rendőri őrség, illetve a detektívtestület tagjainak feladatkörei államosítástól államosításig*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXX. évf. Budapest, 2020. 59–60. sz. 142–143.

²²¹ A rendvédelem fejlődése némileg megtorpant az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc katonapolitikai eseményeinek következtében. A világosi fegyverletételt követően az osztrák kormányzat igyekezett valamennyi 1848–1849-es törvényt hatályon kívül helyezni, és alkalmazni a birodalmi jogszabályokat. Így 1849–1850 között egyfajta katonai közigazgatás lépett érvénybe, a hadsereg rendészeti feladatokat is ellátott.

²²² Az elfogadott jogszabály szerint, amennyiben valamelyik közigazgatási tisztségviselő mégis saját célja elérésére kívánja felhasználni a fentebb felsorolt szerveket, azonnali elzárásban és pénzbüntetésben részesül. Magasabb politikai szinten voltak próbálkozások arra vonatkozóan, hogy legalább a főispánokat ruházzák fel olyan jogkörrel, amely lehetővé teszi számukra a karhatalmi alakulatok szabad használatba vételét. A belügyminiszter viszont mindezt végérvényesen 1906-ban visszautasította, indoklása szerint a megyevezetők is valamelyik politikai párthoz vagy körhöz tartoznak. Így pedig az objektivitás megkérdőjelezhető, és felmerülhet a részrehajlás vádja.

1879. évi XL. törvénycikk indoklása, a magyar Büntető törvénykönyv a kihágásokról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900040.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43> (utolsó letöltés: 2021. 12. 21.).

egyik leghangosabb szószólója Hegedüs Sándor volt, Gyöngyös városának rendőrkapitánya. Meggyőződése szerint az ország területén a városi rendőrség nem tud hatékonyan működni mindaddig, amíg a szervezet fölötti irányítást a helyi közigazgatási szervek gyakorolják. Mivel minden kinevezést a városi tanácsnak kellett jóváhagynia, sokszor olyan személyek lettek rendőrkapitányok/rendőrök, akik teljesen inkompetensek voltak munkájukhoz. Nehezítette továbbá a helyzetet az 1886. XXI. t. e. 80.§-a, amely kimondta, hogy a kapitányokat élethosszig lehet megválasztani. Ettől kezdve értékessé vált a poszt, mert fix munkát és jövedelmet biztosított.²²³ Ahhoz, hogy ezeket a problémákat megoldják, Hegedüs Sándor véleménye szerint létre kell hozni egy, a rendvédelem területén kompetens testületet, amely koordinálja az egész ország területén a városi rendőrség munkáját. Ennek az elképzelésnek több ellenzője volt, mint támogatója. Elsősorban a városi vezetés és a helyi gazdasági elit ellenezte a legjobban, hiszen így nem tudták volna céljaik elérése érdekében magántestületként felhasználni a helyi rendőrséget. Azért, hogy megoldást találjanak a felmerülő problémákra, Hegedüs Sándor egy összkapitányi kongresszus megrendezését kezdeményezte.²²⁴ A gyűlésre az ország valamennyi rendőrkapitánya kapott meghívót: Ungvár városát Farkas Ferenc képviselte. A meghívottak között jelen voltak kormányzati tisztviselők, mint például Hieronymi Károly belügyminiszter. Több kapitány is szót kapott a rendezvényen, ahol elmesélték azokban a városokban szerzett tapasztalataikat, ahol szolgálatot teljesítettek. Így általános képet kaphatott a hallgatóság arról, hogy az ország más településein milyen problémákkal és nehézségekkel küzdöttek kollégáik. A felszólalók többsége kiemelte, hogy sok adminisztratív ügyel kell foglalkozniuk, ami leterheli az őrs tiszti állományát. Ebből kifolyólag romlott a közbiztonság, amiről sok helyi sajtó is publikált cikkeiben. További problémaként emelték ki, hogy a városi rendőrség létszáma nem megfelelő feladataik ellátására. Mindezek mellett a helyi közigazgatási szervek is nehezítik, akadályozzák a rendfenntartó szerv munkáját.²²⁵ A kongresszus záróakkordjaként elfogadtak egy közös nyilatkozatot, amelyben javaslatokat tettek a városi rendőrség reformjaira. Eszerint a rendőrséget államosítani kell: ki kell nevezni egy rendőrfőkapitányt, az országot fel kell osztani különböző rendőrkerületekre, amelyeket kerületi kapitányok vezetnek, létre kell hozni egy egységes toloncolási központot, és megalkotni az erre vonatkozó jogi szabályokat és adminisztrációs rendszert, valamint a rendőrség részére új egyenruhákat kell tervezni, ami által meg lehet őket különböztetni a csendőrségtől. Az aláírt dokumentumot végül

²²³ A tisztviselők választásáról: 1886. XXI. t. c. 80§: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1886%2520XXI> (utolsó letöltés: 2019. 10. 02.).

²²⁴ TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségének története*. Haladás Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925. 185.

²²⁵ Uo.: 186.

átnyújtották a jelen lévő belügyminiszternek. Ígéretet kaptak a résztvevők, hogy a reformok kidolgozása során figyelembe veszik a rendőrkapitányok javaslatait. A várt eredmény azonban elmaradt, mivel az állam felsőbb vezetőségében nem mutatkozott hajlandóság a rendőrség megreformálására.²²⁶

Újabb reformkezdeményezésekre 1904. július 19-én került sor. Hegedüs Sándor ismét többnapos konferenciát szervezett, de közbeszólt az 1904. november 18-án kitört belpolitikai válság, amely zsebkendő szavazásként vonult be a történelembe. Hegedüs kapitány örökségét és reformok utáni vágyát Molnár Lajos vitte tovább, aki 1907. február 18-án megszervezte a II. Országos Összrendőri Konferenciát. Nagyobb áttörést azonban itt sem sikerült elérni. Annyit azonban sikerült mégis kiharcolni, hogy a csendőrségnek a rendezett tanácsú városok külterületein is szolgálatot kell tennie (ahogyan az a törvényben szerepelt). A két tanácskozás eredményei rávilágítottak arra, hogy az állam felsőbb vezetésének nem érdeke a rendőrségi reform. Politikai céljaik elérésére a városi rendőrség struktúrája megfelelő volt.²²⁷

4.2. Az Ungvári Városi Rendőrség szerkezeti és személyállománya

A kutatásom földrajzi objektuma Ungvár városa, amely Ung vármegye adminisztrációs központja volt a dualizmus korszakában. Elhelyezkedését tekintve az Alföld északi peremén terült el. A települést kettévágta az Ung folyó, északi részét hegységek ölelték. Lakosságának etnikuma vegyes volt: magyarok, németek, ruszinok és zsidók alkották. A vallási életet a római és görögkatolikus vallás határozta meg.²²⁸ A város populációja folyamatosan növekedett, aminek egyik fő oka, hogy Galícia területéről számos kereskedő, szezonmunkás stb. települt át. A város vonzó volt számukra, mivel megvoltak azok a pénzkereseti lehetőségek, amelyekkel családjuk számára anyagi háttérrel tudtak biztosítani. A XX. században infrastrukturális fejlődések mentek végbe a városban. Ennek egyik lépcsőfoka volt, hogy megkezdődött a vasúti közlekedés, megépítették 1897-ben az Ung folyó két partját összekötő hidat, és a város járdafelületei új aszfaltos burkolatot kaptak. Katonai szempontok alapján is fontos volt Ungvár, mivel területén két laktanyát építettek, amelyekben az ungvári 66. cs. és kir. gyalogezredet szállásolták el. A magyar rendvédelmi törvényeknek és szabályoknak megfelelően a város rendészeti feladatait a városi rendőrség látta el. A szervezet feletti „hatalmat” a városi tanács

²²⁶ Uo.: 187.

²²⁷ TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségének története*. Haladás Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925. 190–194.

²²⁸ MÉSZÁROS Károly: *Ungvár története a legrégebbi időktől máig*. Pest. Ráth Mór Könyvkereskedés s Bizomány. 30–32.

gyakorolta, mivel a testületbe való kinevezéseket és a szükséges anyagi forrásokat a tanács hagyta jóvá.²²⁹

Ungvár rendőrségének is számos nehézséggel kellett szembenéznie, amelyek a helyi kapitányokat próbára tették. Az 1890–1911 közötti időszakban a városnak két rendőrkapitánya volt: Fazekas Ferenc és Berzeviczy István. A kapitányok munkáját helyetteseik segítették, a helyi kapitányság esetében: Handova Antal, Lehoczky Béla és Markovszky Sándor. Érdekesség, hogy 1893-ban Ungvárnak nem volt rendőrkapitánya, a hivatalos ügyeket Lehoczky Béla helyettes intézte. Ennél talán még furcsább vagy érdekesebb, hogy 1894-ben volt rendőrkapitány, helyettes viszont nem. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy a város rendfenntartó szervezetén belül vezetőcsere zajlott, és nem találtak megfelelő személyt a pozíció betöltésére. Ez a folyamat akkor változott meg, amikor Berzeviczy Istvánt nevezték ki rendőrkapitánynak és Markovszky Sándort kapitányhelyettesnek.²³⁰

Szolgálati idő	Kapitány	Helyettes
1890–1892	Fazekas Ferenc	Handova Antal
1893	–	Lehoczky Béla
1894	Fazekas Ferenc	–
1895–1916	Berzeviczy István	Markovszky Sándor
1916–1918	Bóna Pál	–

Az Ungvári Városi Rendőrség kapitányi vezetői 1890–1918 között²³¹

Berzeviczy István neve lényegében eggyé vált Ungvár városának történelmével az 1894–1920 közötti időszakban. Ugyanis előbb rendőrkapitányi tisztséget töltötte be, majd pedig 1916-tól egészen a csehszlovák megszállásig polgármesterként irányította az Ung-parti várost.²³² A dolgozatomban ezért részletesebben ismertetem Ungvár eme prominens személyének életpályáját.

A város rendőrségének anyagi lehetőségei korlátozottak voltak, emiatt folyamatos pénz- és eszközhiánnyal küzdöttek. Monetáris helyzetük teljesen más volt, mint az 1881-ben alakult Magyar Királyi Csendőrségé. Az új szervezet anyagi hátterét a Belügyminisztérium biztosította, lehetőség szerint megkaptak minden olyan anyagi és tárgyi eszközt, amely elősegítette sikeres munkavégzésüket. Ezzel szemben a városi rendőrséget az adott községnek

²²⁹ Тетяна ЛІТЕРАТІ: *Ужгород. Невизначені історії*. Ужгород, 2017. 10–13.

²³⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 998. ügyirat, 10. f.

²³¹ A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének Ungvár városára vonatkozó forrásokból összeállított táblázat.

²³² Rendőrségi és politikai karrierért – véleményem szerint – nagyban hozzásegítette a Török és a Sztáray családhoz való lojalitása. Ugyanis ez a két család volt gazdasági, politikai téren a legerősebb Ung vármegyében. Lásd bővebben: Cieger András: *Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában*. Korall. 2003. 13. sz. 90.

kellett fenntartania, és az ott dolgozó személyek bérezéséről gondoskodni.²³³ Így a helyi közigazgatási szerveknek kellett biztosítaniuk, hogy a költségvetés egy részét a rendfenntartó szerv működtetésére fordítsák. Mégis történtek olyan esetek, amikor nem várt pluszköltségek léptek fel, amivel előre nem számoltak. Ilyen eset történt 1893. október 16-án, amikor is Fazekas Ferenc rendőrkapitány jelezte a városi tanácsnak, hogy az őrsön található kályhák állapota aggasztó. Alárendeltjei több olyan repedést is találtak, amelyeken keresztül a füst kiszivároghat és mérgezést okozhat. Ennek következtében a hideg téli hónapok beköszöntével nem lehetett biztosítani a megfelelő hőmérsékletet, ami egészen tavaszig elhúzódó munkabeszüntetést eredményezhet. A város vezetésének gyorsan kellett reagálnia a kialakult helyzetre. Felbéreltek egy helyi kályharakó mestert, hogy bontsa le a rossz állapotban lévő kályhákat, és helyettük rakjon újakat.²³⁴ A projekt elvégzése után azonban a városi tanácsnak rá kellett jönnie arra, hogy van új kályha, de fűtőanyag nincs. Ugyanis az előző év telén a szokottnál is hidegebb volt, emiatt több tüzelőt használtak el. Így gondoskodni kellett arról is, hogy megfelelő mennyiségű fa legyen biztosítva a rendőrőrs számára.²³⁵ A megoldandó problémák listája azonban itt nem ért véget – problémák adódtak a rendőrségi egyenruhákkal is. Fazekas Ferenc kapitány indoklása szerint a gondot az okozta, hogy nincs váltó uniformisa a rendőröknek. Az őszi hónapok alatt nagy mennyiségű csapadék esett, minek következtében a rendőrök ruházata folyamatosan nedves, nyirkos volt. Annak érdekében, hogy az ázott szerelés a következő járőrszolgálat kezdetére kiszáradjon, gyorszáritást kellett végezni. Emiatt fokozatosan romlott az egyenruha minősége, és lassan hordhatatlanná vált.²³⁶ A városi tanács soron következő ülésén meg is vitatták, hogy milyen lehetőségei vannak a város költségvetésének a probléma orvoslására. A gyűlést követően hivatalos értesítőt kapott Fazekas Ferenc rendőrkapitány. Ebben a tanács leírta, hogy Ungvár nem rendelkezik azzal a plusz pénzügyi forrással, amely lehetővé tenné az új egyenruhák beszerzését. Megoldás akkor várható, ha összeállítják a következő évi városi költségvetést, amely során figyelembe veszik a városi rendőrség kérését.²³⁷ Véleményem szerint a folyamatos panasztétel a rendőrség részéről azzal magyarázható, hogy így akarták elérni a városi tanácsnál, hogy a rendvédelmi testület nagyobb költségvetést kapjon. Ezért Fazekas Ferenc minden aprónak tűnő problémával megkereste az ungvári irányító testületet.

²³³ PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest, 2012. 44.

²³⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat, 69. f.

²³⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat, 70. f.

²³⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat, 93. f.

²³⁷ Uo.: 94.

Az Ungvári Városi Rendőrség hivatali pecsétje²³⁸

A város rendvédelmi feladatait összesen harmincegy rendőr látta el – derült ki egy 1913-as jelentésből. Ha mindezt összevetjük a lakosság számával, kiderül, hogy egy rendőrről összesen 550 állampolgár jutott. Ez a szám magas, és arra enged következtetni, hogy a rendőrség személyzeti állománya nem volt elegendő ahhoz, hogy munkájukat maradéktalanul elvégezhessék. A tiszti állományt tizenhárom rendőr alkotta, ebbe beletartozott a rendőrkapitány és annak helyettese is. A vezetőréteghez tartoztak továbbá az írnokok, akik az adminisztrációs ügyekkel foglalkoztak. Feladataik közé tartoztak a letartóztatások, a jegyzőkönyvek és a szolgálati naplók írása. A kapitányságon 1913-ban három személy hatásköre alá tartoztak ezek a feladatok. Végzettségüket tekintve Csás László és Orosz István másodéves joghallgatók voltak, míg Jankovics Ákos – aki egyben gyakornok is volt a rendőrsőn – elemi iskolai végzettséggel rendelkezett. A rendőrség kötelékében teljesített szolgálatot Dancs Ferenc, aki végzettségét tekintve jogász volt, rangja szerint szakaszvezető. A többi rendőrtiszteknek – kivéve Horváth Jánost – csak népiskolai képesítésük volt. A járőrszolgálatot teljesítő rendőrök létszáma elérte a húsz főt, képesítésüket nem tüntették fel a jelentésben. A szolgálati éveket tekintve voltak igazi veteránok is, akik szinte egész életüket a helyi rendőrség kötelékében töltötték. A tisztek közül kiemelkedik Dancs Ferenc és Kovács János – mindketten huszonkét évet szolgáltak. A járőrök közül kiemelkedik Ábis Kálmán, maga tizenhat évével. Mivel a szolgálati idő ilyen mértékben kitolódott, a nyugdíj előtt álló rendőröket pótolni kellett a városban. Erre voltak már korábban is törekvések, így került a testület kötelékébe Vinyárszki János, aki ezt megelőzően tiszti huszárként szolgált. Felvételére 1902-ben került sor, kinevezését a városi tanács hagyta jóvá. Szolgálatba állása előtt azonban

²³⁸ A pecsét rekonstrukció a kapitányságon használt bélyegzőről. Készítette: Zsoldos Réka.

biztosítani kellett számára a rendőrségi egyenruhát (nadrág, ing, mellény, zubbony), a fegyvert és a havi bérezést. Ezek a kiadások a város költségvetését terheltek, és a tanács feladata volt, hogy beszerezze a szükséges dolgokat. Erre összesen 49 korona 90 fillért költöttek, egyhavi fizetését pedig 120 korona 50 fillérben állapították meg. Hivatalosan a szolgálatot 1902. szeptember 14-én kezdte meg Vinyárszki, rendőrfőnök beosztásában.²³⁹

Nº	Név	Beosztás	Szolgálati évek	Végzettség	Hivatali munka
1.	Berzeviczy István	Rendőrkapitány	17	Középiskola	Hivatalvezető
2.	Markovszky Sándor	Rendőrkapitány helyettes	16	Képezdei előkészítő	Bizottsági és közrendészeti ügyek
3.	Csás László	Fő fogalmazó	3	II. éves joghallgató	Toloncügyek
4.	Horváth János	Rendőrtiszt	8	II. éves joghallgató	Katonai ügyek
5.	Orosz István	II. osztályú fogalmazó	3	II. éves joghallgató	Katonai ügyek
6.	Landa Károly	–	3	Elemi iskola	Nyomozások
7.	Jankovics Ákos	Fogalmazógyakorlók	1	Elemi népi iskola	Szolgálati napló írása
8.	Dancs Ferenc	Szakaszvezető	22	Végzett jogász	Bűnügyi tárgyalások vezetése
9.	Kovács János	Rendőrtiszt	22	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó
10.	Gönczi János	Rendőrtiszt	11	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó
11.	Rác Kálmán	Rendőrtiszt	6	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó

Ungvár rendőrségének tiszti állománya 1913-ban²⁴⁰

A járőrözésnek megvoltak a szabályai, amelyhez minden rendőrkapitányságnak tartania kellett magát. Ilyen volt például az, hogy a járőrszolgálatot a rendőröknek csak párban volt engedélyezett végezni. Erre azért volt szükség, mert így kisebb volt az esélye annak, hogy testi sértés vagy fegyveres erőszak érje őket. A helyi rendőrök két műszakban végezték a járőrszolgálatukat. Az első csapat hajnali 5.00-tól egészen déli 12.00 óráig járta a várost, míg a második páros 12.00-tól este 21.00-ig. A rendőrök ezekben az órákban a város három pontján biztosították a rendet: a vasútállomáson, a belvárosban, valamint a Savanyú víz utcában.²⁴¹

²³⁹ KTÁL, 7. Fond, 998. opisz, 10–11. ügyirat, 1. f.

²⁴⁰ KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1. ügyirat, 1. f.

²⁴¹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 900. ügyirat, 1–5. f.

Nº	Név	Beosztás	Szolgálati évek	Végzettség	Hivatali munka
1.	Ábis Kálmán	Rendőr	16	–	Rendőrfőnök
2.	Mocsármik János	Rendőr	7	–	Rendőrfőnök
3.	Illés Gyula	Rendőr	11	–	Rendőrfőnök
4.	Imicskó József	Rendőr	5	–	Rendőrfőnök
5.	Munkácsi Emil	Rendőr	5	–	Rendőrfőnök
6.	Tamás György	Rendőr	5	–	Rendőrfőnök
7.	Kis Imre	Rendőr	10	–	Rendőrfőnök
8.	Timkó István	Rendőr	10	–	Rendőrfőnök
9.	Kecskés Lajos	Rendőr	4	–	Rendőrfőnök
10.	Vinyárszki János	Rendőr	11	–	Rendőrfőnök
11.	Nagy József	Rendőr	4	–	Rendőrfőnök
12.	Büki János	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
13.	Bíró János	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
14.	Ulasi Dániel	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
15.	Kovács Sándor	Rendőr	8	–	Rendőrfőnök
16.	Pásztor Gyula	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
17.	Kovács Mihály	Rendőr	–	–	Rendőrfőnök
18.	Dancs András	Rendőr	–	–	Rendőrfőnök
19.	Lorda János	Rendőr	11	–	Rendőrfőnök
20.	Eredi György	Rendőr	8	–	Rendőrfőnök

Az Ungvári Rendőrkapitányság közlegényi állománya 1913-ban²⁴²

A járőrözések útvonalai a város legforgalmasabb helyeinek számítottak. A település legfontosabb pontja volt a belváros, amely a gazdasági és kulturális élet központja volt. A vasút fontos szerepet játszott a helyi lakosság életében. A közlekedés ilyen formája 1872. augusztus 28-án kezdte el működését egy szerelvénnel, amely Csap település irányába közlekedett, és vissza. A korszerű vasúti váróterem megépítése még váratott magára.²⁴³ Ez csak 1904-ben valósult meg: ekkor adták át a vasútállomás várótermét. A vasút adta lehetőségeket a helyi lakosság igyekezett kihasználni. Átlagosan egy évben huszonezer ember vette igénybe a szolgáltatást. Fontos volt a helyi ipar számára is, mivel megkönnyítette a helyi termelők áruinak exportálását, valamint a hiánycikkek gyors beszerzését.²⁴⁴ A polgári felhasználás mellett fontos volt a vasútvonal a hadsereg számára is. Az északkeleti vármegyéből két vonalon lehetett eljutni a galíciai területekre: Csap és Mezőlaborc. Ezenkívül működött egyenes járat Ungvár–Przemysl között.²⁴⁵

A város harmadik legforgalmasabb helyének számított a Savanyú víz utca, ahol napjában több száz ember is megfordult. Itt volt található a városban működő termálfürdő, amely vizének különleges ízéről volt híres. Magas szénsavkoncentrációja miatt a nyelvvél való érintkezés

²⁴² KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1. ügyirat, 2. f.

²⁴³ BAJOR Tibor: *Záhony, a vasút és a vasúti átrakó*. Budapest, 2010. április. 38. old. (PhD-dolgozat, <file:///C:/Users/Varga%20R%C3%B3bert/Downloads/bajor-tibor-phd-2010.pdf>, utolsó letöltés: 2019. 11. 09.).

²⁴⁴ Uo.: 39.

²⁴⁵ KÉRI Kálmán: *Az Osztrák–Magyar Monarchia vasúthálózata 1914-ben és felhasználása az első világháborúban*. Hadtörténeti Közlemények. XXXII. évf. 2. sz. 252–253.

során forró, csípő és savanyú érzést váltott ki. Helyi legenda szerint, aki több órán keresztül tartózkodott a vízben, mámoros állapotban hagyta el azt.²⁴⁶

Az ungvári savanyúvíz-fürdő²⁴⁷

Ungvár városának rendőrségét a helyi közigazgatás igyekezett fejleszteni és korszerűsíteni. 1894. március 3-án értesítést küldtek Lehoczky Béla rendőrkapitány-helyettesnek – ismeretlen oknál fogva ebben az évben nem volt kapitánya Ungvárnak –, hogy a kapitányságot villamos csengővel fogják felszerelni még március folyamán. A beszerelési munkát a városban dolgozó elektronikai szakemberek fogják elvégezni. Az új projekt a városnak összesen 4 korona 50 krajcárjába került. A tanács a csengő mellett a rendőrség számára küldött új használati eszközöket is: fiókot, ajtózárat és zöldkárpitot a kapitányi asztalra. Ezekre összesen 8 korona 5 krajcárt költött a város vezetése.²⁴⁸

Az ungvári rendőrségnek be kellett számolnia a városi tanácsnak, hogy az adott évben milyen ügyekkel foglalkoztak, és milyen eredményeik voltak. Emiatt egyfajta statisztikát kellett készíteniük, amelyben bemutatják számokban kifejezve, hogy hány személyt tartóztattak le, és hány embert toloncoltak ki a városból. Ilyen kimutatás elkészítéséhez precíz és jól működő bürokratikus apparátusra volt szükség.²⁴⁹

A városi rendőrségnek jogában állt letartóztatni azokat az embereket, akik bűncselekményeket követtek el, valamint megfigyelni a gyanúsán és furcsán viselkedő

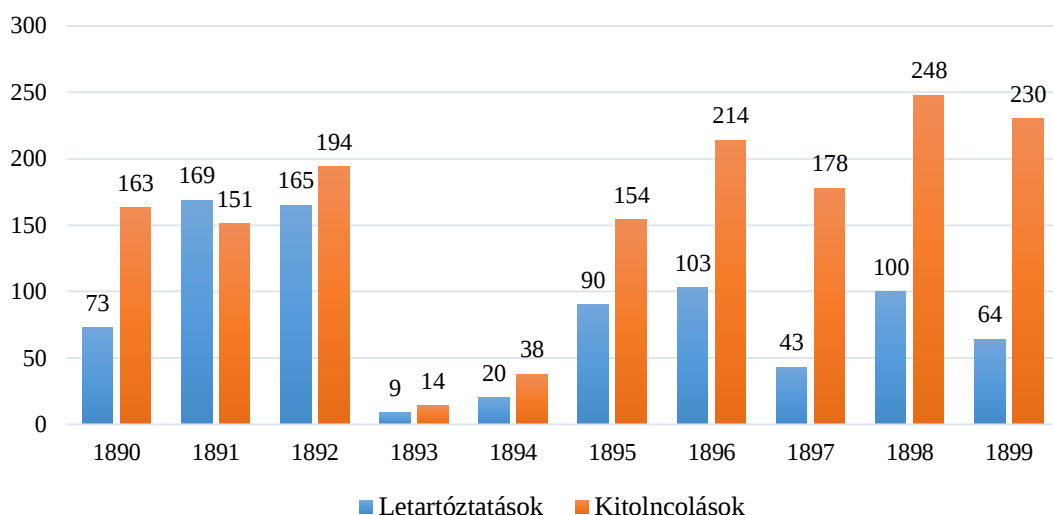
²⁴⁶ KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1. ügyirat, 14. f.

²⁴⁷ Korabeli fotó a szerző magángyűjteményéből.

²⁴⁸ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 612. ügyirat, 137. f.

²⁴⁹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 172. ügyirat, 22–23. f.

személyeket. Az őrizetbe vételnek megvoltak az állam által megszabott jogi keretei, de több esetben a rendezett tanácsú városok is elfogadhattak olyan rendeleteket, amelyeknek segítségével a rendvédelmi szervek munkáját megkönnyítették. Detencióra akkor került sor, amikor a rendőrség bűnelkövetés közben tetten érte az elkövetőt, vagy minden kétséget kizáró bizonyíték állt rendelkezésre.²⁵⁰

A letartóztatások és kitoloncolások száma 1890–1899²⁵¹

A letartóztatott személyek száma 1893-ban és 1894-ben drasztikusan visszaesett. Ennek hátterében az állhatott, hogy a város rendőrségén belül személyváltozásokra került sor. Ez az esemény azonban negatívan hatott a rendőrség munkájára amiatt, hogy két éven keresztül nem volt megfelelő vezetősége a kapitányságnak. 1893-ban a szervezet élén nem volt kapitány, ennek következtében a rendvédelmi szerv helyi gépezete akadozva működött. Ideiglenesen Lehoczky Bélát bízták meg az őrs vezetésével, de mivel csak helyettes tisztségben végezte munkáját, nem kapta meg azokat a jogköröket, amelyeket egy rendőrkapitány. A következő évben 1894-ben a helyzet változott, mivel újra Fazekas Ferencet nevezték ki az ungvári rendőrség élére. Azonban a helyzet nem stabilizálódott, mert a régi-új kapitány első intézkedése volt Lehoczky Béla menesztése, így a rendőrség vezetése ismét hiányossá vált. A megoldásra egészen 1895-ig kellett várni, amikor új kapitányt és helyettest választottak Berzeviczy István és Markovszky Sándor személyében. Ez a zűrzavaros időszak jól kivehető a rendőrség által készített statisztikai adatokból. 1892-ben 194 személyt tartóztattak le, a rá következő két évben 162 emberrel kevesebbet.²⁵² A letartóztatott és a városból kitoloncolt személyek száma eltért

²⁵⁰ TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségének története*. Haladás Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925. 85.

²⁵¹ A diagram a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében található Ungvári Városi Rendőrségre vonatkozó forrásokból készült.

²⁵² ERNYES Mihály: *Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXVIII. évf. (2018), 56. sz. Budapest, 2012. 18–19.

egymástól, amiből arra lehet következtetni, hogy a bűnelkövetők többsége helyi lakos volt. A városban élőkkel szemben értelemszerűen nem lehetett megindítani a toloncolási eljárást, ügyeiket bírósági eljáráson keresztül intézték el. Az 1896-ban letartóztatott 248 személyből csak 103-at toloncoltak ki a városból, ami azt jelenti, hogy a rendőrség által őrizetbe vettek közül 145 ungvári kötődésű lakos volt.²⁵³

A rendőrség által közölt adatok, melyek az 1890–1899 közötti letartóztatott személyekről készültek, több érdekes adattal szolgáltak. A letartóztatások szempontjából kimagasló év volt az 1896-os év, mivel összesen 248 embert vettek őrizetbe a városban. A témával kapcsolatos levéltári források pontos információt nem szolgáltatnak arra vonatkozólag, hogy milyen kihágások következtében ugrott meg ilyen drasztikusan az őrizetbe vételek száma. Véleményem szerint ez a magas szám összefüggésben lehetett azzal, hogy 1896. május 2. és október 3. között zajlottak a millenniumi ünnepségek. Ungvár városában is tartottak kisebb ünnepségeket, amire számos, a megye határain belül és kívül élő emberek ellátogattak. Nem mindenki azért utazott a városba, hogy részese lehessen az ünnepségeknek. A zsebtolvajok és koldusok számára jó alkalom volt arra, hogy pénzhez jussanak. Ezért a rendőrségnek fokoznia kellett jelenlétüket a város forgalmasabb pontjain. A rendőrség által közölt adatok szerint fellépésük eredményes volt, mivel ebben az évben 94 emberrel többet tartóztattak le, mint az ezt megelőző 1895. évben.²⁵⁴

4.3. Berzeviczy István rendőrkapitánysága (1893–1916)

Berzeviczy István 1859. augusztus 5-én született Berzeviczy Árpád és Tobai Gizella gyermekeként. A család felekezeti hovatartozását illetően gyakorló római katolikusok volt. A Berzeviczy család elősorban földműveléssel foglalkozott, nagybirtokokkal rendelkeztek Bajaházán²⁵⁵ és vonzáskörzetében. A források szerint Berzeviczy István iskoláit Nagyváradon és Bécsben – a családban bekövetkezett tragédia miatt utóbbit nem fejezte be – végezte. Édesapja halálát követően hazatért Bajaházára, és átvette a birtok irányítását. 1893-tól kezdve az Ung megyei politikai életben is szerepet vállalt – beválasztották a megyei közgyűlésbe. Politikailag még ebben az évben elkötelezte magát, ugyanis aktívan kivette részét a helyi Szabadelvű Párt politizálásában, valamint 1908. november 25-én megválasztották az Ung vármegyei Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt helyettes elnökének.²⁵⁶ Így kijelenthető,

²⁵³ KÓVÁRY László: *A millennium lefolyásának története*. Athenauem R.-társulat, Budapest, 1897. 205.

²⁵⁴ KOCSIS Attila: *A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában*. Aetas – Történettudományi Folyóirat. 2010. év. 1. szám. 19–20.

²⁵⁵ Bajaháza – ma Szlovákiában található, a Kassai kerület Nagymihályi járásában.

²⁵⁶ Berzeviczy István a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt új helyi alelnöke. Határszéli Újság, 1909. november 25. 3. l.

hogy rendőrkapitányi feladatai mellett egyre nagyobb szerepet töltött be a helyi politikai életben is. Mindebben segítségére volt atyai nagybátya Tabógy Jenő, aki baráti kapcsolatot ápolt Kende Péter alispánnal.²⁵⁷ A megye hatalmi elitjével történő kapcsolatfelvételt követően kerülhetett szóba neve a rendőrkapitányi poszt betöltésével kapcsolatosan. Tény az, hogy az 1895 decemberében megrendezett városi közgyűlésen Fincziczky Mihály polgármester beszédében Berzeviczy Istvánt jelölte az ideiglenesen megválasztott Lehoczky Béla kapitány helyére. A résztvevőkhöz intézett beszédében kiemelte Ungvár első embere, hogy jelöltjét jól ismeri, rátermettségéhez semmi kétség nem fér. Ez a nyilvános kiállítás pedig arra enged következtetni, hogy a megye két legbefolyásosabb családja – a Török és a Sztáray – is támogatta az új kapitány személyét. Mindezt megerősíti, hogy gróf Török József főispán levélben biztosította támogatásáról Berzeviczy Istvánt. Így 1895. december 20-án gróf Török József támogatásával Berzeviczy Istvánt nevezték ki Ungvár város új rendőrkapitányává. A köztisztviselők kinevezéséről szóló 1886. XXI. tc. 80.§-a kimondta, hogy a főispán joga kinevezni a vármegye területén az állami közalkalmazottakat.²⁵⁸ A rendőrség új vezetőjének a beiktatásáról és székfoglalásáról az országos és a helyi sajtó is beszámolt.²⁵⁹

Berzeviczy István rendőrkapitány²⁶⁰

²⁵⁷ Kende Péter földbirtokos, Ung vármegye volt alispánja. A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. M. Kir. Statisztikai Hivatal. Bp., 1897. 308.

²⁵⁸ 80.§ A törvényhatósági főorvost, a rendőrkapitányt, a számvevőket, a levéltárnokokat, az árvaszéki nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási és kerületi orvosokat, a közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási írnokokat, nemkülönben vármegyékben a segéd- és kezelő személyzet tagjait a főispán élethossziglan nevezi ki. Lásd: 1886. XXI. tc. Tisztviselők választásáról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1886%2520XXI> (2021. április. 12.).

²⁵⁹ Berzeviczy István lett Ungvár új rendőrkapitánya. Budapesti Hírlap. 1895. december 33. 4. l.

²⁶⁰ Berzeviczy István <https://www.findagrave.com/memorial/115520452/istvan-berzeviczy> (utolsó letöltés: 2020. 11. 20.).

Berzeviczy István rendőrkapitányi tevékenységét az ismertetés szempontjából célszerű két részre osztani, hiszen a kapitány 1895–1914 között békeidőben vezette hivatalát, míg 1914–1916 között már háborús körülmények közepette. Éppen ezért érdemes megvizsgálni, hogy a boldog békeidőkben²⁶¹ milyen ügyekkel foglalkozott az ungvári rendőrség, és mindez milyen mértékben változott meg a katonai konfliktus kitörésével. Kapitányi regnálásának a nagy háború előtti időszakában elsősorban a közbiztonság fenntartásával, illetve az illegális kivándorlással kellett foglalkoznia. A háború kitörése és a front közelsége miatt feladatai megszorodtak. Az általa irányított szervezetnek szembe kellett szállnia az uzsorásokkal, árdrágítókkal, hadi menekültekkel és kémekkel. Így kijelenthetjük, hogy sokkal szerteágazóbb feladatai voltak az ungvári rendőrségnek 1914–1918 között.

Az Ungvári Városi Rendőrség²⁶²

Az új rendőrkapitánnyal és az általa vezetett szervezettel nem mindenki volt maradandóan elégedett. Történt ugyanis, hogy Mocsáry Miklós ungvári joghallgató egy nagyobb társaság előtt kijelentette, hogy szem- és fültanúja volt egy olyan rendőri intézkedésnek, amely túllépett minden törvényi és etikai határt. Az elhangzottak hamar eljutottak az ungvári rendőrséghez is, Berzeviczy kapitány pedig egyenesen személyes sértésnek tekintette. Hogy elégtételt vegyen, a rendőrség első embere párbajra hívta kritikusát, még akkor is, ha a fegyveres párbajok szembehelyezkedtek az állam szabta törvényekkel ebben

²⁶¹ Boldog békeidők – A XIX. végén egyre romlottak a Monarchia külpolitikai lehetőségei. Ez az időszak mégis boldog békeidőkként él a magyar köztudatban. Ennek magyarázata főleg az anyagi kultúra, az életminőség fejlődésében, a viszonylagos gazdasági jólétben és stabilitásban kereshető. Elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/boldog-bekeidok-7D6/> (utolsó letöltés: 2020. március 12.).

²⁶² Forrás: Újlaki Ferenc, Berzeviczy István dédunokája.

az időben. Ugyanis a Csemegi-kódex 293.§-a²⁶³ értelmében párbajra hívásért és párviadal elfogadásáért egyöntetűen hat hónapi állambörtöni elzárás jár mindenkinek, rangtól és kortól függetlenül. Éppen ezért – a konfliktusok békés elrendezése érdekében – keletkezett és terjesztették országosan Clair Vilmos Párbaj-codexét.²⁶⁴ Vélhetően ennek tudatában utasította vissza Mocsáry Miklós a kardpárbajt. Döntését azzal indokolta, hogy ő nem a rendőrkapitány személyét sértette meg, hanem azok ellen a rendőrök ellen szólalt fel, akik nem ismerik a törvényt. Ez a magyarázat nem hűtötte le a kedélyeket, mivel Berzeviczy kapitány Tilzer és Bochkor rendőrökön keresztül ellenfelét gazembernek és gyávának nevezte.²⁶⁵ A kölcsönös sértegetést követően a két férfi megállapodott abban, hogy kardpárbajt vívnak az Ungvári Főgimnázium tornatermében délután 17.00-kor. Az elfogadott szabályok értelmében a küzdelem az első vérig zajlott, és a párbajsegédeknek kellett gondoskodniuk a fegyverekről. A küzdelem a rendőrkapitány győzelmével zárult, mivel ellenfelének jobb vállán sebet ejtett. A párbaj végeztével az ellenfelek kezet fogtak, és megállapodtak abban, hogy a köztük lévő ellentéteket semmisnek tekintik. Mocsáry Miklóst sebe ellátása érdekében elvitték a helyi kórházba, míg Berzeviczy István két hét szabadságot vett ki, és elhagyta Ungvár városát. A lezajlott párbaj érdekessége, hogy sem a városi közgyűlés, sem pedig a főispáni és alispáni iratok között nem találtam az ügyel kapcsolatos dokumentumokat. Mindössze egyes sajtókiadványok számoltak be a két férfi véres konfliktusáról. Ez pedig arra enged következtetni, hogy az ügyet szerették volna eltussolni, mivel a kapitány a párbajozással törvényt sértett.²⁶⁶

Berzeviczy Istvánnal kapcsolatban kijelenthető, hogy erősen lojális volt a helyi politikai elithez, hiszen nemcsak rendőrkapitányi megválasztását segítették, hanem a párbaj okozta kellemetlenségeket is eltussolták. Csat idő kérdése volt, hogy mindezeket mikor és milyen körülmények között kell majd viszonznia Berzeviczy kapitánynak. Végül 1905. december 30-án kellett törlesztenie „adósságát”, ugyanis részt kellett vennie egy politikai és társadalmi ellenállásban, amely Bernáth Zsigmond új főispán ellen zajlott Ungváron.²⁶⁷

1905. június 18. és 1906. április 8. között Magyarország komoly belpolitikai válsággal küzdött, amely kihatott a regionális politikai erőviszonyokra is. Történt ugyanis, hogy az 1905-

²⁶³ Csemegi Károly legnagyobb alkotása az 1878-ban elfogadott első magyar büntető törvénykönyv, amelyet ma is kora társadalmának modern jogszabályaként ítéltünk meg (külföldi visszhangja is igen pozitív volt). A róla elnevezett Csemegi-kódex a francia, az olasz és a német büntetőjog alapos tanulmányozása során szerzett ismereteinek felhasználásával öt évig készült, és Indokolás című 700 oldalas részét a hazai jogászság napjainkig a jogtudományi szakirodalom egyik legkiválóbb szellemi termékeként tartja számon. A kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvény szerkesztését is ő végezte. Online: <https://dtg.ogyk.hu/hu/component/k2/item/301-csemegi-karoly> (utolsó letöltés: 2020. március 12.).

²⁶⁴ HAJLIK Gábor: *A párbaj kérdése a dualizmus korában*. Joghistoria. 2018. 4. sz. 7. 3.

²⁶⁵ Kardpárbaj. Kárpáti Lapok, 1899. május 7. 3. l.

²⁶⁶ Kardpárbaj. Budapesti Napló, 1899. augusztus 5. 5. l.

²⁶⁷ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 51. f.

ös választásokat a Szabadelvű Párt elvesztette, és a parlamenti helyek döntő többségét a „szövetkezett ellenzék” szerezte meg. Mivel az ellenzék ezen politikai formációjának gerincét a 48-asok alkották, az uralkodó Ferenc József nem volt hajlandó elismerni a választások eredményét, és ideiglenesen Fejérváry Gézá-t nevezte ki kormányfővé. Az új kormány helyzetét nehezítette, hogy tagjai párton kívüliek voltak, és a törvényalkotáshoz szükséges parlamenti többséggel sem rendelkeztek. Ezenkívül egyre erőteljesebben jelentek meg olyan hangok az országban, hogy a Fejérváry-kormány alkotmányellenes és nem törvényes. Ezen véleményének adott hangot Ung vármegye főispánja, gróf Török József is. Egy 1905-ben megjelent cikkben a megye első embere nemtetszését fejezte ki a budapesti politikai eseményekkel kapcsolatosan. Kifejtette azon véleményét, hogy az ideiglenes kormány alkotmányellenes, és a miniszterelnöki posztra Tisza István lenne a legalkalmasabb.²⁶⁸ A publicisztika megjelenését követően lényegében Fejérváry kabinetje erős politikai nyomást helyezett a főispánra, aminek következtében lemondott a közigazgatásban betöltött szerepéről.²⁶⁹ A váratlan távozásáról az *Ung* című hetilap is beszámolt olvasóinak. A publicisztika szerint Lőrinczy Jenő egy rendkívüli megyegyűlés keretén belül tájékoztatta a képviselőket, hogy a főispán lemondott – politikai üldözés áldozatává vált – tisztségéről, és a kormány Bernáth Zsigmondot tervezi kinevezni.²⁷⁰ Lőrinczy Jenő alispán felszólította a jelenlévőket, hogy az új főispán beiktatását mindenkinek hazafias kötelessége bojkottálni.²⁷¹ Az új főispán személye hatalmas felháborodást váltott ki a jelenlévők körében. Egyes képviselők indítványozták, hogy a testület dolgozzon ki egy több pontból álló bojkottálási tervet vele szemben. Végül megegyeztek abban, hogy egy négypon-tos tervet dolgoznak ki. Először is – nem ismerik el Bernáth Zsigmondot főispánnak. Másodszor – az új megyevezető beiktatási ceremóniáján a tanács egyetlen képviselője sem jelenik meg. Harmadszor – láncokkal és lakattal lezárják a vármegyeházát és a főispáni rezidenciát. Negyedszer – azok a helyi személyek, akik együttműködnek, és segítik az alkotmányellenes főispánt, hazafiátlanok, és nincs helyük egy hazafias közösségben élni.²⁷²

Bernáth Zsigmond nem tudva a vármegyei ellenállásról, 1905. december 30-án érkezett meg a megyeszékhelyre.²⁷³ Hatalmas tömeg várta az ungvári vasútállomáson, azonban nem üdvözlő szándékkal. Miután kiszállt vagonjából, a feldühödött emberek különböző szitkozódásokkal árasztották el. Annak érdekében, hogy ne törjön ki lincshangulat, Rónai Antal javasolta Bernáth Zsigmondnak, hogy amíg a csendőrök szét nem oszlatják a tömeget,

²⁶⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 52. f.

²⁶⁹ Lemondott a főispán. Ung. 1905. december 7. f.

²⁷⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 576. ügyirat, 2. f.

²⁷¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 53. f.

²⁷² Uo.: 3.

²⁷³ *Vármegyék Harca*. Az Újság. 1905. január 2. 4. l

várákóznak a vasútállomás várótermében. A közrend biztosítására kivezényelt tíz csendőrnek csak több óra elteltével sikerült némileg felszámolni a tiltakozó megmozdulást.²⁷⁴ A színjáték érdekessége, hogy a helyi rendőrség tagjai nem voltak jelen az atrocitás alatt. Ez arra enged következtetni, hogy Berzeviczy István is csatlakozott a politikai bojkotthoz. Az események ezt követően apokaliptikus fordulatot vettek. Történt ugyanis, hogy Bernáth nagy nehézséggel és csendőri segítséggel eljutott a vármegyeházára, azonban szembesülnie kellett azzal a ténnyel, hogy az épület lakat alatt van. Ennél azonban nagyobb megdöbbenést okozott számára az, hogy látott egy feléje közeledő gyászmenetet. A menet élén roma zenészek húzták a *Gott erhalte*²⁷⁵ birodalmi himnusz, őket követte egy szekér, amelyen egy koporsó volt, a következő felirattal: „*Itt nyugszik Bernáth Zsigmond hazaáruló bitang.*” A sokkos állapotba került Bernáth utasította a csendőrséget, hogy azonnal szedjék le az ajtóról a lakatot, hogy letehesse hivatali esküjét. A csendőrség a parancsnak eleget tett, de az ellenállás miatt senki nem jelent meg a beiktatási ceremónián. Az *Újság* című sajtókiadványból tudjuk, hogy mindössze Jörger Bertalan képviselőnek állt szándékában megjelenni, azonban őt a vármegyeháza előtt tüntető nők nem engedték be az épületbe.²⁷⁶ A főispáni hivatal előtti téren egyre több ungvári lakos gyűlt össze, és hangosan skandálni kezdték, hogy „*Zsiga, gyere ki! Zsiga, gyere ki!*” Bernáth Zsigmond mérlegelte, hogy éltveszélynek van kitéve, ezért úgy döntött, hogy a hátsó kijáraton távozik, és még aznap 15.30-kor el is hagyta Ungvár városát.²⁷⁷

Az Ungváron lezajlott események nagy visszhangot váltottak ki, mivel az esetről országos hetilapok is beszámoltak. A nagyobb megaláztatást elkerülve a Belügyminisztérium úgy döntött, hogy a „lázadókat” szankcionálni kell. Az ellenálók büntetése egy hónapi fizetésmegvonás volt, illetve Berzeviczy István rendőrkapitány felelősségre vonása.²⁷⁸ A Belügyminisztérium indoklása szerint kötelességmulasztást vétett, mivel – mint a városi rendfenntartó egység vezetője – neki lett volna a feladata szavatolni a közbiztonságot. Az 1905. december 30-án történt események kivizsgálása érdekében a kormány Buth Károlyt küldte Ungvárra, aki megérkezését követően ideiglenesen felmentette rendőrkapitányi tisztségéből Berzeviczyt. A vizsgálat során a rendőrkapitányt ugyan nem tartóztatták le, viszont megtiltották számára a város elhagyását. Az ügyel kapcsolatban több kihallgatás is folyt, azonban a beidézett személyek egyike sem tudott hasznos információkkal szolgálni.²⁷⁹ A nyomozást

²⁷⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 4. f.

²⁷⁵ Gotter halt: az Osztrák–Magyar Monarchia himnusza. Online: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00078/pdf/EPA00861_aetas_2017-04_021-062.pdf (utolsó letöltés: 2020. március 13.).

²⁷⁶ *Vármegyék Harca*. Az *Újság*. 1905. január 2. 4. l.

²⁷⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1131. ügyirat, 45. f.

²⁷⁸ *A vármegye dotációja*. Ung. 1906. január 7. 2. l.

²⁷⁹ A hét eseménye: felfüggesztették Berzeviczy Istvánt. Görögkatolikus Szemle. 1906. január 14. 3. l.

vezető Buth Károly feljegyezte, hogy puhatolózásai eredménytelenek, mivel a felbújtó személyek kilétét továbbra is homály fedi. A nyomozás szempontjából fontos volt megtudni, hogy miért nem vezényelték ki a városi rendőrség egységeit a vasútállomásra. Berzeviczy István vallomásából tudjuk, hogy a kapitány erre vonatkozóan parancsot nem kapott, és nem is volt arról tudomása, hogy az új főispán mikor és mivel érkezik Ungvárra. Az ominózus napon a rendőrséget a város határába vezényelte, mivel egy tolvajbandát akartak tetten érni. Késő délután visszaértek a városba, és akkor értesültek arról, hogy milyen atrocitások érték Bernáth Zsigmondot. Véleményem szerint a rendőrkapitány vallomása több sebből is vérzett, ugyanis Berzeviczy nem tehette meg, hogy minden rendőrt kivezényeljen a városból, mivel az egyetlen rendfenntartó egység a városban az ő szervezete volt. Másodszor, elég valószínűtlen, hogy egy tolvajbanda napközben fejti ki tevékenységét, amikor a tettenérés kockázata a legnagyobb.²⁸⁰ Az ügyel kapcsolatos források alapján sokkal inkább valószínűbb, hogy a rendőrkapitány tudatosan cselekedett felsőbb utasításra. Berzeviczy István mérlegelte az ügyel kapcsolatos lehetőségeit: amennyiben csatlakozik a Lőrinczy alispán vezette bojkotthoz, megmarad a rendőrkapitányi állása, tovább élvezheti a megye politikai és gazdasági erőinek bizalmát, viszont ha Bernáth Zsigmond mellé áll, kockára teheti az állását, illetve jövőbeli lehetőségeit Ung vármegyében. Ezen a gondolatvonalon haladva a kapitány döntése racionálisnak nevezhető karrierje szempontjából, a rendvédelmi szempontokat figyelembe véve azonban nem. A nyomozást vezető Buth Károly kezében nem volt olyan megdönthetetlen tanúvallomás, amivel bizonyítani tudta volna Berzeviczy István bűnrészességét. A vizsgálat alatt kihallgatták az Ungvári Városi Rendőrség valamennyi tagját.²⁸¹ A tisztektől egészen a járőrökig egyöntetűen ugyanazt vallották, mint felettesük. A nyomozás zsákutcába futása miatt Buth kormánybiztos az ügyet és a nyomozati anyagokat továbbította a Beregszászi Magyar Királyi Törvényszékhez. Ezzel párhuzamosan a nyomozóhatóság elrendelte, hogy Berzeviczy István addig marad felfüggesztve – fizetés nélkül –, amíg az ellene folytatott nyomozás le nem zárul. Az ungvári rendőrség vezetését Bónis István felügyelete alatt Markovszky Sándor rendőrkapitány-helyettes látta el ez idő alatt.²⁸² A rendvédelmi szervek átvilágítása mellett zajlott a közigazgatás alapos vizsgálata, amelyet ugyancsak Buth Károly vezetett. A várt eredmény azonban itt is elmaradt, mivel nem kerültek elő olyan iratok, amelyek kompromittálhatták volna Ung vármegye vezetőségét. Így Buth Károly és Bónis István

²⁸⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 587. ügyirat, 3. f.

²⁸¹ Uo.: 4.

²⁸² A miniszterbiztos elutazása. Ung. 1906. február 4. 2. l.

kénytelen volt 1906. február 5-én visszautazni Budapestre.²⁸³ Parancsként meghagyták, hogy még februári folyamán fogadják el főispánnak Bernáth Zsigmondot.²⁸⁴

Bernáth Zsigmond február 20-án tért vissza a megyeközpontba. A vonatállomás és a lakása közötti útvonalon semmilyen incidens nem érte. Szembe kellett néznie viszont azzal a ténnyel, hogy személyét a helyi lakosság lényegében levegőnek nézte. Ez a passzív ellenállás, amelyet saját bőrén tapasztalt, arra kényszerítette, hogy főispáni felmentését kérje a kormánytól. Hivatalosan február 27-én kérvényezte menesztését Ung vármegye éléről. A helyi lapok – mint például az *Ung* hetilap – vármegyei ügyek rovatában közölte, hogy a főispáni tisztség újra megüresedett. A helyi politikai élet konszolidációjára végül április 29-én került sor, ugyanis a helyi sajtó publikussá tette, hogy gróf Sztáray Gábort²⁸⁵ választották meg Ung vármegye főispánjává. Hivatalos beiktatására május 15-én került sor. Ezzel párhuzamosan felgyorsultak az események Berzeviczy István ügyével kapcsolatban is. A beregszászi törvényszék kimondta, hogy bizonyítékok hiányában ejtettek minden vádat a rendőrkapitány ellen, és visszatérhet az ungvári rendőrség élére. Kezdetét vette Ung vármegyében egy új politikai párt – Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt – kiépítése, aminek élharcosai Finciczky Mihály és Berzeviczy István voltak.²⁸⁶

Ungvár rendőrkapitánya azonban nemcsak rendészeti és politikai szerepekben vette ki aktívan a részét, hanem a helyi kulturális és sportéletben is. Berzeviczy István közbenjárásának köszönhetően megrendezték Ijjász Gyula ungvári festőművész képeinek jótékonysági árverését. Az aukció fő célja volt, hogy a helyi közösség képei megvásárlásával támogassa az ifjú festő budapesti tanulmányait. 1909 szeptemberében a kapitány tagja lett annak a tízfős bizottságnak, amely megszervezte és koordinálta a Dayka Gábor tiszteletére megrendezett szoboravató ünnepséget.²⁸⁷ A rendőrkapitánytól nem állt távol az irodalom, mivel ő maga is több verset és novellát írt. 1911. január 28-án például meghívták a Gyöngyös városában megrendezett amatőr írók és olvasók estéjére. A rendezvényen bemutatták egyes munkáit is. A közönség előtt felolvasta a *Kétszer is nyílt az akácfa* című versét. A sajtó beszámolójából kiderült, hogy több jelen lévő „hivatásos” irodalmár is dicsérő szavakkal illette Berzeviczy

²⁸³ Uo.: 2.

²⁸⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 587. ügyirat, 10. f.

²⁸⁵ Gróf Sztáray Gábor földbirtokos, Ung vármegye. Belügyi Közlöny. 1906, 12. sz. 7.

²⁸⁶ Főispán beiktatása. Ung. 1906. május 13. 2. l.

²⁸⁷ Dayka Gábor (1769–1796) költő, teológus és gimnáziumi tanár. 1795-ben Lőcséről saját kérésére áthelyezik az Ungvári Királyi Katolikus Gimnáziumba. Egyre súlyosabb egészségügyi állapota következtében 1796-ban Kassán gyógykezelte magát, majd visszatért Ungvár városába. 1796. október 30-án halt meg a városban. Online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/4-a-magyar-irodalom-a-xviii-szazadban-F17/a-nemetes-kolteszet-a-xviii-szazad-masodik-feleben-136D/dayka-gabor-138B/> (utolsó letöltés: 2020. március 25.).

költeményét.²⁸⁸ A kulturális téren betöltött szerepe mellett a kapitány szerepet vállalt az ungvári sportélet szervezésében is. Amellett, hogy ő maga is hetente sportolt, 1910. június 30-án megválasztották az Ungvári Atlétikai Klub elnökének.²⁸⁹

Az Ungvári Atlétikai Klub tagjai 1912-ben. Álló sor, jobbról az ötödik Berzeviczy István²⁹⁰

4.4. Sztrájkok és mozgalmak elleni küzdelem

Érdekes feladattal kellett szembenéznie az ungvári rendőrkapitánynak 1904. április 22-én, ugyanis erre a napra a város kőművesei általános sztrájkot hirdettek. A munkabeszüntetés nem újszerű a történelemben, mivel a mezőgazdaságban és iparban dolgozó munkások bérezésükkel és munkakörülményeikkel sokszor nem voltak megelégedve. Így fokozatosan kialakult egy egységes tiltakozási forma, amely sztrájk/munkabeszüntetés néven honosodott meg a köznyelvben. A sztrájk nem más, mint egy előre megtervezett munkabeszüntetés, melynek célja a figyelemfelhívás – rávilágítani a munkásokat érintő problémákra. A tiltakozásnak ezen fajtája az ipari országokban alakult ki, ahol egyszerre, egy időben nagy embertömeg dolgozott.

Ungvár városában is össze kellett hívni egy békéltető bizottságot, mivel a helyi kőművesmesterek és segédek április 22-én általános sztrájkot hirdettek.²⁹¹ Akciójuknak előzménye is volt, hiszen több alkalommal is panaszt emeltek a városi tanácsnál, mert véleményük szerint a munka mennyisége és a vele járó bérezés összege nincs összhangban. Albert Dániel mester pedig nemcsak a közigazgatási szerveknél emelt panaszt, hanem a rendőrkapitányságon is. A sértett elpanaszolta Berzeviczy István kapitánynak, hogy az építkezést felügyelő bizottság tagjai becsmérő szavakkal illették az egyik segéd munkást. Az ügy kivizsgálására a főkapitány Markovszky Sándor helyettesét küldte, hogy puhatolózzon az

²⁸⁸ Berzeviczy István Gyöngyösön. Határszéli Újság, 1911. február 13. 7. l.

²⁸⁹ Az Ungvári Atlétikai Klub választmánya. Határszéli Újság, 1910. július 18. 3. l.

²⁹⁰ Forrás: Újlaki Ferenc, Berzeviczy István dédunokája.

²⁹¹ Uo.: 6.

esettel kapcsolatban. A sztrájk ideje alatt a városban az összes építkezés leállt, ami anyagi veszteséget jelentett, így egyre égetőbbé vált a probléma megoldása. Április 28-án kezdte meg munkáját a békéltető bizottság, a törvény által előírt tizenkét taggal. A vállalkozók érdekeit és szempontjait képviselte *Szuhanek József, Kohut János, Szűcs János, Szabó György, Tomczó János, Korm Géza*, a kőművesekét pedig *Albert Dániel, Német Vilmos, Kobálcsik József, Tomcsik Gusztáv, Lipót József és Bibaum József*.²⁹² A trágyalások elhúzódtak, mivel voltak olyan igények a munkások részéről, amelyeket a másik fél nem volt hajlandó teljesíteni. Például követelésként írták elő a szakmunkások, hogy a napi munkaidő ne haladja meg a tíz órát, de ha mégis meghaladja, akkor túlórárt kell fizetnie a munkáltatónak. Albert Dániel feljelentése is nehezítette a megállapodást, mivel képviselőtársai addig nem írtak alá semmilyen kompromisszumot, amíg a rendőrség le nem zárta a nyomozást. A kapitányhelyettes több tanúvallomást is felvett az esettel kapcsolatban, amelynek rövid összefoglaló példányát átadta Berzeviczy Istvánnak. A jelentés szerint nem történt testi sértés, csupán kisebb vita és dulakodás tört ki az ellenőrző biztos egyik tagja és Kovács István segédmunkás között. Az egyik kőművesmester, aki látta elejétől az esetet, elmesélte, hogy mi is történt valójában. Fekete Frigyes, az ellenőrző biztos szóvá tette Kovács István segédmunkásnak, hogy az általa elvégzett munka nem felel meg az előírt minőségnek, ezért bontsa le és csinálja újra. A tanú vallomása szerint az utasítás hangvétele megalázó volt, amit nem is hagyott szó nélkül a kőművessegéd. Ebből aztán kialakult egy kisebb dulakodás, ám testi sértés nem történt, mert az ott lévő munkások idejében lecsillapították a kedélyeket. Berzeviczy István kapitány a nyomozás eredményének másolatát átadta a békéltető bizottság számára. A konfliktusra vonatkozólag viszont egyik fél sem ismerte el a felelősségét. A témával kapcsolatban két napig vitatkoztak a tagok, végül egy kompromisszumos megoldást fogadtak el. Ennek értelmében Fekete Frigyes és Kovács Istvánt egyformán felelősnek nyilvánították a nézeteltérésért. Ezért mindkettőjüknek nyilvánosan elnézést kellett kérni a másiktól. Miután a feljelentés problémája megoldódott, elfogadták azokat a feltételeket, amelyek a sztrájk beszüntetéséhez voltak szükségesek. Az új megállapodás értelmében a napi munkaidőt tíz órában határozták meg, ennek meghaladása esetén túlórábért kell fizetnie a munkáltatónak. A kifizetéseknek minden hét utolsó munkanapján kellett megtörténnie, abban az esetben, ha ez nem a megállapodásban rögzített napon történik, tájékoztatni kell a munkásokat. A megállapodás 1902. május 24-én lépett érvénybe, amelyet a békéltető bizottság tagjai aláírásukkal hitelesítettek.²⁹³

A város rendőrkapitányának megvolt az oka, hogy alaposan kivizsgálja a helyi munkások akcióját. Ugyanis 1898. március 29-én letartóztattak egy helyi férfit, név szerint Ungvári Jánost.

²⁹² Uo.: 7–8.

²⁹³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 107. ügyirat, 8. f.

A városi posta egyik dolgozója véletlenül nem a saját csomagját bontotta fel, hanem a fentebb megnevezett személyét. A küldeményben több röpiratot talált. Az iratok egyöntetűen az Ungvár városában dolgozó iparosokhoz és munkásokhoz szóltak. Ösztönözték őket arra, hogy hozzanak létre egy olyan szervezetet, amely kiáll a jogaikért, és képviseli őket a törvény előtt. Broszman Sándor postai munkás értesítette Berzeviczy István rendőrkapitányt. A kapitány elrendelte, hogy figyeljék meg a csomagot átvevő személyt, és tartóztassák le abban a pillanatban, hogy az új küldeménnyel kilép a posta épületéből.²⁹⁴ Erre azonban több hetet kellett várni. Az akcióra 1898. május 13-án került sor, amikor a rendőrség „beépített embere” értesítette a hatóságot, hogy küldemény érkezett a megfigyelt személy nevére. Miután Ungvári János átvette a küldeményt, és azzal távozott a postahivatalból, rendőrök léptek oda hozzá, és megkérték, hogy menjen velük a városi őrre. Mivel a gyanúsítottnak nem volt más választása, eleget tett a kérésnek. Sor került a kihallgatásra, ahol Markovszky Sándor rendőrkapitány helyettes tájékoztatta az őrizetbe vett személyt letartóztatásának okáról. Természetesen Ungvári tagadta az ellene felhozott vádakát, de miután tényként közölték vele, hogy egy szemtanú is látta a röpiratokat, beismerő vallomást tett. Elmesélte, hogy az ő feladata csak annyi volt, hogy a postán átvegye a nevére küldött csomagokat, és ezeket szétossza a nagy- és kisiparosok között. Nem tudta megnevezni, hogy ki volt a szálak igazi mozgatója, mivel ő is csak egy összekötőt ismert, akit Tempinszki Péternek hívtak. Beismerő vallomását követően letartóztatták, az ügyét pedig átadták az járási bíróságnak. A további nyomozást pedig a rendőrök két irányba folytatták:

1. Kicsoda Tempinszki Péter?

2. A városban hány iparos kapott röpiratot?

Az összekötő személyre körözést adtak ki először a városban, majd megyei szinten, de ennek az eredménye ismeretlen. Nagyobb sikert értek el a rendőrök a röplapokkal kapcsolatban: a nyomozás következtében három embernél találtak illegális röpiratokat. Ezeket a személyeket pénzbüntetéssel sújtották.²⁹⁵

4.5. Letartóztatások, kocsmabezárások, kémelhárítás

A dualista állam megalakulását követően az ország hírszerző hálózatában reformokat hajtottak végre. Legfontosabb lépés az volt, hogy a szervezetet a Külügyminisztérium hatáskörébe helyezték át. Az átszervezés következtében a minisztérium kezében összpontosult a magyar titkos információszerzés hálózata, a besúgók névsora és azoknak a személyeknek a

²⁹⁴ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 2161. ügyirat, 7. f.

²⁹⁵ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 2161. ügyirat, 8. f.

nevei, akik nagy hatást gyakoroltak a közvéleményre. Ahhoz, hogy mindezek megfelelően működjenek, anyagi tőkére volt szükség, amit természetesen a külügy meg is kapott. Országos viszonylatban a hírszerzést az Evidenzbül²⁹⁶ szervezet végezte, amelyet gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszter regnálása alatt reformáltak meg. A szervezet szorosan együttműködött az 1881-ben létrehozott Magyar Királyi Csendőrséggel. Ennek a kapcsolatnak egyetlen célja az volt, hogy információt szerezzenek a csendőrségtől, elsősorban azoktól az egységektől, amelyek az ország határszakaszán teljesítettek szolgálatot. A kooperációba kisebb mértékig beszervezték azokat a városi rendőrségeket is, akiknek a szolgálati helyük szintén a határ közelében volt. Az információk gyűjtését igyekeztek leszűkíteni azokra a személyekre, akik a szomszédos országokból lépték át az államhatárt. Ilyenkor a csendőrség puhatoló kérdéseket tett fel az illetőnek, kiderítve annak szándékait, valamint hogy „helyzetjelentést” kapjanak a szomszédos országban uralkodó viszonyokról. Akik közlékenyek voltak, és együttműködtek, azokat megpróbálták beszervezni, hogy kém- és hírszerző tevékenységet folytassanak, valamint információkat juttassanak el a legközelebbi őrsre.²⁹⁷

Mivel a városi rendőrség ebből az összefogásból kimaradt, így nem jutott elég információhoz, ami azt eredményezte, hogy a kémekkel és a diverzánsokkal való harcban hátrányban voltak. A probléma orvoslására létrehozták a Magyar Királyi Belügyminisztérium Államrendőrségi Osztályát. Az új szervezet a belügyminiszter alárendeltségében működött, fő feladata az országban élő nemzeti kisebbségek megfigyelése volt. Az obszerváció kiterjedt a kulturális és társadalmi életre, valamint azokra a személyekre, akik szócsövei voltak valamelyik nemzetiségi kisebbségnek. A meglévő információkat a belügyi tárcának küldték el, ahol tanulmányozva a jelentések tartalmát továbbították a városi rendőrségnek, illetve alkalomadtán a csendőrségnek is.²⁹⁸

A hírszerzési hálózat kiépítését követően már sikeresen vehették fel a harcot a rendvédelmi szervek az országot érő fenyegetésekkel szemben. A munka eredményességét mutatja, hogy több esetben név szerint tudták, ki érkezik az országba, milyen céljai vannak, és valószínűleg hol fog felbukkanni. Ung vármegyére elsősorban az orosz ügynökök jelentettek veszélyt, mivel a területen nagy létszámú szláv (ruszin) kisebbség élt. Emiatt a megye tökéletes célpontja volt egy destabilizációs akciónak, így gyengítve az Osztrák–Magyar Monarchia

²⁹⁶ Az Evidenzbül működéséről és feladatairól bővebben olvasható: Varga Róbert: *Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadműveleti területén 1914–1915 között*. In: *Acta Academiae Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. XVI. évf. 2017. 45.

²⁹⁷ ARTNER Ramona: *Hírszerzés a dualizmuskori Magyar Királyságban*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. Budapest, 2012. 26. sz. Budapest, 2012. 13–15.

²⁹⁸ ARTNER Ramona: *Hírszerzés a dualizmuskori Magyar Királyságban*. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. Budapest, 2012. 26. sz. Budapest, 2012. 15–19.

belpolitikai egyensúlyát. Hírszerzési információk alapján titokban az országba érkezett egy Szabler nevű orosz tanácsnok, akinek fő úti célja az északkeleti vármegyék voltak. Utazásának célja az volt, hogy megismerje a görögkeleti egyházak legfontosabb kegyhelyeit, és ajándékokat adjon át a cár nevében. Ezek kis, vallási témájú tárgyak voltak, amit orosz nyelvű írásokkal díszítettek.²⁹⁹ Voltak olyan cári kormányzati ügynökök, akik néprajzkutatókként álcázták magukat. Ilyen céllal szeretett volna szintén az északkeleti vármegyékbe utazni a Слависька известія (ejtsd: Szlávviszka izvesztyija) című lap szerkesztője, egy bizonyos Filipov. Szentpétervárról indult útnak, és a Belügyminisztérium információja szerint a Kárpátok hágóinak egyikén fogja átlépni a Monarchia határát. Az ungvári rendőrség a hozzájuk eljuttatott tájékoztatást követően megkezdte a városba érkező idegen személyek ellenőrzését. Ez több hónapon keresztül folyt, azonban eredményt nem hozott. A rendőrkapitány belügyminiszternek küldött levelében beszámolt arról, hogy több, nem helyi illetőségű személyt igazoltattak, de azok között a nevezett személyek nem voltak. Az információ szerzése és a gyors reagálás a rendvédelmi szervek részéről egyértelmű jele volt annak, hogy a hírszerzési hálózat az országban megfelelően működött.³⁰⁰

Destabilizálás szempontjából veszélyt jelentettek azok a csoportosulások is, amelyek az illegális kivándorlást segítették és szervezték meg. Egy ilyen „vállalkozás” elindításához nagy méretű anyagi tőkére és kapcsolatrendszerre volt szükség. Ezek miatt felmerülhetett, hogy a kivándorlási ügynökök mögött egy operatív tiszt állt, aki valamelyik ország megbízásából utaztatja az állampolgárokat, információkat szerez, és alkalomadtán beszerkezéssel is foglalkozik. Az elvándorlás Európa keleti részén nagy méreteket öltött a XIX–XX. század fordulóján. Ennek egyik kiváltó oka volt, hogy a régióban népességrobbanás ment végbe, amelyre nem volt felkészülve a foglalkoztatói szféra. Befejeződtek azok az infrastrukturális munkák, amelyek idénymunkát biztosítottak több férfi számára. Ilyen volt például a vasútépítés, a mocsárcsapolás és a folyószabályozás. A Magyar Királyság tekintetében elsősorban a Kárpátok hegyvidéki területét érintette ez a probléma, itt ugyanis nagyszámú ruszin kisebbség élt.³⁰¹ Lakóhelyük elsősorban az északkeleti vármegyék hegyvidéki területein volt. Megélhetésüket legfőképp az alföldi részen lévő mezőgazdasági idénymunka, illetve az erdőirtás jelentette. A mélyszegénységben élő ruszinok ezeknek az okoknak köszönhetően voltak fogékonyak az illegális kivándorlásra.³⁰²

²⁹⁹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 134. ügyirat, 12. f.

³⁰⁰ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 238. ügyirat, 1–2. f.

³⁰¹ BAGDI Róbert: *Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása az 1899–1913 közötti évek alapján*. Történeti Tanulmányok. 2008. XVI. évf. 261.

³⁰² MAROSI István: *Firczak Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása*. Elérhető: http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (utolsó letöltés: 2019. 02. 23.).

A Belügyminisztérium több felhívást is küldött, hogy a vármegyében kivándorlási ügynökök járnak és toboroznak helyi lakosokat. Idegenrendészeti eljárás keretében a miniszter elrendelte a vasúti megállók szigorú ellenőrzését és az idegen személyek bejelentési kötelezettségét is. Ungvár városának rendőrkapitánya is kapott értesítést, hogy a városban és annak környékén is megjelenhetnek ilyen céllal emberek. Ezért megkezdődött a városba érkező idegen személyek ellenőrzése, igazoltatása. A rendőrség aktivizálta a besúgóhálózatot, és a helyi lakosok segítségére is számított. Az akció keretén belül a rendőrségnek át kellett néznie az újonnan érkezett lakosok nyilvántartását. Ennek következtében a rendvédelmi szervek érdekes információkhoz jutottak. Az átnézett dokumentumok alapján 1909–1910 között a várost összesen 496 személy hagyta el, így számos lakás és ház maradt üresen. Ezzel párhuzamosan megnövekedett a szomszédos galíciai területekről érkezett emberek száma. Egy év leforgása alatt összesen 286 lakásbizonylatot állítottak ki, így az elvesztett lakosság felét más etnikai csoporthoz tartozó népcsoport pótolta.³⁰³

Élénk tevékenységet folytatott nemcsak a vármegyében, hanem Ungváron is a Brazil Társaság, akik folyamatos agitációt folytattak, és igyekeztek meggyőzni a helyieket, hogy induljanak útnak. Célállomásként két földrajzi régiót neveztek meg: az Amerikai Egyesült Államokat és Brazíliát. Kecsegtető ajánlatokat tettek az emberek számára, például ingyen utazást és mesébe illő fizetést. A csoport egyik tagját sikerült elfognia a helyi rendőrségnek, akit így ki tudtak hallgatni a kapitányságon. A letartóztatott személyt Schütz Jánosnak hívták, és azzal bízták meg, hogy toborozzon össze a megyéből száz embert, akiket Olaszországba kell csempésznie, és onnan tovább tengeri úton Brazíliába. A kihallgatást és a jegyzőkönyv felvételét követően a rendőrkapitány jelentést küldött a Belügyminisztériumnak, amelyben leírta az eddigi nyomozati eredményeket.³⁰⁴

A kivándorlás visszaszorítása érdekében a magyar kormányok igyekeztek olyan törvényeket alkotni, amelyek lehetőséget adnak a legális elvándorlásra, megakadályozva ezzel azt, hogy illegálisan emberek tömegei hagyják el az országot. 1903-tól kezdve megkezdődik az országban az útlevelek bevezetése. A határátlépés során nem volt kötelező az úti okmányok felmutatása, kivételt jelentettek azok a szomszédos államok, amelyekkel a Monarchia rossz diplomáciai kapcsolatokat ápolt. Az okmányok kiállítása a törvényhatósági városokban a rendőrkapitány és a bíró jogköreibe tartozott. Az igénylőknek igazolásokat kellett felmutatniuk, amellyel bizonyították többek között, hogy nem voltak elítélve, és nincs folyamatban ellenük büntetőjogi eljárás.³⁰⁵ Ezt követően egy igénylési lapot töltöttek ki, amelyen fel kellett tüntetni

³⁰³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1891. ügyirat, 3. f.

³⁰⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat, 76. f.

³⁰⁵ BOTOS János: *A Magyar Királyi Belügyminisztérium a dualizmus korszakában*. BM-kiadó. Budapest, 1994. 53–54.

a nevüket, a születési évüket, a lakhelyüket stb. Az útlevelek ügyintézése viszont nem minden esetben úgy folyt, ahogyan a törvény előírta, ezért a belügyminiszter 1904-ben nyomatékosan felhívta a kiállító szervek figyelmét a precízebb munkavégzésre. Tudomása szerint több esetben is előfordult, hogy úgy állították ki az útlevelet egy-egy személynek, hogy az nem minden igazolást mutatott fel.³⁰⁶ A határátlépés 1911-ben szigorításokon ment keresztül. Kijelölték például azokat a szakaszokat, pontokat, ahol ellenőrzött keretek között hagyhatták el az állampolgárok az országot. A kivándorlás minden illegális formáját az államhatalom igyekezett meggátolni, de a legális úton történő migrációt is korlátok közé igyekeztek szorítani. Azok a személyek, akik hadkötelesek voltak, nem kaphattak útlevelet, illetve megtiltották számukra az ország elhagyását.³⁰⁷

A kivándorlásnak rengeteg negatív hatása volt, de mindegyik közül kiemelkedett az árván hagyott gyermekek sorsa. Előfordult, hogy mindkét szülő külföldre utazott, és gyermeküket sorsára hagyták. A sürgető probléma megoldása érdekében elfogadták, hogy azok a szülők, akiknek 15 évesnél kisebb gyermekük van, nem kaphattak útlevelet, még abban az esetben sem, ha hozzátartozókra bízta a gyereket. Előfordultak olyan esetek is, amikor az elképzelt álom nem vált valóra, és a kivándorolt férfiak és nők visszatértek születési helyükre.³⁰⁸

Ung vármegye területére több idénymunkás érkezett, akik Galíciából és a Kárpátok magasabban fekvő hegyeiről érkeztek. Legtöbbjük becsületesen dolgozott, azonban voltak olyanok is, akik a törvényes munkavégzés helyett a bűnözést választották. Annak érdekében, hogy a rendvédelmi szervek hatékonyan tudjanak fellépni a bűnözőkkel szemben, a Belügyminisztérium kidolgozta és törvényszintre emelte a toloncolási törvényt (1885).³⁰⁹ A jogszabály felruházta a csendőrséget és a városi rendőrséget azzal, hogy az elfogott személyeket fegyveres kísérettel toloncolják vissza lakhelyükre. A toloncolás jogi lehetőségeinek megteremtését követően megkezdődött az alkalmazása a gyakorlatban is. A kiutasítások gördülékeny adminisztratív menete érdekében formanyomtatványt terveztek, amelyet szétküldtek az ország valamennyi rendőrőrsére számára. A dokumentum előírása szerint fel kellett rajta tüntetni a következő alapinformációkat a kitiltott személyről:

1. vezeté- és keresztnév;
2. a város neve, amelyből kiutasították;

³⁰⁶ DR. BENCSIK Péter: *A Magyar Királyság útlevelei, kishatárforgalmi úti okmányai a dualizmus időszakában*. Határrendészeti Tanulmányok. III. évf. I. sz. Budapest, 2006. 79–80.

³⁰⁷ DR. NAGY György: *Határforgalom-ellenőrzés a Magyar Királyság dualizmus kori államhatárain*. Határrendészeti Tanulmányok. III. évf. I. sz. Budapest, 2006. 74–76.

³⁰⁸ ALBERT Tezla: *Valahol túl, meseországban... Az amerikai magyarok 1895–1920*. Corvina, Budapest. 126–152.

³⁰⁹ DR. HAUTZINGER Zoltán: *Az első idegenjogi törvény. A modern kori magyar határrendészet százti éve*. Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. Budapest, 2013. 183–184.

3. hová fogják kitoloncolni;
4. fogva tartása alatt kapott-e ellátást?³¹⁰

Ungváron is megkezdődött azoknak a személyeknek a kiutasítása, akiket illegális tevékenység következtében tartóztattak le. A rendőrség eljárásokat indított a tolvajok, a rablók és a koldusok ellen. Kitoloncolás sorsára jutott a Felsőnémetiből³¹¹ származó Klérin Vilmos is. A kihallgatási jegyzőkönyve szerint azért érkezett Ungvárra, hogy munkát keressen, mivel odahaza nem tudta eltartani családját. Több helyi iparos is alkalmazta, azonban nem voltak megelégedve az általa végzett munkával, emiatt mindegyik helyről hamar elbocsájtották. Mivel lakhelye nem volt, ezért a vonatállomás környékén élt mint hajléktalan, így arra kényszerült, hogy zsebtolvajként dolgozzon. Új „munkájában” sem érték sikerek, mivel első lopási kísérlete során elkapták és letartóztatták. A rendőrségi fogdában egy hetet töltött, mert időbe telt, hogy az ungvári rendőrség felvegye a kapcsolatot a felsőnémeti törvényhatósággal és rendőrséggel. A sikeres kapcsolatfelvételt követően tudták megindítani a toloncolási folyamatot, és rendőri kísérettel szülővárosába szállítani Klérin Vilmost.³¹²

A városi rendőrkapitány és a polgármesteri hivatal egyaránt értesítést kapott arról, hogy Schleswigben³¹³ letartóztattak egy bizonyos Lebovits Ludát, akinek azonosítási dokumentumában születési helyként az Ung megyében található Ungvár városa volt feltüntetve. Őrizetbe vételére azért került sor, mert Németföldön anarchista politikai nézeteit terjesztette szóban és írásban.³¹⁴ Az értesítő elolvasását követően a város polgármestere és rendőrkapitánya tanácskoztak. Megegyeztek abban, hogy a rendőrség megkezdje a nyomozást a letartóztatott nő személyazonosságával kapcsolatban. A vizsgálódás következtében kiderült, hogy valóban helyi lakos, azonban több éve ismeretlen helyre távozott. Családtagjai és rokonai sem ismerték pontos tartózkodási helyét.³¹⁵

Miután megtörtént az információegyeztetés Schleswig – a Német Birodalom egyik tartománya volt Poroszországon belül – és Ungvár között a letartóztatott személyről, kalandos történet vette kezdetét. A foglyot átszállították Kiel³¹⁶ városába, ahol két hétig tartották őrizetben, amíg a német–osztrák hatóságok megegyeztek Lebovits Luda átadásáról. A foglyot az osztrák csendőrség Oderberg³¹⁷ városában vette át a német kollégáktól, és vonaton szállították Ungvárra. A város rendőrkapitánya, miután átvették a foglyot, többnap elzárás után

³¹⁰ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 659. ügyirat, 20–21. f.

³¹¹ Felsőnémeti: Szlovákia, Kassai terület, Szobránci járás. Szlovákul: Všné Nemecké.

³¹² KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 659. ügyirat, 22. f.

³¹³ Schleswig: Németország, Schleswig-Holstein tartomány.

³¹⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 110. ügyirat, 1–3. f.

³¹⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 110. ügyirat, 5–6. f.

³¹⁶ Kiel: Németország, Schleswig-Holstein szövetségi tartomány fővárosa.

³¹⁷ Odenberg: Németország, Brandenburg.

engedte csak szabadon. A várost Lebovits Luda nem hagyhatta el, kivéve, ha arra hatósági engedélyt kap. Több hónap elteltével a nő kérelemmel fordult a kapitányhoz. Értesítést kapott, hogy nővére súlyos betegséggel küzd, és mielőtt meghalna, szeretné meglátogatni Marosvásárhely városában.³¹⁸ A testvérétől kapott levelet megmutatta Berzeviczy kapitánynak, aki ezután kiállította az elbocsájtó igazolást.³¹⁹ Utazásával kapcsolatban a 7. Csendőrszárny-parancsnokságnak ellentmondásos információi voltak, amelyet a városi rendőrség nem vett figyelembe. Lebovits Luda több hét elteltével sem jelentkezett, ezért Berzeviczy István kapitány puhatolózásba kezdett. Levelet írt marosvásárhelyi kollégájának, hogy kiderítse, a nevezett nő még ott tartózkodik-e, vagy elhagyta utazásának célállomását. Erdélyi kollégája válaszlevélben tájékoztatta arról, hogy Lebovits Luda már több mint egy hete elutazott Kézdivásárhelyre,³²⁰ onnan pedig vélhetően Budapestre. Mivel veszélyesek voltak a politikai nézetei, Berzeviczy rendőrkapitány tájékoztatta a budapesti rendvédelmi szerveket, hogy a városba egy veszélyes politikai agitátor érkezhetett. Lebovits Luda életének további sorsát homály fedi, mivel a fővárosból nem érkezett arra vonatkozó értesítés, hogy elkapták-e a szökevényt, vagy sem.³²¹

Az ungvári rendőrség minden évben hivatalos kimutatást készített arról, hogy évenként hány személyt toloncoltak ki a városból. Az általuk közölt adatok alapján betekintést lehet nyerni abba, hogy mennyire volt hatékony a helyi rendvédelmi szerv munkája ezen a területen. Az évekre lebontott adatokból megtudhatjuk, hogy melyik évben toloncolták ki a legtöbb személyt, valamint melyikben a legkevesebbet. A rendőrség az adatok összeállításakor külön nem tüntette fel például a nemek közötti megoszlást, de a nevek alapján meg lehet határozni a nemi összetételt.

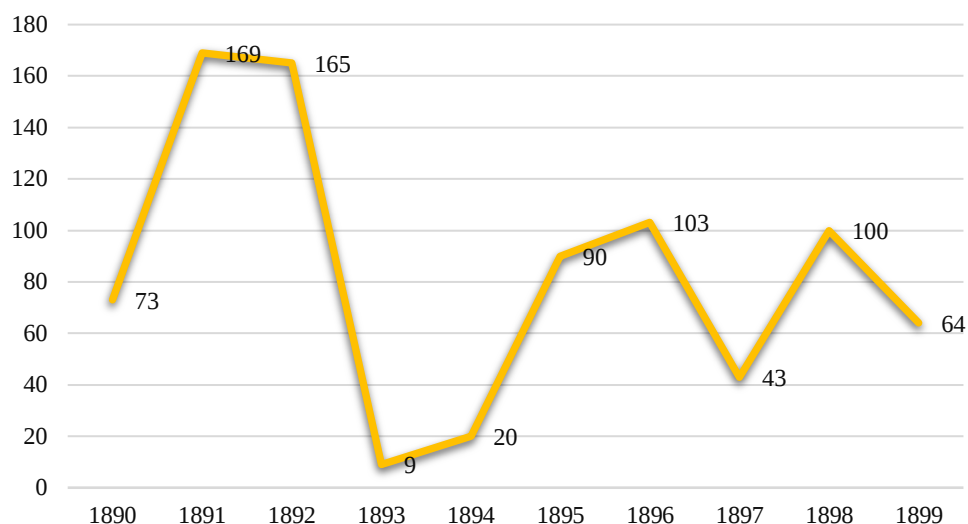
Ungvár városába sok idénymunkás érkezett a környező járásokból és azoknak falvaiból. Legtöbben szőlőműveléssel kapcsolatos munkát végeztek (metszés, szüret stb.). A rendőrség nem rendelkezett megfelelő információval a városba érkezett munkásokról, így előfordult olyan, hogy bűnözők is voltak közöttük. A kapitányság által készített adatok alapján legkiemelkedőbb évek voltak 1891 és 1892. Ebben a két évben 169 személyt utasították ki, a rá következő évben pedig 165-öt. A rendőrség által vezetett statisztikában nem szerepelt, hogy a kitoloncolt személyek közül hányan voltak kiskorúak.

³¹⁸ Marosvásárhely: Románia, románul: Târgu Mureș.

³¹⁹ Uo.: 7–8.

³²⁰ Kézdivásárhely: Románia, románul: Târgu Secuiesc.

³²¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 110. ügýirat, 8–11. f.

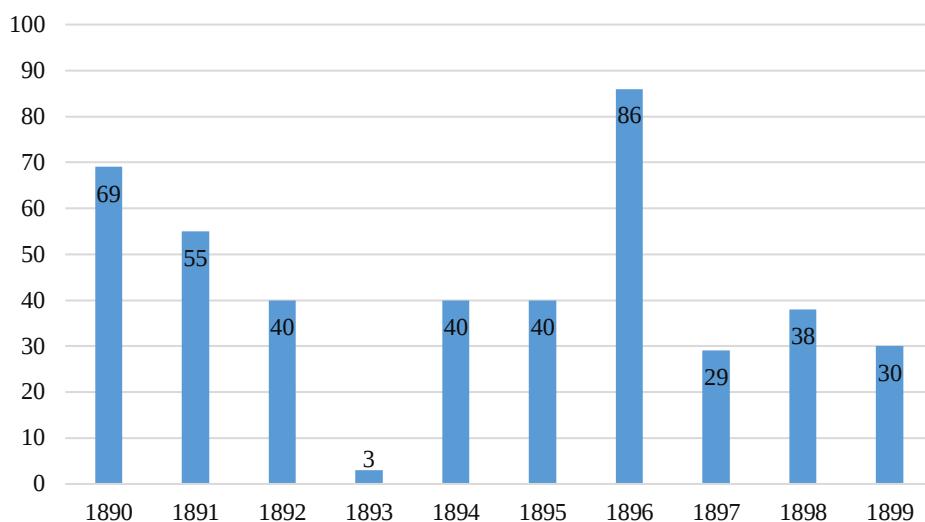
Toloncolási statisztika 1890–1899 között³²²

Ungvár a dualizmus korszakában rendezett tanácsú város volt, amely egyfajta önrendelkezési joggal ruházta fel. Így a város saját maga alkothatta meg azokat a szabályrendszereket, amelyek segítségével biztosították a város megfelelő működését. Ennek következtében a városi tanács számos feladattal látta el az ungvári rendőrséget, olyanokkal, mint például a közbiztonsági, tűzvédelmi, italmérési és építkezési ügyek. Ennek köszönhetően a rendőrkapitánynak a társadalomban betöltött szerepe igen magas volt: kapcsolatot tartott fent a városi elittől az átlag polgárokig mindenkivel.³²³

A város egyik legforgalmasabb helye volt a vasútállomás, ahol naponta több száz ember fordult meg. A személyszállítás mellett a helyi ipar is igyekezett kihasználni a vasút adta lehetőségeket. Ennek eredményeként több tonna áru érkezett a városba, melyeket bérkocsisok szállítottak ki az iparosoknak és kereskedőknek. Bérkocsizással csak azok a személyek foglalkozhattak, akik rendelkeztek a rendőrkapitány által kiállított iparüzési engedéllyel.

³²² Az elkészült diagram a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében található Ungvári Városi Rendőrségre vonatkozó forrásokból készült.

³²³ A községek jogairól és teendőiről. 1886. évi XXII. törvénycikk. 21.§ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D32> (utolsó letöltés: 2021. január 12.).

A rendőrség által kiállított iparüzési engedélyek 1890–1899³²⁴

Voltak azonban olyan személyek, akik illegálisan, engedély nélkül dolgoztak. Annak érdekében, hogy kiszűrjék az engedély nélküli kocsisokat, razziákat tartottak. A rajtaütések sikeresek voltak – több fogatost is megbüntettek. Pénzbírsággal sújtották Csigás Károlyt és Kürth Gyulát is, akiknek fejenként 15 korona bírságot kellett befizetniük az illegális tevékenységük miatt.³²⁵

A bérkocsisok között is kialakultak különböző konfliktushelyzetek. Ez annak volt köszönhető, hogy a fiatalabb generáció tagjai nem minden esetben vették figyelembe azokat az íratlan szabályokat, amelyek érvényben voltak. Emiatt konfrontációk alakultak ki, de azokat igyekeztek egymás között elrendezni, viszont nem mindig sikerült. Mivel a rendőrség nagy figyelmet fordított a vasútállomás közbiztonságára, a járőrözések számát növelték. Ennek eredménye volt az is, hogy megakadályozták, hogy két kocsis nyilvánosan összeverekedjen. Az indulatok lecsillapítása érdekében Fekete és Kovács járőrök szétválasztották a két férfit, majd letartóztatták őket a közrend megzavarásáért. Az őrre kísérve külön-külön kihallgatták őket, és felvették a jegyzőkönyveket.³²⁶ Az egyik letartóztatott kocsis Grop Emanuelnek hívták, 56 éves ungvári lakos, aki több mint húsz éve foglalkozott bérkocsizással. Vallomásaiban elmesélte, hogy azért szólalkozott össze kollégájával, mert fogatával az ő helyére állt. A rendőrök először nem értették, hogy egy ilyen „kis” indok hogyan vezetett konfliktushoz. Kérdésükre Emanuel elmagyarázta, hogy életben van egy olyan szabály, amely szerint a kocsisok életkoruk szerint állnak az állomás közelébe. Ez azt jelentette, hogy az időseket illette meg az a jog, hogy a legközelebb parkoljanak, és így az első fuvar is őket illette meg. Életkor szerint aztán következtek a középkorúak, végül pedig a legfiatalabb generáció. Mivel ő otthoni

³²⁴ Az elkészült diagram a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében található Ungvári Városi Rendőrségre vonatkozó forrásokból készült.

³²⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 562. ügyirat, 45. f.

³²⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1060. ügyirat, 18. f.

problémái miatt nem érkezett meg időben a vasútállomásra, helyét elfoglalta Rosembaum János – 28 éves, szintén ungvári lakos –, aki többszöri felszólításra sem adta vissza a helyét. A fiatal bérkocsis nemtetszését fejezte ki az elavult szokások miatt, és kezdeményezni szeretne volna, hogy új szabályokat fogadjanak el. Ekkor Grop Emanuel elvesztette hidegvérét, és ruhájánál fogva megragadta fiatal kollégáját. Vallomását követően a rendőrök megkezdték Rosembaum János kihallgatását, akinek történetéből viszont az derült ki, hogy neki felajánlották, hogy parkoljon le kollégája helyére. Elmesélte azt is, hogy Gropot a többi bérkocsis nem kedvelte, mivel túlságosan kapzsinak tartották.³²⁷ Ő maga viszont keményen dolgozott, ami miatt megkedvelték, és szerették volna, ha munkájához mértén foglalna helyet a sorban. A rendőrség érdekes esettel állt szemben, mivel azok a szabályok, amelyeket a kocsisok alkalmaztak egymás között, nem voltak törvényszintűek. Fazekas Ferenc rendőrkapitány ezért egy salamoni döntést hozott: Grop Emanuelt és Rosembaum Jánost egyaránt 50-50 korona pénzbüntetéssel sújtotta, amelyet három napon belül be kellett fizetniük. Abban az esetben, ha ennek nem tesznek eleget, akkor ötnapi elzárást helyezett a kapitány kilátásba.³²⁸

Ungvári vasútállomás³²⁹

A városvezetők felé a kocsmák működésével kapcsolatban több lakossági panasz is érkezett, ezért ennek megoldása égető problémává vált. Ezeket a bejelentéseket a polgármester továbbította a rendőrkapitánynak, és utasította, hogy intézkedjen. A reklamációkban a feljelentők felsorolták azokat a problémákat, melyeket a csapszékek okoztak: késő esti nyitvatartás, csendháborítás stb.³³⁰ Berzeviczy István, hogy megoldja a rá bízott feladatot, egy

³²⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1060. ügyirat, 18. f.

³²⁸ Uo.: 20.

³²⁹ Korabeli fotó a szerző magángyűjteményéből.

³³⁰ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat, 95. f.

rendeletet adott ki, amely a városban található összes kocsmára érvényessé vált. Ennek értelmében 1895. január 1-től kezdve Ungvár városában a kocsma és kávézó reggel 9.00 órától este 21.00-ig dolgozhattak. Azon tulajdonosoknak, akik nem vették figyelembe az új szabályt, a kapitány elrendelhetette kocsmájuk bezárását. Egyes tulajdonosok megpróbáltak kifogások mögé bújni, és úgy megmagyarázni a járőröknek, hogy miért nincs még zárva a helyiségük. Azonban a rendőrség tudta, hogy ameddig példát nem statuál, addig nem fogják komolyan venni az új szabályt. Ennek lett áldozata Luthman Mihály, akit első alkalommal még csak figyelmeztettek, második kihágását követően pedig bezárták üzletét két hónapra, és pénzbírságot szabtak ki rá.³³¹ Mivel a korai zárás csökkentette a kocsma forgalmát, a tulajdonosoknak valamilyen megoldást kellett találniuk a kialakult helyzetre. Ezért létrehozták az Ungvári Kocsmárosok Szövetségét, és együtt közösen dolgozták ki azt a tervet, amellyel áthidalhatják a rendőrkapitány rendeletét. Megegyeztek abban, hogy egy bizonyos méretű összeget ajánlanak fel minden hónapban a város részére, ami így adó formájában a városkasszába kerül. Első megbeszélésük alkalmával a tulajdonosok megvitatták, hogy 323 krajcár legyen a felajánlott összeg. Az egyeztetés során vita alakult ki abból, hogy az összeg befizetését hogyan osszák el egymás között. A kisebb kocsma tulajdonosai ugyanis nem akartak ugyanannyi pénzt fizetni, mint azok, akiknek üzlethelyiségük és forgalomkapacitásuk nagyobb volt. Végül abban egyeztek meg, hogy egy időrendi sorrendet állítanak fel. A városban legrégebben működő kocsma fizetik az összeg 70%-át, míg az újonnan nyitottak a maradék 30%-ot.

№	Tulajdonosok	Befizetett összeg (krajcár)
1.	Özv. Grün Lipótné	73
2.	Róth Sándor	105
3.	Szeszák Erzsébet	50
4.	Schuh Miksa	12
5.	Rosemblüth Herman	52
6.	Mondel Mária	24
7.	Farkas Salamandra	7

A nyitvatartási adót befizető ungvári vállalkozók névsora³³²

Az egyességet követően ötletüket felterjesztették a városi tanácsnak, illetve a rendőrkapitánynak is. Felajánlották, hogy amennyiben a hivatalos szervek hozzájárulnak, és a nyitvatartási időt egy órával meghosszabbítják, akkor a város részére pluszadót fizetnek.

³³¹ Uo.: 9.

³³² KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat, 11. f.

Hosszas mérlegelés után a városvezetők és a kapitány elfogadták az ajánlatot, de kitételnek szabták, hogy azokat a kocsmákat, amelyeket a járőrök nyitva találnak 22.00 után, azonnali hatállyal bezárásra ítélik.³³³

A nyitvatartási korlátozások sem oldották meg maradéktalanul a csapszékek okozta problémákat. A vendégek többször erősen ittas állapotban hagyták el az italozót. Voltak, akik hazamanetek, és nem okoztak nagyobb problémát maguknak és a városi hatóságnak, azonban előfordult olyan is, hogy távozás után a személyek elfelejtkeztek munkájukról és munkaeszközeikről. Ilyen eset történt Simkó Jakabbal is, aki ökreit a városhoz tartozó lelegelőn hagyta. Mivel a jószágok felügyelet nélkül maradtak a mezőn, szabadon garázdálkodhattak. Ennek köszönhetően Vábrej János kukoricásában nagy anyagi kárt okoztak. A károsult, miután meglátta földjén az ökröket, óvatosan megközelítette azokat, és befogta, hogy feljelentése után a rendőrök kézre keríthessék az állatok gazdáját. A rendvédelmi szervek, miután értesültek az esetről, kikerkeztek a helyszínre, és felmérték az okozott anyagi kárt. A vizsgálat során összeszámolták, hogy kétszázhet szál kukoricát tettek tönkre a jószágok.³³⁴ Az állatok gazdájának kézre kerítése nem vett igénybe nagy nyomozómunkát, mivel Simkó Jakab az egész városban kérdezősködött, hogy látta-e valaki a két ökrét. A város rendőrkapitány helyettese ezt követően az őrsre hívta mindkét gazdát. Itt a jószágok gazdájával ismertette, hogy milyen mértékű anyagi kárt okoztak a tulajdonát képező állatok. Vábrej János továbbá elmesélte, hogy nem ez volt az első konfliktusa Simkó Jakabbal. Előző hónapban a zöldséges veteményesébe tévedett be a két ökör. Mivel nem szeretne volna a rendőrség elé terjeszteni az ügyet, megállapodtak abban, hogy három napon belül megkapja a kárpótlást. Azonban a kártérítésre a mai napig vár, ezzel az újabb üggyel együtt pedig szeretne végre anyagi kompenzációt kapni. Berzeviczy István ismertette az anyagi kár mértékét, majd elrendelte, hogy Simkó Jakab minden elpusztított szál kukorica után köteles 3 korona térítést fizetni egy héten belül. Mivel nem ez volt a jószágok gazdájának első ilyen ügye, felhívta a figyelmét arra, hogy amennyiben nem tesz eleget a rá kiszabott pénzbeli büntetésnek, ügyét a járási bíróság elé terjeszti fel.³³⁵

4.6. Köztisztaság, balesetvédelmi kihágások

A dualizmus korszakában zajló infrastrukturális fejlesztések mellett a városban élő emberek is hozzájárultak Ungvár kiépüléséhez. A városlakóknak, hogy megkezdjenek bármilyen házépítést, lakóházbővítést vagy épületek bontását, meg kellett szerezniük a szükséges hatósági engedélyeket. A városi tanács ezen a téren is bevonta a rendőrséget,

³³³ Uo.: 98.

³³⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 127. ügyirat, 32. f.

³³⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 127. ügyirat, 33. f.

számukra nagy mozgásteret biztosított. Ennek értelmében a rendőrkapitánynak jogában állt építkezési engedélyeket kiadni – amennyiben előtte a polgármesteri hivatal már engedélyezte –, építkezési ellenőrző bizottságba küldötteket delegálni, és ellenőrizni a tűzvédelemmel kapcsolatos előírásokat. Az engedélyek és a hozzá tartozó eljárások elhúzódását jól példázta Dukla József esete, aki házának bővítése céljából kereste fel Berzeviczy István kapitányt. A rendőrség vezetőjének megindokolta szóban és írásban egyaránt, hogy miért van szükség lakhelyének bővítésére. Tervrajzok segítségével vázolta, hogy udvarára szeretne egy 12 m hosszú, 7 m széles és 2,5 m magas melléképületet építeni. Az új objektum közvetlenül a ház után épülne, falait szalma és sár keverékéből előállított vályogból készítené. A tetőrészt padlással látná el, melyet égetett cseréppel fednének be. A rendőrkapitány kérdésére, hogy az új épület milyen funkciót töltene majd be, azt a választ adta, hogy az épület műhelyként és alakalomadtán raktárként funkcionálna.³³⁶ Berzeviczy István a szükséges rendőrségi dokumentumok kiállítása előtt elrendelte, hogy helyettese, Markovszky Sándor és Mocsáry Géza ungvári tűzoltóparancsnok személyesen vegyék szemügyre az építkezési munkaterületet. Három nap elteltével tettek hivatalos látogatást Dukla Józsefnél, és megkérték, hogy ismét részletesen ismertesse az építkezésre vonatkozó terveit. A tájékoztatás végén a tűzoltóparancsnok arra tett javaslatot, hogy az új és a régi épület között 1 m távolság legyen meghagyva. Erre azért volt szükség, hogy egy esetleges tüzeset keletkezésekor a lángok ne terjedjenek tovább a másik épületre.³³⁷

Mocsáry Géza tűzoltóparancsnok javaslata összhangban volt azzal a városrendelettel, amelyet a tűzoltóság együtt dolgozott ki a városi tanáccsal. Ungvár területén több olyan épület is volt, amelyeket összedőlés és tűzveszély fenyegetett. Hogy megelőzzék a tragikus eseményeket, rendeletben utasítottak minden városban élő személyt, hogy amennyiben valakinek tulajdonát képezi valamilyen veszélyes épület, azonnal kezdjék meg annak lebontását.³³⁸ Lakossági bejelentések alapján is intézkedtek a rendőrök a tűzveszélyes épületekkel kapcsolatban. A város éber lakosainak köszönhetően Grabovszky Románnak is le kellett bontania veszélyessé vált kéményét. A szomszédságában élők jelentették Berzeviczy Istvánnak, hogy szomszédjuk, miután tüzet rak, kéményéből szikrák csapnak ki, ami miatt félő, hogy kigyullad valamilyik tetőszerkezet, ha a szikra rápattan. A bejelentést követően a rendőrök másnap intézkedtek, s ígéretet kaptak arra Grabovszky Romántól, hogy kéményét lebontja. Mivel több nap elteltével sem történt előrelépés a tűzveszélyes kémény ügyében, a

³³⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 25. ügyirat, 56. f.

³³⁷ Uo.: 26.

³³⁸ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 15. ügyirat, 1. f.

rendőrkapitány elrendelte, hogy rendőri kényszerítés és felügyelet mellett kerüljön sor a veszélyes kémény szétszedésére. Mivel így már más választási lehetősége nem volt Grabovszkynak, eleget tett a kapitány utasításának.³³⁹

A kivándorlás és a tüzesetek között szoros összefüggés volt megfigyelhető. Azok a személyek, akik legálisan hagyták el az ország területét, igyekeztek ingóságukat és ingatlanjaikat áruba bocsájtani, az értük kapott összeget pedig felhasználták, hogy új életet kezdhessenek. Nagyobb összeget akkor kaptak, ha a tulajdonukat képező telken nem volt épület, így az új tulajdonosnak csak a maguk által megálmodott épület felépítésére kellett anyagi forrást összpontosítani.³⁴⁰ Abban az esetben, ha a földterületen egy lakhatásra alkalmatlan ház, istálló stb. állt, jelentősen csökkent az értéke. Emiatt több tulajdonos úgy gondolta, hogy inkább felgyújtja a házát, még abban az esetben is, ha nem rendelkezik biztosítással. Az országban keletkezett tüzesetekkel foglalkozó statisztikák alapján a tüzesetek kétféleképpen alakultak ki a leggyakrabban: gondatlanságból és gyújtogatás miatt. Ez arra enged következtetni, hogy több esetben nem sikerült kideríteni, pontosan mi is okozhatta valójában az épületek leégését. Nehezítette a helyzetet, hogy az ország nem rendelkezett akkora tűzoltó-kapacitással, amely lehetővé tette volna a gyors reagálást. Ugyanis az országban 12 ezer településre összesen 8 500 tűzoltóság jutott. A helyzetet nehezítette, hogy ebből nem mindenhol volt professzionális tűzcsősz, sokszor önkéntes alapon szervezték meg a tűzbiztonsági feladatokat.³⁴¹

A városban keletkezett tüzesetek nem minden esetben voltak a véletlen művei. Előfordult ugyanis, hogy haszonszerzés céljából helyi lakosok a saját ingatlanjaikat gyújtották fel. Ilyen eset akkor történt, amikor lakhelyük biztosítva volt. Mivel ez biztosítási csalásnak számított, a törvény szigorúan büntette. Például Groszman Nátán ungvári lakos is arra az elhatározásra jutott rossz anyagi helyzete miatt, hogy 800 koronában biztosított házát felgyújtja, a kártérítésből származó pénzt pedig felhasználja adósságainak törlesztésére. Tervének első része bevált, mivel a házát sikeresen felgyújtotta, azonban nem számolt egyik szemfüles szomszédjával. A helyszínre kiérkezett rendőrök és tűzoltók már csak a füstölgő ház maradványait találták, így csak a helyszínelés, valamint az eset rekonstruálása maradt hátra. A tulajdonos vallomása szerint egy lámpa okozhatta a katasztrófát. A története alapján szeretett olajlámpa mellett olvasni, azonban az ominózus este véletlenül elaludt. Rövid alvást követően füstöt kezdett érezni, amire felriadt, és akkor látta, hogy hálósobájának függönyein lángok csaptak fel. Mivel maga nem tudta eloltani a tüzet, segítségért sietett, azonban mire visszaértek

³³⁹ Uo.: 3.

³⁴⁰ TAMÁS Gábor: *A biztosítási piac fejlődése Magyarországon a 19. század közepétől az első világháborúig.* Biztonság és Kockázat, IV. évfolyam, 1. szám. 20–21.

³⁴¹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 15. ügyirat, 22–23. f.

szomszédjaival, már késő volt. A rendőrség a történetet jegyzőkönyvbe vette, majd ezt követően felkereste azokat a személyeket, akik részt vettek az oltási munkákban. Egyikük, egy közelben élő férfi érdekes dolgokat mesélt el a rendőröknek. Vallomása szerint a tűz előtti napon látta, hogy Nátán az udvarán több gyúlékony anyagot gyűjtött össze, amelyet késő délután behordott a házába. Ennek az információnak köszönhetően a rendőrkapitány elrendelte a nyomozás megkezdését, illetve nem állította ki a tűzkárosultsági igazolványt. Az ügyvel kapcsolatban érdekes megjegyezni, hogy egy tanú vallomása alapján hozott a rendőrség döntést. Arról, hogy miért volt elég egyetlen ember tanúvallomása, a forrás nem tesz említést.

Az ehhez hasonló esetek elkerülése érdekében tanácskozássra került sor, amelyen részt vett a város polgármestere, rendőrkapitánya, illetve a helyi tűzoltóparancsnok. A megbeszélés végén több tűzvédelemmel kapcsolatos szabályt fogadtak el, amely szigorúbb ellenőrzést és fellépést írt elő. A legfontosabb intézkedés volt, hogy megalakították a tűzvédelmi egységeket, amelyeket a rendőrkapitány irányított.³⁴² Minden városi utca köteles volt kiállítani egy három tagból álló járőregységet, amely este 22.00-tól 2.00-ig végzett járőrszolgálatot. Abban az esetben, ha tüzesetet észleltek, azonnal riadóztatniuk kellett a tűzoltóságot és a rendőrséget. Feladatuk volt továbbá, hogy segítsenek a tűzoltásban, valamint az egyéb természeti csapások utáni helyreállítási munkálatokban.³⁴³

A rendőrséget újabb feladattal terheltek, ugyanis délutáni járőrszolgálatukat meghosszabbították este 22.00-ig. Berzeviczy István kapitány felvetette, hogy a rendőrség személyi állományának kapacitása nem engedi meg ezt az újabb pluszfeladatot. Mivel civil személyeket nem akartak bevonni a város rendvédelmébe, puhatolózásokat folytattak a városban állomásozó Ungvári 66. cs. és kir. gyalogezrednél. Eredménnyel azonban nem jártak, ugyanis az ezred tisztjei elutasították annak a lehetőségét, hogy részt vegyenek a város ügyeiben. Annyi segítséget azonban nyújtottak, hogy alkalmanként népfelkelőket vezényeltek ki járőrözni a rendőrség mellé.³⁴⁴

A rendőrségnek a városban fokozott figyelmet kellett fordítania az általános köztisztaságra és a balesetvédelemre. Annak érdekében, hogy a város határain belül megelőzzék a veszélyes járványok terjedését, a hatóságok elrendelték a nyilvános helyek ellenőrzését. Ez azt jelentette, hogy a helyi közegészségügy kidolgozott egy általános szabályrendszert, amely alapján tisztán kellett tartani a helyiségeket. Ez a rendelet vonatkozott egyidejűleg a hotelekre, a kocsmákra, a kávézókra és az üzletekre is. A városi rendőrséget

³⁴² KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 254. ügyirat, 6–7. f.

³⁴³ Uo.: 8–10.

³⁴⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 254. ügyirat, 11–12. f.

bízták meg azzal, hogy hetente ellenőrizze a fentebb felsorolt szolgáltatói egységeket. Abban az esetben, ha a rendvédelmi szerv valamilyen hiányosságot fedezett fel, pénzbírsággal sújthatták a tulajdonosokat.³⁴⁵ A legnagyobb járványveszélyt a szennyvíz, illetve az állati ürülékek nem megfelelő tárolása rejtette magában. Előfordult, hogy a városban élő emberek kertjükbe, illetve a gyalogosok közlekedésére szolgáló járdarészre vezették ki a szennyvizet. Ennek a megoldásnak az lett az eredménye, hogy kellemetlen szag terjedt, a közelben élők életét pedig elviselhetetlenné tette. Kohut Mihály szomszédjai is azok közé tartoztak, akik megelégtették a förtelmes szagokat, amelyek körbevették lakóházaikat. Feljelentést tettek, és kérték a rendőrséget, hogy a probléma megoldása érdekében intézkedjenek. A kiérkező járőrök is megdöbbenek azokon az állapotokon, amelyek Kohut Mihály udvarán és háza előtt fogadták őket. Azonnal felszólították, hogy a problémát oldja meg, abban az esetben, ha ennek a felszólításnak nem tesz eleget, többnapos elzárásban részesülhet. A rendőrkapitány és a polgármester az ügyben konzultáltak, és arra törekedtek, hogy a jövőben ilyen probléma ne forduljon elő. Elrendelték, hogy Kohut Mihály ásson egy mély gödröt az állati ürülék és a szennyvíz tárolására.³⁴⁶

A téli hónapok – a balesetvédelmi szempontokat figyelembe véve – nagy veszélyt jelentettek. Ugyanis ilyenkor az útestre és a járdarészekre nagy mennyiségű hó hullott, amely a hidegnek köszönhetően rá is fagyott. Emiatt a városi tanácsnak ezzel a témával is foglalkoznia kellett, ugyanis az így balesetet szenvedő helyi lakosok száma igen magas lett. A polgármester a probléma megoldásában számított Berzeviczy István rendőrkapitány segítségére. A megbeszélés eredményeként megállapodtak abban, hogy a városi tanács elfogad egy rendeletet, amelyben kötelezővé teszik az épületek előtt található járdák tisztítását. Mindenkinek a saját háza, üzlete előtt reggel 6.00 órára a frissen esett havat el kellett takarítani. Ennek ellenőrzése miatt a városban járőröző rendőrök munkakezdését a decemberi–januári hónapokban előrébb hozta a kapitány. Ha a tulajdonosok nem tettek eleget a rendeletnek, a járőröknek jogukban állt helyszíni bírságot kiszabni.³⁴⁷

4.7. Bordélyház és prostitúció

Ungvár városának rendőrkapitányságára egy kérvény érkezett 1892. november 19-én. Egy helyi lakos, név szerint Fekete János, hivatalosan bordélyház létrehozási kérelmet nyújtott be Fazekas Ferenc rendőrkapitánynak.³⁴⁸ Mielőtt részletesen belemennénk a kérelem vizsgálatába és elbírálásába, vizsgáljuk meg, hogy a XIX-XX. század Magyarországon milyen

³⁴⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 562. ügyirat, 32. f.

³⁴⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1060. ügyirat, 104. f.

³⁴⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 127. ügyirat, 1. f.

³⁴⁸ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat. 4. f.

szabályozásai voltak a prostitúciónak, illetve a társadalomból milyen reakciót váltott ki az efféle foglalkozás.

Közismertt, hogy a prostitúció régi történelmi gyökerekkel bírt,³⁴⁹ s a XIX. század Magyarországon egyre több férfi vette igénybe az örömlányok nyújtotta szolgáltatásokat. Ennek terjedésében a házasságra vonatkozó korabeli értékrenden túl³⁵⁰ az urbanizációs folyamatok is szerepet játszottak, melyek tágabb lehetőséget kínáltak efféle szolgáltatások nyújtására és igénybe vételére.³⁵¹

A kutatások szerint az esetek többségében a társadalom alsó rétegéhez tartozó nők határoztak e pénzkereseti lehetőség mellett. Sokuk például szolgálói állást keresett a nagyobb városokban, hogy összegyűjtse a házassághoz szükséges hozományt, de más lehetőség híján prostituálnak állt. Közül többen a hozomány összegyűjtése után felhagytak ezzel a foglalkozással.³⁵² Az ezen a területen dolgozó nőknek több megpróbáltatást is el kellett viselniük, melyek között ott volt a társadalmi kirekesztettség is.

Az állam maga is igyekezett egyre nagyobb, átfogóbb törvényeket hozni a prostituáltakkal szemben. Ennek következtében több olyan rendelet is született – állami és önkormányzati szinten –, amely szigorította a bordélyházak működését, a lányok munkába állását és a folyamatos egészségügyi ellenőrzésüket. Így minden olyan személynek, aki bordélyházat akart üzemeltetni, szüksége volt különböző engedélyekre a helyi rendőrkapitánytól, illetve a városi főorvostól.³⁵³ A rendőrhatalóság első emberének be kellett mutatni, hogy megfelelő távolságra van a bordélyház az iskoláktól, templomoktól, illetve hogy az ott dolgozók büntetlen előéletűek. Csak ezt követően léphetett az ügyintézés a második fázisába, amely egy egészségügyi ellenőrzést jelentett a munkát vállaló nők számára. Ez kötelező volt, ugyanis a budapesti városi tanács után az ország többi városi tanácsa is elfogadta azt a rendeletet, amely alapján az örömlányoknak kötelező volt minden héten orvosi vizsgálaton részt venniük. A kivizsgálás árát 25 krajcárban határozták meg az illetékes orvosoknál. A későbbiekben ezt az árat eltörölték és a vizsgálatot ingyenessé tették. Az egészségügyi ellenőrzés lehetővé tette azoknak a nőknek a szelektálását, akik valamilyen nemibetegségben szenvedtek. Amennyiben sikerült a rendőrkapitány és a főorvos engedélyét megszerezni, a bordélyház legális keretek között működhetett. A főváros prostitúciós ügyei között meg kell

³⁴⁹ DR. SCHREIBER Emil: *A prostitúció. Pátia*” Irodalmi Vállalat és Nyomda Részvénytársaság. Budapest, 1917. 6

³⁵⁰ VÖLGYI Réka: *"az utcaszöglek mártírjai" prostituált képek a XX. század eleji budapesten.* CLIO Műhelytanulmányok. 2020-1 szám. 16.

³⁵¹ Uo.: 17

³⁵² Uo.: 18

³⁵³ DR. SCHREIBER Emil: *A prostitúció. Pátia*” Irodalmi Vállalat és Nyomda Részvénytársaság. Budapest, 1917. 92-93

említeni az 1907. júniusában elfogadott 1907 881-1008. számú rendeletet. Ennek értelmében ugyanis a prostituáltakat két kategóriába osztották.³⁵⁴ Az első csoporthoz tartoztak az úgynevezett magánkéj nők, akiket a törvény további részekre osztott: igazolványosokra és bárcásokra. Azok a nők, akik igazolvánnyal rendelkeztek, csak mellékfoglalkozásban űzték a szakmát és szabadon választhatták meg, hogy hol fogadják férfi vendégeiket. Ezzel szemben a bárcások teljes állásban dolgoztak és a hatóságnak beleszólása volt abba, hogy a város melyik pontján fogadják ügyfeleiket. A második csoporthoz pedig a bordélyházban dolgozó nők tartoztak, ők teljes hatósági kontrol alatt voltak és az úgynevezett „madámoknak” dolgoztak.³⁵⁵

Az országos folyamatok ismertetése után térjünk vissza ahhoz a kérelemhez, amely Fazekas Ferenc ungvári rendőrkapitányhoz érkezett. Fekete Jánosnak a városi rendelet értelmében kötelező volt megszereznie a helyi közegészségügyi intézet és az ungvári kapitány engedélyét. Az ügygel kapcsolatban elsőként Fazekas Ferenc rendőrkapitány irodáját kereste fel. A rendőrség első emberének asztalára egy mintaszerződés is érkezett, amelyben Fekete János rögzítette azokat a feltételeket, amelyekkel a kéjhölgyeket szerződtené bordélyházába. A kontraktusban a tulajdonos biztosította a havi juttatásokat a munkásainak, az úgynevezett méltó körülményeket és a rendszeres egészségügyi ellenőrzést. A szerződés érdekessége volt, hogy első lépcsőben a munkásoknak, vagyis a nőkenek kellett fizetni. Mindez azt jelentette, hogy a kéj nőknek minden nap le kellett adni azt az összeget, amelyet aznap megkerestek. A hónap végén a megkeresett összegből Fekete János levonta a neki járó 40%-ot. Ez egy ungvári specifikum lett volna, mivel az ország más részein a bordélyházakban dolgozó nők a megkeresett napi pénzük 40%-át adták oda a bordélyház tulajdonosának, míg Ungváron ez csak hónap végén történt volna meg. Fekete János kiemelte, hogy ezzel az eljárással az érintettek nemcsak a munkahelyet fizetik meg, hanem sok más felmerülő költséget is. A leendő tulajdonos részletesen leírta, hogy ez a százalék mit fed le és miért ilyen arányról van szó. Az általa felsorolt indokok között szerepelt az orvosi ellátás, reggeli és vacsora, ruhák biztosítása és tisztíttatása. Külön pontban leírta, hogy az általa foglalkoztatott hölgyek semmilyen testi és lelki bántalmazásnak nem lesznek kitéve.³⁵⁶

Fazekas Ferenc városi rendőrkapitány jelentésében, melyet a városi tanácsnak címzett, hosszasan kifejtette azon véleményét, hogy a rendvédelmi szerv miért nem járul hozzá egy bordélyház létrehozásához Ungváron. A kapitány véleménye szerint az effajta intézmények éles társadalmi vitát válthatnak ki a városon belül, amely akár tettelegességig is fajulhat. Számos

³⁵⁴ VÖLGYI Réka: *"Az utcaszögletek mártírjai". Prostituált képek a XX. század eleji Budapesten.* CLIO Műhelytanulmányok. 2020-1 szám. 19

³⁵⁵ Uo.: 20-21

³⁵⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat. 5-6. f.

feleség vádolhatja meg férjét, hogy a házastársi kötelezettségeinek egy kéjnőnél tesz eleget a hitvesi ágy helyett.³⁵⁷ Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a hatóságok semmilyen körülmények között nem járulnának hozzá a város területén bordélyházak létrehozásához. Ez azonban téves konklúzió lenne, mivel Ungváron két bordélyház működéséről is olvashatunk 1915-ben. Az itt dolgozó nők száma huszonkilenc fő volt, akik folyamatos orvosi kontroll mellett fogadták a férfiakat. Így tehát a városban volt igény az efféle szolgáltatásokra.³⁵⁸

4.8. Rendőrségi atrocitások

A városi tanács rendeleteinek betartása érdekében a rendőrség szolgálatait vette igénybe, ezzel demonstrálva a helyi emberek számára, hogy komoly következményei lehetnek a rendelkezések be nem tartásának. Emiatt a szervet teljesen le volt terhelve a város ügyeivel, amelyeken kívül még ott volt az alapfeladatok teljesítése is. Előfordult, hogy a rendfenntartók a városban élőkkel szemben túllépték hivatali hatáskörüket, testi sértést alkalmaztak, bűnözésbe keveredtek, stb. Saghy István is rendőri túlkapás áldozata lett 1898. április 23-án. Miután megromlott a házassága, elhatározta, hogy a rendőrkapitánytól beszerzi azokat az okmányokat, amelyek segítségével a törvény előtt elválhat feleségétől. Berzeviczy István kapitánynak elmesélte, hogy neje nem tesz eleget házastársi kötelezettségeinek – más férfiak társaságát kereste. A rendőrségi elöljáró végighallgatta a panaszost, majd heves indulatok közepette adott hangot véleményének. Nevetségesnek tartotta a férfi panaszát, mivel véleménye szerint nem a váláson kellene gondolkoznia, hanem rendbe kellene tennie a házasságát. Ha ezt megteszi, akkor felesége sem fog másnál törődést és vigaszt keresni. A rendőrkapitány impulzív véleményének háttérében az állhatott, hogy a házasság érvénytelenítésére vonatkozó liberális szemlélet még nem honosodott meg az országrész ezen távoli pontján. Ugyanis Ung vármegyében, azon belül Ungvár városában az egyháznak és a vallásnak fontos szerepe volt az emberek mindennapi életében. Mély gyökerei voltak azoknak a dogmáknak, amelyek szerint világi szervezeteknek és személyeknek nincs jogukban felbontani a házasságot. A polgárosodás útján járó dualista állam az 1894. XXXI. tc. értelmében lehetővé tette, hogy a megromlott házasságokat bírósági eljárás keretein belül fel lehessen bontani.³⁵⁹ Ennek az ügynek azonban volt folytatása, mivel Saghy Istvánt több sérelem is érte, ameddig a kapitányság épületében tartózkodott. Panaszával a polgármesterhez fordult, és hogy bebizonyítsa sérelmeit, hajlandó volt bíróság elé vinni az

³⁵⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat. 7. f.

³⁵⁸ DR. SCHREIBER Emil: *A prostitúció. Pátia*” Irodalmi Vállalat és Nyomda Részvénytársaság. Budapest, 1917. 102-106.

³⁵⁹ NAGY Andrea: *A házasság intézménye a dualizmus utolsó két évtizedében*. Belvedere, 2007/XIX. 1–2. 21–22. old. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/37342/1/belvedere_2007_001_002.pdf (utolsó letöltés: 2019. 11. 22.).

ügyet. A városvezetővel folytatott négyszemközti beszélgetésben a sértett elmesélte, hogyan viselkedett vele Berzeviczy kapitány: őt mint helyi lakost felelőségre vonta azért, mert nem adta meg számára a rangjához mért tiszteletet. Utasította, hogy azonnal álljon egyenesen, és húzza ki magát, mert egy tiszttel beszél. Erre Saghy István azt válaszolta, hogy ő már katona korában sem tisztelgett, és mivel már nem katona, utasítani, kényszeríteni erre nem lehet. Az indulatok odáig fajultak, hogy a rendőrkapitány huszonnégy órás elzárásra, illetve 55 korona pénzbüntetésre ítélte.³⁶⁰ A város első emberének elpanaszolta, hogy a bírság kiszabása indokolatlan volt, ő pedig nem tudja kifizetni. Mivel a megszabott háromnapos határidő elteltével sem rendezte büntetését, ezért elrendelték lószerszámainak az elárverezését. Mielőtt a polgármester megtette volna a megfelelő jogi intézkedéseket az ügy kivizsgálása érdekében, meghallgatásra behívatta az érintett rendőrkapitányt. Az ő története azonban más megvilágításba helyezte az egész eseményt. A kapitány elmondta, hogy az őrre érkezett férfi a váláshoz szükséges iratokat szeretne volna igényelni. Azonban olyan illuminált állapotban jelent meg, hogy Berzeviczy és a mellette helyet foglaló Markovszky Sándor sem értette, hogy mit szeretne pontosan. Miután közölték vele, hogy inkább józanabb állapotban térjen vissza, azonnal agresszívakban nyilvánult meg. Mivel többszöri felszólításra sem hagyta el az őröt, kénytelenek voltak őrizetbe venni.³⁶¹ A személyes találkozó után a polgármester az ügyet átadta a járási bíróságnak. A tárgylás öt napig tartott, és a törvényszék végül meghozta az ítéletet: a judícium értelmében a kapitány jogosan szabta ki a büntetést, azonban annak anyagi mértéke túlzottan magas volt. Ezért a bíró az 55 korona pénzbüntetést lecsökkentette 5 koronára, amelyet három nap alatt kellett befizetnie Saghy Istvánnak.³⁶²

Előfordult olyan eset is, amikor a rendőrök lopási ügybe keveredtek, a városlakóknak anyagi kárt okozva ezzel. 1907. február 12-én Kiss István ungvári lakos a rendőrségen feljelentést tett, mivel ellopták lóvontatású szánját. Vallomása szerint az erdésztől vásárolt egy szekér fát, amit fűtésére szeretett volna felhasználni a téli hónapokban. A városba vezető kishíd közelében a nagy súly alatt a lovas szánkójának egyik talpa kitört. Hogy megoldja a felmerült problémát, lovait kikötötte, és elindult velük haza. Egyik ismerőstől kölcsönkapott egy másik szállítóeszközt, amivel visszament a hídhöz. Megdöbbenésére azonban a hídnál hagyott szánt és a rajta található 1 m³ fát valaki ellopta.³⁶³ Kiss István két héttel később ismét fáért indult a közeli erdőbe, amikor meglátta, hogy a tőle eltulajdonított járművet egy másik férfi használja. Mivel a helyszínen nem sikerült visszaszerezni a lovas szánját, ezért problémájával felkereste Berzeviczy István rendőrkapitányt. Elmesélve történetét az ügy megoldása érdekében az új

³⁶⁰ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 1008. ügyirat, 18. f.

³⁶¹ Uo.: 20.

³⁶² Uo.: 2.

³⁶³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 53. f.

tulajdonost, Matyasovsky Jánost is behívták az őrre. A kihallgatáson a rendőrség szemszögéből nézve negatív történetet mesélt el. Ő ugyanis nem lopta el a szánt, hanem megvásárolta Szidor András és Tóth Gábor rendőröktől. Ez a fordulat arra kényszerítette a kapitányt, hogy alárendeltjeit is kihallgassa. Mivel a két rendőr reggeli járőrözésen volt, ezért erre csak késő délután került sor.³⁶⁴ Járőrnaplójuk leadását követően Berzeviczy István behívatta az érintett rendőröket az irodájába, és az ügyel kapcsolatos kérdéseket tett fel számukra. Szidor és Tóth járőrök nem tagadták, hogy ők vitték el a fával megrakott járművet, de csak azért, mert a híd bejáratánál állt, és feltartotta a forgalmat. Nem szerették volna, hogy tolvajok az értékes tüzelőt eltulajdonítsák, ezért elvitték magukkal. Úgy gondolták, hogy az esetet Kiss István tulajdonos majd jelenti, és akkor visszaszolgáltatják számára a szánt. De mivel a tulajdonosa több nap eltelével sem jelentkezett, arra a következtetésre jutottak, hogy a rajta lévő fa lopott, és emiatt nem jelentkezik érte senki. Ekkor támadt Szidor Andrásnak az az ötlete, hogy megfelelő pénzösszegért cserébe váljanak meg a szántól és a rajta lévő tüzelőtől. Matyasovsky János, aki Szidor rendőr egyik ismerőse, éppen ilyen járművet keresett, hogy a téli hónapokban fát tudjon szállítani a városban élő embereknek. Miután megnézte a lovas szánt, megegyeztek az adásvétel összegében, ami 6 korona volt. A beismerő vallomást követően a rendőrkapitány elrendelte az ügyben érintett beosztottjai elbocsájtását, és az ügyel kapcsolatos iratokat átnyújtotta a járási bíróság számára.³⁶⁵ Kiss István károsult a törvényszék előtt hangot adott annak a véleményének, amely szerint a kapitány is benne volt az ügyben. Ezt azzal indokolta, hogy ő maga is ismerte a vádlottakat, akik szerinte természetüknél fogva maguktól nem mertek volna ilyet elkövetni. Csak azért volt merszük ezt megtenni, mert erre felsőbb utasítást kaptak. Mivel ezeket nem tudta bizonyítani, és a járőrök sem tettek terhelő vallomást felettesükre, az ügyben csak Szidor Andrást és Tóth Gábort ítélték el.³⁶⁶

³⁶⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 54. f.

³⁶⁵ Uo.: 55.

³⁶⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 56. f.

V. Az Északi Front katonapolitikai hatása a rendvédelmi szervek munkájára Ung vármegyében és Ungvár városában 1914–1918 között

5.1. Harc a Kárpátokban 1914–1915 között

Az előző fejezetben levéltári források segítségével megvizsgáltam, hogy a „boldog békeidőkben” a rendvédelmi szervek milyen konkrét feladatokkal szembesültek, s hogyan próbálták biztosítani Ung vármegye területén a rendet és a törvényességet. Ismertettem azokat az ügyeket, amelyekkel a helyi csendőrségnek és rendőrségnek foglalkozniuk kellett. Jelen fejezetben pedig szeretnék betekintést nyújtani a nagy háború azon részeibe, amelyek közvetlenül érintették a vármegyét. Ez azért szükséges, mivel a disszertációm további fejezetében majd azt szeretném bemutatni, hogy a háború és a bűnözés miként jelent meg markánsabban a vármegye területén.

Európa történetében sorsdöntő dátumként vonult be 1914. június 28. Ezen a napon Sarajevó városában merénylet következtében életét veszteszte a Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd és felesége, Chotek Zsófia. A merényletet követően felgyorsultak Európában a politikai-katonai események. A bécsi vezetés körében megerősödött a háborúpártiak azon véleménye, miszerint a kialakult helyzetre az egyetlen megoldás, ha katonai úton vesznek elégtételt Belgrádon.³⁶⁷ Ezzel az erőteljes militarista felfogással szemben voltak olyan politikusok, akik mérsékeltebb fellépést szorgalmaztak, melyek közül gróf Tisza István személye emelhető ki.³⁶⁸ Véleménye szerint a feltárt bizonyítékok nem voltak elegendők ahhoz, hogy felelősségteljesen kijelenthető legyen Szerbia részvétele a merényletben. Továbbá a kormányfőt aggasztotta, hogy egy esetleges háború következtében Románia milyen lépésekre szánja el magát, ugyanis politikai körökben tudatában voltak annak, hogy a bukaresti vezetés egyik dédelgetett álma az erdélyi területek annektálása. Voltak olyan elképzelések, hogy a románok féken tartása érdekében felhasználják Bulgáriát, ám Tisza István úgy gondolta, hogy az ország még nem heverte ki a második balkáni háború okozta gazdasági és területi veszteségeket.³⁶⁹ A merényletet követően az Osztrák–Magyar Monarchia és Szerbia szembenállása nyílt katonai konfliktussá fajult, amely egyfajta dominóeffektust idézett elő Európában. A Monarchia hadvezetése aggodalommal figyelte az orosz reakciót a Belgrádnak átnyújtott hadüzenet követően. Rémként lebegett a vezérkar előtt, hogy belekeverednek egy kétfrontos háborúba, amely gazdaságilag és katonailag is egyaránt kimerítette volna az országot. 1914. július 29-én bekövetkezett az, amiről tartott a bécsi vezetés, ugyanis a cár

³⁶⁷ CLARK, Christopher: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*. Budapest, 2015. 95.

³⁶⁸ TÖKÉCZKI László: *Tisza István eszméi, politikai arca*. Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, Budapest, 2018. 227–228.

³⁶⁹ HAJDÚ Tibor – POLLMANN Ferenc: *A régi Magyarország utolsó nagy háborúja*. Budapest, 2014. 50–51.

elrendelte az odesszai, kijevi, moszkvai és kazanyi katonai körzetekben a mozgósítást. Ezzel pedig beindult egy négy éven át tartó véres háború Európában. Mivel kutatásaim középpontjában Ung vármegye áll, ezért az történések bemutatását az Északi Front³⁷⁰ azon eseményeire szűkítem, amelyek közvetlenül érintették vagy befolyásolták a megye háborús mindennapjait.³⁷¹

Ahhoz, hogy egy ország sikeresen vívja meg az előtte álló háborút, szükséges a lakosság széles körű támogatásának biztosítása. A nagy fokú társadalmi lojalitás, a háborúpártiság biztosítása érdekében a kormányzat számára magától értetődőnek tűnt a sajtó propagandacélokra történő felhasználása. A kormánypárti sajtókiadványok – mint a *Budapesti Hírlap* – lojális háborúpárti írásokat közöltek, és megpróbálták egységbe kovácsolni olvasóikat. Ezzel szemben az ellenzéki kiadványok, mint a *Népszava*, valamint *Az Est* burkoltan bár, de igyekeztek aláásni a háborús propagandát. Különösen a szociáldemokrata párt lapja, a *Népszava* abból indult ki, hogy a háború csak a kiváltságos csoportok érdeke, míg az ország terheit cipelő egyszerű embereknek újabb nehézségekkel kell szembenéznük.³⁷² Az Ung megye területén működő sajtókiadványok is tájékoztatták olvasóikat a Boszniában történekről. 1914-ben három sajtóorgánus működött a megye területén: az *Ungvári Közlöny*, az *Ung* és a *Határszéli Újság*. A tragédiáról szóló híreket minden újság címlapon közölte, sok esetben alkalmaztak olyan kiemelési technikákat, amelyek megragadták az olvasók figyelmét.³⁷³ Annak érdekében, hogy „szalonképes” írások jelenjenek meg a helyi sajtóban, a megye vezetése mindent megtett. Egy titkos tanácskozássra is sor került, amelyen részt vett a főispán, az alispán, Ungvár polgármestere, valamint a városi rendőrség és a csendőrség képviselői.³⁷⁴ Itt a megye első embere felhívta a rendvédelmi szervek figyelmét arra, hogy folyamatosan kövessék nyomon a területen működő sajtókiadványokat. Erre azért volt szükség a főispán véleménye szerint, hogy elkerüljék az olyan publicisztikák megjelenését, amelyek aláássák a győzelembetett hitet, dezinformációt közölnek, ezzel félelmet és pánikot keltenek a helyi lakosság körében.³⁷⁵ Ung és a szomszédos Bereg vármegyei vonatkozásokat Lehoczky Tivadar naplófeljegyzéseiből ismerhetjük meg, azt, hogy milyen volt a lakosság reakciója a merényletet és a közvetlen hadüzenetet követően. Július 30-án kelt bejegyzése szerint Munkács és Ungvár városában a lakosok a főtéren gyülekeztek, hangosan üdvözölték a háborút, amelyet az

³⁷⁰ A korabeli terminológia nem Keleti Frontnak nevezi, hanem Északnak (szerző megjegyzése).

³⁷¹ KOZMA Miklós: *Egy csapattiszt naplója*. Méry Ratio, 2014. 42–45.

³⁷² TAKÁCS Róbert: *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Magyarország és a Nagy Háború – ahogy a sajtó látta (1914–1918)*. Budapest, 2017. 13–14.

³⁷³ Ungvári Közlöny. Háborús világ. 1914. augusztus 2.

³⁷⁴ A források csak a tanácskozáson részt vevő személyek politikai titulusát nevezik meg.

³⁷⁵ KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1802. ügyirat, 28. f.

ellenséges magatartást képviselő Szerbia és az őt támogató Oroszország provokált ki. Ezt követően egy ismeretlen férfi arra ösztönözte a tömeget, hogy vonuljanak a munkácsi 65. császári és királyi gyalogezred Munkácson található laktanyájához. A jelenlévőkre egyfajta tömegpszichózis hatott, amelynek eredményeként szervezetten a vezérszónok által kijelentett helyre vonultak, ahol a háborút éltették.³⁷⁶

Háborús körülmények között minden hadat viselő országnak szüksége volt olyan törvényekre, amelyek biztosították a hátszág zavartalan működését. A magyar parlament már 1912-ben kidolgozott egy olyan törvénycsomagot, amelyet katonai konfliktus esetén lehetett alkalmazni. A magyar jogtörténetbe *A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről 1912. évi LXIII. t.* néven vonult be.³⁷⁷ A hadüzenet előtt, június 26-án szükségessé vált, hogy alkalmazzák ezt a törvényt, amely kihatott az ország közigazgatási rendszerére is. Ennek részeként a fronthoz legközelebb eső megyék élére széles jogkörrel felruházott kormánybiztosokat nevezett ki a miniszterelnök,³⁷⁸ akiknek elsődleges feladatául határozta meg, hogy konstruktívan működjenek együtt a katonai közigazgatással, illetve hatáskörük alatt rendezzenek minden vitás polgári ügyet.³⁷⁹ Ez a kivételes törvény lehetővé tette a kinevezett biztosoknak, hogy utasításokat adjanak a csendőrség és a rendőrség számára. A két szervezetnek adhatott továbbá olyan megbízásokat is, amelyek békeidőben kívül estek azok hatáskörén. Mindez azt is jelentette, hogy a kivételes hatalomkoncentráció nem került közvetlenül a katonai szervekhez, hanem a kormányzatnál maradt. Kivételt jelentettek az olyan esetek, amikor a községet, várost irányító polgári szervek az ellenség előrenyomulása következtében elmenekültek helyükről. Ilyenkor a hadsereg szempontjából elsődleges lépésnek számított a hatalom átvétele.³⁸⁰

1914. szeptemberében az orosz hadsereg támadásai már veszélyeztették a Kárpátok hágóit, amelyek a védelem szempontjából kulcsfontosságúak voltak. A hegy természetes védelmi vonalat biztosított a Monarchia számára, de „gyenge pontjai” voltak az átkelésre szolgáló hágók.

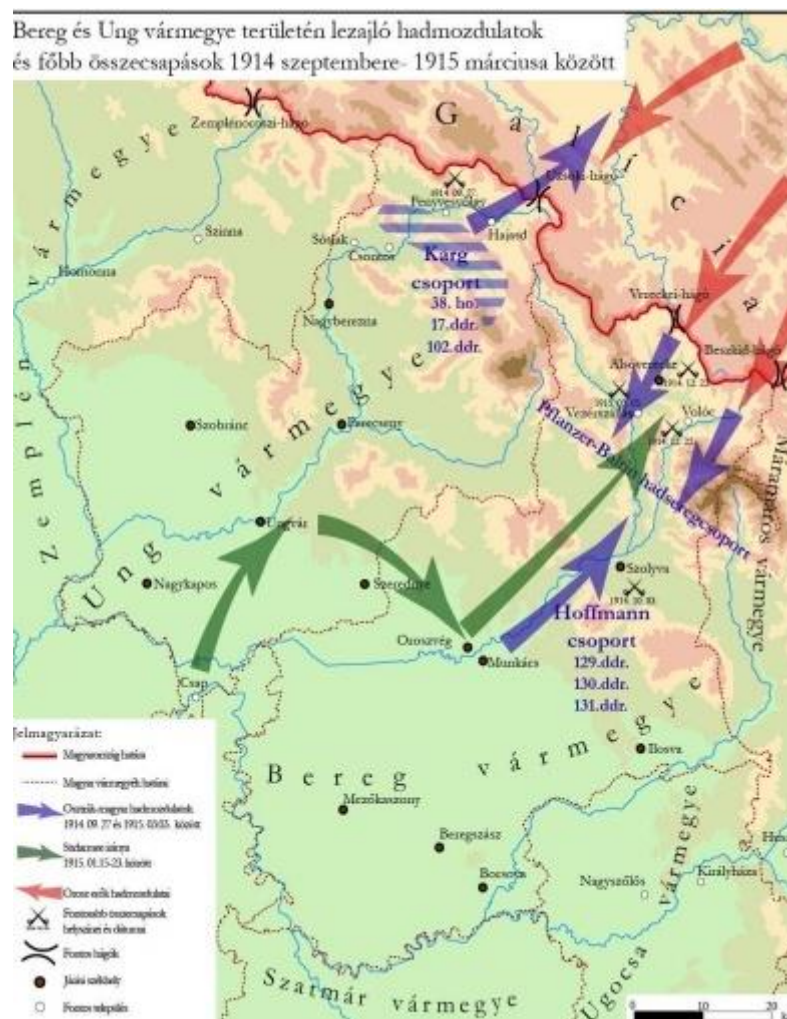
³⁷⁶ CSATÁRY György – MOLNÁR Ferenc – ORBÁN Melinda: *Lehoczky Tivadar: Világháborúink I–III.* Beregszász–Ungvár, 2016. 20–21.

³⁷⁷ *Háború esetére szóló kivételes intézkedésekről 1912. évi LXIII. tc.* <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV> (utolsó letöltés: 2021. május 20.).

³⁷⁸ FELSZEGHY Béla: *Hadműveleti területek közigazgatása.* Budapest, 1918. 15–16.

³⁷⁹ SUSLIK Ádám: *A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között.* Elérhető: http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf (utolsó letöltés: 2021. május 20.).

³⁸⁰ KELEMEN Roland: *Katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949.* Budapest, 2017. 132–135.

Bereg és Ung vármegye területén lezajló hadmozdulatok és főbb összecsapások 1914 szeptembere és 1915 márciusa között³⁸¹

A háborús események kezdetben a Monarchia hadvezetése számára nem várt irányt vettek, szeptemberben ugyanis az orosz hadsereg megközelítette a Kárpátokat.³⁸² Ennek következtében a katonai vezetés kénytelen volt a Perecsenyi, Nagybereznai, Szolymai és Alsóvercekei járások területeit hadművelési területté nyilvánítani. Ez azt jelentette, hogy a polgári közigazgatást közvetlenül is alárendelték a hadseregnek. Az említett három térségben szigorításokat vezettek be, amely be nem tartása súlyos következményekkel járt. Korlátozták a polgárok számára a szabad mozgást, hivatalos polgári/katonai engedély nélkül senki nem közlekedhetett a területen. Prioritást élvezett a közrend betartatása akár erőszak árán is, de ugyanakkora hangsúlyt helyeztek a közegészségügyre is. A polgári rendvédelmi szervek

³⁸¹ SUSLIK Ádám: *A hadművelési területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között.* http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf (utolsó letöltés: 2021. március 5.).

³⁸² PAP Krisztián: *Oroszlánok a Kárpátokban 1914–1915.* Erdélyi Szalon, 2022. 31.

hatásköre nem terjedt ki a hadműveleti területekre, de munkájukat tovább folytatták a hátszágban.³⁸³

Többek között József főherceg naplójából is tudjuk, hogy Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok elrendelte, hogy a hadsereg vonuljon vissza egészen a Kárpátok hegység nyugati oldalára, és rendezkedjen be védekezésre az Uzsoki-hágó közelében. Szeptember 27-én a szolgálatban lévő örök jelezték, hogy a szomszédos erdőben mozgást észleltek. Hamar kiderült, hogy a Bruszilov vezette 8. hadsereg alakulatainak felderítőcsapatai nyomultak előre, méghozzá kozák lovasság. A szeptember 27-én lezajlott csata után kiderült, hogy a helyi ruszin lakosság nagy számban segítette az ellenséges csapatokat: a ruszin emberek számottevő része szimpatizált a cárizmussal, valamint nagy hatást gyakorolt rájuk az ortodox egyház is. Több olyan ösvényt, csempészútvonalat mutattak meg az orosz felderítőknek, amelyeken észrevétlenül tudtak mozogni.³⁸⁴ Az orosz hadvezetés elszántságát nem törte meg a Kárpátokban elszenvedett első vereség, és tovább folytatták támadó offenzívájukat, amelynek célja volt, hogy minél több osztrák–magyar alakulatot kössenek le, így gyengítve az ellenséget. Az orosz hadvezetés a hön óhajtott sikerek elérése, kicsikarása érdekében frissebb és nagyobb létszámú hadtesteket vetett be a térségben. Ennek a túlerőnek meg is lett az eredménye, ugyanis sikerült elfoglalniuk több hágót, ahol hídfőállásokat alakítottak ki. A támadások további eredménye volt, hogy az orosz csapatoknak sikerült elérniük az Ung völgyét is. Előrenyomulásuk azonban nem volt tartós, mivel az osztrák–magyar csapatok hamar ellentámadásba lendültek, aminek következtében kiszorították az ellenséget a völgyből egészen az Uzsoki-hágó túlsó oldalára. Az orosz támadások azonban nem enyhültek: november–december között több alkalommal gazdát cserélt az átjáró. Végérvényesen 1914. december 26-án sikerült teljesen visszaszereznie az Osztrák–Magyar Monarchiának. A folyamatos ütközetek és a védekező harcok alaposan megtépázták a védők erejét. Létszámának felduzzasztása érdekében már 1914 decemberének végén német csapatokat vezényeltek át. A megerősített védők első tűzpróbája 1915 márciusában zajlott, amikor az orosz csapatok újabb offenzívát indítottak a Kárpátok ellen. Ung vármegye területe ismét a háború színterévé vált. Az ellenség egyik fő célpontja ismét az Uzsoki-hágó volt. Szurmay Sándor altábornagyra hárult a feladat, hogy visszaverje az ellenség támadásait.³⁸⁵

³⁸³ SUSLIK Ádám: *A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között*. http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf (utolsó letöltés: 2021. május 25).

³⁸⁴ PILCH Jenő: *A világháború története*. Budapest. 109–115.

³⁸⁵ M. TÓTH György: *A katonabáró. Szurmay Sándor, a Monarchia magyar hadvezére*. Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár. Budapest főváros XVI. Kerületi Önkormányzata. Budapest, 2017. 65–69.

5.2. Galíciai menekültek Ung megyében

A galíciai hadszíntéren történt negatív katonai események következtében a területen élő emberek egyre nagyobb tömege választotta a menekülést. Otthonaik elhagyását követően átmenetileg vagyontalanná váltak, mindössze annyi értékük/tulajdonuk volt, amit magukkal tudtak vinni. A menekültek nagy méretű áradatára a kormányok – Bécs és Budapest – nem voltak felkészülve sem a közellátás, sem az adminisztráció területén. Mivel Galícia az osztrák állam részét képezte, ezért a háborús területéről érkező személyek osztrák állampolgársággal is rendelkeztek. Ennek következtében például a magyar hatóságoknak kellett gondoskodniuk arról, hogy étkeztetésük és továbbszállításuk biztosítva legyen. Elvben minden körülmény adott volt az osztrák oldalon a menekültek fogadására, azonban rövid időn belül megteltek az erre a célra létrehozott táborok, ezért több százan ragadtak a határhoz közeli városokban és községekben.³⁸⁶

A menekülők között nagy számban voltak zsidó vallásúak. Emiatt 1914 őszétől kezdve a magyar köznyelvben idegen keletieknek vagy ritkább esetben kazároknak nevezték őket. A menekültekkel szemben kialakult negatív hangulat csak fokozódott, amikor gyakorivá váltak az áruhiányok. Elsődlegesen a háborús menekülteteket tették felelőssé ezért, akik a közvélemény szerint megélhetésük biztosítása érdekében árdrágítással és uzsorával foglalkoztak. A Magyar Királyság területén élő zsidó közösségek igyekeztek megfékezni a felkorbácsolt indulatokat. Számos olyan sajtóban megjelent publikációt közöltek, amelyben megpróbáltak rávilágítani arra, hogy milyen szenvedésen kellett keresztülmenniük ezeknek az embereknek. Újságcikkekben számoltak be például arról, hogy azokban a városokban és falvakban, amelyeket az orosz csapatok elfoglaltak, pogromokat rendeztek a zsidó vallású személyek ellen.³⁸⁷

Azokat a menekülteteket, akiket valamilyen okból veszélyesnek véltek, Graz városába szállították. Ellenben akikről bizonyosságot nyert, hogy rendelkeznek valamilyen szakmával, engedélyezték az átmeneti letelepedésüket. Ehhez hasonló eset történt a Szerednyei járás területén is 1915. január 22-én. Két Galíciából származó családot telepítettek be, miután megkapták a hivatalos dokumentumokat és engedélyeket. A letelepedést követően azonban óvatosságból a szerednyei csendőrség megbízást kapott arra, hogy továbbra is tartsák

³⁸⁶ PÁLVÖLGYI Balázs: *Lehetetlen küldetés. A magyar migrációs politika kihívásai (1900–1924)*. Századok. 152. évfolyam (2018), 1. szám. 33–36.

³⁸⁷ BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján*. Budapest, 2013. 106–110.

megfigyelés alatt az érintett családokat. Gyanú és bizonyítékok esetén a csendőröknek jogukban állt az internálási eljárás megindítása.³⁸⁸

A Monarchia számára 1914 végén és 1915 elején gondot okozott a menekültek elhelyezésének kérdése. Az ügy valamilyen szintű megoldása érdekében hivatalos távirat érkezett a Máramarosszigeti, az Ungvári, a Munkácsi, a Liptószentmiklósi és a Zsolnai Területi Csendőrparancsnokságra. A távirat szerint minden Galícia és Bukovina területéről érkezett menekült adatait írásos formában rögzíteni kell.³⁸⁹ Miután erre sor került, a menekülteket szervezeten el kellett szállítani Szatmárnémetibe. Minden olyan személyt, aki hivatalos dokumentummal tudta igazolni, hogy valamilyen szakmával és középosztályi társadalmi háttérrel rendelkezett, azonnal munkába állították. A belügyminiszteri távirat tartalmazott további utasításokat is. Ilyen volt például, hogy azoknak a személyeknek, akiket a csendőrség megbízhatónak ítélt meg, biztosítani kellett minden további hivatalos dokumentumot a térségből való távozáshoz abban az esetben, ha tovább szerettek volna utazni Szatmárnémetiből.³⁹⁰ A menekültekkel kapcsolatos intézkedések, eljárások folyamatos változtatásokat vontak maguk után. Ennek az volt az oka, hogy a galíciai és bukovinai területeken a katonai műveletek kiszélesedése miatt egyre több ember kényszerült arra, hogy lakóhelyét elhagyja. A menekültekkel kapcsolatos egyik új intézkedés volt a vasúti szállításuk menetében bekövetkezett változás, mivel a szerelvényük biztonsága érdekében csendőrök és rendőrök vegyes csoportja kísérte azt egészen a célállomásig. Erre az új eljárásra hívta fel minden határszéli csendőrség és városi rendőrség parancsnokságának a figyelmét a belügyminiszter a „4357/1914” táviratában.³⁹¹ Más eljárásban részesültek azok az osztrák nemzetiségű állampolgárok, akik a határszéli – harcok által veszélyeztetett – vármegyékben, járásokban, városokban vagy falvakban éltek. Számukra nemcsak a saját maguk, de vagyonuk mentését, elszállítását is biztosítani kellett a hatóságoknak. A „7751/1914” távirat szerint a veszélyes területekről az osztrák tisztségviselők evakuációját azonnali hatállyal megindították.³⁹²

A menekültek hulláma hamar elérte Ung vármegye központját, Ungvár városát. Már az orosz betörések előtt számos panasz érkezett a város vezetéséhez. A bejelentések alapján a lakosság aggodalommal figyelte, hogy Ungvár utcáit ellepték az idegen férfiaktól és nőktől

³⁸⁸ SUSLIK Ádám: *Az északkelet-magyarországi vármegyék a csendőrségi jelentések tükrében, 1914–1915.* 60–65. old. Elérhető: http://www.masz.balassiintezet.hu/images/institutes/masz/Hatarhelyzetek_VIII.pdf (utolsó letöltés 2020. 05. 25.).

³⁸⁹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 695. ügyirat, 23. f.

³⁹⁰ Uo.: 1–2.

³⁹¹ Uo.: 5.

³⁹² Uo.: 23.

álló csoportok. Továbbá hangot adtak azon félelmüknek, hogy ebből kifolyólag a bűncselekmények száma drasztikusan megemelkedhet.³⁹³ A helyzet megoldása érdekében a polgármester soron kívüli gyűlést hívott össze. A jelen lévő képviselők egyetértettek abban, hogy a kialakult helyzet tarthatatlan, és megoldást kell találniuk rá. Végül megállapodtak abban – a kormánybiztos jóváhagyásával –, hogy a menekült családokról szervezett formában gondoskodnak. Ez azt jelentette, hogy Ungvárnak biztosítania kellett a megfelelő élelmezést és adatgyűjtést, majd szervezeten a vasút segítségével a kijelölt városokba, falvakba szállították a családokat. Hogy a háromlépcsős stratégia jól működjön, kinevezték Berman Emilt a feladat vezetőjének. Neki és a rendőrkapitánynak közösen kellett felmérniük, hogy hány menekült található a városban, és étkeztetésükhöz milyen mennyiségű élelemre van szükség.³⁹⁴ 1915. február 10-én aggasztó híreket kapott Finciczky Mihály, Ungvár polgármestere Usz Antaltól,³⁹⁵ a Magyar Királyi Határrendőrség parancsnokától. A rendőrség képviselője tájékoztatta a város első emberét arról, hogy a menekültek kiépítették illegális – árdrágítással és feketekereskedelemmel – foglalkozó hálózatukat a városban. Kiemelte a parancsnok írásos tájékoztatójában, hogy a galíciai menekültek uzsorakölcsönt nyújtanak a helyi lakosoknak.³⁹⁶ Egy névtelen besúgó továbbá arról is tájékoztatta Usz Antalt, hogy az „idegen keletiek” tudatosan felvásárolták a fontosabb élelmiszereket. Arra várnak, hogy hiány lépjen fel, és akkor dupla, esetleg tripla haszonnal értékesítsék a város lakóinak. A levél kézhezvétele után a polgármester magához hívatta a városi rendőrkapitányt, és ismertette Berzeviczy Istvánnal, hogy milyen események történnek titokban városában. Utasítást adott, hogy a rendőrség haladéktalanul kezdje meg a galíciai menekültek összeírását: kinél, hol és hányan élnek. Amennyiben a menekülteknek van lakcímük, puhatolózzon a szomszédoktól, hogy miből élnek ezek a családok, és láttak-e valamilyen gyanús mozgást környezetükben.³⁹⁷ A nyomozás eredményét 1914. november 23-án kapta meg a polgármester. A rendőrség által végzett kutatás alapján 35 galíciai menekült tartózkodott a városban, akikről előzetesen semmilyen információval nem rendelkezett a kapitányság. A kikérdezett szomszédok azonban számos furcsa esetről számoltak be a kapitánynak. Egy bizonyos Erzsébet, aki a Kaposi út 32. alatt

³⁹³ KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1802. ügyirat, 2. f.

³⁹⁴ Uo.: 2–3.

³⁹⁵ A határrendőrség felállításának elképzeléséről szóló első információk 1903-ban láttak napvilágot. Gyakorlati megvalósítása 1906. január 15-től vette kezdetét, amikor tizenkét határszéli rendállomás létrehozásáról döntöttek. Az új szervezet feladatai közé tartozott a határforgalom ellenőrzése, megfigyelése és szükség esetén nyomozások indítása. A testület mellérendeltségi viszonyban állt a főszolgabíróval és a városi rendőrkapitánnyal. Bővebben: VEDŐ Attila: *A Magyar Királyi Csendarőrség feladatai a külföldiek ellenőrzésében*. Ünnepi tanulmányok Parádi József 65. születésnapja tiszteletére. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2015. 178–179.

³⁹⁶ Uo.: 6.

³⁹⁷ Uo.: 7–8.

lakott, elmondta, hogy szomszédja, Engländer József napokat ül a ház előtt, sehol nem dolgozik mégis lakásukból folyton friss kenyér illata árad. A hölgy elmesélte, hogy a családfő fiaival este 20.00 és 21.00 között folyton elmegy valahová.³⁹⁸ Az információk birtokában Ungvár városának polgármestere utasította Berzeviczy István kapitányt, hogy a jelentésében leírt családokat figyeljék meg, ha lehetséges, a nap 24 órájában. Azonban a parancs hallatán a helyi rendőrség előljárója kifejtette, hogy erre a feladatra jelenleg elegendő emberrel nem rendelkezik. Mindezt azzal indokolta, hogy több beosztottját besorozták a hadseregbe, a maradék 10 rendőrré hárult a város biztosítása. Járőrözniük kell az utcákon, főtereken és a vasútállomás környékén is. A fentiekből egyúttal a konzekvenciát is levonta: közösen találjanak ki egy alternatív megoldást – ha ez nem sikerül, a megfigyelést nem lehet végrehajtani.³⁹⁹ Végül ez az eset is hozzájárult ahhoz, hogy megalakuljon az Ungvári Városi Polgárőrség.

	Családfő	Családtagok száma	Utca
1.	Engländer József	8	Kaposi út 34.
2.	(?) Ábrahám	3	Kaposi út 24.
3.	Khorth Mózes	4	Téglagyár (?)
4.	Krausz Henrik	1	Minaj út 23.
5.	Weining Mózes	4	Téglagyár (?)
6.	Laufenfeiler Wilhemné	5	Téglagyár (?)
7.	Weiss Adolf	3	Téglagyár (?)
8.	Engelmayer Hers	6	Kossut tér 28.
9.	Lipnert Kálmán	1	Kossuth tér 5.

Galíciai illegális menekültek Ungvár városában 1915-ben⁴⁰⁰

5.3. Az Ungvári Városi Polgárőrség létrehozása

A városi kapitány, miután rávilágított arra, hogy a vezetése alatt álló testület nagy személyi hiányokkal küzd, a probléma megoldását részben a polgármesterre hárította. Szóba jöhetett volna, hogy az Ungvári Városi Rendőrség segítséget kér a megyében szolgálatot teljesítő csendőrségtől. Azonban a vármegye legnagyobb rendfenntartó szerve is személyállományi hiánnyal küzdött. Ennek oka az volt, hogy az általános mozgósítást követően számos csendőrt behívtak katonai szolgálatra. Így egyetlen számításba vehető megoldásnak a polgárőrség felhasználása mutatkozott. Az önkéntes alapon szerveződött, de a rendőrségnek alárendelt szervezet már 1914 szeptemberétől működött Ungváron, bár hivatalos engedély

³⁹⁸ KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1802. ügyirat, 9. f.

³⁹⁹ Uo.: 11.

⁴⁰⁰ Uo.: 15.

nélkül. Előzménye volt, hogy a belügyminiszter rendeletben utasította az ország valamennyi városának vezetőjét, hogy a rend és törvényesség megőrzése érdekében hozzanak létre polgárőrséget. A miniszter a határozat mellé csatolta azokat a szempontokat, amelyek segítettek abban, hogy minden város és nagyközség megalakíthassa a saját őrségét. Eszerint polgárőr lehetett:

- a) minden magyar állampolgár;
- b) minden olyan 18–40 év közötti férfi, akinek megfelelő a fizikai és szellemi ereje;
- c) aki ellen nem folyik büntetőjogi eljárás, valamint büntetlen előéletű.

Előírta továbbá a belügyminiszter, hogy mindenkinek a saját városában kell jelentkeznie a rendőrkapitánynál. Minden rendőrtiszt köteles volt a jelentkezőknek felvilágosítást tartani. Ebben nagy hangsúlyt fektettek azokra a jogokra és kötelességekre, amelyek érintették a polgárőrségben szolgáló személyeket. Külön köteles volt kiemelni a kapitány, hogy a szolgálat nem jelent felmentést az esetleges katonai behívás alól.⁴⁰¹ A rendelet alapján szerveződött meg többek között a polgárőrség 1914. szeptember 25-én Esztergom városában is, 58 fővel, ám ehhez képest Ungváron a testület felállítására hivatalosan csak október második felében került sor.⁴⁰²

A háború negatív hatásai és a belügyminiszter rendelete miatt Fincziczky Mihály,⁴⁰³ Ungvár polgármestere arra az elhatározásra jutott, hogy az általa irányított városban is szükséges a polgárőrség. Ezért a soron következő városi közgyűlésen folyó év szeptemberében ismertette szándékát a képviselő-testülettel. Mellesleg előzetesen Berzeviczy István rendőrkapitányt már tájékoztatta tervéről, aki örömmel fogadta a polgármester tervét. A tanácskozás első részében felvázolta, hogy a belügyminiszter rendeletében milyen utasításokat adott valamennyi város polgármesterének. Ezután átadta a szót a rendőrkapitánynak, aki – a rendvédelem terén kompetens személyként – felvázolta, hogy milyen haszna lehet a közösségnek a polgárőrségből. A képviselők, miután figyelmesen végighallgatták Berzeviczy kapitány előadását, több kérdést is feltektek.⁴⁰⁴ A kérdezők többsége arra volt kíváncsi, hogy a jelentkezők használhatnak-e fegyvert, illetve egy kedvezőtlen katonapolitikai helyzet bekövetkeztével kinek áll jogában feloszlítani a testületet. Az elhangzott kérdésekre a rendőrkapitány felelt, mivel az ő alárendeltségében működött volna a polgárőrség. A fegyverrel kapcsolatban elmondta, hogy minden járőr kapni fog egy revolvert, amely az ungvári rendőrség tulajdonát képezi.

⁴⁰¹ LUGASI József: *Önkéntes Őrség és Polgárőrség*. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. Acta Musei Militaris in Hungaria, Budapest 2011. 269–270.

⁴⁰² MIKLÓS Tamás: *Polgárőrség Esztergomban az első világháborúban*. 29–30. Elérhető: https://m.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/miklostamas_polgarorseg.pdf (utolsó letöltés: 2020. október 12.).

⁴⁰³ Fincziczky Mihály, Ungvár városának polgármestere.

⁴⁰⁴ KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1799. ügyirat, 1. f.

Ugyanakkor kizárólag figyelmeztető lövéseket adhatnak le, amivel jelezhetnek, ha bűncselekményt észlelnek. Más lövő, vágó és szűrő fegyvert nem használhatnak, mivel azokat a szabályzat tiltja. A megszüntetéssel kapcsolatban hozzátette még, hogy erre a belügyminiszternek van joga, azonban abban az esetben, ha a lakosság részéről nagy mennyiségű panasz érkezik, akkor a polgármester is dönthet a megszüntetéséről. Berzeviczy István javasolta, hogy a polgárőrség kötelékébe történő jelentkezésről a hazafias érzelmű polgárokat tájékoztassák a helyi újságok segítségével. Javaslatával a jelenlévők egyetértettek, és határozatban fogadták el az Ungvári Városi Polgárőrség megalakítását.⁴⁰⁵

Minden helyi újság (*Ung* és *Ungvári Közlöny*) a városi ügyek című rovatában számolt be olvasóinak a polgárőrségbe történő jelentkezés lehetőségéről. Annak érdekében, hogy a cikkek elérjék a kellő hatást, a szerkesztők igyekeztek egyfajta hazafias töltetet adni ezeknek az írásoknak.⁴⁰⁶ Kiemelték, hogy azoknak a 18–40 év közötti férfiaknak, akik nem harcolnak a fronton, kötelességük ilyen formában szolgálni a hazát.⁴⁰⁷ Első körben a jelentkezőket 1914. október 12-én várták a városi rendőrkapitányságon. Ezen a napon elsősorban 19–29 év közötti helyi férfiak jelentkezhetek, a második napon pedig az idősebb generáció tagjai (30–40 évesek) nyújthatták be jelentkezésüket. Ha az ungvári polgárőrség 1914. október 1. és 1915. július 15. közötti időszakát vizsgáljuk, vagyis azt az időszakot, amikor a szervezet működött, akkor kiderül, hogy összesen 731-en jelentkeztek, ebből 618 személy felelt meg a testi, illetve szellemi feltételeknek. Az általam vizsgált levéltári források a következő önkénteseket említik meg: Antal Viktor, Balassa Sándor, Bernát Zsigmond, Halász Ignác, Kakasi Samu, Kovács (?), Láng Béla, Lendvai Aladár, Lendvai Zoltán, Lukács Géza, Mező Béla, Novák Lóránt, Neiderland Rezső, Palkovits Lipót, Rácz József, Reóthy Szilárd, Róna Béla, Szabó Zoltán, Székely Ernő, Vass István, Podaril József, Ránczy Zsigmond, Maros Márk, Weiss Gáspár, Molnár Sándor, Rothmanu Samu.⁴⁰⁸ Berzeviczy kapitány kialakította azt a struktúrát, amely alapján elképzelte az Ungvári Városi Polgárőrség működését. A rendőrkapitány felosztotta a várost kerületekre, ahol kétfős csoportban végezték a járőrszolgálatot. Minden szolgálatot teljesítő polgárőrnek minimum kétszer kellett végigjárnia körzetét. Annak érdekében, hogy ezt véghez tudják vinni, Berzeviczy István napszakok szerint osztotta fel a járőröket. Az első csoport 8.00–20.00 között járta a város utcáit, míg az esti őrjárat 20.00-tól reggel 8.00-ig végezte feladatát. Mindezek mellett az ungvári polgárőrök saját parancsnokokat is kaptak, akik a városi rendőrség számára írták a szolgálati naplókat.⁴⁰⁹ Ungváron Deák Gyulát és Roleizek

⁴⁰⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat, 2. f.

⁴⁰⁶ Polgárőrség. Ung. Ungvár, 1914. október 3.

⁴⁰⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat, 3. f.

⁴⁰⁸ Uo.: 4.

⁴⁰⁹ Uo.: 5.

Mátyást nevezték ki erre a posztra. Fontos volt a helyi lakosság tájékoztatása is, mivel a városvezetés szerette volna elkerülni a pánikot. Félték attól, hogy a járőröző rangjelzés nélküli fegyveres férfiak olyan érzést keltenek az emberekben, hogy megszűnt a törvényes hatalom, és már mindenféle rabló-fosztogató bandák tartják ellenőrzésük alatt Ungvárt. Ezért Fincziczky Mihály úgy döntött, hogy az újságokon és a közterületeken elhelyezett plakátokon tájékoztatja a lakosságot. Továbbá külön kérésére a polgárőröknek karszalagot kellett viselniük, amelybe bele volt varrva az UVP rövidítés, ami az Ungvári Városi Polágőrséget jelentette.⁴¹⁰

Egy Ungvári Városi Polgárőrséghez tartozó polgárőr rekonstrukciós képe a források alapján⁴¹¹

Az új szervezet első megbízását 1914. november 14-én kapta. Berzeviczy István utasította a járőrszolgálatot teljesítő polgárőröket, hogy figyeljék meg a kerületükben lévő kocsmákat.⁴¹² Írják össze azokat a tulajdonosokat, akik nem tartják be a már előzetesen bevezetett nyitvatartási korlátozásokat. Ez azt jelentette, hogy minden italmérő, kávézó és étterem reggel 7.00-tól este 21.00-ig fogadhatta a vendégeket. Akik viszont nem teljesítették a rendeletet, azokat jogukban állt a rendőrségnek megbüntetni, amint azt a következő eset mutatja. A polgárőrség munkájának köszönhetően Liszkovics Pál ungvári kocsmatulajdonos pénzbírságot kapott. A járőrök arra lettek figyelmesek, hogy a kocsmából nevetés és hangos beszéd szűrődött ki. Miután közelebb mentek, észrevették, hogy több férfi is tartózkodik az

⁴¹⁰ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat, 5. f.

⁴¹¹ A rajzot készítette: Zsoldos Réka.

⁴¹² Uo.: 6.

épületben. Úgy döntöttek, hogy amíg Balassa Sándor elmegy a rendőrkapitányságra, hogy riassza a szolgálatban lévő rendőröket, addig járőrtársa a helyszínen marad, és figyel, hogy senki el ne hagyja a kocsmát.⁴¹³ Pár percet követően társa visszaért, és vele volt Kovács József rendőr is. Végül a rendvédelmi szerv képviselőjének sikerült bejutnia, miután többszöri figyelmeztetés és dörömbölés után a tulajdonos ajtót nyitott. Kovács rendőr ismertette, hogy az érvényben lévő városi rendelet értelmében a helyiségnek már két órája zárva kellene lennie. Liszkovics Pál azzal indokolta, hogy még vendégei vannak, akik megfenyegették, és kényszerítették a zárás utáni italmérésre. Természetesen a vendégek minden vádat tagadtak, elmesélték, hogy Liszkovics ajánlotta fel, hogy ha fizetnek, tovább lesz nyitva az italmérő. A vallomásokat végighallgatva Kovács rendőr utasította a jelenlévőket, hogy reggel 8 órakor mindenki jelentkezzen az ungvári kapitányságon. Azoknak, akik ennek nem tesznek eleget, a rendőrség elrendeli a letartóztatásukat.⁴¹⁴ A fenti eset is bizonyítja, hogy az Ungvári Városi Polgárőrség igyekezett lelkiismeretesen ellátni a feladatát. Talán emiatt is történt, hogy Berzeviczy István új feladattal bízta meg a Deák Gyula vezette polgárőrséget: az új testületet bevonták a Galíciából érkezett menekültekkel kapcsolatos ügyek intézésébe is. Ez azt jelentette, hogy az öröknek is nyomozniuk kellett annak kapcsán, hogy hány keletről érkezett személy tartózkodik Ungvár városában. Ezenfelül pedig ki kellett puhatolózniuk, hogy a városon belül hol laknak és mivel foglalkoznak a menekültek.⁴¹⁵

Több véres csatát követően a Monarchia hadseregének sikerült az orosz csapatokat a Kárpátok túloldalára szorítania. A győzelem és az ellenség pusztításának felmérésére több magas rangú vendég érkezett Ung vármegyébe. Legtöbbjük mielőtt továbbutazott volna a csaták színhelyére, megpihent Ungvár városában. Tiszteletét tette a megyeközpontban Károly trónörökös és gróf Tisza István miniszterelnök is. A vizitek alkalmával a katonaság és a rendőrség mellett a polgárőrségnek is biztosítani kellett a helyszínt.⁴¹⁶ Ez azzal járt, hogy meg kellett akadályozniuk minden olyan cselekményt, amely kockáztatta vagy megzavarta volna a vendégek ungvári tartózkodását. A korabeli sajtóból kiderül, hogy a rendőrség mellett a polgárőrséget is bevonták a fenti feladatok ellátásába. Az Ung című hetilapban Berzeviczy István kapitány tolmácsolta a trónörökös, illetve a miniszterelnök elégedettségét.

Az ungvári polgárőrség a városlakók körében kedvelt, elismert szervezetté vált. Ennek jó példája, hogy a hideg hónapok beköszöntével a helyi lakosok gyűjtést szerveztek annak érdekében, hogy adományok és felajánlások segítségével biztosítani tudják a polgárőrség számára a forró teát. A kezdeményezés vezetője Halász Ignác helyi nyugdíjas lakos volt. Civil

⁴¹³ Uo.: 7.

⁴¹⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1799. ügyirat, 13–14. f.

⁴¹⁵ Uo.: 20.

⁴¹⁶ Polgárőrség. Ung. 1915. február 7.

felajánlásoknak köszönhetően biztosítani tudták február és március hónapokra a forró teát a reggeli és esti őrjáratoknak. A polgárőrség részére a következő városi polgárok adományoztak: Szántó Herman, dr. Reisman Henrik, Schulman Ignác, Lendvai Aladár, Szigeti Pálné, Temesvári Ödön, özv. Horostsák Gyuláné és Grosz Ármin.⁴¹⁷

Ungvár városi rendvédelmének biztosítására a megye területéről összesen tíz csendőrt vezényeltek át. Kezdetben feladatuk az volt, hogy a polgárőrség tagjaival együtt végezzék a járőrszolgálatot. A vidékről vezényelt rendfenntartó erők mellett népfelkelő alakulatok is érkeztek. Ennek a folyamatnak lett az eredménye, hogy a polgárőrséget fokozatosan felszámolták Ungvár városában. Első lépésben drasztikusan, száz fővel csökkentették létszámukat egészen addig, amíg 1915. július 15-én Berzeviczy István rendőrkapitány teljesen felszámolta a testületet.⁴¹⁸ A polgárőrség feloszlásának híreről beszámolt a helyi sajtó is, méghozzá címlapjain emlékezett vissza az önkéntes szervezet munkájára. Köszönetet mondott áldásos munkájukért Ungvár polgármestere és rendőrkapitánya is. A kapitány több érdekes adatot is elárult az őrséggel kapcsolatban. Eszerint összesen 273 napig működött, létszáma átlagosan 100–200 fő között mozgott, és az egyik legforgalmasabb hivatallal rendelkezett (napi 30 ember). Berzeviczy kapitány kiemelte, hogy a város polgárőrsége kiválóan végezte munkáját olyan magas rangú vendégek látogatása alatt is, mint IV. Károly vagy gróf Tisza István. Végezetül a városi rendőrség első embere Ungvár lakosainak nevében minden polgárőrnek köszönetet mondott.⁴¹⁹

5.4. Rekvirálások és katonai visszaélések

Az első világháborúban milliós létszámú hadseregek néztek szembe egymással. Emiatt fontos szerep hárult a katonai logisztikára. Többek között biztosítani kellett a harcoló alakulatoknak a megfelelő mennyiségű és minőségű élelmet, abból kiindulva, hogy egy jól táplált katonának jobb a harcikedve és elszántsága a harctéren. Amennyiben nem tudják biztosítani az élelmezést, katonáik körében egyre nagyobb méreteket ölthet az elégedetlenség, illetve a harci kedv is fokozatosan csökkenhet.

Békeidőben a hadsereg ellátásáról a hadtápállomás parancsnoksága gondoskodott. Ahhoz, hogy a hadvezetés pontos adatokkal rendelkezzen élelmiszerkészleteiről, létrehozták az úgynevezett nyilvántartó irodákat. Ilyen szervezeti központ működött Kassán is, amely ellátta az Ung vármegyében állomásozó Ungvári 66. cs. és kir. gyalogezredet, illetve a népfelkelő alakulatokat is. A háború kitörését követően a megye több területén hadtápkörzeteket hoztak

⁴¹⁷ Teát a polgárőröknek. Ung. 1915. 02. 14.

⁴¹⁸ Polgárőrök és csendőrök. Ung. 1915. július 18.

⁴¹⁹ Köszönet a polgárőröknek. Ung. 1915. július 30.

létre – Nagyberezna, Perecseny, Ungvár, Uzsok –, amelyek elsődleges feladata volt az élelem beszerzése és szétosztása az alakulatok között. A megye területén elszállásolt harci alakulatok helyi szinten oldották meg készleteik feltöltését. Ebben nagy szerep hárult Ung vármegye azon lakosaira, akik mezőgazdasággal, illetve állattenyésztéssel foglalkoztak. Tőlük a hadsereg meghatározott áron vásárolta fel a szükséges gabona- és húsmennyiséget.⁴²⁰

A hadsereg rekvirálási tevékenységéről a helyi sajtóban értesítették a lakosságot. Emellett közzétették, hogy milyen áron történik a vásárlás. Így a búza 31 koronába, a rozs 21 koronába, az árpa 18 koronába, a zab 18 koronába, a tengeri 17 koronába, a búzakenyérliszt 46 koronába került métermázsánként.⁴²¹ Az élelmiszerrel kapcsolatos rekvirálásokban a hadsereg segítséget kért a megye vezetőségétől. Azzal a kéréssel fordultak a főispánhoz, hogy minden járási főszolgabírónak küldjön ki egy felszólítást. Ebben utasítsa őket, hogy a hozzájuk tartozó településeken mérjék fel a lakosság gabonafölöslegeit, ezután pedig küldjék el a Kassai Kerületi Parancsnokságra.⁴²² Természetesen az emberek nem akarták nyíltan beismerni, hogy a vetési, illetve jószágállomány ellátásán felül milyen készletekkel rendelkeznek. Az ügy előremozdítása érdekében ezért a szolgabírók igénybe vehették a csendőrséget is. A vidéki rendvédelmi szervek igyekeztek nyomást gyakorolni a gazdákra, akik így nehezen, de vélhetően reálisabban számoltak be gabonafölöslegükről. A csendőrség különböző büntetésekkel riogatta a gazdákat, amelyekbe beletartozott a kollaboráció és a hazaárulás vádja is.⁴²³ A gabona összeírása mellett a csendőrök aktívan részt vettek a lóvontatású szánok összeírásában is. A tél beköszöntével ugyanis a Kárpátokban megkezdődött a havazás, amely lehetetlenné tette a kerekes járművek közlekedését. Mivel a hadsereg nem rendelkezett elegendő szánnal, úgy döntöttek, hogy a lakosságtól fognak bérelni meghatározott összegért. Mivel a csendőrség számottevő helyismerettel rendelkezett, így tudomásuk volt arról is, hogy melyik gazda rendelkezik egynél több lovas szánnal. Az összeírást egy hétig végezte a csendőrség, amely eredményeként az Ungvári járásban 20, a Nagykaposi járásban 32, a Szobránci járásban 28, a Szerednyei járásban 15, a Perecsenyi járásban 12 és a Nagybereznai járásban 51 olyan szánt találtak, amelyet a hadsereg rendelkezésére tudnak bocsájtani.⁴²⁴ A kész jelentést – amely tartalmazta a tulajdonosok nevét is – 1915. november 16-án kapta meg a hadtápparancsnokság. Elrendelték, hogy a beszámolóban szereplő falvakban katonai

⁴²⁰ PUTZ Mátyás: *Élelmezés a helyszínről hadműveletek alatt*. In: Magyar Katonai Szemle (1931). I. évfolyam. 1. füzet, január. 1. füzet. 145–154.

⁴²¹ Határszéli Újság. 1914. október 5.

⁴²² HORVÁTH Géza: *Az élelem beszerzésének szervezése egy hadseregnél*. In: Magyar Katonai Szemle (1931). I. évfolyam. 3. füzet, március. 161.

⁴²³ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2640. ügyirat, 5–6. f.

⁴²⁴ Uo.: 7–8.

különítmények vegyék bérbe a szánokat, és minden tulajdonosnak adjanak egy szerződést. Ebben rögzítették, hogy melyik alakulat tisztje vette át a járműveket, mennyit fizetett érte, és kik voltak a tulajdonosai. A források szerint 1914 novembere és 1915 januárja között a hadsereg által bérbe vett szánokat a Szurmay Sándor vezette hadseregcsoport kapta meg, összesen 250-et.⁴²⁵

A vidéki csendőrségnek nagy problémát okoztak az agresszív és minden törvényességet megkerülő katonai rekvirálások, mellyel kapcsolatban folyamatos feljelentések érkeztek Ung vármegye szinte valamennyi vidéki őrsére. Ezen a ponton megállva szükségesnek tartom megvizsgálni, hogy az 1914–1918 közötti időszakban hogyan nézett ki az Ung megyei csendőrség szerkezeti és személyállománya.

IV. számú csendőrkerület							
Törzs: Kassa							
V. szárnyparancsokság, Ungvár							
I. szakasz: Ungvár							
Csendőrkerület		A csendőrség létszáma					
		1914	1915	1916	1917	1918	összesen
1.	Ungvár	8	7	7	8	7	37
2.	Nagygejőc	5	5	5	5	5	25
3.	Ungtarnóc	5	5	5	5	5	25
4.	Szerednye	5	5	5	5	5	25
5.	Nagyláz	5	5	5	5	5	25
6.	Nagykapos	6	6	6	6	6	30
7.	Pálóc	5	5	5	5	5	25
8.	Rebrény	5	5	5	5	5	25
9.	Csap	6	6	6	6	6	30
10.	Nagyszelmenc	5	5	5	5	5	25

Az I. Ungvári Szakaszparancsnokság
1914–1918 között⁴²⁶

⁴²⁵ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2640. ügyirat, 9. f.

⁴²⁶ A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi zsebkönyvek tartalma szerint készült. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994> (utolsó letöltés: 2021. december 15.).

IV. számú csendőrkerület Törzs: Kassa							
V. szárnyparancsokság, Ungvár							
II. szakasz: Nagyberezna							
Csendőrkerület		A csendőrség létszáma					
		1914	1915	1916	1917	1918	összesen
1.	Nagyberezna	6	6	6	6	6	30
2.	Csontos	5	5	5	5	5	25
3.	Hajasd	5	5	5	5	5	25
4.	Fenyvesvölgy	5	5	5	5	5	25
5.	Havasköz	4	4	4	5	5	22
6.	Szobránc	6	5	5	5	6	27
7.	Umbrezs	5	5	5	5	5	25
8.	Nagyzalacska	5	5	5	5	5	25
9.	Remetevasgyár	5	5	5	5	5	25
10.	Perecseny	6	6	6	6	6	30
11.	Turjaremete	5	5	5	5	5	25
12.	Poroskő	4	4	4	4	4	20

A II. Nagybereznai Szakaszparancsnokság
1914–1918 között⁴²⁷

A korábbi táblázatok⁴²⁸ összevetését követően szembetűnő, hogy drasztikusan sok őrsöt zártak be az 1914–1918 közötti időszakban. Ha az I. Ungvári Szakaszparancsnokságot nézzük, akkor a csendőrőrsök tizenkilencről tízre csökkentek. A részleges vagy teljes felszámolás sorsára jutott a szobránci, a remetei, a vinnai, a nagygejőci, a felső-remetevasgyári, a málczai, a tőketerebesi, a vámoslucskai, az umberzsi és a nagyzalacscai. Ez azt jelentette, hogy 52%-kal esett vissza a csendőrségi jelenlét a megyében. Egyértelműen kiderült, hogy az őrsök bezárásával zsugorodott a vidéki testület személyi állománya is. A békeidőben és háborús körülmények közötti évek összehasonlítása nem adna pontos képet arról, hogy milyen mértékű volt ez a negatív tendencia. Ennek oka, hogy a békeidő tizennégy évet ölel fel, míg a katonai konfliktus „csupán” négy évet tartott. Így a levéltári forrásokra kell hagyatkozni. Az ungi csendőrséggel kapcsolatos forrásfeltáró munkám során több olyan korabeli dokumentumot is találtam, amelyben egyes csendőrőrsparancsnokok kifejezték feletteseik irányába aggodalmukat az általuk vezetett személyzet mennyiségével kapcsolatban.

⁴²⁷ A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994> (utolsó letöltés: 2021. december 15.).

⁴²⁸ Lásd az első fejezet 3. 4. alfejezetében!

Visszatérve a hadsereg és a lakosság közötti konfliktusokra, kiemelendő tény, hogy a csendőrségi jegyzőkönyvek szerint sokszor arról számoltak be a lakosok, hogy katonai egyenruhát viselő személyek áron alul akartak jószágokat vásárolni.⁴²⁹ Amikor a tulajdonosok nem voltak hajlandók eladni ökreiket és teheneiket, a katonák testi sértéssel, valamint rögtönítélő bírósággal fenyegették őket. Ilyen eset történt Csapon is, ahol nyolc katona jelent meg, és bottal verték a gazdákat. Azokat a tulajdonosokat, akik a testi sértés után sem voltak hajlandók odaadni az ökreiket, rögtönítélő bírósággal riogatták. Az esetet követően a bántalmazott gazdák feljelentést tettek a csapi csendőrőrsön.⁴³⁰ A felvett jegyzőkönyvből kiderült, hogy a katonáknak egy helyi zsidó személy mutatta meg azokat az udvarokat, ahol haszonállatokat tartanak. Farkas Ferenc – akit szintén megvertek – hallotta, amint az egyik katona a másiknak azt mondja, hogy ideje visszatérni pálóci szállásukra. A csendőrség számára fontos információ volt, mivel az említett településen a cs. és kir. 2. osztrák–magyar hadsereg egyik részét szállásolták el, akik a második vesztes lemergi csatát követően érkeztek a vármegye területére.⁴³¹ A felvételt követően a jegyzőkönyvet az őrsparancsnok elküldte járási felettesének, a nagykaposi járási csendőrparancsnoknak. A vallomásokat elolvasva a járási parancsnok az esetről tájékoztatta az illetékes hadtestparancsnokságot.⁴³² Az eset kivizsgálása során kiderült, hogy az erőszakos katonákat Chobak Nikolaus vezette, tettestársa pedig hat baka volt. Miután a hadsereg parancsnoksága alaposan kivizsgálta az esetet, megrovásban részesítette azokat a katonákat, akik részt vettek a lakosság elleni atrocitásban. Nikolaus ezredest egy hónapos elzárásra ítélték, akit, miután letöltötte büntetését, áthelyeztek. Tettestársai szintén elzárásban részesültek, de további sorsukról nem számolnak be a levéltári források.⁴³³

Ungtarnóc községben is erőszakosan lépett fel a hadsereg több tagja. Csendőrségi jegyzőkönyvből kiderül, hogy Vécsey József birtokáról 28 igavonót, 42 növendék állatot és 14 borjas tehenet tulajdonítottak el. A munkájukat végző legények észrevették, hogy a birtok felé egy több főből álló csoport közeledik. A munkásokhoz érve az egyik katona előre lépett, és azt kérdezte, hol találják a birtok gazdáját.⁴³⁴ Kérdésére azt a választ kapta Fekete Péter pásztortól, hogy Vécsey már több hete elutazott, és egy intézőt bízott meg a birtok igazgatásával. Erre a katonatiszt átnyújtott egy listát, és közölte, hogy a rajta szereplő jószágmennyiségre szüksége van a hadseregnek. Mivel nem tartózkodott az uradalom területén a gróf által kinevezett

⁴²⁹ Uo.: 10.

⁴³⁰ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 26. f.

⁴³¹ BENKE József: *A magyar hadügyi közigazgatás alapelemei*. Atheneum, Budapest, 1925. 18.

⁴³² Uo.: 28–29.

⁴³³ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 30. f.

⁴³⁴ Uo.: 21.

Cserepes Béla, így a munkások megkérték a katonákat, hogy inkább holnap jöjjenek vissza, mivel ők ebben az ügyben nem hozhatnak döntést. Ezután egy katona puskáját megragadva lépett előre, és azzal fenyegette a munkásokat, hogy választhatnak az agyonlövés vagy a börtön között.⁴³⁵ Ez a riogatás meghozta az eredményét: három pásztor kihajtott annyi ökröt, tehenet és borjút, amennyit a katonák kértek. Az incidens után az egyik fiatal munkás, Fazekas Mózes elszaladt a csendőrségre. A kiérkezett járőrök felvették a tanúvallomásokat, amelyeket továbbítottak Ung vármegye főispánjának. Losonczy Gábor felháborodva olvasta a helyi rendvédelmi szervek jelentését. Azonnal levelet intézett a hadtápparancsnokságra, és magyarázatot kért a katonák viselkedésére.⁴³⁶ A parancsnokság nem értette a megyei vezető felháborodását, mivel a kiküldött katonák azt mondták, hogy megegyeztek a birtok tulajdonosával arról, hogy megfelelő összegért eladja nekik a jószágokat. Több levélváltást követően azonban kiderült, hogy a rekvirálásra szánt összeget a katonák maguk között szétosztották. Miután tisztázták az igazságot, a hadsereg parancsnoksága garantálta, hogy a Vécsey József tulajdonát képező ökröket, teheneket és borjúkat Pálócról visszahajtják Ungtarnócra.⁴³⁷

De ezen eseten kívül is többször előfordultak olyan rekvirálások, amelyek során a jószágok tulajdonosai nem tartózkodtak otthon. A Csapon történt eset lejátszódott Felsődomonya községben is, ahol Bíró Józsefet károsították meg. A pálóci csendőrségen tett bejelentése szerint 1915. március 28-án elment segíteni a helyi templomba, mivel a község papja tavaszi takarítást szervezett, amelyben számított hívei segítségére is. Bíró József mélyen vallásos gazda volt, így eleget tett az atya kérésének, és vele tartott felesége, valamint három gyermeke is. Mielőtt elindult volna családjával, kiosztotta munkásai számára a napi feladatot.⁴³⁸ Pár óra elteltével a zöldségeskertben dolgozó cselédek katonákat pillantottak meg. Mikor közelebb érkeztek, a munkások feltételezték, hogy osztrák katonák lehetnek, mivel németül beszélnek. Az egyik katona odament hozzájuk, és több kérdést is feltett, de mivel senki nem tudott németül, így nem értették, mit szeretne. Az egyre ingerültebb katona a zsebéhez nyúlt, majd elővett 100 koronát, és Fekete Piroska cseléd kezébe nyomta. Ezután a katonák megkeresték az istállót, kikötöttek két tehenet, és magukkal vitték. A jelen lévő szolgálók nem akadályozták meg a jószágok rekvirálását.⁴³⁹ A katonák távozása után Fekete Piroska elküldte lányát, hogy hívja haza a gazdát, mert nagy baj történt. Bíró József miután hazaért, végighallgatta szolgálóit, majd felelősségre vonta őket, hogy miért nem gátolták meg a tehenek

⁴³⁵ Uo.: 22–23.

⁴³⁶ Uo.: 24.

⁴³⁷ Uo.: 25.

⁴³⁸ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 46. f.

⁴³⁹ Uo.: 47.

eltulajdonítását. Azonnal elindult Pálócra, hogy a helyi csendőrőrsön feljelentést tegyen. Esetével az őrsparancsnok, Dubrovski Mihály foglalkozott. A parancsnokot nem lepte meg az újabb katonai túlkapás. Elmondta a sértettnek, hogy nagyon sok ehhez hasonló esettel kell foglalkozniuk. Ugyanis mióta a községben szállásoltak el több alakulatot, megnőtt a polgári lakossággal szembeni bűncselekmények száma, amelyeket katonai személyek követtek el. A felvett jegyzőkönyvhöz Dubrovski parancsnok egy kérelmet is csatolt, amelyben arra kérte az érintett hadtápparancsnokságot, hogy intézkedjen az erőszakos rekvirálások ügyében. A válaszlevél azonban semmi jót nem tartalmazott Bíró József számára. Tudatták, hogy mivel elfogadták a katonák által kínált pénzt, nem történt semmi törvénytelen.⁴⁴⁰

A hadsereg erőszakos rekvirálása fokozatosan kiterjedt Ung vármegye több járására is. Balog Ferenc, a Szerednyei járás csendőrparancsnoka is beszámolt a megye főispánjának egy ilyen esetről. Az egyik helyi lakos jelentette, hogy 1915. március 10-én két katona felment az udvarára. Mivel az istálló ajtaja nyitva volt, észrevették, hogy ott két jól táplált ökör van. Az egyik katona kijelentette, hogy a jószágokat a hadsereg megvásárolja. Bordás Lajos erre határozottan elmondta a hadsereg képviselőinek, hogy neki szüksége van az ökrökre, mivel fontos mezőgazdasági munkák elvégzésére használja azokat. Amennyiben eladja, nem tud megélhetést biztosítani családjá számára. Miután a két katona végighallgatta a gazda magyarázkodását, megfenyegették. Tudatták vele, hogy amennyiben nem fogadja el a felkínált nyolc korona összeget, úgy kénytelenek lesznek fizetség nélkül magukkal vinni. Kisebb dulakodás után a gazdától elvették igavonó ökreit.⁴⁴¹ Az esetet követően a sértett elment a legközelebbi csendőrőrsre, és feljelentést tett. Balog Ferenc levelében arra kérte a főispánt, hogy vesse latba személyes tekintélyét, és kérje meg a hadtápparancsnokságot az eset kivizsgálására. A csendőrség és a megye vezetőjének levélváltását követően több hét telt el, majd 1915. április 10-én kapott értesítést Balogh Ferenc. A levél feladója a 2. cs. és kir. osztrák–magyar gyalogezred parancsnoksága volt. Ebben tájékoztatták a szerednyei csendőrség parancsnokát, hogy az általa jegyzőkönyvbe vett ügyet kivizsgálták. A Bordás Lajos ellen elkövetett erőszakos rekvirálást Waszuch Miroszláv lovassági hadnagy követte el. Származását tekintve Galícia területén született, a mozgósítás után pedig a Keleti Fronton szolgált. Az orosz előrenyomulást és az osztrák–magyar csapatok visszavonulását követően egységével a Szerednyei járásban szállásolták el.⁴⁴² Mivel a lefoglalt ökröket már levágták, a hadsereg pénzben tudja kárpótolni a sértettet. A felajánlott összeg száz korona volt. A források azonban nem számolnak be arról, hogy Bordás Lajos elfogadta-e az összeget.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Uo.: 48.

⁴⁴¹ Uo.: 57.

⁴⁴² KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 58. f.

⁴⁴³ Uo.: 88.

Nº	Név	Beosztás	Rekvirálások helyszínei
1.	Széchenyi (?)	Százados	Nagymihály
2.	Ittenberg Ervin	zászlós	Nagymihály
3.	Opperman (?)	Szakaszvezető	Nagymihály
4.	Chobak Nikolaus	(?)	Csap
5.	Waszuch Miroszláv	Lovassági hadnagy	Szerednye
6.	Vlaszov Miroszláv	Hadnagy	Pálóc

Az Ung vármegye területén erőszakos rekvirálásban részt vett katonák nevei csendőrségi iratok alapján (1915)⁴⁴⁴

A hadseregnek egyre kínosabbá vált a kötelékében szolgáló katonák magatartása, elsősorban a rekvirálásokkal kapcsolatban. Legtöbb esetben a katonák által elkövetett erőszakos lefoglalásokról számoltak be a csendőrségi jegyzőkönyvek. Természetesen ezek az esetek aggasztották a hadvezetést is. A Nagykaposi járás csendőrparancsnoka például azt vizionálta, hogy amennyiben tovább növekszenek a helyi lakosság elleni erőszakos katonai megnyilvánulások, azok komoly problémákat generálhatnak. Egyik lehetséges forgatókönyvként merült fel, hogy a hadsereg iránt az emberek bizalmatlanok lesznek, emiatt a szükséges mezőgazdasági és élelmiszercikkeket nem fogják önszántukból rendelkezésre bocsátani, így pedig élelem hiány léphet fel a vármegyében elszállásolt alakulatok között. Második lehetséges reakcióként pedig azzal kellett számolni, hogy az érintettek elkezdik saját maguk megvédeni tulajdonaikat. Ez azt eredményezte volna, hogy a polgárok akár fegyvert is ragadnak, ami káoszt teremtett volna a háterszágban.⁴⁴⁵ A járás csendőrparancsnokának aggodalma nem volt alaptalan, ugyanis az általa vezetett testület megítélése is megváltozott. Békeidőben a helyi lakosok különböző ügyekkel fordultak a szervezethez, amelyeket nagy hatékonysággal tudtak megoldani, de a hadsereggel kapcsolatos bejelentések döntő többségét nem tudták kinyomozni. Ennek oka az volt, hogy hatáskörük nem terjedt ki katonai személyek letartóztatására, illetve nem minden bűncselekmény után tudták a lakosok megnevezni pontosan azokat a katonákat, akik részt vettek benne.⁴⁴⁶ A katonai parancsnokságot mindez arra kényszerítette, hogy változásokat hozzanak a rekvirálás menetében. Több pontból álló intézkedéscsomagot fogantatosítottak, amelyről tájékoztatták a megye vezetését, a csendőrséget és Ungvár városi rendőrkapitányát is. Ezeknek egyik fontos pontja volt, hogy ezután csak hivatalos engedéllyel rendelkező katonák és hivatalnokok végezhetek rekvirálást. Megerősítették, hogy a marhák és ökrök élősúlyos vásárlása 1 kg 10 fillérért zajlik, a teheneké

⁴⁴⁴ Az elkészült táblázat a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében található Magyar Királyi Csendőrség I–II. szakaszparancsnokságára vonatkozó forrásokból készült.

⁴⁴⁵ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 33. f.

⁴⁴⁶ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 34. f.

pedig 1 kg 6 fillérért.⁴⁴⁷ Kijelölték azokat a falvakat, amelyekben hivatalosan szedni fogják a jószágokat, ehhez viszont azt kérte a parancsnokság, hogy a megjelölt falvak rendelkezzenek az állatok méréséhez szükséges mázsákkal. A hadtápparancsnokság ígéretet tett, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy megfékezze az erőszakos rekvirálásokat, azonban ehhez időre lesz szüksége. Indoklása szerint csapatai a megye területén szétszórva helyezkednek el, így több napba is belekerül, míg a parancsok elérnek minden alakulathoz. A főispánnak küldött dokumentum azonban tartalmazott még egy pontot. Eszerint a parancsnok továbbra is elvárja, hogy a megye rendvédelmi szervei készítsenek minden katonai atrocitásról jegyzőkönyvet, azokat pedig küldjék el a hadtápparancsnokságra.⁴⁴⁸

A szarajevói merénylet eredményeként Európa négy évig tartó véres katonai konfliktus színterévé vált. A háborút viselő országok mindennapi életét meghatározta a katonai konfliktus. A belső rend megőrzése érdekében a Magyar Királyság rendvédelmi szerveire több fontos feladat hárult, kiváltképpen azokra a vármegyékre, amelyeket közvetlenül érintett a front közelsége. Ilyen megye volt az ország északkeleti részén Ung, amelynek hegyvidéki területén több alakommal sikeres betöréseket hajtottak végre az orosz csapatok. A háború új kihívások elé állította az ungi rendvédelmi szerveket, amely testületek már békeidőben is nagy nehézségekkel küzdöttek. A vármegyében a rendet és törvényességet a csendőrség, illetve Ungvár városában a helyi szinten működő rendőrség biztosította. A két testületnek 1914–1915 között három fontos területen kellett helytállnia. Az egyik ilyen terület a háborús menekültek dokumentálása, étkeztetése és esetleges elszállítása, a másik az árdrágítás, üzérkedés és üzletek nyitvatartásának figyelemmel kísérése volt, míg harmadik feladatként pedig azokat a lakossági bejelentéseket kellett kivizsgálniuk, amelyek a hadsereg túlkapásiról számoltak be.

Az általam feltárt levéltári források alapján elmondható, hogy egyik testület létszáma sem volt elegendő ahhoz, hogy maradéktalanul végezzék munkájukat. Ugyanis a mozgósítás következtében a csendőrség kötelékéből több olyan személyt soroztak be, akik aktív szolgálatot teljesítettek valamelyik helyi rendfenntartói szervnél. Az ungvári rendőrség helyzetét könnyítette, hogy a városban megalakították az Ungvári Városi Polgárőrséget, amelyet alárendeltek a rendőrkapitánynak. A polgárőrség munkájának eredményeként több olyan személyt állítottak elő, akik illegálisan tartózkodtak Ungvár területén, valamint a feketekereskedelem és a szerencsejáték terjedését is akadályozták. Ezzel szemben a csendőrség nem kapott ehhez hasonló segítséget, így önerőből, besúgók segítségére támaszkodva kellett felderítői és nyomozómunkát végezniük. Legnehezebb kihívásuk azonban az illegális és agresszív katonai rekvirálási ügyek kivizsgálása volt. A csendőrség által készített

⁴⁴⁷ Terményárak. Ungvári Közlöny. 1915. április 25. l.

⁴⁴⁸ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2638. ügyirat, 35. f.

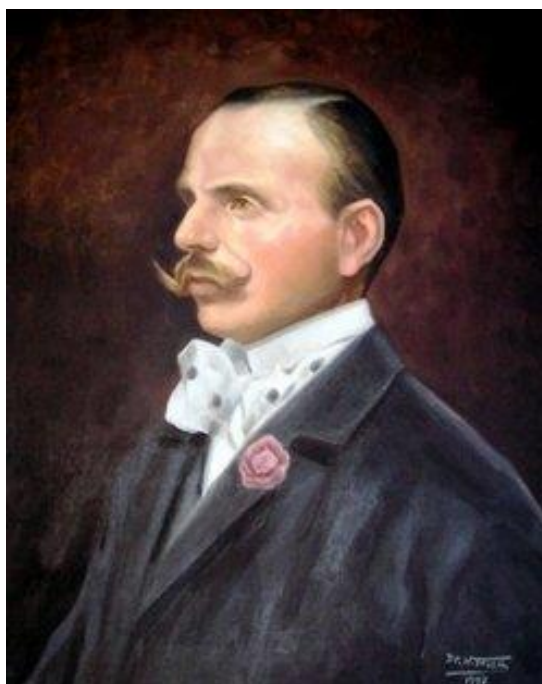
jegyzőkönyvek szerint a gazdák legtöbb esetben arra panaszkodtak, hogy minden hivatalos dokumentum nélkül kobozták el jószágait. Ilyen esetekben a csendőrség keze meg volt kötve több okból is. A feljelentést tévő gazdák sok esetben nem tudták megmondani, hogy milyen ezred katonái voltak az elkövetők, hogy hívták őket, stb. Legnagyobb probléma mégis az volt, hogy amennyiben sikeresen kinyomozták a tettesek személyazonosságát, hatáskörük nem terjedt ki a letartóztatásra. Egyetlen megoldásként az jöhetett szóba, hogy a nyomozati anyagot átadták az érintett alakulat parancsnokságának, és várták a tisztek döntését. Előfordult, hogy az elkövető katonákat megbüntették, és a gazdákat kártalanításban részesítették, de az esetek többségében nem volt semmilyen következménye a bűncselekményeknek.

5.5. Rendőrkapitány-választás Ungváron

Ungvár városának a háború kitörését követően számos nehézséggel kellett szembenéznie. Ilyen volt például a háborús menekülteknek a városba való érkezése, akiknek letelepedése nagy belbiztonsági kockázatot jelentett. Emellett az élelmiszerhiányból generálódó bűnözés is nyomás alatt tartotta a városvezetést és annak rendvédelmi szerveit. Annak érdekében, hogy Ungvár a katonai konfliktus által generált komplikációkat megoldja, szüksége volt egy erőskezű polgármesterre. 1914–1916 között a város első embere Fincziczky Mihály⁴⁴⁹ volt, aki bár már matuzsálemi (74 éves) kort élt meg, de az ungvári polgárok között nagy tiszteletnek és népszerűségnek örvendett. A polgármester életkora azért is szép, mivel 1910-ben a férfiak átlagéletkora 39,07 év volt. Idős korára való tekintettel azonban nem volt biztos abban, hogy az 1916-ban esedékes polgármesteri választáson szeretné-e megmérettetni ismét magát. Bizonytalanságának életkorán kívül az is volt az oka, hogy 1915-től betegséggel küzdött. A forrásokban nem szerepelt, hogy milyen betegségben szenvedett, viszont a helyi sajtó tényként közölte, hogy 1915 novembere és decembere között a polgármester nem sok időt töltött a hivatalában. Néhány halasztást nem tűrő ügyet elintézett, majd távozott is. 1916. január 7-én a polgármesteri színházba várták, hogy aláírásával hitelesítsen számos dokumentumot. De a polgármester többórai várakozás után sem érkezett meg, ezután jött családjától a hír: Fincziczky Mihály meghalt. A polgármester munkatársai részvétüket nyilvánították az elhunyt családtagjainak, és egyeztettek arról, hogy a sajtóban mikor és milyen gyászszöveggel tájékoztatják a város lakosságát a szomorú hírről. A gyásztól és a fájdalomtól megrendített

⁴⁴⁹ Fincziczky Mihály ügyvéd és ungvári polgármester. 1842. szeptember 22-én született Csepelyen, Ung megyében. Tanulmányait Ungváron, Eperjesen, Egerben és Budapesten végezte, ezután Ungváron ügyvédkedett, 1891–1916 között a város polgármestere volt. Elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/f-82EAO/fincicky-mihaly-84530/> (utolsó letöltés: 2020. 11. 12.).

Ungvári Városi Tanácsnak azonban sürgősen találnia kellett valakit a megüresedett posztra. Békeidőben lehetőség lett volna egy átmenti időszakra, amelynek keretein belül megtalálják a megfelelő embert a poszt betöltésére, de a háborús körülmények ezt már nem tették lehetővé.⁴⁵⁰ Az Ung című hetilap 1916. február 13-i számában a szerkesztőség címlapon számolt be a kialakult helyzetről és arról, mennyi önjelölt személy szeretné elnyerni a polgármesteri széket. Bánóczi Béla publicista szerint ezeknek az embereknek a többsége csupán egy kalandor, akik a biztos megélhetést várják a polgármesteri posztból. Azonban a cikkből világosan kiderült, hogy a városi tanács, a helyi, világi és egyházi szervezetek legszívesebben Berzeviczy Istvánt látnák Ungvár élén. Érdekesége Bánóczi írásának, hogy Berzeviczy mint lehetséges jelölt nevének köztudatba történő bedobásával egyfajta kampány vette kezdetét. Erre jó példa, hogy leírta a rendőrkapitány minden olyan jellemvonását, amely alkalmassá tette a tisztség betöltésére.⁴⁵¹

Berzeviczy István, Ungvár megválasztott polgármestere⁴⁵²

A sajtóban megjelent dicsérő szavak meghozták az eredményt, és a városi képviselőtanács meggyőzte Berzeviczy István kapitányt, hogy induljon a posztért. A soron kívül megrendezett közgyűlésen a küldöttek egyhangúlag az ungvári rendőrkapitány mellett tették le voksaikat. A szavazás eredményéről az *Ung* és az *Ungvári Közlöny* című helyi sajtókiadványok is tájékoztatták a lakosságot. A választási mechanizmus és a voksok

⁴⁵⁰ Fincziczky Mihály halála. Ung, 1916. január 30., 2. l.

⁴⁵¹ A polgármesteri szék betöltése előtt. Ung, 1916. február 13. 1.

⁴⁵² Berzeviczy István: <https://www.findagrave.com/memorial/115520452/istvan-berzeviczy> (utolsó letöltés: 2020. 11. 20.).

százalékos arányának nyilvánosságra hozása mellett publikussá tették Berzeviczy István köszönőbeszédét is. Felszólalásában Berzeviczy kiemelte, hogy a város sikeres működéséhez elengedhetetlen a közös munka, illetve hogy mindenkinek egy közös célja legyen, ez pedig Ungvár folyamatos fejlesztése. Véleménye szerint az ungvári projekt csak akkor lehet sikeres, ha a közigazgatás minden fokát helyi kötődésű emberekkel töltik fel. Beszéde végén hangsúlyozta továbbá, hogy félre kell tenni mindennemű politikai és vallási ellentétet.

A lakosság is pozitívan reagált az új polgármester személyét illetően, hiszen minden ungvári lakos ismerte a kapitányt. A volt kapitány több mint húsz éven keresztül vigyázta a közrendet, illetve védelmezte az embereket a bűnözőktől. Ez idő alatt munkáját tisztességgel, kellő szigorral és precizitással végezte.⁴⁵³ Rendészeti munkája mellett Berzeviczy István több helyi szervezetnek volt az elnöke, olyanoknak, mint az Ungvári–Munkácsi Színkerület vagy a Műkedvelők Egyesülete. E két kulturális szervezet mellett tiszteletbeli elnöki titulust töltött be az Ungvári Vadsztársaságban és az Ungvári Atlétikai Klubban.⁴⁵⁴ A szerteágazó tevékenységek mellett aktív politikai szerepet is vállalt, amelynek ékes bizonyítéka, hogy alelnöke volt az Ung megyében működő Függetlenségi és Negyvennyolcas Pártnak. Berzeviczy kapitány (immár polgármester) személye lényegében megkerülhetetlen volt a városban, élénk közösségi életének köszönhetően pedig minden korcsoport tisztelte, és tartott erélyes rendőri hatalmától. Így tehát fel lett adva a lecke a városi tanácsnak és az új polgármesternek, hogy találjanak egy megfelelő embert a rendőrkapitányi posztra.⁴⁵⁵

A keresés folyamata hosszú időt vett igénybe a jelentkezők alapos szakmai, személyi és ajánlási vizsgálata miatt. Megválasztását követően Berzeviczy István február és november között kettős hatalmat gyakorolt: ideiglenesen megtartotta rendőrkapitányi tisztségét, de végezte polgármesteri feladatait is. Emiatt a városban az a szóbeszéd keringett, hogy Ungváron Berzeviczy lesz a „mindenes”, és saját embereit ülteti a legfontosabb városvezetési pozíciókba is. Az effajta összeesküvés-elméletek térnyerésének megakadályozása érdekében az *Ung* című hetilapban a város első embere közleményt adott ki. Felhívta a lakosság figyelmét, hogy ne dőljenek be a rosszindulatú pletykáknak, mert lesz új rendőrkapitánya a városnak. Kifejtette, hogy csak olyan embert választanak meg a városi rendvédelmi szerv élére, akinek szakmai tudása és képességei eléri a megfelelő szintet. A polgármester éppen ezért megkérte a polgárokat, hogy legyenek türelmesek. Berzeviczy István nem a levegőbe beszélt, ugyanis már 1916 márciusában hirdetést adtak fel több országos hetilapban. Ezekben részletes

⁴⁵³ Berzeviczy István. *Ung*, 1916. április 4., 2. l.

⁴⁵⁴ Az ungvári sporttelep felavatása. *Budapesti Hírlap*, 1912. május 30., 18. l.

⁴⁵⁵ Az Ungvári Vadásztársulat. *Határszéli Újság*, 1914. július 6., 2. l.

információkkal szolgáltak a leendő jelentkezőknek a betöltendő állás évi juttatásairól. Ebből kiderült, hogy az ungvári kapitány fizetése 3 600 korona, amihez hozzá tartott 910 korona lakáspénz és 300 korona szolgálói bér. A hirdetményben kikötötték, hogy minden pályázni vágyó személy október 23-ig küldheti el a szükséges dokumentumokat.⁴⁵⁶ A feladott leveleknek a következőket kellett tartalmazniuk: születési anyakönyvi kivonat, szolgálati időről és helyről szóló igazolás, valamint az adott város helyhatósági szerveitől kért jellemrajz. A pályázati kiírásnak megvolt az első negatív eredménye: a Városok Lapja című újság főszerkesztője hivatalos táviratot küldött Berzeviczy Istvánnak. A levélben a szerkesztőség vezetője sérelmezte, hogy az ő lapja nem kapta meg a rendőrkapitányi pozíció betöltéséről szóló hirdetményt. Kiemelte, hogy azért hozták létre az általa koordinált lapot, hogy az országban lévő összes város eseményeiről, álláslehetőségeiről stb. tájékoztasson országszerte. A forrásokból nem derült ki, hogy ez pusztán figyelmetlenségből történt, vagy esetleg tudatos döntés volt az ungvári vezetőség részéről. Annyi biztos, hogy a szerkesztő felháborodott hangvételű levelének meglett az eredménye: Ungvár polgármestere válaszlevelében elnézést kért, és elküldte a megüresedett állás betöltetéséről szóló pályázati hirdetést.⁴⁵⁷ Nyolc hónap leforgása alatt összesen kilenc rendőr küldte el postai úton a pályázatát.

Nº	Név	Képesítés	Rendfokozat/szolgálati idő	Ajánlotta
1.	Benke Hudopkó István	Jogi akadémia, 1909. 06. 23.	Kassai rendőrkapitány, II. rangú, 1909. szeptember 26-tól	Kassa városának rendőrkapitánya
2.	Vozáb József (35 éves)	Jogi akadémia, ludovikai tisztképző, 1900. 04. 18.	Nagyőrce rendőrkapitánya, 1907. 12. 01.	Nagyőrce város polgármestere
3.	Wollner Albert (33 éves)	–	Szilágysomló	–
4.	Puky Bertalan (61 éves)	Általános iskola Eperjesen, jogi akadémia, 1876. 01. 05.	Főszolgabíró, 1916. 03. 30.	–
5.	Hamuth János (33 éves)	Államtudomány, bizonyítvány 1915. 10. 20.	Ungvár, rendőrtiszt, 1905. 10. 01.	Ungvár város polgármestere
6.	Markovszky Sándor (47 éves)	–	Ungvár, rendőrkapitány-helyettes, 1893. 09. 13.	Ungvár város tanácsa
7.	Novák Andor (37 éves)	Máramarosszigeti jogakadémia, 1902. 02. 11.	–	–
8.	Révész József (26 éves)	Egri jogakadémia 1915. 04. 30.	Napidíjas fogalmazótiszt, 1911. 02. 16.,	Az egri rendőrkapitány

⁴⁵⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2966. ügyirat, 29. f.

⁴⁵⁷ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2966. ügyirat, 32. f.

9.	Dr. Falussy Alajos (30 éves)	Államtudományi oktatói bizonyítvány, 1912. 03. 12.	Nagykárolyi rendőrkapitány, 1911. 01. 22.; Máramarosszigeti rendőrségi oktató, 1912. 03. 12.	–
10.	Dr. Bóna Pál	Makói Állami Gimnázium, jogi akadémia	Makó I. alapítványa	Makó város polgármestere

A rendőrkapitányi posztra jelentkezők névsora és adatai⁴⁵⁸

A jelentkezők beadott iratairól szóló levéltári források hiányosak, így csak részinformációkat lehet közölni a kapitányi címért induló személyekről. Életkori megoszlást tekintve a jelentkezők döntő többségét a harmincasok generációja alkotta, kivételt jelentett Puky Bertalan, aki a maga hatvanegy éves korával a legidősebb jelentkező volt.⁴⁵⁹ Érdekesebb viszont a jelentkezők iskolai végzettsége, mivel a tíz jelentkezőből mindössze Wollner Albert és Markovszky Sándor nem rendelkezett felsőfokú diplomával. A többi kapitányjelölt végzettséget igazoló dokumentumai szerint jogi akadémiát/egyetemet végzett. Ez előnyt biztosított számukra, hiszen a törvények alapján a városi rendőrkapitánynak kellett a különböző ügyekben ítéletet mondania.⁴⁶⁰ Foglalkozásukat figyelembe véve mindössze három olyan férfi volt, aki nem rendőrkapitányként vagy a rendőrségen belül dolgozott. Puky Bertalan például főszolgabíró volt Eperjesen, míg Wollner Albert munkáját nem, csak a munkavégzése helyét tüntette fel, ami Szilágysomló volt. Berzeviczy polgármester beiktatóbeszédében azt hangsúlyozta, hogy helyi kötődésű emberekkel szeretné megtölteni a város fontosabb hivatalnoki és rendvédelmi szervezeteit. Ebből kiindulva evidens lett volna, hogy a két ungvári kötődésű – Markovszky Sándor és Hamuth János – személy valamelyikét választják meg új rendőrkapitánnyá. Azonban a felszólalás lokálpatrióta tartalma és a kérdésben meghozott döntés nem volt összhangban. Az *Ung* című hetilap 1916. november 5-i számában tájékoztatta Ungvár lakosságát, hogy a vármegye főispánja, alispánja és polgármestere dr. Bóna Pált, Makó I. alkaptányát választotta meg új rendőrkapitánynak. A cikk szerzője városházai forrásokra hivatkozva leírta, hogy dr. Bóna komoly jellemmel rendelkező személy, aki a törvényességet, közrendet vasszigorral tartatta be Makón. Tehette mindezt, mivel jogi végzettséggel rendelkezett, jártas volt a törvények és rendeletek világában.⁴⁶¹

Dr. Bóna Pál 1882. szeptember 9-én született,⁴⁶² édesapja Bóna János, édesanyja Ziszkober Rozália. Tanulmányait a Makói Állami Gimnáziumban végezte mint fizetős tanuló,

⁴⁵⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2966. ügyirat, 33–36., 41–42. f.

⁴⁵⁹ Uo.: 36–40.

⁴⁶⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2966. ügyirat, 41–42. f.

⁴⁶¹ Új rendőrkapitány. *Ung*. 1916. november 5., 2. l.

⁴⁶² MNL CsCsML Makói Levéltár. Fond VIII.51. A Makói Állami Főgimnázium Anyakönyvi Hivatala.

az 1897–1898-as tanévben megbukott, így a hatodik osztályt meg kellett ismételnie.⁴⁶³ Az eset érdekessége, hogy édesapja tanárként dolgozott a gimnáziumban.⁴⁶⁴ A források hiányossága miatt nem lehet tudni pontosan, mikor választották meg rendőrkapitánynak szülővárosában. A korabeli sajtóban fellelhető cikkek már 1910-től I. alkapitányként mutatják be.⁴⁶⁵

Ülősor – balról a második dr. Bóna Pál⁴⁶⁶

Az ungvári lapokban ábrázolt kép dr. Bóna Pálról kissé utópisztikus, főleg annak függvényében, hogy régi szolgálati helyén számos vitatott helyzetbe került. Legnagyobb konfliktusa a Makó városában működő és folyamatos politikai aktivitást gyakorló Köztársasági Párttal volt.⁴⁶⁷ A rendőrkapitánynak tudomására jutott, hogy városában dr. Espesit János ügyvéd saját lakásán engedély nélküli gyűlést szervezett. Az eseményre a környező városokból több prominens személyt hívtak meg. A rendőrségi engedély hiánya miatt dr. Bóna Pál úgy gondolta, karhatalmi erőkkkel oszlatja fel a pártmegbeszélést. Az akcióban húsz helyi rendőr, illetve húsz vidékről felhívott csendőr vett részt. A rajtaütés során a rendvédelmi egységek behatoltak dr. Espesit János lakásába, és követelték, hogy mindenki igazolja magát. Mivel erre a jelenlévők nem voltak hajlandók, a rendőrkapitány utasította embereit, hogy az úriembereket kísérvék a városi fogdába. Másnap a kapitány minden letartóztatott személyre 200 korona pénzbüntetést szabott ki, amely befizetésének időtartamaként öt napot határozott meg. A letartóztatott személyek szabadon bocsátását követően nem várt fordulat következett be.⁴⁶⁸ Ugyanis dr. Espesit János ügyvédi panasszal élt a polgármesternél, és követelte a városi

⁴⁶³ MNL CsCsML Makói Levéltár. Fond 72. A Makói Városi Tanács iratai.

⁴⁶⁴ Forrásközlő: Újlaki Ferenc, Berzeviczy István dédunokája.

⁴⁶⁵ Tapintatlan alispán. Városiak Lapja. 1910. május 28., 241. l.

⁴⁶⁶ A rendőrök karácsonyi ünnepélye. Magyar Rendőr. 1938. január 15., 3. l.

⁴⁶⁷ HORVÁTH András: A „Magyar Köztársaság” és Nagy György republikánus mozgalma: http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/14789/1/tiszataj_1991_010_057-069.pdf (letöltés dátuma: 2020. 11. 07.).

⁴⁶⁸ Fegyelmi eljárás a makói rendőrkapitányok ellen. Magyar Köztársaság. 1913. április 10., 2. l.

közgyűlés összehívását az ügy kivizsgálása érdekében. Talán a nagyobb politikai visszhangok elkerülése érdekében dr. Galambos Ignác, Makó első embere engedett a követelésnek, és 1913. május 13-ra tűzte ki a gyűlés időpontját. Az eseményen minden városi képviselő megjelent, a sajtó beszámolója szerint a városháza zsúfolásig megtelt. Az ügyben leginkább érintett személy, dr. Espesit hangzatos beszédet intézett a jelen lévő képviselőkhez. Több aspektust emelt ki, mint például azt, hogy az ő lakásán csak baráti beszélgetés zajlott, és nem gyűlés, így a rendőrök magánlaksértést követtek el. Továbbá elmondta, hogy erőszakosan és kényszerítő módon léptek fel az ott tartózkodó úriemberekkel szemben.⁴⁶⁹ A beszéd meghozta a kellő hatását, mivel a polgármester is úgy ítélte meg, hogy alárendeltjei – dr. Bóna Pál és Rákos Gyula alkapitányok – hatáskörüket túllépve intézkedtek. Ebből kifolyólag kérte a jelenlevőket, hogy az érintett rendőrök sorsáról titkos szavazásos módszerrel döntsenek. A procedúra végeredményeként a képviselők 44/40 arányban megszavazták a két rendőrtiszt felfüggesztését. A dolog komolyságát jól példázza, hogy az országban több sajtóorgánus is közölte a makói eseményeket. A *Pesti Hírlap* is beszámolt olvasóinak a rendőrhatalommal való visszaéléséről, illetve a városi rendvédelmi szerv vezetőinek felfüggesztéséről.⁴⁷⁰ Elképzelhető, hogy a felfüggesztés és az utána történt események közrejátszottak abban, hogy az 1915 szeptemberében megrendezett makói közgyűlésen dr. Bóna Pált nem választották meg újra rendőrkapitánynak, helyette dr. Pulitzer Dezsőt nevezték ki. A források hiánya miatt nem lehet pontosan meghatározni, hogy az új kapitány meddig volt hivatalban,⁴⁷¹ mivel Az *Est* című sajtótermék 1916. február 27-i számában ismét dr. Bónát nevezte meg Makó város rendőrkapitányának.⁴⁷²

Dr. Bóna Pál végül 1916. december 28-án foglalta el hivatalát Ungváron, elődje, Berzeviczy István fogadta a városházán, majd közösen mentek át a rendőrkapitányság épületébe. Az előírt protokoll szerint a szervezet személyi állományához tartozó beosztottaknak a polgármester bemutatta az új kapitányt. Rögtönzött beszédében kifejtette abbéli reményét, hogy a munkát dr. Bóna irányításával is olyan hatékonyan fogják végezni, ahogyan az ő parancsnoksága alatt. Az új kapitány hamar belevetette magát a munkába – számolt be erről a *Határszéli Újság*. A lap beszámolója szerint az 1917. január 25-én tartott első városi közgyűlésen dr. Bóna Pál a rendőrség infrastrukturális és személyi állományával kapcsolatos észrevételeinek adott hangot. Kifejtette, hogy az elmúlt években a kormánytól 18 000 korona szabad felhasználású segélyből a rendőrségre mindössze az összeg 5%-át fordították. Ez a pénzmennyiség nagyon kevés, mivel az alapvető rendőrségi szükségletekre – irodafejlesztés,

⁴⁶⁹ A magyar köztársasági párt. Az Új Újság, 1913. április 15., 3. l.

⁴⁷⁰ Felfüggesztett makói rendőrök. Szeged és Vidéke, 1913. április 30., 2. l.

⁴⁷¹ Tisztújítás Makón. Pesti Napló, 1914. szeptember 28., 2. l.

⁴⁷² 70 000 koronás bírság liszt elrejtéséért. Szeged és Vidéke, 1916. február 2., 4. l.

ruházat stb. – sem volt elegendő. Véleménye szerint folyamatos lépcsőzetes fejlesztésekre van szükség annak érdekében, hogy az ungvári rendőrség a kor kihívásainak meg tudjon felelni. Fontos prioritásként kiemelt olyan szükséges reformokat, amelyek a személyi állományra gyakorolnának jó hatást. Ilyen korszerűsítési javaslata volt, hogy könnyebbé és gyorsabbá kell tenni a rendőrtiszti rang megszerzését. E tekintetben Ungváron olyan rendszer működött, amely a tiszti rang megszerzését olyan hosszú időintervallumra tolta ki, hogy amire egy-egy közrendőr megkapta új fokozatát, már jócskán ötvenes-hatvanas éveit taposta. Ez az elavult szisztéma nem ösztönözte arra a helyi rendőröket, hogy alaposabb, gyorsabb munkát végezzenek, nem is beszélve arról, hogy emiatt nem igazán képezték magukat például a jogszabályi ismeretek területén. Dr. Bóna Pál hozzátette, hogy ő szeretné a Makó városában már jól működő rendszert átültetni az ungvári rendőrségre. Éppen ezért javasolta egy alkapitányi tisztség létrehozását és a meglévő huszonnégy személyből álló testület felduzzasztását további nyolc rendőrrel. Kérte a városi közgyűlést, hogy ezekre az átalakítási törekvésekre a 24 000 koronás állami segélyből nagyobb összeget biztosítson az általa vezetett szervezetnek.⁴⁷³ Hogy a transzformális törekvéseket mennyire támogatta, esetleg ellenezte a város vezetése, arról a levéltári források nem számolnak be, és a korabeli sajtóban is csak foszlányokat lehet találni. Ilyen részadalék a történethez, hogy 1917. december 16-án a rendőrkapitány a *Határszéli Újságban* közzétett egy felhívását. A hirdetmény szerint a rendőrség létszámának növelése érdekében a rendőrkapitány várta minden olyan harminc és negyven év közötti ungvári férfi jelentkezését, aki büntetlen előéletű, testileg és szellemileg ép, illetve rendelkezik legalább középiskolai végzettséggel. Azokat az aspiránsokat, akik megfelelnek a kritériumoknak, a rendőrség kötelékébe felveszik, és a következő juttatásokban részesítik: 700 korona fizetés, 280 korona házbér.⁴⁷⁴

A rendészeti teendők mellett dr. Bóna Pál bekapcsolódott Ungvár politikai és társadalmi életébe. 1917. március 25-én táviratban tudatta a magyar királyi belügyminiszter, hogy a rendőrkapitány személyében megtalálták a város új anyakönyvvezetőjét is.⁴⁷⁵ Emellett társelnöke volt az Ung–Bereg vármegyében működő Partonage társaságnak. A szervezet fő profiljának számított, hogy a háború következtében rossz anyagi helyzetben lévő kisgyermekes családokat segítse. Erre a célra legfőbb bevételi forrásuk az önkéntes felajánlások voltak, így próbálták bevonni a helyi társadalmi elitet is az akcióba. Ennek a szervezetnek volt a társelnöke az ungvári kapitány, aki a maga részéről a fiatakorúak erkölcsi nevelését tartotta elsődleges prioritásnak. Egyetértett Papp Antal püspökkel abban, hogy a háború gazdasági romlása mellett erősen fellazultak a morális szabályok. Hogy a fiatakorúakat megmentse az erkölcsi

⁴⁷³ Közgyűlés. *Határszéli Újság*, 1917. január 14., 2. l.

⁴⁷⁴ Rendőrök felvétele. *Határszéli Újság*, 1917. december 16., 3. l.

⁴⁷⁵ Ungvári városi anyakönyvvezető. *Határszéli Újság*, 1917. október 14., 3. l.

romlástól, dr. Bóna rendőrségi előjáró az ungvári fiatalság körében fejtette ki nevelői munkáját. Több alkalommal helyi fiatalok csoportját fogadta a rendőrőrsön, elmesélte a hatóság munkájának fontosságát és a letartóztatott személyekkel kapcsolatos eljárási mechanizmusokat. Külön kitért arra, hogy milyen feltételeknek kell megfelelniük azoknak, akik a csapatához szeretnének tartozni. Ezeken a „nyílt napokon” rávilágított a jelenlévőknek arra, hogy a polgári törvények mellett fontos az egyházi normák betartása is.⁴⁷⁶

Természetesen nem minden ungvári lakos volt elégedett a kapitány munkájával. Névtelen forrásra hivatkozva például a *Népszava* című újság *Garázdálkodik az ungvári rendőrség* című cikkében hosszasan beszámolt a városban történt rendőri túlkapásokról. A publicisztika tartalma szerint a dr. Bóna Pál által vezetett rendészeti szerv terrorizálta a helyi lakosokat. Nőket és férfiakat megaláztak, korlátozták az egyének szabadságjogait. Példaként hozta fel a cikk szerzője, hogy a kávéházakban, éttermekben és boltokban dolgozó nőket arra kényszerítették több alkalommal is, hogy orvosi vizsgálatokon vegyenek részt. Ennek fő okaként szolgált, hogy a kapitány így akarta megtudni, melyik nő foglalkozik prostitúcióval. Azonban ezek a vizsgálatok nem voltak ingyenesek, így a „pácienseknek” 4–10 korona vizitdíjat kellett fizetniük. További hatalommal való visszaélésként kiemelte a szerző a cikkében, hogy a városi rendőrség nem tartotta be a belügyminiszter azon rendeletét, amely szerint a kocsmák és éttermek, de akár a kávézók is egy órával hosszabb ideig maradhatnak nyitva. A rendelet figyelmen kívül hagyása következtében a rendfenntartók több alkalommal vegzálták a tulajdonosokat, vendégeket. Egy részüket figyelmeztették, míg másik részüket bírsággal és elzárással büntették. Az egész hercehurcának akkor lett vége, amikor az egyik vendéglő tulajdonosa az intézkedő rendőrnek megmutatta a miniszteri rendeletről szóló újságcikket.⁴⁷⁷ A kapitányt szembesítették ugyan túlkapásaival, mire ő bírsággal fenyegette meg vádlóit, mert szerinte csak hatalmát és tekintélyét akarták a lakosság előtt aláásni és megkérdőjelezni. Az írás végén a szerző kiemelte, hogy Boda Dezső⁴⁷⁸ budapesti rémuralma után a belügyminiszter ígéretet tett arra, hogy az országban sehol sem fogja tűrni a rendőrségi atrocitásokat a békés lakossággal szemben. Az ungvári sajtókiadványok – mint az *Ung, Ungvári Közlöny* és a *Határszéli Újság* – ilyen esetekről nem számoltak be olvasóinak. Az általam átnézett kiadványok nem tettek utalásokat a rendőrség esetleges túlkapásaira. Emellett a korabeli polgármesteri, vármegyei iratokban sem találtam erre utaló dokumentumokat.⁴⁷⁹

A háború harmadik évében Ung vármegye rendvédelmi szerveit folyamatos nyomás alatt tartották a megyében tevékenykedő bűnözők. A csendőrség és rendőrség által készített

⁴⁷⁶ Partonage-közgyűlés. *Határszéli Újság*, 1917. április 11., 1. l.

⁴⁷⁷ *Garázdálkodik az Ungvári rendőrség*. *Népszava*, 1918. január 4., 4. l.

⁴⁷⁸ Révai nagy lexikona. Budapest, 1911. 431.

⁴⁷⁹ A munkásság tüntetése Tiszáék ellen. Magyarország, 1917. június 29., 7. l.

jegyzőkönyvekből kiderült, hogy 1916-tól kezdve a bűnözés súlypontja az Ungvári járásra, azon belül Ungvár városára helyeződött át. Nagy problémát jelentett ez a megyeszékhelyen, mivel a rendőrség személyi állománya nem rendelkezett olyan kapacitással, amely elegendő lett volna a bűnözés visszaszorítására. Megoldást jelentett, hogy vidékről több csendőrt átvezényeltek a városba. A bűnözéssel kapcsolatban a legfontosabb forrásoknak a hatósági jegyzőkönyvek számítanak. Ezekben az írásokban rögzítették a letartóztatott személyek adatait (név, lakcím, életkor, felekezeti hovatartozás stb.). A korabeli források felhasználásával statisztikai módszerek segítségével betekintést lehet nyerni a helyi bűnözők világába. Az adatsorok elkészítésekor öt szempontot vettem figyelembe: nemek közötti megoszlás, lakcím, életkor, vallás és kiszabott büntetések. Kiugróan magas volt a bűnözés aránya az Ungvári járásban és Ungvár városában. Ennek a tendenciának két fő kiváltó oka volt. Elsősorban a háborús menekültek egy részének letelepedése az említett közigazgatási területen. Pénzforrás hiányában ezek a személyek bűnözésből tartották el magukat. Másodsorban Ungvár városában egyes kereskedők és helyi lakosok uzsorával, illegális felvásárlással és árdrágítással foglalkoztak. A kapott értékek alapján kiderült, hogy a bűnözők között domináltak a nők, köszönhetően annak, hogy átvették a férfiaktól a családfenntartó szerepet a háború miatt. A rendőrség és csendőrség jegyzőkönyvei alapján domináltak azok az esetek, amelyekben 30–50 év közötti személyek ellen indítottak bűnvádi eljárást. A hatósági eljárás alatt állók többsége izraelita vallásúnak mondta magát, holott nem a legnagyobb lélekszámú felekezet volt a megyében. Az eljárások végeztével a kihágást elkövető személyekre pénzbüntetést vagy elzárásos ítéletet szabtak ki. Utóbbi esetben számottevően magas volt az 5–20 korona közötti bírságok kiszabása.

5.6. A Bruszilov-offenzíva

Az orosz vezérkar a sorozatos kudarcok elsődleges bűnbakjaként a hadsereg közlegényi állományát tekintette. A tiszti kar véleménye szerint beosztottaik nem harcoltak olyan lelkesedéssel és odaadással, amelynek megléte elengedhetetlen egy sikeres háborúhoz. Alekszej Bruszilov⁴⁸⁰ már 1915-ben kétségbe vonta a hadvezetés azon tervét, amely szerint kisebb frontszakaszokon tűzérségi előkészület után nagy gyalogsági rohammal foglalják el az ellenség védelmi vonalait.⁴⁸¹ Véleménye szerint az emberi áldozatok száma nem volt egyenlő az elért katonai sikerekkel, ezért Bruszilov merőben más stratégiát dolgozott ki. Meglátása

⁴⁸⁰ JULIER Ferenc: *Bruszilov*. Magyar Szemle. 11. kötet, 1–4. sz. (1931. január–április). 299–300. http://epa.niif.hu/03900/03940/00014/pdf/EPA03940_magyarszemle_1931_01_298-304.pdf (utolsó letöltés: 2021. május 21.).

⁴⁸¹ LIGETI Dávid: „*Ausztriának nemcsak magtára, hanem kaszárnnya is vagyunk!*” *A Bruszilov-offenzíva magyarországi következményei 1916-ban*. Veritas Évkönyv. Budapest, 2017. 136–137.

szerint egyszerre több irányba kell támadást indítani, ezáltal két fontos dolgot tudnak elérni: először is a több irányból történő támadásoknak köszönhetően az ellenség nem tudja hatékonyan mozgósítani tartalékait, másodszor pedig a gyalogság számára a kitűzött táv jóval kevesebbé válik. A cári vezérkarnak gyors döntést kellett hoznia, mivel nyugati szövetségeseiket hadászati szempontból tehermentesíteniük kellett.⁴⁸² Így válhatott lehetségessé, hogy végül is elfogadták Bruszilov javaslatát.⁴⁸³

Az északi frontszakaszon viszonylagos nyugalom honolt, mivel 1916 januárja óta jelentősebb orosz támadás nem történt. Alekszej Bruszilov tábornok alapos előkészületeket hajtott végre a mindent elsőprő támadás előtt. Április 20-án főhadiszállásán beosztottjainak parancsba adta, hogy a támadás napjáig a lehető legnagyobb mennyiségű tüzérségi ágyút és lövegeket halmozzák fel.⁴⁸⁴ Továbbá rávilágított a terv azon fontos pontjára is, hogy koncentrált tüzérségi akciót kell végrehajtani, így felmorzsolva a Monarchia első vonalában szolgáló alakulatok fedezékeit, és kiiktatva a lassító drótakadályokat. Az orosz hadvezetésnek voltak információi azzal kapcsolatban, hogy az osztrák–magyar csapatok milyen kapacitással rendelkeznek a front bizonyos szakaszain. A légi felderítések alapján kiderült, hogy jelentős erőátcsoportosítások zajlottak a Nyugati Front irányába. Így pedig az orosz hadsereg létszámfölényét fel tudták használni Rivne⁴⁸⁵ és Luck⁴⁸⁶ városainak elfoglalása érdekében.⁴⁸⁷

Az orosz támadás 1916. június 4-én vette kezdetét, amikor a cári tüzérség az eddigi katonai konfliktus alatt nem tapasztalt méretű és intenzitású tüzérségi lövegzáport zúdított a front első soraiban harcoló ellenséges alakulatokra. Az orosz hadvezetés alapos előkészülete meghozta a várt eredményeket.⁴⁸⁸ A gyalogsági rohamok következtében az osztrák–magyar 4. hadsereg 54%-os, míg a 7. hadsereg 58%-os veszteséget volt kénytelen elkönyvelni. A Bruszilov-offenzíva első körben tehát elérte a kívánt sikert: Luckot és Oknát sikerült a cári hadseregnek elfoglalnia. A front egyes szakaszain 60 km hosszan nyomultak be az ellenség védelmi vonalai mögé.⁴⁸⁹ Az összeomlás elkerülése érdekében Conrad vezérkari főnök kénytelen volt segítséget kérni német szövetségeseitől. A katonai segítségnyújtás fejében Erich

⁴⁸² 1916. február 21. – december 18. között zajlott a verduni csata, amely nagy veszteségeket okozott a brit és francia haderőnek.

⁴⁸³ Lásd bővebben: JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1933. 174–175.

⁴⁸⁴ KOÓS Gábor – SZTERNÁK György: *A Bruszilov-áttörés (1916. június 4. – 1916. augusztus 20.)*. Szakmai Szemle, 2014. 62–64.

⁴⁸⁵ Rivne ma Ukrajna nyugati részén található, területi és közigazgatási központ. Ukránul: Рівне.

⁴⁸⁶ Luck nagyváros Ukrajna északnyugati részén. Volinyi terület, a Lucki járás székhelye. Ukránul: Луцьк

⁴⁸⁷ LIGETI Dávid: *„Ausztriának nemcsak magtára, hanem kaszárnyája is vagyunk!” A Bruszilov-offenzíva magyarországi következményei 1916-ban*. Veritas Évkönyv. Budapest, 2017. 138–140.

⁴⁸⁸ Uo.: 141.

⁴⁸⁹ KOZMA Miklós: *Egy csapattiszt naplója 1914–1918*. Révai Irodalmi Intézet Nyomdája. Budapest, V. ker., Vadász utca 16. 519.

von Falkenhayn⁴⁹⁰ tábornok kötelezte a Monarchia hadvezetését arra, hogy vonjon el csapatokat az olasz frontról. A német–osztrák csapatoknak rövid ideig sikerült feltartóztatniuk az orosz gőzhengert, azonban Brusilov július 28-án újra támadásba lendült, és az orosz alakulatok megközelítették a Kárpátokat. A Kárpátok eléréséhez azonban szükség lett volna az Alekszej Event vezette csapatokra, viszont a tábornok tétovázása miatt a támadás kifulladásra fordult. A késlekedésnek nagy ára volt, mivel a teljesen kimerült cári alakulatok soraiban drasztikusan megemelkedett a dezertálók száma. II. Miklós nemcsak a hadsereg támogatását veszítette el, hanem az orosz népet is. A társadalom a folyamatos gazdasági nehézségek, élelmezési problémák következtében belefáradt a háborúba 1917-re. Az igazi nehézséget a cár számára az az 1917. január–március közötti országos tüntetési hullám jelentette.⁴⁹¹ A társadalmi nyomás ellenére sem volt hajlandó II. Miklós alkotmányos és demokratikus reformokat végrehajtani, így 1917. március 8-án II. Miklós cár lemondott a trónról, és a hatalmat átadta az Ideiglenes Kormánynak.⁴⁹² József főherceg 1917. május 5-én kelt naplóbejegyzéséből tudjuk, hogy az orosz hadvezetés nagy erőket fektetett a fronton harcoló katonai alakulatok harci moráljának és fegyelmének helyreállítására. Az ellenség hadvezetésében változások történtek, Alekszej Brusilovot nevezték ki új vezérkari főnökké. Regnálása első szakaszában nekilátott egy új támadó offenzíva előkészítéséhez. 1917. június 18-án indította el a Kerenszkij-offenzívát,⁴⁹³ amely kezdeti sikert hozott az Ideiglenes Kormány számára. Az újabb katonai kudarc után újabb orosz támadás nem következett be. Így az 1914 szeptembere óta tartó orosz fenyegetés megszűnt Ung vármegyére nézve.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Erich von Falkenhayn: német hadügyminiszter és a császári német vezérkari főnök az I. világháború elején.

⁴⁹¹ POLLMANN Ferenc: *Jön a muszka! Megy a muszka? Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben.* Történelmi Szemle, 2018. LX. évfolyam, 3. szám. 397–398.

⁴⁹² SZILÁGYI Ákos: *Az 1917-es Nagy Orosz Forradalom.* Elérhető:

https://tte.hu/wpcontent/uploads/2017/11/Szilagyi_Akos_Az-1917-es_konf_nyitoea_vegleges-1.pdf 5–6. (utolsó letöltés: 2021. május 27.).

⁴⁹³ Kerenszkij Alekszandr Fjodorovics 1917-ben a februári forradalom után az Ideiglenes Kormányban előbb igazságügy-miniszter, később a hadügyi tárca élére került. Megpróbálta támadásra bírni az orosz hadsereget, de a fáradt, morálisan megrendült sereg által indított ún. Kerenszkij-offenzíva teljes kudarccal végződött. 1917 augusztusától miniszterelnök. Elérhető: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/kerenszkij.html> (utolsó letöltés: 2021. május 20.).

⁴⁹⁴ 1917. december 2-án a bolsevik hatalom tárgyalást kezdeményezett Németországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával. Hivatalosan 1918. március 3-án Oroszország, Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia megkötötte a breszt-litovszki békét, amelynek következtében az oroszok kiléptek a háborúból. Bővebben: GECSE Géza: *Győztes vagy vesztes? Oroszország első világháborús részvételének problematikája és a béketárgyalásokról való kiszorulásának magyarázata.* Külügyi Szemle, XIX. évfolyam, 3. szám – 2020. november. 84–87.

5.7. A IV. Ungvári Szárnyparancsnokság működése 1916–1918 között

A második fejezetben kitértem a csendőrség szerepvállalására az 1914–1915 közötti időszakban. A kronológia szempontjából így ebben az alfejezetben a csendőrség szerepvállalását fogom vizsgálni az 1916–1918 közötti időszakban. A vidéki rendészeti testületnek a háború kezdeti szakaszában meg kellett oldania a háborús menekültekkel kapcsolatos problémákat, illetve a hadsereg és a lakosság közötti konfliktusokat is. Ezeknek a feladatoknak a megoldását nehezen tudta teljesíteni Ung vármegye csendőrsége, mivel a mozgósítások következtében egyre nagyobb hiány mutatkozott a testület személyi állományában. Ebbéli nemtetszésének adott hangot a csapi csendőrőrs parancsnoka. Egyik levelezésében, amelyet a IV. Kassai Kerületi Parancsnoksággal folytatott, kiemelte, hogy az új feladatok – a vasúti pályaudvaron való folyamatos rendészeti jelenlét, valamit a hadsereg utasításainak teljesítése – végrehajtása szinte lehetetlen számukra. Indoklásában kiemelte a mozgósítás negatív hatását az általa vezetett szervezetre, valamint hogy nem kapott új csendőröket a központtól. A vidéki rendfenntartás helyzetét tovább nehezítette, hogy 1915 áprilisától kezdve egyre több csendőrrjáőröt vezényeltek át Ungvárra a megyeszékhely biztosítása érdekében. Fő feladatuk volt a városban a polgárőrség munkájának átvétele és a konstruktív munkavégzés a városi rendőrséggel Berzeviczy István és a későbbiekben – 1916 decemberétől – Bóna Pál irányítása alatt.⁴⁹⁵ Ez a rendvédelmi súlypontáthelyezés azt jelenti a kutatásom szempontjából, hogy az 1916–1918 közötti időszakra vonatkozó Ung megyei csendőrségi források korlátozottak, mivel átszervezések történtek a helyi szervezeten belül. A csendőrség nagyszámú személyi állományának elvonása a vidéki területekről magával hozta az egyre romló közbiztonságot. A békeidőben megszokott járőrszolgálatok csökkenése felbátorította a különböző vidéki bűnözőket. Ezzel párhuzamosan egyes Ung megyei települések közbiztonságának újabb veszélyforrásai jelentek meg a dezertáló katonák, illetve a szökött hadifoglyok személyében. Utóbbi problémával kapcsolatban ki kell emelni Szürte,⁴⁹⁶ Kistrát⁴⁹⁷ és Nagyrát⁴⁹⁸ községeket. A szóban forgó települések szolgabírói levelet intéztek a megye vezetőségéhez, valamint a IV. Kassai Csendőrkerületi Parancsnoksághoz, amelyben kérték, hogy emeljék a településeken szolgálatot teljesítő csendőrök számát. Indoklásuk szerint a három község területe mentén halad el az országos főút. A nagy forgalom mellett egyre több

⁴⁹⁵ A rendőrségi jegyzőkönyvek döntő többségében nincs kiemelve, hogy egy adott nyomozásban, letartóztatásban az intézkedő rendészeti személy a csendőrséghez tartozott-e. Mindössze csak annyi szerepel megnevezésként, hogy rendőrrjáőr.

⁴⁹⁶ Szürte: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás. Ukránul: Сюрте.

⁴⁹⁷ Kistrát: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás. Ukránul: Патівці.

⁴⁹⁸ Rát: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás. Ukránul: Ратівці. 1940. augusztus 21. Ung vármegye törvényhatóságának kisgyűlésén döntöttek Kistrát és Nagyrát községek egyesítéséről Rát néven. Fedinec Csilla: *Kárpátalja 1938–1941: magyar és ukrán történeti közelítés*. Budapest, 2004. 260.

olyan esetről számolt be a helyi lakosság, hogy katonaruhát viselő férfiak csoportja kéreget, abban az esetben pedig, ha nem kapják meg, amit akarnak, erőszakosan lépnek fel a férfiak és nők ellen. Az érintett falvak előljárói levelükben kiemelték, hogy hiába jelentették ezeket az eseteket a helyi csendőrőrsön, azt a választ kapták, hogy a rendvédelem személyi kapacitásai nem elegendők a katonák felkutatására. Farkas Mihály, Kis- és Nagyrát csendőrőrsparancsnoka pedig tudatta, hogy a beosztottjai mindössze 3-4 órát pihennek minden őrjárat után, így a kimerültség miatt nem tudja újabb feladatokkal ellátni őket. 1918. február 12-én érkezett hivatalos válasz Kassáról az ügygel kapcsolatban. A csendőrkerületi parancsnok kifejtette benne, hogy nem áll módjában teljesíteni a három község kérését, mivel a csendőrségi jelenlétet fontosabb területekre kellett koncentrálni, de javasolta a parancsnok, hogy a helyi lakosság hozzon létre polgárőrséget.⁴⁹⁹ Vélhetően a kassai vezetés pedig értetlenül állt a kérés előtt, mivel 1917. október 15-én már lépéseket tettek az Ungvári járás rendvédelem-biztonságának megerősítése érdekében, ugyanis a belügyminiszter rendelete értelmében a Nagybereznai járásban állomásozó csendőrparancsnokságot⁵⁰⁰ és személyi állományának jelentős részét áthelyezték az Ung-parti járás területére, viszont a vármegye csendőrségének személyállománya még így sem volt elegendő a kiszabott feladatok elvégzéséhez.⁵⁰¹

1917. december 12-én szintén a Belügyminisztérium utasítására Ung vármegye alispánjának ki kellett jelölnie Fenyvesvölgy⁵⁰² községben egy olyan területet, ahol a csendőrség számára fel tudnak építeni egy őrsöt. Az utasításnak eleget téve az alispán válaszelevelében felvázolt a belügyminiszternek egy parcellát, amely alkalmas a csendőrőrs felépítésére. A földterület a Kobulics utcában volt, amit az államnak meg kellett volna vásárolnia a tulajdonosától. A területet azért tartották optimális választásnak, mert közel helyezkedett el a vasútállomáshoz.⁵⁰³ Hogy milyen döntés született az ügygel kapcsolatban, arról a levéltári források nem számolnak be. Arról azonban más, a csendőrség szerveződésével kapcsolatos források tanúskodnak, hogy egyre szűkültek Ung vármegye csendőrségének anyagi lehetőségei. Egy 1917. június 30-án kelt hivatalos táviratban a 2. Ungvári Szárnyparancsnokság jelentette a IV. Kassai Kerületi Parancsnokságra, hogy nem tudják kifizetni a havasközi⁵⁰⁴ őrs évi bérleti díját. A szárnyparancsnok mindezt azzal indokolta, hogy az épület tulajdonosa az éves 450 koronás bérleti költséget felemelte 600 koronára. Zíhor János, az ungvári csendőrség

⁴⁹⁹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1561. ügyirat, 1. f.

⁵⁰⁰ A járás területén teljeskörűen nem számolták fel a csendőrséget, mivel egy minimális rendvédelmi kontingenst a területen állomásoztattak továbbra is. Az ott maradt csendőrök létszáma a források hánya miatt nem ismert.

⁵⁰¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1561. ügyirat, 2. f.

⁵⁰² Fenyvesvölgy: Ukrajna, Kárpátalja, Nagybereznai járás. Ukránul: Ставне.

⁵⁰³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2889. ügyirat, 1. f.

⁵⁰⁴ Havasköz: Ukrajna, Kárpátalja, Nagybereznai járás. Ukránul: Люра.

első embere ezért kérte feletteseit, hogy a szükséges 150 koronát adják át a 2. Ungvári Szárnyparancsnokságnak. Kérését azonban elutasították azzal az indokkal, hogy egyéb kiadások miatt nem tudják a kért összeget folyósítani a bérleti díjhoz.⁵⁰⁵ Végül nehézségek árán, de a csendőrségnek sikerült Balogh Ferenc tulajdonossal megegyezni abban, hogy három részletben történik az évben a helyiség bérlésének kifizetése.⁵⁰⁶

1917–1918 között Ung vármegye csendőrségére hárult a feladat, hogy felkutassa és összegyűjtse a megye területén elrejtett lőfegyvereket. Hivatalosan erről a cs. és kir. katonai parancsnokságtól⁵⁰⁷ kapott utasítást a főispán. A hadseregtől érkezett értesítő szerint minden szabadságát otthon töltő katonát fel kellett kutatni, ezt követően pedig a náluk található lőfegyvereket lajstromba kellett venni. A katonaság indoklása szerint erre azért volt szükség, mert több alkalommal tapasztalható volt, hogy a szabadságról visszatért katonák fegyvereik nélkül jelentek meg. Ezek a katonák vagy eladták kis és nagy kaliberű lőfegyvereiket, vagy rosszabb esetben – fegyverfelhalmozás céljából – elrejtették azokat. A fegyverfelkutatási akció kulcsterületei a vidéki régiók voltak, ugyanis elrejtés szempontjából tökéletes helyszín volt, illetve a lakosság is egyfajta összetartó kohéziós erőnek számított. Így a csendőrség maradék erejét fegyverkeresésre összpontosította.

Nº	A fegyver típusa	Darab
1.	1907 M.8 mm-es Roth–Krnka	13
2.	1898 M.8 mm-es Rast–Gasse	18
3.	1895 M.8 mm-es Mannlicher	29
4.	Schwarzlose MG M.07/12	1

A csendőrség által összegyűjtött fegyverek⁵⁰⁸

A fentebb látható táblázat jól tükrözi a csendőrség sikeres műveletét. Azonban ki kell emelni, hogy az ügyvel kapcsolatos levéltári források között nem találtam olyan dokumentumot, amelyben pontosan rögzítve lett volna, hogy az Ung megyei csendőrség hol és kinél találta a táblázatban feljegyzett fegyvereket. A megye főispáni hivatalába csak egy lista érkezett a fegyverek típusáról és mennyiségéről.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2873. ügyirat, 7. f.

⁵⁰⁶ Uo.: 8.

⁵⁰⁷ A dokumentumban nem tüntették fel, hogy pontosan melyik cs. és kir. katonai parancsnokságtól érkezett a parancs.

⁵⁰⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2873. ügyirat, 9. f.

⁵⁰⁹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2873. ügyirat, 10. f.

Mondhatni, hogy a csendőrség a sikere áldozata lett, mivel jó teljesítményüknek köszönhetően 1918. augusztus 7-én a hadsereg újabb feladattal látta el a vidéki rendvédelmi szervet. A hadsereg parancsnoksága számára a háború utolsó évében prioritást élvezett az, hogy a harctereken maradt katonai tárgyak ne kerüljenek a lakossághoz. Ennek fő oka volt, hogy olyan harci eszközök is a csatatereken maradtak, amelyekből fegyvereket lehet készíteni. Dr. Németh Károly⁵¹⁰ államtitkár felhívást intézett Ung vármegye főispánjához, amelyben értesítette, hogy tisztek érkeznek a megye területére azzal a céllal, hogy megvásárolják a lakosoktól az összegyűjtött katonai eszközöket. Az államtitkár azokon a vidékeken tervezte ezt a felvásárlást, amelyeket közvetlenül érintett a katonai konfliktus. A gyűjtések központi helyszínéként a csendőrörsöket nevezte meg. Minden begyűjtött katonai fémhulladék után a katonatisztek meghatározott árat fizettek a lakosságnak. Mivel nagy létszámú katonai kontingens érkezett a vidéki csendőrörsökre, az őrsparancsnokok feladata volt gondoskodni a vendégek étkeztetéséről, illetve biztosítani a szállásukat.⁵¹¹

Nº	Katonai eszközök	Ár
1.	Sértetlen tűzéségi töltény	1 db/2 korona
2.	Gyalogsági lőszer	1 db/1 fillér
3.	Réz	1 kg/70 fillér
4.	Tűzéségi robbanóanyag	1 db/6 korona
5.	Vas	1 kg/1 korona
6.	Puska	1 db/ korona
7.	Ellenség által hátrahagyott puska	1 db/4 korona
8.	Ruha (katonai kiegészítők)	1 kg/25 fillér
9.	Gépfegyver	1 db/50 korona
10.	Tűzéségi üteg	1 db/65 korona
11.	Villany- és telefonkábelek	1 m/3 korona

A leadott katonai eszközökért kifizetendő maximális ár⁵¹²

A csendőrség ungvári szerepvállalásáról már esett szó a liszt, a cukor és a csempészet terén, illetve az árdragítók elleni harcban. Azonban voltak a vidéki rendfenntartó testületnek olyan ügyei is, amelyek előfordulása nem volt tapasztalható a megyeközpontban. Ilyen volt

⁵¹⁰ Dr. Németh Károly: 1862-ben született jogtudós, a magyar felsőház tagja, belügyminiszteri államtitkár 1910–1918 között. <https://bpkep.fszek.hu/CorvinaWeb?pagesize=60&view=longlong&sort=0&page=0&perpage=0&action=look&actualsearchset=SELECT+1+&actualsort=1&language=¤tpage=result&text0=&index0=&whichform=&showmenu=&itemOrder=&itemOrderAD=&edocOrder=ROWNUM&edocOrderAD=a&resultview=longlong&recnum=815918&marcposition=19&text0=&index0=&cccltext=&results=2> (utolsó letöltés: 2021. június 12.).

⁵¹¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2850. ügyirat, 1–2. f.

⁵¹² Uo.: 3.

például a takarmányszéna eladása utáni lakossági összetűzések, építkezési felhasználásra szánt mész árának drágítása és különböző állatbántalmazási esetek. A vidéken élő embereknek a háborús években is az egyik legfontosabb feladatuk volt, hogy gondoskodjanak haszonállataik téli takarmányozásáról. Mindez nagyban függött az adott év időjárási feltételeitől.⁵¹³ Előfordult, hogy a gazdák egymástól vásároltak szénát és szalmát előre megbeszélt áron, amelyet viszont nem minden esetben tartottak be. Az ebből fakadó konfliktusokat pedig a helyi csendőrségnek kellett megoldania.

1916. június 12-én a téglási csendőrségben feljelentést tett Manden Dávid szénadrágítási ügyben Grünstein Árpád ellen. A sértett vallomásában elmondta, hogy megegyeztek a szintén gazdaként dolgozó férfival abban, hogy megvásárol tőle három szekér szénát szarvasmarhái számára. Amikor megérkezett a takarmánnyal Grünstein Árpád, és lepakolta azt, akkor közölte a vevővel, hogy a 100 korona/szekér ár helyett ő már 120 koronát kér. Mivel már lepakolták a szénát, Manden Dávid kénytelen volt az új árat kifizetni. A kihallgatásra beidézték a vádlottat, ahol Grünstein Árpád elmondta, hogy valóban volt előzetes megállapodás, de mivel ő jóval több szénát pakolt fel a szekérre, úgy gondolta, hogy pénzbelileg is többet kell kapnia érte. Tóth Sándor csendőrparancsnok azon kérdésére, hogy miért nem vitték megmázsalni a takarmányt, azt felelte Grünstein, hogy vevője ragaszkodott a szemmel történő „mázsaláshoz”.⁵¹⁴ Az ügyben a csendőrparancsnok mind a két férfit bűnösnek találta, mivel egyrészt nem mérték meg a takarmányszénát, másrészt a szekerek végighullajtották a község főútját, ami így köztisztaság elleni kihágásnak számított. Mind a két férfit 20-20 korona pénzbírsággal sújtották, valamint kötelezték Grünstein Árpádot és Manden Dávidot, hogy családjuk segítségével takarítsák össze Téglás főutcáját.⁵¹⁵ Látható, hogy a köztisztaság betartása a csendőrségnek is ugyanolyan fontos volt, mint városi társaik számára. Szigorúan büntették azokat, akik piszkot és szemetet hagytak maguk után. Moszkovics Hermanra is viszonylag magas pénzbüntetést szabott ki a csapi csendőrség. A férfi hatósági engedéllyel szarvasmarha-kereskedőként dolgozott, és a településre is felvásárlás céljából érkezett. A vásárolt jószágokat végighajtották Csap főutcáján, amelyek nagy mennyiségű piszkot hagytak maguk után. Ezt meglátva Vincze Zoltán csendőrrőrmegállította a szarvasmarhákat hajtó férfit – aki Moszkovics Herman egyik munkása volt –, és kérdőre vonta. Azonban hamar kiderült, hogy a hajtó magyarul nem beszél, kizárólag csak tót nyelven. A csendőr kérdésére nem tudott érthető választ adni, csupán annyit mondott, hogy a zsidó nincs itt.⁵¹⁶ Mivel nem derült ki, kicsoda pontosan a jószágok tulajdonosa, a marhalevelek pedig több névre voltak

⁵¹³ Uo.: 45.

⁵¹⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2850. ügyirat, 46. f.

⁵¹⁵ Uo.: 47.

⁵¹⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2851. ügyirat, 128–129. f.

kiállítva, a csendőr nem engedte továbbhajtani a jószágokat. Három nap után került elő a tulajdonos, akinek kinézetéből kiderült a jegyzőkönyv szerint, hogy többéjszakai mulatozáson volt túl. A csapi csendőrőrsön elmondta, hogy a szarvasmarhák az ő tulajdonát képezik, amelyről hivatalos vásárlási tulajdonlevele is volt. Vallomása szerint alkalmazottja a régi marhaleveleket mutatta fel az igazoltató csendőrnek. Miután megtörtént a dokumentumok bemutatása és hitelesítése, a csendőrség 100 korona bírságot szabott ki Moszkovics Hermanra, és kötelezte az állatai által okozott kosz összetakarítására.⁵¹⁷

Állatbántalmazás vádjával érkezett feljelentés Ungvárról Ziherman Lajos téglási gazda ellen. A vád szerint tanyájáról olyan lóval ment a megyeközpontba, amelynek testén négy nyílt és vérző seb volt. Grünwald Fülöp feljelentésében elmondta az ungvári rendőrkapitányságon, hogy a jószág kinézetéből ítélve teljesen alultáplált volt. Az rendőrség értesítette minderről a Homokon állomásozó csendőrséget, és kérte, hogy indítsanak nyomozást az ügyben.⁵¹⁸ A csendőrök felkeresték a Ziherman-tanyát, ahol megtalálták a sovány, fizikai munkára alkalmatlan jószágot, tehát a feljelentés hitelességéről meggyőződtek. Az ügy további menetéről a források nem számolnak be, így nem lehet tudni, milyen büntetésben részesült a gondatlan gazda.⁵¹⁹

A városi és a vidéki közösségnek egyaránt fontos volt a mész, mivel ezzel a természetes anyaggal végeztek bizonyos fertőtlenítési munkálatokat, illetve az építőiparban egyfajta alapanyagként szolgált. A háború kitörése és elhúzódása következtében Ung vármegyében tapasztalható volt az oltott-, illetve oltatlanmész-utánpótlás akadozása. Mindez negatívan hatott a megyében működő különböző építkezési vállalkozásokra. Például Szabó Györgyné sem tudta a mészproblémák miatt teljesíteni a felvállalt építkezési munkálatokat. Helyzetét nehezítette, hogy férje a mozgósítás következtében bevonult katonának, így a feleségre maradt az üzlet vezetése. 1917. július 10-én feljelentést tett a csapi csendőrségen Perusz Sándor vegyeskereskedő ellen, mivel olyan építkezési meszet vásárolt, amelynek minősége bárminemű kőművesmunkára alkalmatlan volt. A vállalkozónő elmondta az őrsön, hogy férje még bevonulása előtt 1 110 korona értékben rendelt a Perusz boltjából meszet. 1917. június 3-án mészszállítmány érkezett a városba, amiből arra következtetett Szabó Györgyné, hogy az általuk rendelt áru is már átvehető. Ezzel ellentétben azonban Perusz Sándor közölte vele, hogy ő nem kapott semmilyen szállítmányt. Az üzlettulajdonos modortalanul tudatta megrendelőjével, hogy majd csak holnap esedékes új áru érkezése, és addig ne zaklassa. A

⁵¹⁷ Uo.: 130–131.

⁵¹⁸ Az ügyben azért kellett a Homokon állomásozó csendőrségnek nyomozást indítania, mert Téglás rendészeti felosztás szempontjából a homoki csendőrséghez tartozott.

⁵¹⁹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2851. ügyirat, 193. f.

Perusz Sándor és Szabó Györgyné közötti mészmizéria egy hétig húzódott, ezt megelőzve Szabó Györgyné testvére, Herman János segítségét kérte.⁵²⁰ Így egyesített erővel sikerült megszerezniük a már előzőleg kifizetett több mázsa meszet, ami – mint később kiderült – silány minőségű volt.⁵²¹ A feljelentést követően Perusz Sándor dr. Gáti⁵²² társaságában jelent meg a csendőrségen vallomástételre. Az őrön eskü alatt mondta el, hogy az egyre nagyobb igények következtében kénytelen volt a pelsőci bányából⁵²³ rendelni, de minden vásárlót figyelmeztetett, hogy a minőséggel akadhatnak problémák. Tóth Sándor csendőrőrmester az ügyvéd és védenca számára elmondta, hogy először is az előzetes megállapodás, amely Szabó György és közte történet, nem tartalmazott olyan pontot, melyben említést tettek volna a pelsőci bányáról. Másodszor előzetes szakértői vélemény szerint a forgalomba hozott mész 25%-ban tartalmazott salakanyagot az előírt 5%-kal szemben. A bizonyítékok és a szakértői vélemény megvizsgálása után összesen 2 000 korona bírság és 600 korona „jóvátétel” befizetésére kötelezték Perusz Sándort.⁵²⁴

Az elhúzódó háború igénybe vette az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságát. Bécs és Budapest megtett mindent annak érdekében, hogy a hadsereg ellátását biztosítani tudják. Ennek következtében a hátszág lakosságának egyre több alkalommal kellett nélkülöznie egyes alapvető élelmiszercikket. Így jutott a magyar kormány arra a döntésre, hogy a Magyar Királyság területén fokozatosan bevezeti a jegyrendszert. Ez a fajta gazdaságpolitika lehetővé tette például a lisztfélék, húsfélék és szemes termények állami szinten történő elosztását és ármaximalizálását. Az országos események kihatottak Ung vármegyére és azon belül a megyeközpontra, Ungvárra. A polgármester és a városi tanács a lakosságot minden fontos határozatról tájékoztatta a helyi sajtó segítségével. Az *Ung*, az *Ungvári Közlöny* és a *Határszéli Újság* több olyan cikket publikált, amelyeknek fő témájuk az érvényben lévő hatósági árak, az uzsora és az árdrágítás elleni küzdelem, valamint a jegyrendszer működtetése volt. A szigorú gazdasági kontroll, amely Ungváron is érvényben volt, nem minden alkalommal rettentette el az embereket. Az Ungvári Városi Rendőrség által készített jegyzőkönyvekből kiderült, hogy a városban tetten ért bűnelkövetők között – az általam vizsgált források alapján – körülbelül egyenlő arányban volt jelen az ungvári és a vidéki lakosság is. Egyes ügyekből továbbá kiderült, hogy a városi polgárság igyekezett jóval a hatósági ár alatt megszerezni azokat a nélkülözhetetlen élelmiszercikket, amelyek egy háztartásban szükségesek voltak. A

⁵²⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2852. ügyirat, 89–91. f.

⁵²¹ Szabó Györgyné 1 kg meszet 36 koronáért vásárolt.

⁵²² Ügyvédként dolgozott Ungvár városában – derült ki egyes rendőrségi jegyzőkönyvekből.

⁵²³ A pelsőci bányászatról: http://epa.uz.ua/02900/02934/00086/pdf/EPA02934_mafi_evi_jel_1941_42_z_043-053.pdf (utolsó letöltés: 2020. december 12.).

⁵²⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2852. ügyirat, 93–95. f.

rendőrség dokumentumaiból megtudható, hogy több vidékről érkező őstermelő szerette volna értékesíteni a megtermelt javait Ungváron, minél kedvezőbb áron. Az értékesítés pénzübeli összege így az esetek többségében nem volt összhangban az Ungváron érvényben lévő hatósági árakkal. Ez több konfrontációt is okozott a vidéki és a városi lakosság között, amelyeknek színhelyei az ungvári piacok voltak. A rendőrségnek így amellet, hogy fel kellett kutatnia és lelepleznie az árdrágítókat, biztosítania kellett az általános közbiztonságot és köznyugalmat is.

1916 februárjától elkezddött a megyeszékhelyen az élelmiszerjegyek bevezetése a liszt-, kenyér- és húsfélékre. Érdekessége az új rendszernek, hogy a városi rendőrség volt az élelmiszerjegyek kiadásának központja.

Az Ung megyei csendőrség 1916–1918 között nehezebb helyzetbe került, mint városi kollégáik. Ugyanis a vidéki rendfenntartó szervezet személyi állományát jelentősen csökkentették a katonai mozgósítások, illetve az, hogy 1915 áprilisától kezdve egyre több csendőrt vezényeltek át Ungvár városába. Így az 1915–1918 közötti vidéki rendvédelmi állapotokkal kapcsolatban több fehér folt is van. Annyi azonban bizonyos, hogy a Belügyminisztérium felhasználta a testületet különböző katonai fegyverek, lőszer, ütegek stb. összegyűjtésére Ung vármegye területén. A korszakhoz képest érdekes és szokatlan ügyekkel is foglalkoznia kellett a csendőrségnek, ilyen volt például a mésszel kapcsolatos kihágás, a köztisztaság elleni vétség és az állatbántalmazás. Összegzésként pedig el lehet mondani, hogy a háború – a gazdasági szempontokat figyelembe véve – negatívan hatott Ung vármegyére és Ungvárra. Így pedig markánsan emelkedett a bűnelkövetések száma, amelyet a városi rendőrségnek és vidéki csendőrségnek kellett visszaszorítania.

VI. A hátország és Ung vármegye gazdasági és társadalmi helyzete 1914–1918 között

6.1. A hátország⁵²⁵ helyzete 1914–1918 között

Az I. világháború volt az emberiség történetében az első olyan nagy katonai konfliktus, amelyben a szemben álló felek szinte valamennyi erőforrásukat a hadsereg rendelkezésére bocsátották. A tömeghadseregek ellátása hadászati, illetve élelmezés szempontjából nagy problémát okozott minden kormány számára, mivel sem az antantországok, sem pedig a központi hatalmak nem voltak felkészülve arra az új típusú – és elhúzódó – háborúra, amelyet meg kellett vívniuk egymással. Így történhetett, hogy például a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia a háború kellős közepén volt kénytelen kiépíteni és működtetni a hátország hadigazdálkodását. Az ellátásbéli problémák Berlin és Bécs esetében már 1915–1916 között megjelentek, ugyanis a szövetségesek tengeri blokádjának eredményeként a tengeri úton történő import-export akadozott. Lényegében a két ország szárazföldi úton csak egymással tudott kereskedni.⁵²⁶

A berlini és bécsi kormányoknak ki kellett dolgozniuk egy olyan gazdasági szisztémát, amellyel a megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszert a fronton harcoló alakulatok számára biztosítani tudják. A hadsereg ellátása mellett viszont gondoskodniuk kellett arról is, hogy a hátországban a mindennapi élethez szükséges nyersanyagokat, élelmiszereket és ruházati cikkeket is biztosítani tudják. Így történhetett meg, hogy az állam radikálisan beleavatkozott a gazdasági életbe, és szabályozta a piacok működését. Ez volt az a struktúraváltás, amellyel kezdetét vette a hadigazdálkodás. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a hadigazdálkodás kiépítésében fontosnak tarották a német minta meghonosítását. Viszont megjelent egy sajátosság is, hiszen Ausztriában a hadigazdaságot lényegében a hadsereg irányította, míg Magyarországon erre a kormány kapott felhatalmazást. A szarajevói merényletet követően a Tisza-kormány azonnal életbe léptette az 1912. évi. LXIII. törvénycikkelyt, amelynek 7.§-a szerint a regnáló hatalom beleavatkozhat az ország gazdasági életébe.⁵²⁷ Valamint a fentebb megnevezett törvényből ki kell emelni azt is, hogy az állam követelhette a lakosságtól személyi és dologi eszközök beszolgáltatását.⁵²⁸ Mindez azt jelentette, hogy egy előre megszabott árért a lakosságnak át kellett adnia például a lovas kocsikat, a haszonállatokat stb., amelyekre a

⁵²⁵ A hátország az a terület, amely a hadműveletekben nem vesz részt, viszont a harcoló alakulatokat támogatja. Azaz egy hadban álló ország területe, amelyen termeli a hadi anyagot, és katonákat állít ki a frontra. SZABÓ József: *Hadtudományi Lexikon (A–L)*. Budapest, 1995. 537.

⁵²⁶ VÖLGYESI Zoltán: *Harctértől a hátorszáig*. Budapest, 2016. 73.

⁵²⁷ *Háború esetére szóló kivételes intézkedésekről* 1912. évi LXIII. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV> (utolsó letöltés: 2021. május 20.).

⁵²⁸ TÓTH Árpád: *A kivételes hatalom jogi szabályozása Magyarországon az első világháború előestéjén*. Szeged, 1996. 50.

hadsereg igényt tartott. Magyarországon 1914 végétől alakultak olyan központok és bizottságok, amelyeknek a fő feladata volt a nyersanyagoknak, a tüzelőknek és az élelmiszereknek a beszerzése, elosztása. A legnagyobb problémát a gabonahiány jelentette az országban, mivel az 1914–1915 közötti termelési mutatók gyengék voltak. Mindez arra készítette az ország vezetőit, hogy elkezdjék bevezetni a jegyrendszert, így 1915 tavaszától Budapesten a fehér lisztet már csak jegyre lehetett vásárolni, majd pedig 1915 júliusától az állam bevezette a hústalan napokat. Ezek olyan napok voltak, amikor a lakosság nem vásárolhatott hústermékeket.

A helyzet súlyosságát jól példázta, hogy 1916-ban a jegyrendszert ki kellett terjeszteni az országban termelt és kapható szemes terményekre is. Rendszeressé váltak a mezőgazdasági szférában a rekvirálások, amivel megszabott áron a vidéki lakosság köteles volt eladni terményfeleslegeit, illetve jószágait a hadsereg számára.⁵²⁹ A Tisza-kormány minden intézkedése dacára az ország egyre nagyobb gazdasági válságba süllyedt, mivel 1916 második felében tovább növekedett a pénz inflációja, illetve állandósultak az élelmiszerekkel kapcsolatos hiányok.⁵³⁰ Így Tisza István, hogy némileg normalizálja a közellátást, utasítást adott a Közélelmezési Hivatal és Tanács létrehozására. Ezzel az új hivatallal akarta a kormány központilag megszervezni és irányítani a legfontosabb élelmezési és más közszükségleti cikkek elosztását a lakosság körében.⁵³¹ Viszont a termékek árait a vármegye főispánja, a rendezett tanácsú városokban pedig a polgármester határozta meg a hatályban lévő törvények szerint, kikérve egy szakértő véleményét. Az viszont a forrásokban pontosan nincs kiemelve, ki tekinthető ebben a témában kompetensnek. A törvény kimondta, hogy a cél – megfelelő indok hiányában – az aránytalan iparcikkek és élelmiszerek drágításának megakadályozása. Hiszen amennyiben egyes kereskedelmi áruk értéke drasztikusan megemelkedik, félő volt, hogy ahhoz a lakosság nem jut hozzá, valamint félő volt az is, hogy nyereszkesedés reményében a kereskedők visszatartják az árut.⁵³² A rendelkezés továbbá arról is szól, hogy a szabályok megszegőire két

⁵²⁹ PUSKÁS Julia: *Adatok a hadigazdálkodás kialakulásához és rendszeréhez Magyarországon az első világháború idején*. Történelmi Szemle, 1. évf. 1–2. sz. (1958). 137–140.

⁵³⁰ BOTOS János: *A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924*.

⁵³¹ *A Háború esetére szóló kivételes intézkedésekről* 1912. évi. LXIII. törvénycikkelyének 5.§-a meghatározta, hogy a vármegyében az alispánnak a törvényhatóságú, rendezett tanácsú városokban a polgármester jogkörébe tartozik a maximális árak megszabása.

⁵³² A m. kir. minisztérium 195. évi 422. M. E. számú rendelete. 2.§ Aki gabonaneműért vagy lisztért a követelhető legmagasabb árak hatósági megállapítása tárgyában kiadott rendeletek értelmében felszámítható legmagasabb árnál magasabb árat vagy a legmagasabb áron felül ebbe beszámítandó bármilyen mellékszolgáltatást követel, elfogad, adat vagy ígértet a maga vagy harmadik személy javára, az – amennyiben cselekménye súlyosabb büntetőrendelkezés alá nem esik – kihágást követ el, és az 1914: L. tc. 9.§-a értelmében két hónapig terjedhető elzárással, valamint hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1915/?pg=200&layout=s&query=Liszt (utolsó letöltés: 2021. május 20.).

hónap elzárást, illetve 600 korona pénzbüntetést szabhat ki a hatóság, de dönthet úgy is a rendőrség és a csendőrség, hogy a nyomozás lezárásáig hatósági zár alatt tartja az előállított kereskedő portékáját.⁵³³

1915-ben láthatóan tovább mélyült a gazdasági válság Magyarországon, mivel a liszt és a gabona maximális ára mellett a kormány tovább bővítette a meghatározott árú termékek listáját. Ennek köszönhetően a cukor, a burgonya, a szalonna és a sertéshús árát is maximalizálták kormányrendelet segítségével.⁵³⁴ Mindez azt jelentette, hogy helyi szinten hiába határozták meg például a hús és a burgonya árának legfelsőbb határát, a kormányrendelet teljesen felülírta azt. 1915. november 23-án egy új miniszterelnöki rendelet jelent meg, amely a lakosságnak a létszükségleti cikkekkel való ellátásáról és az árdrágító visszaélésekről rendelkezett.⁵³⁵ Ennek értelmében a helyi hatóságoknak köteles volt minden termelő bejelenteni, hogy a létszükségletük felett milyen mennyiségű élelmiszerekkel rendelkeznek. Azok a gazdák, akik ennek nem tettek eleget, pénzbüntetésre, drasztikusabb esetben pedig elzárásra számíthattak. Azonban ki kell emelni, hogy a korlátozások és az állami beavatkozás már nemcsak a termelőkre vonatkozott, a rendelet 5.§-a ugyanis kimondta, hogy minden üzlethelyiségben, ahol élelmiszereket vagy egyéb létfontosságú cikkeket árusítanak, a tulajdonosnak kötelező jól látható és olvasható táblán jelezni az aktuális országos árakat. E mellett pedig szintén ki kell függeszteni, hogy az adott városban, községben mennyi a termékek maximális ára. Ez ügyben Berzeviczy István, Ungvár rendőrkapitánya az élelmiszerboltok tulajdonosai számára hivatalos értesítést küldött. A kiértesítőkből a rendőrség első embere tájékoztatta az érintett személyeket, hogy milyen rendeleti változások történtek az értékesítés, illetve árufelhalmozás területén. Mindezt jól példázza egy 1914. szeptember 23-án kelt felhívás,

⁵³³ A kormány és az ellenzék között a maximális árakról szóló politikai vita még 1917-ben is tartott. Több kormánykritikus képviselő elkésettnek és nem megfelelőnek tartotta a Tisza-kormány ezen intézkedéseit. Szterényi József⁵³³ egyik felszólalásában rávilágított például arra, hogy nem minden iparcikkre terjed ki a kormány árszabályozási politikája. Példaként hozta fel a cipők kérdését. A Budapesti Kereskedelmi és Iparbank adatai szerint 1914 júliusa és 1916 júliusa között a gyerekcipők 200%-kal, a férficipők 269%-kal, a női cipők 268%-kal drágultak. Szterényi képviselő felszólalásának a hatására a parlament 1917. március 10-én elfogadta a 31/1917 M. E. sz. rendeletet, amelyben maximalizálták a férfi-, a női és a gyerekcipőkért elkérhető legmagasabb árat. Hivatalosan azonban csak Tisza István lemondását követően került törvényi szintre. Az új kereskedelemügyi miniszter, Szterényi József rámutatott arra is, hogy nem elegendő meghatározni ebben az esetben az árakat, a kormánynak szükséges erőszakosan belenyúlnia a termelés folyamatába, majd úgy alakítani, hogy elérjék a kívánt árakat. VÖLGYESI Zoltán: *Harcértől a hátorszáig*. L'Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest, 2016. 71–72.

⁵³⁴ BÖDÖK Gergely: *Árnyék és fény – Mindennapi élet az első világháborús Magyarországon*. Rubikon 27. évf. 8. sz. 2016. augusztus. Elérhető: https://www.academia.edu/32829125/%C3%81my%C3%A9k_%C3%A9s_f%C3%A9ny_A_mindennapi_%C3%A9let_az_els%C5%91_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BAs_Magyarorsz%C3%A1gon_docx (utolsó letöltés: 2021. május 10.).

⁵³⁵ TÓTH Árpád: *A hatósági árszabályozás, az árdrágító visszaélések problémái az első világháború idején Magyarországon*. 15–18. Elérhető: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/6651/> (utolsó letöltés: 2021. április 21.).

amelyet Braun Sámuel bolttulajdonos részére címeztek. A hivatalos értesítésből kiderült, hogy a város összes olyan üzlete, amelyben élelmiszer értékesítésével foglalkoznak, köteles jól észrevehető helyre kihelyezni az érvényes árakat. Ez az új intézkedés a rendőrkapitány részéről elsősorban – még csak – a liszt-, kenyér- és húsfélékre korlátozódott. Az indoklás szerint erre azért volt szükség, mert egyre több panasz érkezett a városi kapitányságra az egyenlőtlen árak miatt. Berzeviczy István kiemelte, hogy a rendőrség a hivatalos értesítést követő három nap után razziákat fog tartani, és a rendeletet be nem tartó tulajdonosokat 100–200 korona pénzbüntetésben fogja részesíteni.⁵³⁶ Ahhoz, hogy az üzleteken kívül is betartassák az érvényes hatósági árakat, a kormány úgy rendelkezett, hogy a vidéki közhatalóságok rendezhetnek heti és/vagy napi vásárokat. Az ide érkező, többségében falusi személyek áruba bocsáthatták portékáikat, de kizárólag az érvényes árakkal. A városi tanács viszont határozhatott úgy is, hogy egyes élelmiszereket nem enged értékesíteni a város területén. Így kontrollálni tudták a forgalomban lévő élelmiszerek mennyiségét. A rendelet felruházta a közigazgatás vezetőjét arra, hogy amennyiben az általa irányított terület kifogy valamilyen alapélelmiszerből, dönthet úgy, hogy ő maga próbálja beszerezni. Ehhez mindössze a belügyminiszter engedélye szükséges.⁵³⁷

6.2. Gazdasági és piackorlátozások bevezetése

A hadsereg galíciai visszavonulását követően Ung vármegyének is fel kellett készülnie arra, hogy kielégítse a hadsereg szükségleteit. Ez azt jelentette, hogy a megyének biztosítania kellett azokat a mobilizálható eszközöket, illetve élelmiszercikkeket, amelyekre a hadseregnek szüksége volt. A témával kapcsolatban Ungvár városában 1915. január 15-én rendkívüli közgyűlést hívtak össze. Berzeviczy István rendőrkapitány a jelen lévő képviselők számára felvázolta azt az általa készített rendeletet, amely a városban található boltok nyitvatartására vonatkozott. Eszerint a Kossuth és Rákóczi tereken található üzleteknek kötelező volt a 8.00–20.00 közötti munkaidő. Ezenfelül az intézkedés kiterjedt a Nagyhid, Kishíd, Kazinczy és Rákóczi utcákban található üzletekre is.⁵³⁸

⁵³⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 12. f.

⁵³⁷ Uo.: 19–20.

⁵³⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2636. ügyirat, 127. f.

Ungvár, Nagyhíd utca⁵³⁹

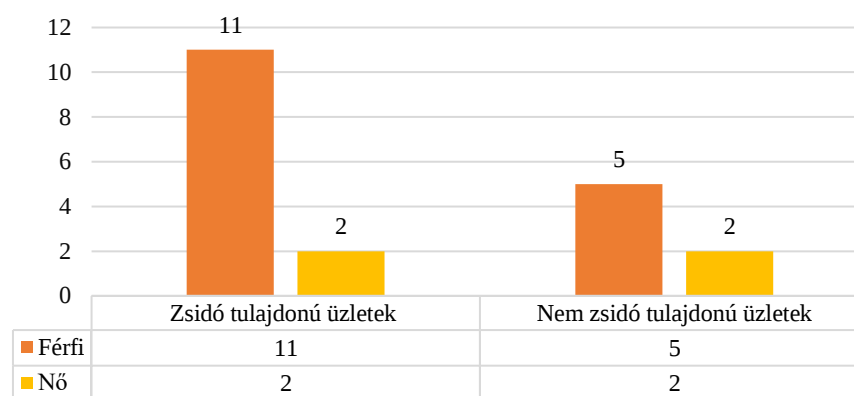
Legradikálisabb pontja volt, hogy a felsorolt tereken és utcákban található boltoknak a hét végén és ünnepnapokon is a hadsereg rendelkezésére kellett állni. A városi tanács rövid vitát követően megszavazta a kapitány által javasolt határozatokat, melyeket 1915. január 20-án léptettek érvénybe. Január 19-én a városi rendőrség hivatalos levélben tájékoztattott valamennyi tulajdonost a rájuk vonatkozó új jogszabályokról. Az általa küldött felhívásban külön kitért arra is, hogy csak akkor lehetnek zárva hét végén és ünnepnapokon a boltok, ha arra hatósági engedélyt kapnak. Azonban ha úgy döntenek, hogy önhatalmúlag tartanak zárva, a rendőrségnek jogában áll pénzbüntetéssel sújtani a renitens üzletek tulajdonosait.⁵⁴⁰ Levéltári források szerint csendes felháborodást váltott ki a kereskedők körében az új városi szabály. Sétélmezték, hogy a rendeletről szóló tájékoztatásban nem kaptak magyarázatot arra, hogy miért csak az abban felsorolt tereken és utcákon található boltokra vonatkoznak a jelzett szabályok. Hogy választ kapjanak kérdésükre, több tulajdonos előre megbeszélt időpontban az ungvári kapitányságra ment, ahol a rendőrkapitánytól személyesen kértek tájékoztatást. Berzeviczy István fogadta őket irodájában, és elmagyarázta döntésének okát. A jelen lévő tulajdonosoknak – Friendland Hermánnak, Bauman Mártonnak és Reiderman Dávidnak – válaszolta, hogy a kijelölt területek a város legforgalmasabb pontjai. Az ide érkező katonák, miután leszálltak a vonatról, a felsorolt utcákon járnak, és az ott található üzletekben vásárolnak. Így célszerűnek gondolta, hogy a város összes boltja helyett a legforgalmasabbak

⁵³⁹ Korabeli fotó a szerző magángyűjteményéből.

⁵⁴⁰ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2636. ügyirat, 128. f.

munkanapjait hosszabbítsák meg. Természetesen a kapitány válaszával nem értettek egyet a jelenlévők, de nem volt más választásuk, mint elfogadni azt.⁵⁴¹

Az új rendelet felpezsdítette az ungvári kapitányság kérvényforgalmát. Ugyanis január 20. és március 30. között több mint húsz üzlettulajdonos intézett kérelmet a kapitánysághoz, hogy a tulajdonukat képező boltokat mentesítsék a rendelt alól. A kérelmekben szereplő indokok változatosak voltak, azonban egy pontban megegyeztek, mégpedig abban, hogy mindenki a háború okozta nehézségekre apellál. Goldstein Miksa kérelmében például kiemelte, hogy boltjában női kelméket árul, és a háború kitörése óta a vásárlók nem járnak még hétközben sem.⁵⁴² Reiderman Dávidné leírta, hogy férje bevonulását követően üzlete hanyatlásnak indult, ugyanis a férfi intézte a beszállítással, könyveléssel kapcsolatos ügyeket. Miután azonban elment harcolni, folyamatos áruhiánnyal és adósságokkal kell küzdenie. A háborús és gazdasági nehézségek mellett voltak, akik vallási okokra hivatkozva kérték felmentésüket a hét végi, illetve ünnepi nyitvatartás alól. Justkovics Ignác⁵⁴³ kérvényében leírta, hogy ő maga zsidó vallású, és számára a szombat fontos nap. Vallása szerint a szombat a nyugalom napja, amikor Isten megteremtette az embert, és megáldotta. Továbbá leírta, hogy vásárlóinak nagy része szintén zsidó vallású, így szombaton senki sem megy be a boltjába.⁵⁴⁴ Több, a kapitányságra érkezett kérelemből kiderült, hogy az üzlettulajdonosok döntő többsége – vezeté- és keresztnév alapján – zsidó vallású lehetett.

Üzlettulajdonosok felekezeti és nemi megoszlása Ungvár városában 1915-ben⁵⁴⁵

A kapitányságon kialakult helyzet miatt Berzeviczy István segítséget kért Ung megye főispánjától és Ungvár város polgármesterétől. A megbeszélésen tájékoztatta a két vezetőt, hogy az üzlettulajdonosok úgy gondolják, hogy ő mint rendőri hatóság döntött úgy önhatalmúlag, hogy bevezeti a nyitvatartásra vonatkozó új szabályt. Megkérte továbbá a

⁵⁴¹ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2636. ügyirat, 129. f.

⁵⁴² Uo.: 115.

⁵⁴³ Uo.: 114.

⁵⁴⁴ ALAN Unterman: *Zsidó hagyományok lexikona*. Helikon Kiadó, Budapest, 1999. 45.

⁵⁴⁵ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2636. ügyirat, 116. f.

jelenlévőket, hogy vessék be személyes tekintélyüket, és informálják a tulajdonosokat, közembereket arról, hogy egy konstruktív döntés született 1915. január 15-én, és a háborús érdek azt kívánja mindenkitől, hogy működjenek együtt a rendőri hatósággal. A megbeszélést követően a főispán és a polgármester hirdetményt tettek közzé, amelyben felszólították a város lakóit, hogy a háborús körülményekre való tekintettel működjenek együtt a hadsereggel és a rendvédelmi szervekkel. Abban az esetben, ha megszegik a kihirdetett rendeleteket vagy szabályokat, komoly pénzbeli és egyéb büntetésekre számíthatnak.⁵⁴⁶

Az üzletekkel, illetve az illegális galíciai menekültekkel kapcsolatos ügyek mellett a városi rendőrségnek fel kellett kutatnia az illegális szerencsejáték-barlangokat is Ungváron. Háborús időkben különösen nem nézték jó szemmel a rendvédelmi szervek a pénzes kártyajátékot. 1914. december 19-én egy névtelen levél érkezett a városi kapitányságra, amelyben leírták, hogy a Millennium kávéházból minden este hangos nevetéseket és beszélgetéseket lehet hallani. Ez önmagában nem lenne furcsa, csak a kávézókra és éttermekre vonatkozó hatósági rendelet kimondta, hogy a vendéglátó helyiségek 8.00–20.00 között fogadhatnak vendégeket. A levél tartalma szerint a Millennium kávéház épületéből kiszűrődő hangok minden este 22.00–23.00 óra között hallhatók.⁵⁴⁷ A kapitány az ügy kivizsgálása érdekében elrendelte, hogy a polgárőrség járőrei szolgálatteljesítés közben alaposan figyeljék meg a levélben megnevezett kávézót. Abban az esetben, ha bármilyen gyanú felmerül, hogy zárás után emberek tartózkodnak bent, azonnal riasszák a szolgálatban lévő rendőröket. Az ügyben a szerencse alaposan a rendőrség kezére játszott: a szolgálatból hazafelé tartó Csás László rendőrségi fogalmazó úgy döntött, hogy tesz egy sétát a városban, mielőtt hazaindulna. Séta közben épp a Millennium kávézó előtt haladt el, amikor hangos nevetésre lett figyelmes, az idő pedig már az előírt zárás után járt. A bejáratú ajtóhoz ment, és elkezdett hallgatózni: mi történik késő este a kávézóban. Végül érdekes beszélgetésnek lett fültanúja, mert a bent lévő férfiak éppen arról vitatkoztak, hogy valaki „kilopta” a kártyapakliból az egyik ászt. Csás László így megbizonyosodott róla, hogy kártyapartit tartanak. Bedörömbölt az ajtón, és a törvény nevében követelte annak kinyitását. Rövid várakozás után ajtót nyitottak neki, ekkor meglátta, hogy éppen egy kártyapartit szakított félbe. Négy férfi és a tulajdonos tartózkodott az épületben, akiket ezután elkísért a rendőrkapitányságra.⁵⁴⁸ A forrásokból nem derül ki minden őrizetbe vett férfi személyazonossága. A rendőrségi jegyzőkönyv csak egy bizonyos Tóth Sándort említ, és mint kiderült, az ő felesége tette a névtelen bejelentést. A szerencsejátékon ért

⁵⁴⁶ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2636. ügyirat, 130. f.

⁵⁴⁷ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2809. ügyirat, 1. f.

⁵⁴⁸ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2809. ügyirat, 2. f.

személyekre fejenként ezer korona bírságot szabtak ki, addig pedig, amíg nem fizették ki az összeget, a kapitányságon kellett maradniuk.⁵⁴⁹

Az üzletekkel és kocsmákkal kapcsolatos problémák nem csak a városi rendőrséget érintették. Vidéki csendőrkollégáiknak is „harcot” kellett vívniuk azokkal a kocsmá- és üzlettulajdonosokkal, akik nem tartották be a nyitvatartási/italmérési korlátozásokat, illetve akiknek a tulajdonukat képező helyiségekben nagy méreteket öltött a rendbontás. Az ungvári járásban található Nevicke község lakosai több feljelentést tettek a helyi csendőrségen Bergid Mihály kocsmatulajdonos ellen. A bejelentések szerint a tulajdonát képező kocsmá nem felelt meg szinte semmilyen egészségügyi előírásnak. Ezek mellett Bergid Mihálynak több alkalommal vallásellenes megnyilvánulása is volt, amelyeket a miséről betért vendégei fejéhez vágott. Olyan eset is történt, hogy a kocsmájában részeg férfiakat egymás ellen uszított, akik kint az utcán végül össze is verekedtek. De Bergid nagy élvezetet lelt abban is, hogy a férjeiknek – akik a mezőn dolgoztak egész nap – italért menő nőket sértegette. Több olyan kijelentése is volt, amely erős szexuális tartalommal bírt.⁵⁵⁰ 1915. március 3-án Kuna János nevickei lakos a csendőrőrs parancsnokának átnyújtott egy petíciót, amelyet 32 helyi polgár írt alá. Ebben kinyilvánították, hogy a községnek nincs szüksége olyan kocsmárosra, mint Bergid Mihály. Kéri a hatóságot, hogy vonják meg tőle iparüzési engedélyét, és helyette Fennerman Júliának engedélyezzék az italmérést.⁵⁵¹ Lisztkovics Pál őrsvezető az eset kinyomozására küldte Fica Pál csendőrt, Süvöltős János népfelkelőt és Derevjánik Mihály tartalékos szakasparancsnokot. Nyomozómunkájukat a helyszínen kezdték meg, felmérték a kocsmá higiéniai állapotát. Hamar kiderült, hogy a poharak koszosak, az italok minősége pedig káros az emberi fogyasztásra. A kocsmá „állandó” vendégeitől puhatolóztak, hogy láttak vagy hallottak-e valamilyen incidenst, amely a tulajdonos és a falusiak között zajlott. Természetesen a megkérdezett férfiak nem láttak, de még nem is hallottak ilyenről, sőt mi több, meg is döbbenek, hogy valaki ilyet állít Bergid Mihályról. A kocsmában végzett nyomozás után a csendőrök a helyi lakosoktól gyűjtöttek további információkat.⁵⁵² Trokán Jánosnéól megtudták, hogy milyen „istentelen” megnyilvánulásai is voltak Bergid Mihálynak. A nő elmondta, hogy januárban kereste Kovács Jánost, a község polgármesterét, azonban nem találta őt a hivatalában.⁵⁵³ Az ott dolgozók azt mondták neki, hogy elment a kocsmába, mert megint valamilyen bajt csinált Bergid. A csapszékre érve odament a pulthoz, és kérdezte az ott éppen poharakat törölgető tulajdonost,

⁵⁴⁹ Uo.: 3.

⁵⁵⁰ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2813. ügyirat, 1–2. f.

⁵⁵¹ Uo.: 3.

⁵⁵² Uo.: 5.

⁵⁵³ KTÁL. 7. Fond, 1. opisz, 2813. ügyirat, 6. f.

hogy látta-e az előjárót. A kérdésére Trokáné ugyan választ nem kapott, de helyette végighallgathatta, hogy Bergid Mihály szerint Szűz Mária nem élt éppen olyan tiszta és szeplőtelen életet, mint ahogyan azt a Biblia állítja, és lényegében Jézus is egy házasságon kívüli gyerek volt. A nő elmondása szerint annyira feldúlták ezek a kijelentések, hogy sírva szalad ki a kocsmából.⁵⁵⁴ A csendőröknek Sütő Kálmán is elmesélte, hogy milyen beszélgetésnek volt szemtanúja. Állítása szerint mivel kora (68 év) és egészségi állapota miatt nem dolgozik, néhanapján betér a kocsmába egy pohár pálinkára. Egyik nap – a jegyzőkönyv alapján 1914. október 25-én – miközben fogyasztotta a kikért italát, fültanúja volt egy igen érdekes beszélgetésnek. Bergid Mihály másik három férfinak azt fejtegette, hogy felesleges menni a papokhoz gyónni, mivel azok mind a hatóság emberei. Amit a gyónás alatt a hívek elmesélnek, azokat az atyák tovább is adják a csendőrségnek. Büszkén mesélte Bergid, hogy nézzék meg: ő nem jár a rabbijához, mégis megáldotta az Isten minden jóval.⁵⁵⁵ Kellő bizonyítékkal a csendőrség megkezdte az intézkedést, letartóztatták Bergid Mihályt, kocsmáját bezárták, és megvonták tőle az iparüzési engedélyét is. Őrizetbe vételét követően ügyét átadták a Beregszászi Járási Bíróságnak. Az ügynek azonban volt egy másik szála is, mégpedig Fennerman Júlia, ugyanis gyanús volt, hogy a feljelentők miért pont őt kívánták új kocsmárosnak. A csendőrség – helyi besúgóinak köszönhetően – hamar rájött, hogy mi húzódott meg ennek háttérben. Fennerman Júlia is foglalkozott italméréssel, azonban nem rendelkezett az ehhez szükséges engedélyekkel, valamint a hatósági ár alatt kínálta vevőinek a szeszes italt. Erre döntő bizonyíték volt, hogy házában több liter pálinkára bukkant a nevickei csendőrség.⁵⁵⁶

Ungvár városában is érezhető volt a lakosság elégedetlensége és a közhangulat romlása. A városban élő polgárokat aggodalommal töltötték el azok a szóbeszédok, amelyek a jegyrendszer esetleges bevezetéséről szóltak. Az ungvári közhangulat megnyugtató érdekében Berzeviczy István rendőrkapitány egy informatív jellegű cikket jelentetett meg az *Ungvári Közlöny* című hetilap városi ügyek rovatában. A publicisztika kettős tartalommal bírt: egyrészt kijelentették, hogy a városvezetés nem látta szükségét az 1916. január 16-i jegyrendszer bevezetésének, másrészt viszont utaltak arra, hogy februárban a kérdésre a város vezetése vissza fog térni. Végül a polgárok félelme beigazolódott – a városvezetés bevezette a jegyrendszert. Hogy ez pontosan mikor történt meg, arról a forrásokban említést nem találtam. Valamilyen szintű képet adtak viszont arról, hogyan is nézhetett ki Ungvár városában a jegyrendszer mechanizmusa.⁵⁵⁷ Az új vásárlási rendszerrel kapcsolatban így több olyan fehér

⁵⁵⁴ Uo.: 7.

⁵⁵⁵ Uo.: 8.

⁵⁵⁶ Uo.: 9–10.

⁵⁵⁷ Egyelőre nem lesz jegyrendszer. *Ungvári Közlöny*. 1916. január 18., 3. l.

folt van, amely további levéltári kutatást igényel. Annyi viszont kiderült, hogy az élelmiszerjegyeket igénylő lakosoknak a rendőrkapitányságon kellett jelentkezniük, ahol igazolniuk kellett lakcímüket és az egy háztartásban élők számát. Ezt követően kaphatták meg a kenyér, a cukor, a liszt vagy akár a hús vásárlásához szükséges napi, heti és hónapi jegyeiket, amelyeket a hatóság által megszabott üzletekben vásárolhattak le.⁵⁵⁸

Azonban bővebb forrásbázis áll rendelkezésre a jegyrendszerrel történő visszaélésekről, így feltételezhetően nem egy maradéktalanul jól funkcionáló rendszerről beszélünk. A kihágásokat két csoportra lehet sorolni: egy háztartásban élők valótlan számának megadásával és elköltözéssel kapcsolatos esetek. Az első kategóriába tartozó kihágás egyik elkövetője volt Koscsu Mihályné, aki előzetesen családjának létszámát hat főben jelentette be. A rendőrség egyik besúgója azonban tájékoztatta Munkácsy Emil rendőrőrmestert, hogy a nő egymagában él, mivel gyereke nem született, férje pedig a fronton életét vesztette. A rendőrség rövid nyomozást követően kiderítette, hogy az informátoruk tájékoztatása helyes, így beidézték kihallgatásra Koscsu Mihálynét. Markovszky Sándor kapitányhelyettes a kész tényeket közölte a vádlottal, és felszólította, hogy azonnal tegyen beismerő vallomást. Más lehetőség nem látva Koscsu Mihályné bevallotta, hogy szomszédjainak gyerekeit jelentette be, és az értük kapott élelmiszerjegyet a városban élő más embereknek értékesítette.⁵⁵⁹ Hasonló vétség miatt ítélték 20 korona pénzbírságra Fenerman Bélánét mindössze annyi különbséggel, hogy neki voltak gyermekei, csak ők már egy éve Felsődamonyban⁵⁶⁰ éltek rokonaiknál. A városi rendőrségnek sikerült kiderítenie a felsődamonyi szolgabírótól, hogy a Fenerman család gyermeki valóban már közel egy éve a községben tartózkodnak. A megfelelő bizonyítékok birtokában Bóna Pál rendőrkapitány a kihallgatáson szembesítette Fenerman Bélánét hazugságával, aki azzal védekezett, hogy nem tudta bejelentési kötelezettségeit gyermekeivel kapcsolatban.⁵⁶¹

Az országban végbemenő ármaksimalizálások természetesen érintették Ungvár városát is. Annak érdekében, hogy a lakosság döntő részét tájékoztatni tudják, a helyi sajtóban megjelentek olyan hirdetmények és publicisztikák, amelyeknek központi témája a hivatalos hatósági árak és a törvények, rendeletek megszegőire maximálisan kiszabható büntetések. Minderre a korabeli tömegtájékoztatás legfontosabb szöcsövét, a sajtót használták fel. Egyfajta propagandisztikus jelleggel olyan cikkek jelentek meg az *Ung*, *Ungvári Közlöny* és a *Határszéli Újság* hasábjain, amelyek azt sugallták olvasóik számára, hogy az élelmezéssel kapcsolatban minden rendben volt, de ha valamilyen fennakadást észlelnek, a kormányzat és a vármegye

⁵⁵⁸ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 10. f.

⁵⁵⁹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 50–51. f.

⁵⁶⁰ Uo.: 52.

⁵⁶¹ Uo.: 61.

vezetősége záros határidőn belül megoldja. Mindezt jól példázta az 1915. június 17-én az *Ungvári Közlöny* c. újságban megjelent cikk Van kenyér és liszt címmel. A publicisztika szerzője városházi forrásokra hivatkozva tájékoztatta az olvasókat, hogy Ungvárra a lakosság szükségleteinek kielégítésére elegendő liszt érkezett, amelyből megfelelő mennyiségű kenyeret tudnak a városi pékek sütni. A névtelen informátor közölte a cikk szerzőjével, hogy leghamarabb valószínűleg június 18–19-én hozzák forgalomba a lisztet, viszont nem minden boltban lesz kapható. Az újságíró továbbá megtudta, hogy hatósági árakat szabtak meg: a kenyér kilogrammját 50 fillérért, a nullás – keverékanyagot nem tartalmazó – lisztet 88 fillérért, a kevert lisztet pedig 50 fillérért vásárolhatja meg Ungvár lakossága.⁵⁶² A szükségletek biztosítási képességének bizonyítása mellett a helyi sajtó igyekezett általános képet festeni az Ungváron működő piacokról. Az ott portékáikat árusítók döntő többsége vidékről érkezett, és a háztájékon megtermett javait szerette volna értékesíteni. Előfordult, hogy az árusok nem értettek egyet feltétlenül a hatóság által megszabott árakkal, azokat alacsonynak gondolták.⁵⁶³ Egy 1915. február 21-én kelt cikkben pont ilyen esetről tájékozódhattak az *Ung* c. hetilap olvasói. A város piacán az Ungdarócról érkezett Tóth Márta 24 fillérért kínálta tyúktojásainak darabját. Erre egy vásárló tájékoztatta, hogy a városi közgyűlés határozata értelmében csak 16 fillért kérhet el darabjáért. Szemtanúk elmondása szerint a falusi asszony a dühtől szinte meglilulva vágta földhöz portékáját, és hangosan kiabálta: „Nesze, itt van nektek az olcsó tojás!” Vásárlójának pedig felrótta: „Bezzeg ti sem adjátok olcsón a kukoricát!” Szintén az aktuális lapszámban jelent meg Fekete Rozália esete, aki inkább kicsavarta libái nyakát, és odaadta egy koldusnak, mintsem a megszabott hatósági áron adja el. Ő maga portékájáért kilogrammonként 5 koronát kért, amely jóval magasabb volt az érvényben lévő áraknál. Mivel a vevő úgy gondolta, hogy Rozália nyerészkedni akar rajta, azonnal rendőrt hivatott. A piacon szolgálatot teljesítő Kovács József elmagyarázta a kofának, hogy amennyiben a hatósági ár felett szeretné értékesíteni libáját, úgy törvénysértést követ el. Mindez pedig azt vonta volna maga után, hogy letartóztatják, és pénzbüntetés befizetésére kötelezik. Talán ez volt az a pont, amely kiváltotta Fekete Rozália drasztikus és hirtelen cselekvését, amely a jószág megölésére és a tetem koldusnak való átadására sarkallta.⁵⁶⁴ A fent leírt esetek jól példázzák, hogy az ungvári rendőrségnek milyen erkölcsi dilemmák között kellett végrehajtania azon feladatait, amelyek az ármaximalizálás betartatására vonatkoztak. Egy részről eleget kellett tenniük a városi közgyűlés határozatainak, amelyek nem feltétlenül álltak összhangban a vidéki termelők

⁵⁶² Van kenyér és liszt: *Ungvári Közlöny*. 1915. június 16.

⁵⁶³ Piaci jelenetek: *Ung*. 1915. február 10.

⁵⁶⁴ Piaci jelenetek: *Ung*, 1915. február 21.

értékesítési álláspontjaival. Másrészt az amúgy is nélkülöző férfiakat és nőket kellett előállítaniuk, akik családjuk eltartása érdekében szálltak szembe a törvényekkel.

A háborús időszak megkövetelt olyan gazdaságpolitikai lépéseket a kormánytól, amelyek békeidőben drasztikus lépéseknek tűntek. Egyik ilyen, a gazdaságot érintő kormányzati intézkedés volt az élelmiszerárakba történő beavatkozás. 1914. november 28-tól kezdve jelentek meg olyan óvatos lépések a kormányzat részéről, amellyel az országban forgalomban lévő alap-élelmiszercikkek árait tartották előre megszabott árfolyamon. Első ilyen intézkedésnek lehet tekinteni a rozs, a búza és egyéb lisztnemű gabonák novemberi árának meghatározást. Ennek értelmében a kormányzati előírásnak megfelelően a szóban forgó szemes termények és a belőlük készített lisztfélék árait az októberi piaci viszonyokhoz mérten kellett megszabni.⁵⁶⁵ A gondot azonban az jelentette, hogy az országban eltérő piaci viszonyok voltak, amelyekhez társultak még az országos jövedelemkülönbségek is. Ezek miatt alakították ki a fentebb már említett rendszert, miszerint a megyéknek, a járásoknak és a rendezett tanácsú városoknak kellett megszabniuk egyes mezőgazdasági és iparcikkek maximális árait.

Eddig szó esett a hatósági árakról és az azok megszabásában szerepet játszó döntéshozókról. Azonban ki kell térni arra is, hogy milyen retorziókra, büntetésekre számíthattak azok a kereskedők és gazdák – de a vásárlók is –, akik átlépték a törvény által meghúzott határokat. 1914. december 10-én fogalmazták meg először a maximálisan kiszabható pénzbírság méretét és a vele járó elzárás időtartalmát. Így amennyiben bizonyítást nyert a kihágás ténye az árdrágítás terén, a letartóztatott személyt tizenöt napi szabadságvesztésre ítélték, illetve 200 korona pénzbüntetést szabhattak ki rá.⁵⁶⁶

A háború kitörése és annak negatív katonai eseményei kihatottak Ungvár városának – és természetesen Ung vármegyének – a gazdasági helyzetére is. Ennek következtében a háború előrehaladtával egyre érezhetőbbé váltak az állami kontrollok és intézkedések, amelyeknek fő célja az élelmiszer- és luxuscikkek kereslet-kínálatának ellenőrzése volt. A levéltári források szűk bázisát kiegészítve fontos megvizsgálni a korabeli sajtóban megjelent cikkeket is. Így kaphatunk rálátást azokra a gazdaságpolitikai folyamatokra és a hozzájuk tartozó korlátozó intézkedésekre, amelyek végigkísérték az ungvári lakosság és a vármegye mindennapi életét 1914–1918 között.⁵⁶⁷

A háború első hónapjaiban jelentkeztek az élelemkészletezéssel kapcsolatos nehézségek Ungvár városában. Egy 1914. szeptember 7-én megjelent újságcikkben az élelmiszerárak drasztikus emelkedésének hátteréről lehetett olvasni. A publicisztika szerzője a jelenséggel

⁵⁶⁵ UMBRAI Laura: *Mit evett Budapest? A főváros élelmezési politikájának*. In: EGRY GÁBOR – KABA ESZTER (szerk.): 1916 – A fordulat éve? Tanulmányok a nagy háborúról. Budapest, 2017. 285–287.

⁵⁶⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 13. f.

⁵⁶⁷ Uo.: 13.

kapcsolatban két dolgot emelt ki olvasói számára. Az első, hogy a szükségletek kielégítésének lényegében az összes ungvári piacot alárendelték, a katonaság számára húst, gabonát, lisztet és különböző zöldségeket vásároltak fel. A második, hogy az orosz támadások elől Ungvárra érkező galíciai menekültek a megmaradt élelmiszereket nagy tételben vásárolták fel, több esetben a piaci ár felett. Ennek a két összetevőnek lett az „áldozata” a helyi városi lakosság, mivel az így megmaradt alapélelmiszerek – liszt, tojás, burgonya, kukorica stb. – árai lassan megfizethetlenné váltak. A szerző példaként hozta fel cikkében, hogy augusztusban a tyúktojás darabja 4 fillérbe került a vidékről érkező asszonyoknál, azonban szeptember első felében már 8-9 fillért kértek ugyanazért a tojásért.⁵⁶⁸

A megjelent cikk után egyértelműen a piaci árusok és élelmiszerboltok tulajdonosai váltak a népharag céltáblájává. Mindezt jól példázza egy 1914. október 12-én megjelent újságcikk, amelynek szerzője már a kereskedői bűnözésről elmélkedett. A cikk tartalmát tekintve egyenesen nyereszkeskedőknek titulálta az élelmet forgalmazó boltosokat, a friss kenyeret sütő pékeket és az állati eredetű húsokat forgalmazó henteseket. Ez a fajta retorika, amelyet az *Ung* c. hetilap újságírói alkalmaztak, konfliktusokat generált az eladók és a vevők között. Egyik ilyen nézeteltérés a Széchenyi téren található piacon volt. A Kisgejőcről⁵⁶⁹ érkezett Horvát Ilonka háztáji tyúkjait szerette volna értékesíteni a városi népnek. Egyik vásárlója érdeklődött aziránt, hogy mennyibe kerül a tulajdonát képező baromfi. Ilonka közölte, hogy a „begyesebbek” 30 koronába, míg a „levesnek valók” 10 koronába kerülnek. A vevőt, Kiss Sámuelnét megdöbbenették a szerinte indokolatlanul magas árak, amit szóvá is tett az eladónőnek. Szóváltásuk hamar egymás válogatott sértegetésévé fajult, amelyre felfigyelt Markovszky Sándor kapitányhelyettes is. Odalépve utasította a két nőt, hogy fejezzék be a köznyugalom megzavarását, és magyarázzák el számára, hogy mi a vita forrása. A rendőr mind a két félt végighallgatva az ungvári vásárlónak adott igazat, és közölte Horvát Ilonkával, hogy az érvényben lévő baromfikereskedelmi árnál – a forrás nem közölte a pontos árat – jóval magasabban kínálja portékáját. A rendőr kijelentését követően a vidéki asszonyon akkora düh lett úrrá, hogy a fentebb említett Fekete Rozália esetéhez hasonlóan ő is kitekerte mindhárom tyúkjá nyakát, és odaadta egy, a közelben kolduló asszonynak, majd közölte a kapitányhelyetessel és Kiss Sámuelnével, hogy inkább a koldusnak adja drágának ítélt tyúkjait, mintsem az úri városi embereknek adja el szinte ingyen.

1915 áprilisában üzerek elleni harcra szólította fel a lakosságot az ungvári polgármester az *Ung* c. hetilapban. Kiemelte, hogy megbocsáthatatlan és hazafiatlan viselkedés minden ember részéről, aki háborús időszakban szeretne meggazdagodni úgy, hogy azzal másoknak

⁵⁶⁸ Élelmiszerárak: *Ung*. 1914. szeptember 7.

⁵⁶⁹ Kisgejőc: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járásban. Ukránul: Мали Геївці.

nagy anyagi károkat okoz. Ezért Fincziczky Mihály polgármester egyetértésben a belügyminiszterrel arra buzdította az ungvári lakosságot, hogy bárki, aki tud élelmiszer-üzérkedéssel, árdrágítással foglalkozó csoportról, személyről vagy akár vállalkozásról, az jelentse Berzeviczy István rendőrkapitánynak. A város első embere kiemelte továbbá, hogy a feljelentéseket nem kell szégyellni, mivel azok a világban zajló események következtében hazafias cselekedeteknek minősülnek.⁵⁷⁰ Annak érdekében, hogy az árdrágítók elleni sikeres harcot propagálják az ungvári lakosság irányába, időnként olyan újságcikkeket jelentettek meg, amelyekben ismertették az ügyekben letartóztatott és pénzbüntetésben részesített személyek névsorát. 1915. november 21-én az alábbi neveket közölte a megye egyik legolvasottabb hetilapja: Jankovics Jánosné, Perecsinszky Jánosné, Murgó Mihályné, Haraszty József.⁵⁷¹ A megnevezett személyek fejenként 20 korona bírságot kaptak a hatályban levő maximális árak megszegése miatt.⁵⁷² Berzeviczy István az ungvári rendőrség első embere 1915. október 17-én újabb szigorításokat ismertetett a lakosággal. A magyar királyi belügyminiszter 118368/1915. sz. rendelete értelmében ugyanolyan mértékű büntetésre számíthattak azok a vevők, akik a szükségleteiknél jóval többet vásárolnak, és azok az árusok, akik a meghatározott hatósági árak felett értékesítik élelmiszereiket és használati cikkeiket. A kapitány természetesen ebben is a lakosság éberségére és kötelességtudatára támaszkodott.⁵⁷³

6.3. A rendőrség szerepe Ungvár gazdasági életében

Az ungvári rendőrség feladata volt tehát, hogy háborús körülmények között betartassa az érvényben lévő városi rendeleteket, valamint a testülettől elvárták azt is, hogy a lehető legnagyobb alapossággal és szakértelemmel számolják fel az élelmiszerek körüli üzérkedéseket. Tovább haladva a városban történt szigorításokon, ki kell térni arra is, hogy megváltozott a városba érkező élelmiszerek szállításának menete is. Azoknak a kereskedőknek, akik Ungvárra szerettek volna gabonát, lisztet stb. szállítani, előzetesen hatósági engedélyt kellett kérniük. Ebben rögzítették a kereskedő nevét, iparüzési engedélyét, illetve a tulajdonát képező áru mennyiségét. Természetesen voltak olyan személyek, akik a törvényes utakat megkerülve akartak kereskedni, mint például Darányi Lajosné kisgejőci lakos, aki fogatosával összesen tizenöt zsák kenyérsütésre alkalmas lisztet szállított Ungvárra.

Mivel helyismerettel nem rendelkezett, útbaigazítást kért Lebkovics Sámuelnétől. Rövid beszélgetés után kiderült, hogy a segítséget nyújtó nő bolttulajdonos, és szívesen megvásárolná a szekéren található lisztet. Az üzlet gyors nyélbeütésének egyetlen akadálya az volt, hogy Lebkovics

⁵⁷⁰ A belügyminiszter rendelete. Ungvári Közlöny, 1915. április 4.

⁵⁷¹ Árdrágítók. Ungvári Közlöny, 1915. november 21.

⁵⁷² Árdrágítók. Ung, 1915. november 21.

⁵⁷³ Feljelentések. Ung, 1915. október 17.

Sámuelné éppen úton volt a templomba. Végül megegyeztek abban, hogy még aznap délután 14.00-kor találkoznak a Kossuth téren található üzletében. A megbeszélte időben Darányi Lajosné meg is érkezett a találkozó színhelyére szolgáló térre, fiának pedig meghagyta, hogy őrizze a szekeret és a rakományát. Amíg édesanyja az üzlettel kapcsolatos részleteket intézte, Dávid fiát az éppen szolgálatot teljesítő Kovács József rendőr igazoltatta.⁵⁷⁴ A kért dokumentumokat Sámuelné fia nem tudta felmutatni, így a rendőr utasította, hogy azonnal keresse meg édesanyját, mert az iparúzési és kereskedelmi igazolvány nélkül a járművet és a rakományt rendőrségi zár alá helyezik. A megrémült gyerek futásnak eredt, és megkereste édesanyját. Azonban fiához hasonlóan Sámuelné sem tudta felmutatni azokat az iratokat, amelyeket a rendőr kért tőle. A gyanúsított nő elmondása szerint a városba hozott 107 mázsa búzát a saját földjéről takarította be – nem lopta –, így senkinek sem tartozik magyarázattal azzal kapcsolatban, hogy mennyiért és kinek szeretné eladni azt. A rendőrségi jelentésből kiderült, hogy az intézkedő járőr indulatosnak és lekezelőnek ítélte meg a nő magatartását, így más választást nem látva letartóztatta. A kapitányságra kísérve felvették a jegyzőkönyvet, és eljárást indítottak Darányi Lajosné ellen. Az ügyben született ítélet szerint 100 korona pénzbüntetésre és három napig tartó elzárásra ítélték a nőt.⁵⁷⁵

Kronovich Izidor szintén hatósági engedély nélkül akart kereskedni Ungvár városában. Hamuth János rendőrfőnök a Széchenyi téren végezte rendfenntartói tevékenységét, amikor figyelmes lett arra, hogy Rozenbaum Emil vegyeskereskedése előtt egy szekérről több ládat pakolnak le. Az igazoltatás során a pakolómunkások nem tudtak felmutatni semmilyen dokumentumot, amellyel egyrészt magukat igazolták volna hitelt érdemlően, másrészt a szekéren található bőráruról sem volt semmilyen hivatalos okiratuk. Hamuth főnöknek annyit azonban sikerült megtudnia, hogy mindkét igazoltatott férfi nagymihályi napszámos, valamint Kronovich Izidorral utaztak a városba. A rendőr kérdésére, hogy a szóban forgó úriember hol tartózkodik, azt a választ kapta, hogy bent a boltban – éppen üzletet köt.⁵⁷⁶ Az ügy kinyomozása érdekében Hamuth János további intézkedés gyanánt megkezdte Kronovich Izidor előállítását, de ő sem tudott semmilyen bőrárusítással kapcsolatos engedélyt felmutatni. A kihallgatáson kiderült, hogy a bőráru tulajdonosa a 46 éves, zsidó vallású Izidor nagymihályi lakos. Elmondása szerint a bőrt saját egyéves borjúiból készítette, mivel azok megbetegedtek, így le kellett vágni azokat. Úgy gondolta, hogy átadja a nyersbőrt a nagymihályi Csincsár Mihálynak, hogy feldolgozza azt eladható állapotba. De a múlt hónap elején gabonát jött értékesíteni Ungvárra, és akkor ismerkedett meg Rozenbaum Emillel. Beszélgetésbe elegyedtek, és szóba került a bőrhiány a városban. Megegyeztek a kereskedővel

⁵⁷⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 11. f.

⁵⁷⁵ Uo.: 12.

⁵⁷⁶ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2593. ügyirat, 163. f.

abban, hogy 1 kg bőrért 12 koronát fog fizetni neki. A rendőrkapitány táviratot küldött a nagymihályi kollégájának, hogy információt szerezzen az őrizetbe vett férfiről. Ezzel sikerült kiderítenie, hogy a férfi személyi igazolványa nem hamis, és mint gabonakereskedő volt bejegyezve – erre is kapott iparüzési engedélyt.⁵⁷⁷ A bizonyítékok után elítélték, és 100 korona pénzbüntetést szabtak ki rá. Mentségére felhozta, hogy ő nem tudta, hogy tilalom miatt az értékesítés tilos,⁵⁷⁸ valamint hogy iparüzési engedély szükséges ahhoz, hogy bőrt értékesítsen, és amúgy is csak azért akarta eladni, mert nem tudott volna vele mit kezdeni. Az elkobzott bőrt az ungvári kapitányság Budapestre küldte a Magyar Bőrbeszerzési Részvénytársaságnak, akik a vizsgálat után meghatározták, mennyibe is kerül a 25 kg bőr, amelyet előzetesen lemértek. A feladott mennyiségből azonban Budapestre csak 3 kg érkezett.⁵⁷⁹

1916	1917	1918
Vozár László	Vozár László	Vozár László
Bányai Sámuel	Szieber Lajos	Grósz Adolf
Jakublovics Balázs	Grósz Adolf	Klein Lipót
Beretsik István	Zanec Antal	
Szieber Lajos		
Varga János		
Grósz Adolf		

A kenyérsütéshez hatósági engedéllyel rendelkező pékek névsora
Ungvár városban 1916–1918 között⁵⁸⁰

6.4. Iparüzési engedélyek hiánya és azok következménye Ungváron

A megfelelő iparüzési engedélyek nélküli „szakemberek” hatalmas anyagi kárt okoztak a városi lakosságnak, ugyanis az általuk előállított termékek a források alapján silány minőségűek voltak. E téren negatív tapasztalattal gazdagodott Heves Péterné is. Az ő ügyében felvett jegyzőkönyv szerint a sértett szeretett volna fiának az ősz beköszönte előtt egy bőrcipőt készíttetni. Mivel az elkészítéshez szükséges anyagi fedezet nem állt rendelkezésére, megpróbált barátaitól kölcsönkérni. Próbálkozása eredménytelenül zárult, viszont egyik közeli barátjától – a rendőrségi jegyzőkönyvben nem nevezik meg – értesült arról, hogy Timarovszki

⁵⁷⁷ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2593. ügyirat, 164. f.

⁵⁷⁸ A m. kir. minisztérium 1915. évi 422. M. E. számú rendelete. 7.§: Ettől a naptól (1915. január 10.) kezdve tilos nyers borjúbőrt, kész borjúbőrt és hasított marhabőrt a jelen rendelet ellenére a megállapított legmagasabb árnál drágábban árusítani vagy vásárolni.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1915/?pg=2330&layout=s&query=Borjub%C5%91r
(utolsó letöltés: 2021. május 12.).

⁵⁷⁹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2593. ügyirat, 164. f.

⁵⁸⁰ A táblázat elkészítése az 1915–1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült. Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávékat kapott, amennyi a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgálására elégséges. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.

Ferenc a kereskedelmi árnál olcsóbban megvarrja neki a lábbelit. Így Heves Péterné másnap reggel személyesen a lakásán kereste fel a barátja által javasolt férfit.⁵⁸¹ Timarovszki Ferencel megállapodtak abban, hogy a leendő cipő talpát a megrendelő biztosítja, és az előállítási költség harminc koronába fog kerülni. Két hét elteltével a suszter jelezte megrendelője felé, hogy a kért cipő elkészült. Az anyagiak elrendezése után tűnt fel a nő számára, hogy a megvarrt cipőre nem az a vastag és tartós talp volt rávarrva, amelyet ő elvitt a cipészhez. Még aznap visszavitte, és számonkérte Timarovszkit, aki tagadta az ellene felhozott vádakat. A hangos szóváltás végén Heves Péterné úgy döntött, feljelentést tesz a rendőrségen. Berzeviczy István kapitány végighallgatta a nő vallomását, és utasította beosztottját, Markovszky Sándort, hogy a megvádolt férfit hozza be a rendőrségre.⁵⁸² Pár óra elteltével a rendőrkapitány-helyettes jelentette a rendőrség első emberének, hogy előállította a férfit. Timarovszki Ferenc 50 éves ungvári lakos volt, nőtlen. Foglalkozását tekintve a MÁV-nál dolgozott mint vasúti kalauz. Berzeviczy kapitány kérdésére, hogy miért foglalkozott illegálisan cipőkészítéssel, azt a választ kapta, hogy elsősorban megélhetési szempontok miatt. Vallomásában a férfi elmesélte, hogy a vasútnál kapott fizetése nem elég kiadásai fedezésére. Mivel édesanyja megtanította varrni, úgy döntött, néha-néha egy cipő elkészítésével pluszbevételhez juthat. Timarovszki azonban tagadta azt a vádat, miszerint ő kicserélte volna a lábbeli talpát. Elmondása szerint ezek koholt vádak, mert megrendelője nem volt hajlandó a már előre megegyezett árat kifizetni. Átvételkor több olyan kritikát fogalmazott meg munkájával kapcsolatban, amelynek egyetlen célja a fizetendő összeg csökkentése volt. A rendőrkapitány mindkét fél vallomását meghallgatta, és egyfajta salamoni döntést hozott: Timarovszki Ferencet és Heves Péternét 20-20 korona pénzbírságra ítélte. Előbbi azért, mert nem olyan cipésszel készítette a cipőt, aki rendelkezett iparüzési engedéllyel, míg utóbbi azért részesült bírságban, mert hatósági engedély nélkül kezdett bele egy vállalkozásba.⁵⁸³

Azonban nem mindenkit rémisztett meg a lebukás veszélye és a magas pénzbírságok befizetése. Az illegális cipésmesterség visszaeső személye volt Angyal József és segédje, Paskovics Ernő. Ők először 1913. március 16-án buktak le és kerültek rendőrségi eljárás alá, amely végén 10 korona bírságot kellett befizetniük. Ezt követően Balogh Irén feljelentése nyomán 1914. december 3-án letartóztatta a rendőrség a két férfit, és egy hónapos elzárásra ítélte őket.⁵⁸⁴ A sorozatos lebukások azonban nem szegték kedvüket, ugyanis 1915. május 18-án ismételten letartóztatták Angyalt és Paskovicsot. Az ügyről készült rendőrségi jegyzőkönyv szerint a két férfi harminc korona értékben vállalta, hogy záros határidőn belül elkészít négy

⁵⁸¹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 4. f.

⁵⁸² Uo.: 5.

⁵⁸³ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 1–20. f.

⁵⁸⁴ Uo.: 25.

pár bőrcipőt. Azonban mielőtt belekezdtek volna a varrásba, kérték Balog Irén megrendelőt, hogy fizesse ki előre munkájukat. Mindezt Paskovics és Angyal azzal magyarázta, hogy éppen kifogytak a cérnából és a bőrből, muszáj feltölteni készleteiket. A hiszékeny nő elhitte a két szélhámos meséjét, és átadta az összeget, amelyről nyugtát viszont nem kapott. A pénz átadását követő két hónap után sem kapta meg Balogh Irén a cipőket, ezért feljelentést tett a rendőrségen. Berzeviczy István rendőrkapitány elfogatóparancsot adott ki Paskovics Ernő és Angyal József ellen.⁵⁸⁵ Az eredmény nem maradt el: másnap már a rendőrség fogdájában éjszakázott a két vádlott. A rendőrkapitány ügyüket kiemelten kezelte, mivel visszaesőknek számítottak. Büntetésük mértékét is ezzel párhuzamosan állapította meg. A jegyzőkönyv szerint két hónap fogházra és fejenként 200 korona pénzbírságra ítélték őket. Mivel azonban az elítélteknek nem állt rendelkezésükre a kiszabott pénzösszeg, így az ítéletet módosították kétszáz koronával megegyező közmunkává.⁵⁸⁶

A cipőkkel kapcsolatos ügyek számát nem csak azok az ügyek gyarapították, amelyeket iparüzési engedély nélkül és/vagy kontár mesterek követtek el. Előfordultak olyan esetek is, amikor a törvényességnek minden téren megfelelő árusokkal szemben érkeztek feljelentések. Így került a rendőrség látókörébe Günczler Henrik. Az ötvenéves férfi már több mint húsz éve – a rendőrségi jegyzőkönyv alapján – dolgozott a városban mint cipőkereskedő. Személyével és munkájával kapcsolatban semmilyen panasz nem érkezett a rendőrségre egészen 1916. március 31-ig. Mezei Jánosné 1916. március 30-án vásárolt a gyermekének egy fekete bőrcipőt az ungvári kereskedőtől. Az új cipőt még aznap felhúzta Mózes nevű gyermek, és kiment az utcára játszani benne. Az édesanya elmondása szerint körülbelül egy óra elteltével gyereke felment a lakásba, és sírva mondta el, hogy a cipője elszakadt. Az édesanya először azt hitte, hogy az utcai játék közben történt a dolog, azonban Mózes története szerint kint játszottak, amikor eleredt az eső. Mivel nem akarta az utcán hagyni játékait, úgy döntött, hogy azokat gyorsan összeszedi. Amikor azonban belelépett egy kisebb víztócsába, érezte, hogy lábai egyre nedvesebbek. A játécai összeszedését követően egyre jobban fázott a lába, így bement a házba. Ekkor vette észre, hogy a jobb lábán lévő cipőről félig levált a talp. Mezei Jánosné másnap, március 31-én visszavitte a szakadt lábbelit Henrik üzletébe, aki nem akarta sem kicserélni, sem pedig a pénzt visszaadni. Ezután a nő a közelben járőröző rendőröket hívta be az üzletbe. A rendőrség nyomására Günczler Henrik ígéretet tett arra, hogy egy héten belül kijavítja a gyerekcipő hibáit. A megígért határidő lejártát követően sem a cipők nem készültek el, sem annak árát nem kapta vissza a sértett édesanya. Így újra személyesen, immár férje társaságában

⁵⁸⁵ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 26. f.

⁵⁸⁶ Uo.: 27.

kereste fel Günczler Henriket. A rendőrségi jelenlét hiánya miatt Günczler Henrik annyira felbátorodott, hogy kijelentette: nem fél sem a rendőrkapitánytól, sem senki mástól.⁵⁸⁷ Így bontakozott ki egy elég hosszúra elnyúlt rendőrségi ügy. A vádlottat dr. Gáti városi ügyvéd képviselte, így ő mondta el védence szemszögéből a történéseket. A védelem képviselője elismerte, hogy nem képezi vita tárgyát az adásvétel ténye: védence valóban eladott Mezei Jánosnénak egy bőrcipőt 38 koronáért. Azonban ő arról nem tehet, hogy rossz a minősége. Mivel ő boltos, és nem suszter, így nem tudja vásárláskor megállapítani egy cipőről, hogy milyen a minősége. Ő egy Bécsben működő cégtől vásárolta, annak Nochting Dávid házalójától 34 koronáért.⁵⁸⁸ Miután a nő visszavitte az árut üzletébe, hisztérikusan elkezdett vele kiabálni, és sértegette őt, így a megegyezés nehezen ment. Végül megígérte, hogy az elszakadt cipőt elviszi Ksepa János városi cipésmesterhez. Állítását alátámasztotta azzal, hogy magával vitte a kihallgatásra a szóban forgó cipőt. Mivel a rendőrkapitány nem volt sem cipőszakértő, sem pedig suszter, úgy döntöttek, hogy a lábbelit elküldik két suszternek és a Kassai Kereskedelmi Hivatalnak bevizsgáltatásra. A cipészek – Hagyma Károly nyíregyházi és Rácz Gyula beregszászi mesterek – egyöntetűen azt írták le véleményükben, hogy a vizsgált lábbeli minősége gyenge, talpa nem alkalmas arra, hogy esős körülmények között viseljék. Mivel vékony bőrlemezekből van összevarrva – amit csak gépek tudnak elkészíteni –, hamar törik a bőr, és leválk a felső részétől.⁵⁸⁹ Mindezt egy ügyes kereskedőnek észre kellett volna vennie.⁵⁹⁰ A kassai válaszban szintén megerősítették: a cipő alsó részén nem megfelelő, de kiemelték, hogy felső része kiváló bőrből van összevarrva. A szakértői vélemények után a kapitány úgy döntött, hogy a cipők javítási díját Henriknek kell kifizetnie, és a jövőben szigorúan megtiltották számára, hogy eladásra kínálja azokat a lábbeliket, amelyeket a megnevezett kereskedőtől vásárolt.⁵⁹¹

Grünvald Adolf helyi cipész szintén feljelentés sorsára jutott 1916. december 14-én – derült ki a rendőrségi jegyzőkönyvből. Tóth Marcsa bejelentése szerint hatéves gyermeke számára rendelt egy pár cipőt, amelynek az ára 60 korona volt. Az elkészült lábbeli azonban rövid viselést követően véresre törte gyermeke lábát. A probléma megoldása érdekében visszament a cipésmesterhez, és követelte a hiba kijavítását. Bár Grünvald Adolf megígérte, hogy három napon belül orvosolja a problémát, azonban egy hét elteltével sem mozdult előrébb az ügy. Az eset előtt Tóth Marcsa értetlenül állt, mivel kilenctagú családja évenként több pár

⁵⁸⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 273. f.

⁵⁸⁸ Uo.: 274.

⁵⁸⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 273. f.

⁵⁹⁰ Uo.: 277.

⁵⁹¹ Uo.: 274.

cipőt rendelt Grünvald Adolftól.⁵⁹² A cipésmester rendőrségi vallomásából kiderült, hogy ő nem érezte magát bűnösnek, valamint rengeteg javítani való cipője is volt, amelyet a városban élő családok vittek műhelyébe. Kifejtette, hogy nem mindenkinek telik új cipőre, így az emberek inkább addig foltoztatják azokat, ameddig csak lehetséges. A háború kitörése után egyre több munkával bízták meg, ő maga pedig érkezési sorrendben varrja, foltozza és ragasztja a lábbeliket. Mivel ez a kidolgozott rendszer jól működött, nem akarta Tóth Marcsa miatt felborítani azt. Tagadta azt a vádat is, hogy a hatósági maximális ár felett dolgozott volna. Állítását pedig kiadott számlákkal támasztotta alá, amelyeken mindennek a pontos ára és összege fel volt tüntetve.⁵⁹³ Az eljárásban a Kassai Kereskedelmi Bizottságnak kellett döntenie, ekkor azonban az eset egy nagy fordulatot vett. Levél érkezett az iparügyi hatóságtól, hogy hozzájuk semmilyen cipő nem érkezett Ungvárról. Miután Tóth Marcsa tudomást szerzett az eltűnt cipőről, kérte a kapitányt, hogy az ügyben zárják le a nyomozást. Indoklása szerint az eset vesztese már így is ő maga, mert rövid időn belül úgylis új cipőket kellett vennie, mivel a gyerekének nem volt miben iskolába járnia. Az ügyben Grünvald Adolf ellen a rendőrség minden vádat ejtett.⁵⁹⁴

6.5. Élelmiszerekkel, közszükségleti cikkekkel és luxustermékekkel történő visszaélések

Ungvár háborús éveiben az 1916. év hozta el a legszigorúbb élelmiszer-fogyasztással kapcsolatos intézkedéseket. Január 16-án olvashatta a városi lakosság, hogy milyen mennyiségű napi fejadagokat lehet megvenni. A rendelkezés értelmében január 12. és augusztus 20. között egy embernek maximum 52,8 kg lisztet lehetett elfogyasztani, napi 240 g porciózással. Az intézkedés némileg rugalmasabb volt a hivatalosan fizikai munkát végző személyekkel, mivel az ő napi adagjuk 300 g volt. Ettől többet csak az úgynevezett őstermelők fogyaszthattak a maguk 400 grammjával. A lakossági fogyasztás mellett szabályozták a liszt őrlési folyamatát is, illetve hogy milyen típusú és hány százaléknyi adalékanyagot tartalmazhat. Így adalékanyagként rozst és árpát lehetett adagolni, amelyeknek aránya nem haladhatta meg a 30%-ot.⁵⁹⁵ Ezekenkívül 1916. február 20-án a városi tanács újabb rendeletet tett közzé a lakossági lisztbirtoklással kapcsolatban. Ennek értelmében az élelmiséghez tartozó társadalmi rétegek 40 kg, a napszámosok 50 kg, az őstermelők pedig 72 kg lisztet tarthattak maguknál, kizárólag saját felhasználásra.⁵⁹⁶ Minden szigorítás és büntetés ellenére voltak olyan személyek, akik megpróbálták kijátszani a törvényt a nagy haszon reményében. Ilyen üzletasszony volt

⁵⁹² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 8. f.

⁵⁹³ Uo.: 9.

⁵⁹⁴ Uo.: 10.

⁵⁹⁵ Liszt és kenyér. Ung, 1916. január 9.

⁵⁹⁶ Mennyi lisztet lehet megtartani. Ung, 1916. február 20.

Weisz Mórné, akinek kiskereskedése volt az Árpád vezér tér 5. szám alatt. A rendőrségre névtelen bejelentés érkezett arról, hogy a szóban forgó üzletbe több zsák lisztet pakoltak be. Az eset kivizsgálására Kecskés Lajos rendőrt küldték ki, akinek első dolga volt elkérni a szállítmányról szóló hatósági engedélyeket. Ezeket nem kapta meg, Weisz Mórné pedig tagadta, hogy az ő tulajdonát képezte volna a rakomány. A rendőr kérdésére, hogy mégis kié a liszt, azt a választ kapta, hogy egy ismeretlen, zsidó kinézetű férfi hagyta nála, aki tovább akarta vinni Munkácsra. Mivel Kecskés rendőrnek a történet több oldalról is furcsa volt, a nőt letartóztatta, és utasítást adott a boltban dolgozó kisegítőknél, hogy azonnal hajtsanak a szekérrel a rendőrséghez. A felvett jegyzőkönyvből nem derült ki pontosan, hogy kinek a tulajdonát képezte a lovas szekér és annak rakománya, valamint az sem, hogy honnan származott a lefoglalt liszt. Egyetlen dolog, amely az üggyel kapcsolatban biztos, hogy Weisz Mórnét 200 korona bírságra ítélték, és a 360 kg lisztet a rendőrség átadta a közlélelmezési hivatalnak.⁵⁹⁷

Szintén a letartóztatás sorsára jutott Juszkovics Lajos 44 éves ungvári lakos. A határszéli rendőrségtől származó információk alapján lisztet akart csempészni a megyeközpontba, de rejtély volt a hatóság előtt, hogy milyen szándékkal. Markovszky Sándor rendőrkapitány-helyettes a jelentésben említett férfit felkereste a Kaposi út 23. alatt található lakásán. A helyszíni kihallgatás alatt Juszkovics bevallotta, hogy a birtokában van 20 kg liszt, amelyet egy Homok községben élő napszámostól vásárolt. Tettét azzal magyarázta, hogy a kiszabott lisztmennyiségből nem tudta eltartani ötfős családját. Tettéért kétnapi elzárásra ítélte az ungvári rendőrség.⁵⁹⁸

1917. július 12-én Szilágyi József igazoltatás közben buktatta le Schaffer Mórnét. A rendőrnek gyanús volt, hogy a nő egy nagy táskát cipel a hátán. Igazoltatás után és a táska tartalmának átvizsgálását követően kiderült, hogy batyuja lisztet tartalmazott.⁵⁹⁹ A nő elmondása szerint a 4-5 kg sütéshez felhasználható búzalisztet a Kapos utcában vásárolta. Szilágyi járőr a történetet nem hitte el, mivel jól tudta, hogy ott nem lehet legálisan lisztet beszerezni. Így a nőt a kapitányságra kísérte kihallgatásra, ahol erős rendőrségi nyomásra bevallotta, hogy Klein Máriától vásárolta a Nagykaposi út 9. alatt. A hatóság félrevezetése és illegális lisztvásárlás büntette miatt 20 korona bírságra és két nap elzárásra ítélték.⁶⁰⁰

A vidéken szolgálatot teljesítő csendőrség is hasonló eredményeket tudott felmutatni az illegális liszteladókkal és -vevőkkel szemben. Román Arnold csendőr, aki a csapi vasútállomásra volt beosztva, arra lett figyelmes, hogy a váróteremben egy nő furcsán

⁵⁹⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 125–126. f.

⁵⁹⁸ Uo.: 127.

⁵⁹⁹ Uo.: 143.

⁶⁰⁰ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 144. f.

viselkedik. A rendészet emberének azért tűnt fel a nő szokatlan viselkedése, mert szinte magához szorította a bőröndjét, és rémült arckifejezést vágott, amikor a csendőrre nézett. Román Arnold a vasúti kalauz jelenlétében elkérte a nő vonatjegyét, illetve okiratait. Ebből kiderült, hogy Weisz Eszter hívják, 22 éves, izraelita vallású, és a Máramarosszigeten található Felsőapsából⁶⁰¹ származik. A nő csak erőteljes hatósági fenyegetést követően nyitotta ki bőröndjét, amelyben liszt volt. Mivel csomagja tartalmáról semmilyen hivatalos igazolást nem tudott felmutatni, az intézkedő csendőr a csapi helyőrségre kísérte. Vallomásából kiderült, hogy azzal a céllal érkezett Ungvárra, hogy lisztet vásároljon, ugyanis lakhelyéhez közel sehol nem lehetett már lisztet kapni, neki pedig gondoskodnia kellett két gyermekéről, mivel férje a harctéren elesett. Így Ungvárra utazott, ahol egy helyi nőtől vásárolt 10 kg lisztet. Ungvár városát az éjszaka hagyta el, és az volt a terve, hogy Csapról valahogyan hazajut. A beismerő vallomást követően 4 korona pénzbírságra, illetve egy napi elzárásra ítélték.⁶⁰²

№	Élelmiszer	Ár	Ár	Ár	Ár
		1915. év	1916. év	1917. év	1918. év
1.	Nullás liszt	86 fillér	1 korona 4 fillér	1 korona 4 fillér	1 korona 8 fillér
2.	Főzőliszt	60 fillér	66 fillér	66 fillér	70 fillér
3.	Kenyérliszt	50 fillér	48 fillér	48 fillér	48 fillér
4.	Tengeriliszt	49 fillér	50 fillér	50 fillér	51 fillér

A lisztfélék árának alakulása Ungváron 1915–1918 között⁶⁰³

A liszthiány magával vonta azt, hogy a kenyér is hiánycikk lett. Az elégedetlenség megfékezése érdekében Ungváron egyfajta propaganda vette kezdetét. 1915. június 20-tól kezdve a helyi sajtóban a kenyérhiány kiküszöbölésére való alternatív megoldásokat javasoltak az olvasók számára. Ilyen volt például a kukoricakenyér receptjének ismertetése, illetve a kelesztett kenyér elkészítésének folyamatra. Mégis talán a legszembetűnőbb propagandajellegű publicisztika Szilárd Jenő hazaküldött levele volt. A megnevezett férfi a háború kitörése előtt az *Ung* c. hetilapnál dolgozott. A mozgósítás következtében bevonult katonának, és a Szerbia elleni harcokban vett részt. A cikkben megfogalmazta felháborodását, miszerint odahaza mindenki panaszkodik, mert barna kenyeret kell ennie, aminek semmi íze nincs. Kinyilvánította azon véleményét, hogy háborús körülmények között a panaszkodásnak semmi helye nincsen.

⁶⁰¹ Felsőapsa: Ukrajna, Kárpátalja, Rahói járás. Ukránul: Верхнє Водяне.

⁶⁰² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 115–116. f.

⁶⁰³ A táblázat elkészítése az 1915–1918 között megjelent *Ung* c. hetilap közleményeiből készült. Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávékat kapott, amennyi a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgáltatására elegendő. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.

Szolgálati helyén megfigyelte, hogy a lakosság nem panaszkodással tölti az idejét, hanem mindenki teszi a dolgát. Rávilágított arra, hogy csak akkor oldódnak meg a kenyérrel kapcsolatos problémák, ha mindenki bevallja, milyen készletekkel rendelkezik, illetve hogy kik azok a személyek, akik illegálisan sütik és árulják a kenyeret.

A közigazgatási és rendőrhatalóság tudatosan hatott az emberekre. Tudták, hogy lesznek olyan polgárok, akik pusztán irigységből jelentik fel a törvénszegőket. Az igazságtól nem jártak messze, amit jól példázott Ábrahám Salamonné esete is. A nő vallomásában elmesélte a rendőrkapitányságon, hogy 1917. augusztus 12-én nem tudott sehol kenyeret vásárolni a városban. Mivel otthon két kiskorú gyermeke várta éhen, nem mehetett haza üres kézzel. Egy ismerőstől hallotta, akit nem akart megnevezni, hogy a Kossuth tér 9. számú lakásban élő Eisman Albert titokban kenyérsütéssel foglalkozik. Így Salamonné úgy döntött, hogy legalább egy napra elegendő pékárut vásárol majd. Bekopogva Eismanné nyitott neki ajtót, de mivel nem voltak sem távoli, sem közeli ismerősök, a nő nem volt hajlandó eladni neki semmit. Sikertelen akcióját követően átment barátnőjéhez, Farkasnéhoz – aki a város egyik bábája volt –, de nem találta otthon.⁶⁰⁴ Cselédje, Mariska azt mondta, hogy el kellett mennie gazdájának fontos ügyeket intézni, a kisgyereket és a házat pedig őrá bízta. A szolgáló hosszas gyözködése után megbeszélték, hogy a baba 9 éves lányát, Annát küldik át a szomszédba megvenni a kenyeret. Pár perccel később a kisgyerek magával hozta azt, amiért elküldték, de annak ára 1 korona 20 fillér volt. Mivel szemlátomást nem volt meg a kenyér mérete és súlya, ezért gyorsan le is mérték: a kenyér alig volt ½ kg.⁶⁰⁵ Ennek láttán Ábrahám Salamonné ideges lett, és elszaladt feljelentést tenni a városi kapitányságon. Vallomását felvették, és a hivatalos kihallgatásra beidézték Eisman Albertet is, aki tagadta az ellene felhozott vádakát. Saját védelmében elmondta, hogy egy alkalommal a rendőrség már elítélte hasonló kihágás miatt. A vádlott elmondása és a házkutatás szöges ellentétben álltak egymással, mivel lakásában 6–10 db kenyeret találtak, illetve 25 kg lisztet. Nagyobb tétel sütéséhez viszont semmilyen hivatalos igazolványa nem volt. Az ügy gyanúsítottjaként kihallgatták feleségét is, aki rendőrségi nyomásra elmondta az igazat.⁶⁰⁶ A kenyér sütéséhez a lisztet Ahherman Ignác Árpád vezér téri hatósági üzletéből szokta ellopni kis mennyiségben. Őt mint takarítónőt alkalmazták, egyik feladata volt, hogy zárás után kitakarítsa a boltot.⁶⁰⁷

A fenti esetek is jól bemutatták, hogy a rendőrségnek és a csendőrségnek milyen harcot kellett vívnia a liszttel és kenyérrel foglalkozó üzérek ellen. Ebben a küzdelemben azonban voltak olyan kormányzati döntések és rendeletek, amelyek a rendvédelmi hatóságot inkább

⁶⁰⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 230. f.

⁶⁰⁵ Uo.: 231.

⁶⁰⁶ Uo.: 230.

⁶⁰⁷ Uo.: 231.

hátráltatták, mintsem segítették volna. Ennek egyik példája volt, hogy 1917. augusztus 23-án az *Ung* c. hetilapban a liszt- és kenyérbeszerzés rendszerének megváltozásáról olvashatott a megye lakossága. A cikk szerzője arról számolt be, hogy Csuha István főispán, Berzeviczy István polgármester és Mérő János főszámmérő Budapestre utazott, ahol a kormány képviselőivel tárgyaltak. Ugyanis a minisztérium egy olyan rendeletet dolgozott ki, amelynek értelmében az ungvári lakosság csak saját városában szerezheti be a szükségleteit fedező liszt- és kenyérmennyiséget. Azokról az állampolgárokról, akiknek nem jut egyikből vagy másiból, a közéleti bizottságnak kell gondoskodnia. A delegáció eltökélt szándéka volt, hogy „jobb belátásra” bírja a minisztériumot, ezért kérvényezték, hogy az ungvári lakosok számára lehetséges legyen Nagykaposról, illetve Szobráncról beszerezni a lisztet és a kenyeret.⁶⁰⁸ Végül egyfajta részsikert ért el a főispán és a polgármester látogatása a fővárosban. Annyi engedményt kaptak, hogy az augusztus–november közötti időszakban beszerezhetik Ungvár lakosai a megnevezett járásokban a szükségleteiknek megfelelő liszt- és kenyérmennyiséget. Ehhez csupán annyi kellett, hogy a polgármester által kiadott engedély birtokában legyenek, e hivatalos dokumentum felmutatását követően vásárolhattak.⁶⁰⁹

A lakosság számára 1914–1918 között egyre nagyobb feladatot okozott a különböző állati eredetű húsok beszerzése. Ahogyan a liszt és a kenyér, úgy a disznó-, szarvasmarha-, bárány- és borjúhús is egy háziasszony legfontosabb alapanyagának számított a főzés során. A korabeli forrásokból jól kivehető, hogy 1916-tól kezdve érzékelhető volt Ungvár városában a húshiány, amelyet tovább mélyített a vidéki lakosság maximális árakkal való szembenállása. Több östermelő nem volt hajlandó eladni a hatóság által megszabott árakon a tulajdonát képező szárnyasokat, sertéseket és bikaborjúkat. Így tett Pál János is, aki Téglás községből a megyeközpontba utazott, hogy eladja 20 db pulykáját. A városban azonban a vásárlók szembesítették azzal a ténnyel, hogy az általa kért 20 koronás ár jóval magasabb, mint a városi tanács által meghatározott ár. Heves szóváltások közepette Hamuth János rendőr hűtötte le a kedélyeket, és közölte az eladó férfival, hogy a pulyka ára 15–16 korona között mozog. Ez egyszerre gerjesztett Pál Jánosban haragot és elkeseredést. A rendőrfőnöknek felróta, hogy a vidéki ember adja oda olcsón, viszonzásként a városi kereskedők minden iparcikket a háromszoros értékben értékesítenek a vidékieknek.⁶¹⁰ Az egyre nagyobb elégedetlenség és a letargikus közhangulat megfékezése érdekében gróf Sztáray Gábor és Fincziczky Mihály az *Ungvári Közlöny* c. újságot felhasználva bedobta a közbeszéd világába a kormány leendő, hússal kapcsolatos lépéseit. A cikkben a két közigazgatási vezető arra világított rá, hogy a

⁶⁰⁸ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 232–233. f.

⁶⁰⁹ Rendelet. Ung, 1917. augusztus 23.

⁶¹⁰ Új mészárszék Ungváron. Határszéli Újság, 1916. július 16.

minisztertanács már mérlegeli a jegyrendszer bevezetését a hústermékekre. Indoklásuk szerint erre azért volt szükség, hogy az ország lakosságának egyforma mennyiségű állati eredetű húst tudjanak biztosítani. A politikai megoldás mellett Ung vármegyében megjelentek alternatív megoldások is, amelyekkel a hiányt mérsékelni szerették volna. Az *Ungvári Közlöny*ben jelent meg a hír, ami szerint Ungvár városában a terveknek megfelelően 1915 júniusától egy hatósági mészárszéket indítanak be. A leendő húsmérő üzlethelyiségben elsősorban a lakosság részére lóhúst értékesítettek. A cikk szerzője forrására hivatkozva közölte, hogy kilogrammonként 70–80 fillérbe fog kerülni a lóhús. A lakosság vegyesen fogadta a hírt, mivel eddig a városban – és vélhetően a megyében is – nem működött ehhez hasonló vágóhíd. Éppen ezért az *Ung*, az *Ungvári Közlöny* és a *Határszéli Újság* valóságos kampányt folytatott a témában. A hetilapokban megjelent cikkek kiemelték a lóhús jótékony hatásait és ízletességét. Azonban a források nem számoltak be arról, hogy ezt követően milyen volt a vásárlási kedv.⁶¹¹

Termék	Ár		
	1914	1916	1917
Marhahús	1 korona 88 fillér	6 korona 80 fillér	6 korona 82 fillér
Sertéshús	1 korona 60 fillér	5 korona 80 fillér	6 korona 50 fillér
Lóhús	-	70 fillér	80 fillér

A húsfélék árainak változása 1914–1918 között Ungvár városában⁶¹²

Ungvár városában egyre jobban hiánycikké vált az étkezési cukor is. Logisztikai nehézségek következtében a megfelelő mennyiség nem érkezett meg több alkalommal sem a vármegye és Ungvár számára. A helyi lakosság tűréshatára a háborús körülményeknek és a nem túl hatékony közellátásnak köszönhetően egyre csökkent. Megnyugtatójukra a vármegye főispánja közölte a lakossággal, hogy mi áll a cukorszállítmányok késésének hátterében. A megye első embere kifejtette felháborodását azzal kapcsolatban, hogy a Brassóban⁶¹³ működő cukoripari vállalat nyereszkesedésének eredményeként több vagon cukor rekedt az erdélyi városban, amit csak akkor akartak továbbküldeni, amikor a városokban már hiánycikk a cukor, emiatt pedig az ára is emelkedik, vagyis drágábban tudják eladni a terméket a városoknak. Mivel a vasút használatának elsőbbségét a hadsereg élvezte, ezért a cukorszállítmányokat csak a tervezettnél is később, nagy csúszással vagy egyáltalán nem sikerült elküldeni a háztartások és a vendéglők számára a különböző városokba.⁶¹⁴ Annak érdekében, hogy a városban grammra

⁶¹¹ Lóhús ára. *Határszéli Újság*, 1916. július 25.

⁶¹² A táblázat elkészítése az 1915–1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült. Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávékat kapott, amennyi a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgáltatására elegendő. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.

⁶¹³ Brassó: románul Braşov. Románia.

⁶¹⁴ Élelmiszerhírek. *Határszéli Újság*, 1916. november 11.

pontosan beosszák a cukorkészletet, a városi tanács úgy rendelkezett, hogy kizárólag jegyre lehet vásárolni azt. A rendelkezés szerint egy hónapban egy főnek összesen 1 kg cukrot volt megengedett vásárolni.⁶¹⁵

A megszorítások mellett ki kell azonban emelni, hogy voltak pozitív hatásági intézkedések is a cukorügyek területén. 1917. július 1-én Berzeviczy István polgármester tájékoztatta a lakosságot arról, hogy 600 kg cukor érkezett a városba a gyümölcsbefőzés elősegítése érdekében, 1 kg kiskereskedelmi ára pedig 1 korona 5 fillér. A város első embere felhívta a lakosság figyelmét arra, hogy a vásárlás csakis a hatóság által kiállított élelmiszerjeggyel történhet 8.00 és 17.00 óra között.⁶¹⁶

Ilyen körülmények közepette egy újabb front nyílt a csempészek, árdragítók és a helyi rendvédelmi szerv között. Furcsa közjáték zajlott le a csapi vasútállomáson egyik alkalommal. Vastag János csendőr jelentette felettesének, hogy a vasútállomáson teljesített szolgálatot, amikor előtte elszaladt egy ismeretlen férfi. Meg akarta állítani, azonban felszólításaira a férfi fittyet hányt, és tovább szaladt. Futás közben odakiáltotta a csendőrnek: „Rendőr uram, nálam van 5 kg kockacukor, amihez engedélyem nincs, de amint Szerednyére érek, azonnal küldetek a kapitányságra hivatalos engedélyt.” A jelenet után a férfi felszállt az induló vonatra, és elment vele.⁶¹⁷

Nº	Cukorfajták	Ár
1.	Süveges cukor	1 korona 26 fillér
2.	Kockacukor	1 korona 30 fillér
3.	Dobozos kockacukor	1 korona 28 fillér
4.	Lisztcukor	1 korona 28 fillér
5.	Lisztcukor ládában	1 korona 30 fillér
6.	Lisztcukor zsákban	1 korona 28 fillér
7.	Kristálycukor	1 korona 26 fillér

Cukorfajták 1917. január 21-i ára az Ung c. hetilap közleménye alapján⁶¹⁸

A civil lakosság mellett előfordult, hogy katonák kerültek kínos helyzetbe a rendőrséggel szemben. Így például Lövy Simon gyalogsági katona igazoltatás közben bukott le, amikor hátitáskájában 25 kg kristálycukrot találtak. A gyanúsított a vallatás után elmondta, hogy a csempészárut Nagymihályból⁶¹⁹ szerezte, ahol szabadságát töltötte. Arra gondolt, hogy a sokat nélkülöző családján így próbál meg segíteni, de hamar rájött, hogy ebből jó üzletet lehet csinálni. A behozott cukrot Schvimmel Sámuel ungvári cukrásznak adta el. A gyanúsított elmondta továbbá, hogy puhatolózott az említett férfinél, hogy van-e elég cukra a süteményei

⁶¹⁵ Élelmiszerhírek. Ung, 1916. november 11.

⁶¹⁶ Van cukor: Ung, 1917. július 1.

⁶¹⁷ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2593. ügyirat, 37. f.

⁶¹⁸ Hatósági áruk jegyzéke. Ung, 1917. január 21.

⁶¹⁹ Nagymihály: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás. Szlovákul: Michalovce.

elkészítéséhez. Erre a cukrász azt a választ adta, hogy jó lenne még több, csak sajnos lassan drágább a cukor, mint az arany. Ezt követően Illés Gyula és Dratnar Márton – utóbbi katonai rendőr – elkísérték a katonát a kapitányságra, ahol vallomását jegyzőkönyvbe vették.

A háború időszakában iparszerű méreteket öltött a tejhamisítás és a vajdrágítás, illetve a romlott tojások eladása. A felsorolt három élelmiszercikkből legegyszerűbben a tehén-, illetve kecsketejet lehetett hamisítani víz segítségével. A levéltári források alapján ismertté vált ennek a mechanizmusa, amelyben aktívan szerepet vállalt a vidéki és a városi kereskedői réteg is. Azok a tejtermelők, akik portékájukat szerették volna eladni Ungvár városának piacain, kötelesek voltak mintát adni a városi tisztiorvos hivatala számára. A leadás alapvető kritériuma volt, hogy minden mintaadó személynek hivatalos formanyomtatványt kellett kitöltenie, amelyben feltüntették a nevüket és lakcímüket, illetve 1 liter tejet vittek vizsgálatra leadni.⁶²⁰ Ennek a folyamatnak egyik „elszenvedő alanya” volt Zombori Jánosné, akitől 1917. február 12-én vett mintát dr. Reisman Arnold. A hatóságnak a kereskedőnő 1 l tehéntejet adott át, amelynek az értéke 1917-ben 50 fillér volt. A hivatalos procedúrát követően az ungvári rendőrség a Kassai Magyar Királyi Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomásra küldte a mintát.⁶²¹ Az elvégzett vizsgálatot követően kiderült, hogy a Zombori Jánosné által forgalmazott tej a minőségi szempontoknak nem felelt meg, ugyanis zsírtartalma mindössze 1%-os volt, ellentétben az előírt 2%-kal. Ezenfelül a kassai vizsgálaton kiderült, hogy az egy liter tejben 60% a víz mennyisége. Az eredmény visszaküldését követő hónapban Zombori Jánosnét előállították a Széchenyi úti piacon, és bekísérték a kapitányságra. Bóna Pál rendőrkapitány ismertette a nővel, hogy a minta, melyet leadott, nem felel meg a hatósági szabályoknak, ezért 500 korona pénzbüntetésre ítélték, és két hétre kiutasították minden ungvári piacról.⁶²²

A rendőrség vizsgálatai és razziái mellett az ungvári lakosságtól is érkeztek bejelentések tejjel kapcsolatos ügyekről. Ilyen volt Róth Izidor és Israel János esete, ahol előbbi feljelentést tett az utóbbi ellen. Róth Izidor elmondta, hogy ő tejet vásárolt az őrdarmai⁶²³ termelőtől, akivel a hónap elején megállapodtak abban, hogy 60 fillér/liter áron fogja neki szállítani azt. Azonban minden egyes hónapban emelte a tej literjének árát 20 fillérrel. Róth Izidor elmesélte a kapitánynak, hogy nagyon felháborodott, amikor az utolsó vásárláskor 1 korona 20 fillért kellett kifizetnie a tehéntejért. Véleménye szerint az őrdarmai férfi szándékosan drágította a terméke árát, így pedig árdrágítást végzett, amely köztudottan törvényellenes. Az ügy további részleteiről a források nem számolnak be.⁶²⁴

⁶²⁰ Tejvizsgálat. Ung, 1915. május 5.

⁶²¹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2594. ügyirat, 12. f.

⁶²² Uo.: 13.

⁶²³ Őrdarma: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás. Ukránul: Сторожниця.

⁶²⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2594. ügyirat, 129. f.

Egy másik alkalommal a csapi csendőrség tejfelvásárlással foglalkozó női csoportot leplezett le. Pásztor György járőr szolgálatot teljesített, amikor meglátta, hogy egy négy nőből álló csoport beszélget. Mivel a csendőr furcsállotta a dolgot, közelebb lépett, és mire megszólalt volna, a három nő elszaladt, de egyikőjüknek – Schönberger Mórnénak – ijedtében földbe gyökerezett a lába. Az elfogott gyanúsítottat a csapi csendőrségre kísérték kihallgatásra. Az ügyben készült jegyzőkönyv felvételekor kiderült, hogy az elfogott Schönberger Mórné Ungváron, a Kapos utcában lakik, és hét gyermek édesanyja. Másik két társával azért utaztak Csapra, hogy tejet vásároljanak helyi termelőktől. Elmondása szerint Ungváron kevés az élelem, és emiatt nem tudták gyermekeiket megfelelően táplálni. A letartóztatott nőt csendőri kísérettel Ungvárra szállították, ahol átadták őt a helyi rendvédelmi szervnek.⁶²⁵ A városi rendőrségnek sikerült kinyomoznia Schönberger Mórné tetteitársainak lakcímeit és személyazonosságukat. A kapitány – mint elsőfokú rendőri büntetőbíró – bűnösnek ítélte a három nőt, mert a városi piacok helyett vidékről akartak élelmet szerezni. Ez pedig felvetette a gyanúját annak, hogy esetleg más élelmiszercikkekben is nagy mennyiséget halmoztak fel, amelyet duplahazzal értékesítettek Ungváron. A kapitány kimondta, hogy fellebbezésnek helye nincs, és az első fokon kiszabott ítélet marad érvényben.⁶²⁶ Természetesen a vádlottak nem nyugodtak bele az ítéletbe, és az alispánnál kérvényezték ügyük újratárgyalását. Indoklásuk szerint sok éhes szájat kell etetniük, és más lehetőséget nem látva kényszerültek vidékről tejet vásárolni. A megye második embere a nők fellebbezését elutasította, és helybenhagyta a Bóna Pál rendőrkapitány által kiszabott fejenkénti 120 koronás pénzbírságot.⁶²⁷

A fenti esetből is jól látható, hogy a megyeközpont piacain nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű – és több esetben megfelelő minőségű – tej. Ez pedig azt eredményezte, hogy a túró is hiánycikké vált. Amennyiben mégis kapható volt az ungvári piacokon, úgy a kereskedők 20–40 fillért is elkértek kilójáért. Előfordult olyan eset, amikor 1 koronánál is többet kértek egy kilogramm tehéntejből készült túróért. Az áremelkedésnek egyik áldozata lett Dorcsák Gizella, aki Hack Sándor ungvári lakos szolgáloja volt. Gazdája kérésére túrós süteményt kellett készítenie, amihez a piacon szerezte be az alapanyagot. Nimberger Jakab kereskedőtől 20 fillér helyett 1 koronáért sikerült vennie fél kilót. Miután befejezte a bevásárlást, szolgálóhelyére ment, és közölte Hack Sándorral, hogy nagyon drága volt a túró. A férfi erre indulatosan utasította szolgálóját, hogy mutassa meg, melyik férfi adta el neki aranyértékben a túró. Rendőrkíséretében Gizella rámutatott az árusra, akitől a szóban

⁶²⁵ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 65. f.

⁶²⁶ Uo.: 66.

⁶²⁷ Uo.: 67.

forgó terméket vásárolta. Nimberger Jakab más kiutat nem látva beismerte tettét, mentségére csak annyit hozott fel, hogy nem tudta, milyen árban lehet kínálni a túró. Mentegetőzése nem győzte meg a rendőrt, így az bekísérte a rendőrkapitányságra, ahol háromnapos elzárásra ítélték.⁶²⁸

Piaci razzia során bukott le Weiss Sámuelné, aki jóval a hatósági maximális ár felett kínálta vevőinek a vajat. A kihallgatás során Sámuelné elmondta, hogy ő úgy jött a városba, hogy nem tudta pontosan, mennyibe kerül egy kilogramm vaj. Úgy volt vele, hogy a helybéliektől megérdeklődi a pontos árat, azonban mindenki más-más árat mondott, így elbizonytalanodott. Pár óra elteltével odament hozzá Klein Jakab, aki 7 korona 20 fillért kínált 1 kg vajért, amit ő el is fogadott. A rendőrségi jegyzőkönyv szerint a rendőrkapitány 60 korona bírságot állapított meg, amit egy hét elzárással lehetett kiváltani.⁶²⁹ A kihirdetett ítéletet Sámuelné nem fogadta el, és fellebbezési kérvényt nyújtott be az alispáni hivatalba. Indoklásában több olyan részletet mesélt el, amely nem volt rögzítve az ügyben készült jegyzőkönyvben. Weiss Sámuelné szerint ő a vajat nem értékesítés céljából hozta Ungvárra, hanem ajándékba szánta egyik barátjának, László Miksának. A vonatról leszállva egyenesen Miksához ment, azonban a férfi üzlete be volt zárva, így várakoznia kellett. Egy óra elteltével odalépett hozzá egy bizonyos Mostkovits rendőr, és felszólította, hogy portékájával azonnal menjen a Kossuth téri piacra, mert itt nem árulhat. Hiába mondta, hogy ő csak vendégségbe jött, ez a rendőrt nem érdekelte, és odatessékelte őt a piacra. Mivel a vajat nem akarta értékesíteni, ezért olyan árat mondott, amelyet szerinte senki nem fogadott volna el. Viszont több óra elteltével kénytelen volt eladni a vajat, mert az megromlott volna. Mivel a rendőrfőnök arra a kérdésre nem felelt, hogy mennyi a maximális ára, mindössze csak annyit, hogy „az újságokban megjelent, és olvassa el”, ezért úgy döntött, hogy 7 korona 20 fillért kér kilogrammjáért. Weiss Sámuelné kiemelte, hogy a rendőrségen tanúként nem hallgatták ki Mostkovits járőrt.⁶³⁰ A meglévő bizonyítékok alapján az alispán helybenhagyta a fellebbezési kérelmet. Első körben hivatalos levelet küldött a kisgejőci szolgabíróhoz, Mitró Istvánhoz annak érdekében, hogy pár háttér-információt megtudjon a nőről. A község előljárója válaszlevelében leírta, hogy Weiss Sámuelné és férje helyi gazdálkodók, földdel és jószágokkal rendelkeznek. Soha nem foglalkoztak kupeckedéssel, abból élnek, amit megtermelnek földjükön – így ejtették az ügyet a rendőrségen.⁶³¹

Egy másik alkalommal Fazekas István csendőr teljesített járőrszolgálatot 1916. március 23-án a Kossuth téren, amikor észrevett két asszonyt, akik hevesen alkudoztak egymással.

⁶²⁸ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 185. f.

⁶²⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 142. f.

⁶³⁰ Uo.: 147–148.

⁶³¹ Uo.: 149.

Mivel a csendőrt érdekelte, hogy a két nő a törvény által előírt árakon adja/veszi-e a terméket, ezért odament hozzájuk. Varga Andrásné – az eladó – úgy nyilatkozott, hogy tyúktojásait akarja eladni a mellette álló hölgynek. A csendőr ezután Svarcz Ferencnéhez – a vevőhöz – fordult, és megkérdezte tőle, hogy mennyiért szeretné megvenni a 20 db tojást. Scvarcz Ferencné erre azt felelte, hogy 12 fillérért darabját. A kapott válaszok után a csendőr elkérte nevüket és lakcímüket, majd elsétált. Két nappal később Andrásné két csendőr kereste fel otthonában, Téglás községben. A törvény emberei hamar nyomatékossították, hogy kihallgatáson kell részt vennie. A kihallgatási jegyzőkönyvet P. Péter és D. Sándor (a jegyzőkönyvben nem szerepelt vezetőnév) vette fel, akik megkérdezték Andrásnétól, hogy 1916. március 23-án járt-e Ungvár városában. A nő elmesélte, hogy volt 20 db tojása, amit szeretett volna eladni a városi piacon, a kapott pénzből pedig olyan élelmiszertermékeket vásárolni, amelyekből hiányt szenvedtek, vagy a községben nem volt kapható. Elmesélte azt is, hogy a Kossuth téri piacon pakolta ki portékáját, amikor odament hozzá egy nő, és megkérdezte, hogy mennyit kér a tojásokért. De nem tudott pontos árat mondani, és azt sem tudta, hogy van-e most maximális ára a tojásnak. Scvarcz Ferencné azt mondta neki, hogy nincs semmilyen árkorlátozás, és kifizet 12 fillért darabjáért. Az üzlet nyélbeütése előtt azonban megjelent egy csendőr. A csendőrség a felvett vallomást továbbította a városi kollégáknak, így az ungvári rendőrség is megkezdhetette az ügy kivizsgálását. Kihallgatásra a kapitányságra idézték Scvarcz Ferencnét is.⁶³² Az ügy másik résztvevője a kihallgatáson elmondta, hogy ő úgy tudta, hogy nincs és nem is lesz maximális ár a piacokon, ezért 12 filléres áron vásárolta meg a tojásokat. Azonban miután a csendőrök odaléptek és kérdezősködni kezdtek, nem akarta megvenni. A jelen lévő rendfenntartótól meg is kérdezte, hogy ütközik-e törvénybe vagy városi rendeletbe a tojások ilyen áron történő vásárlása. Mivel nemleges választ kapott, nyugodt szívvel megvásárolta. Mindkét nő vallomása szöges ellentéte volt a csendőrségi szolgálati naplóban feljegyzetteknek. Az intézkedő járőrök a Kossuth utcában látták, hogy két nő hangosan vitatkozik egymással. A rendbontás és dulakodás elkerülése érdekében úgy döntöttek, hogy intézkednek.⁶³³ Kiderült, hogy a tojás áráról megy a vita, mivel az eladó nem tudta, mennyibe kerül a darabár, a vásárló pedig azt mondta neki, hogy nincsen semmilyen hatósági ár, és 12 fillért ad érte. Azonban a csendőrök tudták jól, hogy a tojásra kiszabott ár 24 fillér/db. Mivel úgy gondolták, hogy az üzérkedés és a hatósági rendelet megsértére csak akkor nyert volna bizonyítást, ha megtörténik a vásárlás, ezért engedték, hogy Scvarcz Ferencné megvásárolja az árut, de mielőtt ez megtörtént volna, felírták a vásárló és az eladó nevét, címét. A rendőrkapitány az ügy kivizsgálása és a jegyzőkönyvek átolvasása után a következő ítéletet hozta meg: Varga Andrásné 5 koronára,

⁶³² KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 143. f.

⁶³³ Uo.: 145.

Scvarcz Ferencnét pedig 10 koronára büntette. Indoklása szerint az eladó vétkes, mivel nem tájékozódott, mielőtt a városba ért volna, míg a vevő abban volt bűnös, hogy áron alul akarta megvásárolni a tojást.⁶³⁴

A háborús mindennapok nem csak az alapélelmiszerek beszerzésének nehézségeire nyomták rá bélyeget. A luxuscikkek beszerzése még nagyobb nehézséget okozott, sok esetben pedig elérhetetlen messzeségbe került. A luxustermékekhez sorolom a minőségi dohányáru, a pezsgők, a pálinka és a kávé adásvételét, amelyekről találtam információkat a levéltári kutatások során. Fontos kiemelni a dohányáru esetében a „minőségi” szót, mivel a vármegyében és a megyeközpontban számos panasz érkezett a silány minőségű, sok esetben száraz falevelekkel „felhígított” dohánytermékekre. Ennek köszönhetően rendelet érkezett a vármegyékbe, amelyben előírták, hogy dohánytermékeket kizárólag trafikokban lehet ezentúl forgalmazni, ahol kizárólag állami forgalomban lévő dohányipari termékeket árusíthattak. Ezzel az intézkedéssel akarta a kormány visszaszorítani a kocsmákban és az élelmiszerboltokban árusított silány minőségű cigarettákat. Minden intézkedés és szigorú büntetés ellenére akadtak olyan személyek, akik otthon készített cigaretta árusításával foglalkoztak. Így például Adler Armus, akit a városi rendőrség kapott rajta, hogy illegálisan cigarettát árusított Halmos Emánuel kocsmájában. A tettes kapadohányt árult 3 korona 50 fillérért, valamint rövid szivart, amelynek darabja 16 fillér volt. Az ungvári rendőrség egyik besúgója tájékoztatta a hatóságot a férfi tevékenységéről. Annak érdekében, hogy tetten érjék a férfit, rajtaütést szerveztek. Az akcióra 1917. március 17-én került sor, délután 18.00-kor a kocsmában. Munkácsy Emil és két népfelkelő belépett a kocsmába, odasétált a férfihoz, és kérte, hogy igazolja magát. Okirataiból kiderült, hogy Adler Armusnak – az tehát, akit kerestek – hívták, 54 éves, izraelita vallású, Ungváron született, és a Kossuth tér 12. alatt lakik.

⁶³⁴ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 144. f.

Ungvár, Kossuth Lajos tér⁶³⁵

A rendőrség utasította, hogy pakolja ki a pultra zsebeinek tartalmát. A hatóság erélyes kérésének nem akart eleget tenni, de mivel elzárással és börtönnel fenyegették, kénytelen volt engedelmessé válni. Zsebéből egy kis csomag kapadohány, 10 db rövid szivar és 3 db hosszú szivar került elő. A bizonyítékok birtokában a gyanúsítottat elkísérték a lakására, ahol a rendőrség házkutatást végzett, és találtak is egy doboz szivart, illetve két „kis batyu” dohányt. Az újabb terhelő bizonyítékok kézhezvételét követően a kihallgatást a rendőrségen folytatták. A férfi elmondta, hogy dohánykészletét egy ismeretlen vidéki férfitől vásárolta, akivel ezt megelőzően még nem találkozott.⁶³⁶ Az ominózus napon a piacon nézelődött, amikor egy alacsony, zömök, kalapos férfi lépett oda hozzá, és rákínálta a dohányt. Mivel jóval a hatósági ár alatt kínálta, így megvásárolta, és nagyobb haszon reményében tovább akarta adni azt. Egyetlen vásárlója Bódis Antal volt – aki az Árpád vezér tér 52. szám alatt lakott –, foglalkozását tekintve ácssegéd. A bizonyítékok és a beismerő vallomás után Adler Armus 40 korona büntetést kapott.⁶³⁷

Rendőrségi razzia „áldozata lett” Letkovics Géza is, akinél a Markovszky Sándor vezette rendőrségi különítmény összesen 2 doboz pápai dohányt, 29 db szivart, 100 g pipadohányt, 4 pakli török dohányt, 5 pakli filléres cigarettát, 1 pakli gyufát és 2 db pléhgyártmányú cigarettadobozt talált. A letartóztatott férfi tagadta, hogy az ő tulajdonát képezték volna a megtalált dohánytermékek. A kihallgatáson elmesélte, hogy lakik nála egy

⁶³⁵ Korabeli fotó a szerző magángyűjteményéből.

⁶³⁶ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 10. f.

⁶³⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 2593. ügyirat, 11–13. f.

bizonyos Gulmán Mária. Ehhez a nőhöz egy katona szokott feljárni. Mivel a gyanúsított vallomása újabb szereplőkre világított rá, Bóna Pál rendőrkapitány elrendelte beosztottjainak, hogy kutassák fel a nőt, és vigyék a kapitányságra, a nyomozás lezárásáig pedig Letkovics Géza előzetes letartóztatásban maradt. Mivel egy hét után sem sikerült Gulmán Mária nyomára akadni, a rendőrkapitány az ügy lezárása mellett döntött. Ennek értelmében a rendőrség félrevezetésének, dohánytermékek engedély nélküli birtoklásának és terjesztésének vádjával 300 korona pénzbírságot, illetve tíz nap elzárást szabtak ki Letkovics Gézára.⁶³⁸

1914-től nehéz helyzetbe kerültek a szeszes italokat előállító és forgalmazó üzletek, valamint az alkoholfogyasztó személyek is. Az első „csapást” a hadügyminiszter mérte az égetett szeszes italok készítőire és fogyasztóira, ugyanis rendeletben adta ki, hogy az országban minden személy köteles beszolgáltatni a hadsereg számára a pálinkafőző készletét. Ennek hatására egyre zsugorodott a pálinka-előállítási piac Ung vármegyében. Azok a személyek, akik érintettek voltak a beszolgáltatással kapcsolatban, kérvényeket írtak, amelyekben megindokolták, hogy miért van szükségük a tulajdonukat képező főzőeszközökre. Ezek a kérvények eredménytelenek voltak, a hadügyminiszter nem másította meg rendelkezését. A vármegyében így deficitté vált a pálinka. A hadügyminiszter és a kormány tisztában volt azzal, hogy nem mindenki tett eleget a felszólításnak, ezért további szigorú intézkedéseket hoztak. Így született meg az döntés, hogy a kocsmák és az éttermek polcain csak olyan alkoholos italok lehetnek, amelyek el vannak látva a gyártó nevével, származási helyével, illetve palackozásának dátumával. 1916. augusztus 30-án Lőrinczy Jenő alispán korlátozó rendeletet adott ki, amelyben szabályozta a vármegyébe érkező égetett szeszes italok behozatalát. A pénzbüntetést 600 korona értékben határozta meg, valamint két hónap elzárásban részesített minden olyan kocsmá- és étteremtulajdonost, akik szeszes italokat halmoztak fel.

Kritikus éveket éltek meg a háború alatt az Ung megyei sörfőzők és fogyasztók is. Egy átvonuló katona felháborodásának adott hangot az *Ungvári Közlöny* egyik újságírójának, miszerint Galíciában szolgált hosszú ideig, de még ott sem volt olyan drága egy korsó sör, mint Ungvár városában. Elmondása szerint 1914–1915 között a ledrágább sör, amelyet elfogyasztott, 34 fillérbe került, míg a megyeközpontban ugyanaz 60 fillérbe. Hogy a felháborodott katona állítása mennyire igaz, azt a források nem támasztják alá, azonban annyi bizonyos, hogy egy 1917. december 12-én megjelent újságcikkben az áll, hogy egy korsó sörért 36 fillért kértek a helyi kocsmatulajdonosok.

Ilyen körülmények között az italmérőkben és az éttermekben igyekeztek a maximális ár felett értékesíteni a meglévő alkoholkészleteiket. Ennek az üzérkedésnek lett áldozata Babkó

⁶³⁸ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868. ügyirat, 14–15. f.

Sándor is. A férfi feljelentést tett a városban működő Millennium étterem és kávézó ellen, mivel állítása szerint folyamatosan emelték a pezsgő árát. A sértett szerint három nap alatt összesen 6 koronával emelték a pezsgő árát a fent megnevezett vendéglőben.⁶³⁹ Az 1917. december 18-i rendőrségi jegyzőkönyv azt írja, hogy Babkó Sándor, miután megrendelte a pezsgőt, megkérdezte a pincért, mennyibe kerül egy üveggel, aki azt felelte, hogy 26 korona. Az ár hallatán felháborodásának adott hangot, mivel nem értette, hogy minek tudható be a drasztikus áremelés. Asztalához hívatta a főpincért, és közölte vele, hogy vannak hatósági árak, amelyeket be kell tartani. Abban az esetben, ha megszegik, büntetőeljárás indulhat a vendéglő ellen, és reggel feljelentést is tesz a rendőrkapitánynál.⁶⁴⁰ A feljelentés megtételét követően Berzeviczy István hivatalába hívta Risman Ignácnét, aki a kávéház tulajdonosa volt. Risman Ignácné a hatóság első emberének elmesélte, hogy a pezsgő árát 20-22 koronára emelte, de nála kizárt dolog, hogy 26 koronába kerüljön egy üveg pezsgő. Azt azonban beismerte, hogy a sértett majdnem minden este nála étkezik, ezért gondolta úgy, hogy Babkó Sándornak nem okoz gondot majd a drágább ital kifizetése sem, így neki 26 koronáért fogja odaadni.⁶⁴¹ De mivel Babkó Sándor nem vette meg az üveg italt, így ő bűncselekményt nem követett el. Kihallgatásra Berzeviczy kapitány behívatta Adler Andort is, a kávézó főpincérét. A felszolgáló elismerte, hogy három nap alatt drasztikusan megemelkedett a pezsgő ára. Ez annak volt betudható, hogy Ungváron egyre jobban fogyóban volt a készlet. A tulajdonos férje megbetegedett, így nem tudta intézni üzletének árubeszerzését. Ezért egy főúr által nem ismert férfitől kellett pezsgőt vásárolnia, emiatt lett az drágább.⁶⁴² Mivel részben beismerte a drágítás tényét a tulajdonos, a kapitány 150 korona pénzbüntetésre ítélte. Risman Ignácné a döntés ellen fellebbezést nyújtott be – egyenesen az alispánnak címezve –, és ismét megindokolta, hogy miért nem követett el kihágást. Saját maga védelmében elmondta, hogy a maximális ár csupán a közforgalmi célú italok védelmére szól, a pezsgő márpedig luxusterméknek számít. Továbbá ő nem értesült arról, hogy érvényben lenne olyan rendelet, amely kizárólag erre az egy szesz italra vonatkozna, emiatt pedig túlzónak tartja a 150 koronás büntetést.⁶⁴³ Valamint, ha ő bűnös, akkor a feljelentő Babkó Sándor is az, mivel rendbontást követett el az étteremben, amikor a többi vendég szeme láttára elkezdett ordítózni és fenyegetőzni. A tulajdonos továbbá rávilágított fellebbezésében arra is, hogy békeidőben 6 koronáért adott egy üveg pezsgőt, de a háború megváltoztatta a beszerzési viszonyokat. A rendelés és a kézhezvétel között 2-3 ember kezén megy keresztül az

⁶³⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 87–90. f.

⁶⁴⁰ Uo.: 90–91.

⁶⁴¹ Uo.: 94–95.

⁶⁴² Uo.: 92–93.

⁶⁴³ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 161. f.

áru, így neki drágábban kell adnia, hogy haszna legyen rajta. Vannak olyan étteremtulajdonosok Risman Ignácné szerint, akik felraktároztak pezsgőből: annakidején megvették 8 koronáért, és most tudják adni 18-ért. Indoklásában továbbá azt is megemlítette, hogy három év alatt éttermét olyan magas színvonalra emelte kiszolgálás, étel és ital terén, hogy a város prominens családjai, vezetői törzsvendégekké váltak ott.⁶⁴⁴ Egy ilyen nevetséges ügy negatívan hatna üzletére. Kéri az alispán urat, hogy az ügyét tárgyalják újra. Az ügy pikantériája, hogy a másodfokú bírósági ítélet szerint valóban nincs érvényben pezsgőre vonatkozó maximális ár, így az ügyben nem is lehet az étterem tulajdonosát felelősségre vonni. Ennek következtében Risman Ignácnét felmentették minden vádpont alól, és eltörölték a pénzbüntetését is.

1917. december 18-án⁶⁴⁵ a pezsgő nem az első esetben okozott problémát Ungvár városában. 1916. november 14-én Rácz Kálmán szolgálatban lévő rendőrjárőr és Lang Mór népfelkelő arra lettek figyelmesek, hogy Klein Mórné kávézójából hangos kacagás és éneklés szűrődik ki. Belépve a kávézóba hat katonatiszt mulatott több üveg pezsgő mellett. Mivel mindez ütközött a városi rendelet nyitvatartásokról szóló paragrafusával, utasították a pultosot, hogy zárja be a helyiséget. Ekkor azt a választ kapták, hogy ő – Klein Lajosné – már egy órával ezelőtt el akarta küldeni a tiszturakat, azok viszont őt kinevették, és tovább szórakoztak, rendelték a pezsgőt. Rácz rendőr arra utasította, hogy mire vége az őrjáratának, a helyiség legyen bezárva. Hajnali 4.00-kor, miután végeztek az őrjáratával, látták, hogy a vendégek csak akkor készülődtek távozni.⁶⁴⁶ Szolgálati naplójukba mindezt leírták, és jelentették a rendőrkapitánynak. Másnap kihallgatásra behívták Klein Lajosnét, hogy mondja el, mi történt előző este. A tulajdonos elmondta, hogy hallotta, ahogyan valakik elkezdtek dörömbölni az ajtón. Meglepetésére hat katonatiszt volt, és követelték, hogy engedje be őket, adjon nekik pezsgőt. Mivel nem tudott mit tenni, a tisztek kérésének eleget tett, azok pedig rákezdtek a mulatozásra és iszogatásra. Mivel a katonatisztekről semmilyen információval nem tudott szolgálni Klein Lajosné, a kapitány 20 korona pénzbüntetést szabott ki rá. Ennek befizetési határidejét december 15-ig határozta meg.⁶⁴⁷

A kormány fogyasztói és árszabályozási rendelkezései kiterjedtek a társadalom kávéfogyasztó rétegére is. Az *Ungvári Közlöny* c. újság arról számolt be olvasóinak, hogy az országos és a helyi kereskedőknek egy új beszerzési rendszerhez kell igazodniuk, amelynek kezdeti időszakában előfordulhat némi fennakadás Ung megye kávéellátásával kapcsolatban. Az új mechanizmus értelmében a kiskereskedőket és fogyasztókat kiszolgáló kávézók és

⁶⁴⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 162. f.

⁶⁴⁵ Uo.: 163.

⁶⁴⁶ Uo.: 164–165.

⁶⁴⁷ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 166. f.

éttermek csak egy beszerzési utalvánnyal vásárolhattak kávé nagykereskedőktől. Így minden tulajdonosnak először egy kérvényt kellett írnia az Országos Kávéközpontba.⁶⁴⁸ Abban az esetben, ha a hivatalos engedélyt megkapták, vásárolhattak 50 kg kávé bármelyik nagykereskedőtől. Ennek a belügyminiszteri rendeletnek is tulajdonítható, hogy Ungvármegyében és ezen belül Ungvár városában egyes kávézók tulajdonosai megpróbálták szűk kávékészletüket a lehető legdrágábban értékesíteni a helyi fogyasztók körében.⁶⁴⁹ Az ungvári rendőrség is foglalkozott ilyen esetekkel. 1916. december 12-én feljelentést tettek Bóna Pál hivatalában Wesserman Zsigmond kávéház-tulajdonos ellen, mivel hatósági áron felül adta vendégeinek a kávé. A városi tanács által meghatározott 50 filléres ár helyett 80 fillért számolt fel a kávéért.⁶⁵⁰ Az ügy kivizsgálása érdekében a rendőrkapitány a kávézó tulajdonosát kihallgatásra beidézte. A gyanúsított az ellene felhozott vádakát beismerte, de tettét meg is indokolta azzal, hogy a háború kitörése miatt és a szigorú nyitvatartási szabályok betartásával forgalma drasztikusan visszaesett. Hogy vendégeinek számát növelje, és pluszbevételre tegyen szert, minden este egy női zenekar játszott a kávéházban napi 100 koronáért. Így egyre több vendége lett, akiktől nem kért belépődíjat, csupán fogyasztaniuk kellett. A zenekar költségének kigazdálkodása érdekében 20 fillérrel drágábban adta a kávé. Kovács János, aki asztaltársa volt a feljelentő Winber Adolfnak, a rendőrségen elmondta, hogy ő nem látta, mennyit fizetett barátja, mivel kiment a mosdóba. Bóna Pál a sértett és a gyanúsított kihallgatását követően 100 korona pénzbüntetésre ítélte Wesserman Zsigmondot önkényes áremelés vétsége miatt.⁶⁵¹

Szövevényes ügy kerekedett ki egy szintén kávédrágítással kapcsolatos esetről Ungváron Alunger Sándor vevő és Groszman Hermánné helyi bolttulajdonos között. A feljelentő férfi állítása szerint a boltosnő fiának, ifj. Alunger Sándornak jóval a hatósági ár felett adott el kávé. 1917. június 15-én a szülők gyermeküket átküldték a szomszédos élelmiszerboltba, hogy vásároljon 18 dkg őrölt kávé. A vásárlás kifizetésére a szülők 2 korona 20 fillért adtak fiuknak, amely megegyezett a városban 18 dkg-ért elkérhető maximális kávéárral. Fizetéskor azonban Groszman Hermánné 3 korona 20 fillért kért vásárlójától, amit az nem tudott kifizetni. Mivel kávé nélkül ment haza, szülei kérdőre vonták a gyereket. Így derült ki, hogy a boltos drágán akarta eladni a kávé a tizenöt éves fiúnak. Az ügyben felvették a feljelentő család vallomását, ami után a rendőrök kihallgatták Groszman Hermant, aki – mint

⁶⁴⁸ A m. kir. minisztérium 1916. évi 2.307. M. E. számú rendelete. 1.§: A kávénak a közellátást biztosító forgalomba hozatala érdekében Budapest székhellyel kávéközpont állítatik fel. Ennek a szervezetnek a neve: „A magyar Szent Korona országainak kávéközpontja”, rövidítve: Kávéközpont. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1916/?pg=960&layout=s&query=K%C3%A1v%C3%A9k%C3%B6zpont (utolsó letöltés: 2021. május 30.).

⁶⁴⁹ Kávédrágítók. Ungvári Közlöny, 1916. november 28.

⁶⁵⁰ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 191. f.

⁶⁵¹ Uo.: 192.

kiderült – katonai szabadságát töltötte a városban. A rendőrségen elmondta, hogy ő nem sokat van az üzletben, mivel igyekszik minden napot kihasználni, amíg otthon tartózkodik, ezért ideje jelentős részét pihenéssel, sétálással és horgászattal tölti. Markovszky Sándor rendőrkapitány-helyettes meghagyta a férfinak, hogy felesége jelenjen meg még a nap folyamán a rendőrkapitányságon. Az utasításnak eleget téve Groszman Hermánné és ügyvédje, dr. Gáti 14.30-kor megjelent a rendőrkapitányi hivatalban. Tanúvallomásában a nő elmondta, nem emlékszik arra, hogy Alunger Sándor vagy más gyerek járt volna a boltjában. Az árdrágítással kapcsolatban pedig jelezte Bóna Pál kapitánynak, hogy az érvényben lévő rendelkezés alapján a boltban kapható összes árunak az ára jól látható helyen ki van függesztve.⁶⁵² Mivel a rendőrkapitány nem talált elegendő bizonyítékot a nő bűnösségére, felmentette a vád alól. Az ügynek azonban itt nem volt vége. Az Alunger család nem törődött bele az ítéletbe, indoklásuk szerint amennyiben az ügyet lezárják, úgy a város összes boltosa „vérszemet kap majd”, és az egyszerű, szegény embereken fognak meggazdagodni. Az alispán és Ungvár polgármestere utasította a kapitányt, hogy újra vizsgálja ki az esetet. Így az ügy főszereplőit újra beidézték kihallgatásra. Ifj. Alunger József pedig elmesélte, hogy amikor az első alkalommal volt tárgyalás a kapitányságon, ő hallotta, ahogyan dr. Gátinak a vádlott bevallotta, hogy valóban 3 koronát kért a kávéért.⁶⁵³ Miután kész tények elé állították Hermannét, azzal védekezett, hogy ő nem azt mondta ügyvédjének, hogy mennyiért adta a kávé, hanem azt, hogy hogyan merészelte volna drágábban adni, mikor annak megvan a hatósági ára. Az igazság kiderítésének kulcsa a védőügyvéd volt. Ezért Hermanné feloldozta a titoktartási esküje alól dr. Gátit. A férfi elmondta a rendőrkapitánynak, hogy védence nem merte drágábban adni a kávé, mert félt attól, hogy a hatóság huzamosabb ideig bezárja üzletét.⁶⁵⁴ Az újabb kihallgatások és a tanúvallomások után ismételten felmentették minden vád alól Groszman Hermánnét – a Bóna Pál által készített jegyzőkönyv szerint „perdöntő bizonyítékok hiánya miatt”.⁶⁵⁵

Év	Áru	Ára	Bolttulajdonosok nevei, ahol kávé volt kapható
1915	Príma kávé	12 korona	Dombalja utca, hatósági bolt
			Maskovics Lőrincné
			Rosenferd Árpád
			Rosenbaum Jósefné
1916	Príma kávé	12 korona 50 fillér	Maskovics Lőrinc
			Rosenbaum Jósefné
			Bródi Jakab
			Vozár László
			Schlesinger Emánuelné
1917	Príma kávé	13 korona	Schulz Kelemenné

⁶⁵² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 61. f.

⁶⁵³ Uo.: 62–63.

⁶⁵⁴ Uo.: 64.

⁶⁵⁵ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 67. f.

			Rosenferd Árpád
			Maskovics Lőrincné
			Dombalja utca, hatósági bolt
			Vozár László
1917	Frank kávé	13 korona	Maskovics Lőrincné
			Schlesinger Emánuelné
			Bródi Jakab
			Rosenbaum Jósefné
			Vozár László
1918	Príma kávé	12 korona, 15 fillér	Rosenferd Árpád
			Maskovics Lőrincné
			Schlesinger Emánuelné

A kávéfélék árának alakulása Ungváron 1915–1918 között⁶⁵⁶

6.6. Prostitúció és csavargás

A háborús körülmények következtében megnőtt a megyeközpontban történt hatósági igazoltatások száma. Ennek oka elsősorban az volt, hogy kiszűrjék azokat a személyeket, akiknek lakcímük nem Ung vármegyében volt.⁶⁵⁷ Az ungvári rendőrség így akarta letartóztatni azokat a férfiakat és nőket, akik idegen vidékről érkezve élelmiszereket akartak vásárolni vagy árdrágítással nyereszkedni. Így ezek a rutinellenőrzések lényegében megszokottá váltak az Ung-parti város polgárai számára. A városi rendőrség e téren is több eredményt tudott felmutatni – derült ki az általuk írott jegyzőkönyvekből. 1917. április 12-én a Kossuth téren járőröző Bíró János letartóztatta Mosolygós Miklóst, mert a férfi nem tudott felmutatni semmilyen személyazonosságát igazoló okiratot. Ezért a kapitányságra kísérték, ahol kihallgatták a szóban forgó személyt. Vallomástételéből kiderült, hogy Nyíregbén született, 38 éves, vallását tekintve görögkatolikus. Bóna Pál azon kérdésére, hogy milyen céllal érkezett a megyeközpontba, nem válaszolt. A hatóság feltételezése szerint lopásból és koldulásból tartotta fenn magát. A jegyzőkönyv elkészítését követően a férfi a kitoloncolás sorsára jutott.⁶⁵⁸ Hasonlóan végezte Lengyel Mária beregszászi lakos is, akit személyesen Bóna Pál rendőrkapitány tartóztatott le koldulás vétsége miatt. Tettenérését követően Markovszky Sándor rendőr hallgatta ki és írta meg a jegyzőkönyvet. Ebből derült ki, hogy a nő nem tudott megélni a Bereg megyei városban, ezért döntött úgy, hogy „idegen” földön próbál szerencsét. Balszerencséjére azonban a koldulás színhelyéül szolgáló Széchenyi téren sétált a városi

⁶⁵⁶ A táblázat elkészítése az 1915–1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült. Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávé kapott, amennyi a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgálására elegendő. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.

⁵⁹⁴ FORRAI Judit: *Militarizált szex: katonák, prostitúció, nemi betegségek a Nagy Háborúban*. Per Aspera ad Astra. V. évfolyam, 2018/2. szám. 104–105.

⁶⁵⁸ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2593. ügyirat, 50. f.

rendőrség első embere. Az ügyben hozott ítélet szerint kétnapi elzárásra és kitoloncolásra ítélték a nőt.⁶⁵⁹

Ungvár, Széchenyi tér⁶⁶⁰

A más vármegyéből érkezett csavargók mellett problémát okoztak az Ung vármegye vidéki területeiről érkezett lakosok is, elsősorban a nők. Munkalehetőség hiányában hamar tolvajnak vagy prostituáltként álltak. Így került a városi rendőrség látókörébe Balázs Mária és Kovács Mária. Az Árpád vezér téren élők jelentették, hogy a két nő kínálgatta magát a férfiak számára. Végül Pásztor György járőr tartóztatta le őket 1916. december 12-én. Vallomásuk szerint mindketten cselédnek akartak elszegődni, de nem találtak olyan házat, ahol munkába tudtak volna állni. Elmesélték, hogy az utcán kellett aludniuk, és nem volt mit enniük. Ezeknek a negatív életkörülményeknek köszönhetően döntöttek a prostitúció mellett. Új munkájuk közben pedig kuncsaftjaik lakásaiból több, kisebb értékű tárgyat is eltulajdonítottak.⁶⁶¹

Pénzért kínálta bájait Beck Éva 28 éves, Nagygejőcről származó nő is. Vovrik József Ungvára helyezett csendőrzárőr szolgálatteljesítés közben tért be Rácz Kálmán ungvári lakos kávézójába, ahol megpillantott egy rendezetlen külsővel ücsörgő nőt. A kávézó tulajdonosától érdeklődött a nő személyazonossága felől, Rácz Kálmán pedig elmondta, hogy egy rossz éltű nő, aki gyakran keresi férfiak társágát anyagi ellenszolgáltatás reményében. Ekkor is több katona társaságában ücsörgött a hölgy, akik meghívták egy csésze kávéra. Azonban ő inkább valami erősebbet szeretett volna inni, viszont mivel a kávéházban nem árultak, így szeszes italt nem kapott. Több órán keresztül ültek és beszélgettek, amikor berohant egy fiatalabb katona,

⁶⁵⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 4. f.

⁶⁶⁰ Korabeli fotó a szerző magángyűjteményéből.

⁶⁶¹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 97. f.

valamit mondott a többieknek, felálltak és elmentek. Mivel prostitúció alapos gyanúja merült fel a nővel szemben, a csendőr őrizetbe vette, és a városi kapitányságra kísérte. A rendőrségen viszont kiderült, hogy Beck Éva névre már érkezett egy feljelentés Terstcsák Istvánné ungvári lakos részéről kéjelgés miatt. A Jakab Mór rendőr által készített jegyzőkönyv szerint a konfliktust az okozta, hogy Terstcsák Istvánné 5 korona értékben egy szobát adott ki Beck Évának. A bérlő több este nem ment haza, majd egyik éjszaka két ittas katonával jelent meg. Ez felháborította Terstcsák Istvánnét, mert vallásos és köztisztelőként álló nőként a házában nem engedhetett meg ilyen viselkedést, ezért kilakoltatta bérlőjét a házból. A rendőrség a letartóztatásból és a feljelentésből készített összegző jegyzőkönyve szerint egy hónapos elzárásban részesítették a nőt, majd átadták a városi kórháznak, mivel kiderült, hogy nemi beteg.⁶⁶²

Nem is minden nő élte túl az „új hivatását”. 1916. november 22-én a Minaj utca egyik nyilvános kútjában egy leány holttestére bukkantak. A felfedezést Hercz György helyi lakos tette, aki fiát elküldve riasztotta a rendőrséget. A helyszínre kiérkező hatósági szervek részéről Markovszky rendőrkapitány-helyettes és dr. Reismann Arnold tisztiorvos érkezett a helyszínre.⁶⁶³ A holttestet kiemelése után több helyi lakos is felismerte: az áldozat Tóth Róza, aki a Minaj utca 23. alatt lakott. A rendőrségnek az áldozat szomszédjai elmondták, hogy több este idegen férfiak társaságában tért haza – férje elesett a galíciai fronton –, több napja pedig nem is látták. A holttesten végzett orvosi vizsgálat után kiderült, hogy Tóth Róza testén több zúzódás volt, illetve koponyája is be volt törve. Azonban a nyomozás zsákutcába futott, mivel nem találtak olyan szemtanút, aki azonosítani tudta volna a szomszédok által említett férfiakat.⁶⁶⁴

A lopásokkal kapcsolatos bűnügyeket nem csak helyi prostituáltak követték el. 1916. október 24-én özv. Boros Györgyné ungvári lakos – aki az Árpád vezér utca 62. szám alatt lakott – értesítette a közelben járőröző csendőrkülönítményt, hogy egy ismeretlen nőt tetten ért, miközben a veteményeséből kukoricát lopott. A tettenéréskor vasvillával fenyegette meg a tolvajt, akit a fűszekrényjébe zárt be. Bíró István csendőr azonnal a sértett házához sietett, ahol legnagyobb megdöbbenésükre „lakat alatt” volt a kukoricatolvaj.⁶⁶⁵ A rendészet jelen lévő tagja letartóztatta a nőt, és a városi kapitányságra vitte a bizonyítékkal együtt. A rendőrkapitányságon Hoch Sándor rendőr hallgatta ki és vette fel a nő személyes adatait. Kiderült, hogy a tolvajt Vaskó Istvánnénak hívták, 50 éves, három éve költözött Ungvárra

⁶⁶² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 161–162. f.

⁶⁶³ Uo.: 163.

⁶⁶⁴ Uo.: 164–165.

⁶⁶⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 19–20. f.

Árok⁶⁶⁶ községből. A nő beismerte tettét, védelmére csak annyit hozott fel, hogy gyermekeinek akart a kukoricából kenyeret sütni, mert alig tud ételt szerezni. Cselekedetének indoklását azonban nem vette a rendőrség enyhítő körülménynek, és 6 korona bírságra ítélte a nőt, valamint kétnapi elzárásra.⁶⁶⁷

Az élelmiszerhiányból fakadó bűncselekmények az illegális halászatra is kiterjedtek. Maczkó György mezőőr több alaklommal is jelentette az ungvári rendőrkapitánynak, hogy a város folyójában egyre többször halásznak mérge segítségével helyi fiatalok. A rendőrség lehetőségeit meghaladta, hogy foglalkozzon ezzel az ügygel, így felhatalmazta a mezőőrt, hogy tettenérést követően tartóztassa le az elkövetőket. Maczkó György első sikeres akciójára 1917. május 15-én került sor, amikor a kis Ung partján halászat közben letartóztatta a 15 éves Svingula Györgyöt. Mivel a fiatal fiúnál nem volt semmilyen halászatához szükséges eszköz, felmerült a méreggel történő halfogás gyanúja, ezért a mezőőr úgy döntött, hogy a rendőrségre kíséri. Svingula György vallomásából kiderült, hogy az illegális halászat mögött két radvanczi kőműveslegény áll, több helyi zsidó gyerek nekik dolgozott. A rendőrök többszöri felszólítására sem volt hajlandó megnevezni a kőműveslegényeket, mivel előzetesen azok halálosan megfenyegették a fiút. Az ügyben végül 200 koronás büntetést szabott ki a hatóság, amit a szülőknek kellett befizetniük.⁶⁶⁸

6.7. Köztisztaság és közegészségügy

1914 és 1918 között Ungvár városában nagy figyelmet fordított a rendőrség a köztisztaság betartatására, ugyanis szerették volna elkerülni, hogy bármilyen járvány megjelenjen a megyeközpontban. Kálmán Rezső rendőr Bóna Pál megbízásából 1917 augusztusa és szeptembere között folyamatosan ellenőrizte az Ungváron működő fürdők és gőzfürdők tisztasági és higiéniai állapotát. Előfordultak olyan esetek, hogy ideiglenesen megvonták egy-egy hely működési engedélyét, mint például a Schinger Sándor tulajdonát képező fürdőét. A rendőrségi vizsgálóbiztos jelentése szerint a helyiség emberek fogadására alkalmatlan volt, mivel rengeteg pókhálót találtak, valamint a köpöcsészék higiéniai állapotát sem ítélték meg pozitívan. Szintén megvonták a savanyúvíz-fürdő vendégfogadási engedélyét, mert ahogyan Kálmán János fogalmazott jelentésében: „A kutyát nem engedném be.” A két komplexum a hibák kijavítását követően egy hónapos csúszással fogadhatta csak a vendégeket.⁶⁶⁹ Azonban volt olyan gőzfürdő, amelytől teljesen megvonták a működési engedélyt: ez történt az izraelita hitközösség tulajdonát képező gőzfürdővel is. Kálmán János

⁶⁶⁶ Árok: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás. Ukránul: Ярок.

⁶⁶⁷ Uo.: 21.

⁶⁶⁸ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 7–7. f.

⁶⁶⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 181. f.

jelentése szerint az épületben nagyon erős, lúgos bűz terjedt, egy rozoga és életveszélyes farácson kellett eljutniuk a vendégeknek a gőzhelyiségbe. Ezenfelül a folyosókon nem volt szőnyeg, csak szintén egy farács, amely ugyanúgy rozoga és életveszélyes. A rendőrvizsgáló ezekenkívül nagy mennyiségben fedezett fel a falakon port és pókhálót. Grünfeld Salamon tulajdonos azzal védekezett, hogy a tulajdonát egy rituális fürdő képezi, amelybe férfiak járnak, legtöbbször a pénteki napon. Vallási hagyományaikból kiindulva a szombat szent, ezért ezen a napon nem dolgoznak, így a szombati ellenőrzésre nem tudták kitakarítani a helyiséget. A hatósági szemle során jelen volt még Pál József is, aki karbantartóként dolgozott a gőzfürdőben. Elmondta a rendőrnek, hogy kisebb felújítást végeztek az épület belsejében a forgalom növelése érdekében, valamint megerősítette, hogy a szent nap alkalmával mindennemű munkát megtiltottak a munkások számára. Grünfeld Salamon tulajdonost 80 koronára büntették, és a fürdőt be is zárták, mivel a köztisztasági és balesetvédelmi szabályok nem voltak megfelelőek a helyiségben.⁶⁷⁰

Az ungvári rendőrségnek több szokatlan esettel is foglalkoznia kellett, hogy megóvja a közegészségügyet Ungvár városában. Korláth Péter rendőr jelentéséből kiderült, hogy a Füzes utca 17. szám alatt minden reggel emberi ürüléket talál a járdán. A nyomozás során kiderült, hogy a 17. szám alatt élő Kiss Jenő 13 éves gyermek éjjeli edényét reggelenként ablakán keresztül ürítette ki. Minderről szülei tudtak, de nem tettek ellene semmit. Így Korláth Péter rendőr köztisztasági kihágás miatt 20 koronára bírságolta a családot.⁶⁷¹

A helyi rendvédelmi szervek járőrözés közben és lakossági feljelentés útján intézkedtek. Előfordultak olyan esetek is, amikor többszöri figyelmeztetés után drasztikusan magas pénzbüntetést szabtak ki. Varga Mihály rendőr egyik jelentéséből, amelyet 1917. március 13-án írt, kiderül, hogy Zicherman Simon Kossuth Lajos tér 42. szám alatt lévő udvara rendezetlen volt, és koszos, a szennyvizét is a járdára engedte.⁶⁷² Hasonlóan borzalmas állapotok uralkodtak Mitterman Miklós udvarán: hatalmas bűz terjengett az egész utcában. Ennek az volt az oka, hogy szennyvizét az udvarán tárolta.⁶⁷³ Munkácsi Emil rendőrőrmester pedig arról számolt be egyik 1917-ben írt jelentésében, hogy Hiczner Gergely gyermekei egy oszlásnak indult macskatetemmel játszottak udvarukon. Az első megdöbbenése után a rendőr intézkedett: felment az udvarra, és az ott játszó gyerekektől kérdezte, hogy szüleik otthon tartózkodnak-e. A gyerekek beszaladtak a házba, és kihívták apjukat. A megjelent szülőt a rendőr utasította, hogy azonnal temesse el a döglött állatot, mert a bomló test súlyos egészségügyi kockázatot

⁶⁷⁰ Uo.: 183.

⁶⁷¹ Uo.: 192.

⁶⁷² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 70. f.

⁶⁷³ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 71. f.

rejtget magában.⁶⁷⁴ Az óvatosság nem volt alaptalan az állatokat érintő betegséggel kapcsolatban a rendőrség részéről, ugyanis Herstkovics Manó ungvári lakos tehene lépfenében pusztult el – derült ki a város tiszti állatorvosának jelentéséből.⁶⁷⁵ Ezért a városi tanács úgy döntött, hogy egy esetleges járvány elkerülése érdekében minden Minaj utcai lakosnak egy hónapig kötelezően fertőtleníteni kell háztájékát. Ezenkívül pedig 1917 novembere és 1918 márciusa között megtiltották a szarvasmarhák áthajtását és eladását Ungvár városában.⁶⁷⁶ Az egy hónapos sterilizálásnak az utca valamennyi lakosa eleget tett, kivéve Herstkovics Manót. A rendőrség megtudta szomszédjaitól, hogy a férfi azzal dicsekedett, hogy ő nem végez semmilyen fertőtlenítést istállójában, és a lépfe⁶⁷⁷ amúgy sem ragályos. A súlyos vádak következtében Markovszky Sándor rendőrkapitány-helyettes két beosztottja saját szemeivel győződött meg arról, hogy hiteles volt a szomszédok feljelentése. A hatósági utasítás megszegésének vétsége miatt Herstkovics Manót 100 korona pénzbüntetésre és egyheti elzárásra ítélték.⁶⁷⁸ Berzeviczy István – ekkor már mint polgármester – nagy gondot fordított a kóbor kutyák elleni küzdelemre is. Rendőrkapitányi éve alatt többször hirdetett kutyaösszefogást Ungvár területén. Mindezt azzal indokolta, hogy a kóbor állatok harapással veszélyt⁶⁷⁹ terjeszthetnek. Miután 1916-ban megválasztották a város első emberévé, e harcát tovább folytatta. Cseróka Györgyné többszöri figyelmeztetésre sem tartotta udvarán házörzőit, az utcán kóboroltak, és félelemben tarották a kisgyermeket. Mindezt megelégedve helyi lakosok egy csoportja kérte Bóna Pál rendőrkapitányt, hogy tegyenek valamit az állatok garázdálkodása ellen. A rendőrség rövid időn belül a problémát megoldotta: mind a négy kutyát lelőtték.⁶⁸⁰ 1917. február 12-én szintén a rendőrség fogott el összesen tíz kutyát, majd lőtt le. Gazdáikat, Smilovics Emilt, Frid Hermant és Farkas Mihályt fejenként 20 korona pénzbüntetésre ítélték, mivel megszegték az Ungváron érvényes ebzárlati rendeletet.⁶⁸¹

1916 és 1917 között akadozott az ungvári szemétszállítás rendszere, így a lakosság feljelentést tett az ügyben. A közharag Braun Mór ungvári vállalkozóra zúdult, mivel nem tett

⁶⁷⁴ Uo.: 72.

⁶⁷⁵ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 9. f.

⁶⁷⁶ Uo.: 10.

⁶⁷⁷ A lépfe egy anthrax baktérium által okozott fertőző betegség, mely természetes körülmények között minden melegvérű állatot, elsősorban a kérődzőket veszélyeztet, de a beteg állatokkal vagy fertőzött állati termékekkel való közvetlen érintkezés révén az ember is megbetegedhet.

Elérhető: <http://www.oek.hu/oek.web?nid=149&pid=1> (utolsó letöltés: 2021. június 12.).

⁶⁷⁸ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 11. f.

⁶⁷⁹ A fertőzés a veszett állatok okozta sérüléssel – harapással –, ezen állatok friss, vírustartalmú testváladékával – főként nyállal – való közvetlen érintkezéssel – a mart sebbe, esetleg szemkötőhártyára való kerülése révén – következik be. A vesztség megbetegedés egy vírusfertőzés következtében a központi idegrendszerben kialakult gyulladásos folyamat, amely gyakorlatilag 100%-ban halálos kimenetelű.

Elérhető: <http://www.oek.hu/oek.web?nid=138&pid=1> (utolsó letöltés: 2021. június 12.).

⁶⁸⁰ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 12. f.

⁶⁸¹ KTÁL, 5. Fond, 1. opisz, 3208. ügyirat, 1. f.

eleget azoknak a szemétszállítási kötelezettségeinek, amelyeket a szerződésben vállalt. A megnevezett férfi ugyanis szemétösszeszedéssel és -fuvarozással foglalkozott. Hivatalos szerződésben garantálta, hogy a városi lakosság háztartási hulladékait elszállítja olyan helyre, amelyet a törvényhatóság jelölt ki. Előfordult azonban, hogy rendőri nyomásra kezdett csak munkába. A Major utca lakói között szinte lincshangulat alakult ki, miután meglátták Braun Mórt, de nagyobb tragédia nem történt. A nyugodtabb vérmérséklettel rendelkező lakók – mint Szűcs Lajos is – elégedetlenségüknek a kapitányi hivatalban adtak hangot. A feljelentés jegyzőkönyve szerint a Braun Mór által alkalmazott munkások nem végezték el azokat a munkákat, amelyek rájuk voltak bízva. A szemetet nem dobálták fel a szekérre, volt, hogy a gyerekekre kiabáltak és káromkodtak. Az utcán játszó gyerekek félelmükben kénytelenek voltak segíteni a szemétpakolásban. Szűcs Lajos egyik ilyen esetnek volt a szemtanúja, és szóvá tette, hogy nem azért kapják a fizetést, hogy mással végeztessék el a munkát. A munkások erre őt faragatlanul és durván kioktatták, szitkozódások közepette kergették el. Az ügyben kihallgatták az érintett vállalkozót, aki elmondta Bóna Pál rendőrkapitánynak, hogy igyekeztek 24 óra alatt a szemetet elszállítani a kijelölt napokon minden utcáról, de előfordult némi késés, azonban mindig arra törekedtek, hogy a városban lakók elégedettek legyenek. Arról nem tudott, hogy milyen incidensek történtek a gyerekek és fogatosa között. A városban és azon kívül nehéz megbízható és jó fogatost találni, emiatt sokszor kell új munkást keresnie. Azt tagadta, hogy 2-3 napig állt volna Ungvár bármelyik pontján a szemét. Szűcs János a második kihallgatásra több olyan lakót is magával vitt a kapitányságra, akik a Major utcában élnek. Az újabb tanúk vallomása szerint több mint egy hétig állt a szemét az utcában, és több patkány is megjelent ott emiatt.⁶⁸² Az ügyben a kapitány 40 korona bírságot rendelt el Braunnak büntetésül, de újabb panaszos bejelentést követően már plusz 100 koronát kellett volna fizetnie.⁶⁸³

Hasonló szigorral büntették azokat a bolt- és háztulajdonosokat a városi rendőrök, akik nem tartották tisztán az üzletük és a házuk előtti járdát. A Kvist János rendőrrjárőr által készített jegyzőkönyv szerint ő maga felszólította a Corona kávézó tulajdonosát, hogy takarítsa el a járdaszegélyre a pincéből kihordott kavicsot. Mindez másnap meg is történt, és a tulajdonos a törmeléket Szűcs fogatossal elszállíttatta a hatóság által kijelölt helyre.⁶⁸⁴ Nem minden kocsis szállította azonban a városi tanács által kijelölt helyre az építkezési hulladékokat. Ilyen esetről tanúskodott Balogh Sándor feljelentése is, aki a kapitányságon elmondta, hogy Szavkó János ungvári fuvarozó több szekér hulladékot szállított közvetlenül a kis Ung partjához, amely az erős esőzések következtében beszennyezte a folyót. Bóna Pál rendőrkapitány helyszíni

⁶⁸² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 24–25. f.

⁶⁸³ Uo.: 26–28.

⁶⁸⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 20. f.

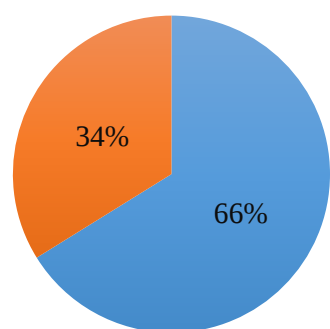
szemlére Damus Ferenc rendőrt küldte, aki miután meggyőződött a feljelentés hitelességéről, előállította Szavkó Jánost. A kapitányságon vallomásában elmondta a letartóztatott férfi, hogy a szóban forgó törmeléket ő Szamovolszky Antalnétól szállította el. Gyors munkát kellett végeznie, mivel szüksége volt a pénzre, és nem akarta elszalasztani a megbízást. Bóna Pál azon kérdésére, hogy minek pont a folyópart mellett pakolta le a rakományt, magyarázatot nem tudott adni. Az ügyben született ítélet szerint Szavkó Jánosnak az ungvári rendőrség 24 órát adott a megmaradt hulladék elszállítására, valamint 200 korona bírságot róttak ki rá.⁶⁸⁵

6.8. Az Ungvári Városi Rendőrség statisztikái 1916–1918 között

1914 szeptembere az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése számára megannyi katonai kudarccal járt a Keleti Fronton. Az orosz csapatok gyors ütemben törtek előre a galíciai harctéren, amelynek eredményeként több száz menekült indult meg a biztonságos hátszág irányába. Egy részük Ung vármegye területére vándorolt, és ideiglenesen valamelyik járás, esetleg Ungvár város területén telepedtek le. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a cári hadsereg alakulatai betörték az Uzsoki-hágón, és csak nagy véráldozat árán tudta visszaverni őket a Monarchia hadserege.⁶⁸⁶ A katonai helyzet 1915 végére stabilizálódott, azonban a megyében új, veszélyesebb küzdelem vette kezdetét. Ebben a harcban a helyi rendvédelmi szervek szálltak szembe a frissen érkezett, illetve helyi bűnözőkkel. A Magyar Királyi Csendőrségnek vidéken kellett megvívnia a maga harcát, míg Ungváron a városi rendőrségnek kellett fellépnie a törvénysértő személyekkel szemben. Az általam vizsgált levéltári források között kiugróan magas azoknak a bűncselekményeknek a száma, amelyeket 1916–1918 között követtek el. Ez arra enged következtetni, hogy a rendőrség és a csendőrség foglalkoztatottsága ebben az időszakban jóval magasabb volt, mint a háború kezdeti szakaszában. Véleményem szerint ennek oka az egyre romló gazdasági helyzet és az ebből hasznot remélő bűnözői réteg megerősödése volt. A források vizsgálata során észrevehető, hogy a bűnözés súlypontja fokozatosan az Ungvári járásra és a megyeközpontra helyeződött át. A korabeli dokumentumok segítségével megvizsgáltam, hogy a bűnözés mérete, fajtája és a kiszabott büntetések milyen százalékban oszlott meg a vármegyében élő lakosok között.

⁶⁸⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 32–34. f.

⁶⁸⁶ HAJDÚ Tibor – POLLMANN Ferenc: A régi Magyarország utolsó nagy háborúja. Osiris, Budapest, 2014. 51.

■ Rendőrség ■ Csendőrség

Ungvár Városi Rendőrség és Magyar Királyi Csendőrség foglalkoztatottsága
1916–1918 között⁶⁸⁷

A fent látható diagram jól mutatja, hogy Ung rendvédelmi szervei között hogyan oszlott meg a lakosság részéről történő feljelentések mennyisége százalékosan. Mivel a megyében két rendfenntartó szerv működött – egy a vidéken és egy a városban –, foglalkoztatottságuk összehasonlítása szükséges, hogy pontos képet kapjunk arról, hogy a csendőrség vagy a városi rendőrség végezte-e a munka nagyobbik részét. Az összemérés elkészítése során felhasználásra kerültek a két testület által készített jegyzőkönyvek. Ezekben pontosan dokumentálták az általuk vizsgált ügyeket, valamint hogy melyik testület milyen ügyekkel foglalkozott. Kiderült, hogy a vizsgált kronológiai határ között a két szerv összesen 133 jegyzőkönyvet készített. A forrásgyűjtő és -feldolgozó munkát követően érdekes százalékos arányt kaptam, ugyanis a városi rendőrség 88 ügygel foglalkozott ebben az időszakban összesen, míg vidéki kollégáik csupán 45-tel. A kapott értékek között szemmel láthatóan nagy a különbség, főleg annak tükrében, hogy a vármegye lakosságának 90%-a vidéken élt, míg csak a maradék 10% élt a városokban. Az 1910-es népességi adatok birtokában logikus lenne, hogy a bűncselekmények, nyomozások aránya a falvakban magasabb.⁶⁸⁸ A korabeli források azonban teljesen más képet szolgáltatottak a vármegye bűnözési térképéről. Véleményem szerint ezt a helyzetet két esemény idézhette elő. A háború kitörésekor a vármegye területéről több csendőrt besoroztak katonai szolgálatra. Ez a fajta létszámcsökkenés természetesen befolyásolhatta az ügyek számát, hiszen kevesebb csendőrrel kevesebb munkát voltak képesek elvégezni. A dokumentumok között további olyan részinformációkra is bukkantam, amelyből kiderült, hogy a vidéken szolgáló csendőrség köréből kisebb járőrkontingenseket átvezényletek Ungvárra. Ez azt jelentette, hogy a községek rendvédelmi kapacitása még tovább csökkent, így adminisztratív ügyek intézésére nem volt elegendő ember. Meglehet tehát, hogy több bűnesetet nem dokumentáltak.

⁶⁸⁷ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat.

⁶⁸⁸ Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam, IV. Budapest, Athenaeum R.-társulat Könyvnyomdája, 1897. 26–27.

Feltételezésemet támasztja alá, hogy 1915-től fokozatosan csökken azoknak a forrásoknak a száma, amelyek csendőrségi jegyzőkönyveket tartalmaznak.

A megyeközpontba vezényelt csendőröket a városi rendőrkapitány alá osztották be, ezért minden utasítást végre kellett hajtaniuk, amelyet Berzeviczy István adott számukra. Szolgálati tevékenységüket összhangba hozták azokkal a szabályzatokkal és rendeletekkel, amelyek érvényben voltak a rendőségre vonatkozólag.⁶⁸⁹ A legaktívabb két új „rendőr” Balogh Vince és Pusehoer József volt, akik a jegyzőkönyvek szerint több esetben tartóztattak le olyan személyeket, akik árdrágítással és uzsorával foglalkoztak. Legnagyobb közös akciójukra 1916. március 3-án került sor, amikor járőrözés közben észrevették, hogy egyszerre több ismeretlen asszony tért be egy Árpád vezér utcai boltba. Ez furcsa volt a két csendőrnek, ezért úgy döntöttek, szemügyre veszik, mi folyhat a boltban, kipuhatólózzák a nagy jövés-menés indítékát.⁶⁹⁰ Belépve a helyiségbe szembesültek azzal, hogy a kis üzlethelyiségben a tulajdonoson kívül összesen öt nő tartózkodik. A rendfenntartók azon kérdésére, hogy milyen céllal tartanak gyűlést, választ nem kaptak, így kénytelenek voltak a jelenlévőket letartóztatással fenyegetni. Ennek hatására Szabó Jánosné bevallotta, hogy mindannyian vidékről érkeztek, és szerették volna a város piacán eladni portékájukat (hagymát, burgonyát és tojást). A sors úgy hozta, hogy egymás mellett kufárkodtak, amikor odalépett hozzájuk Ignácné, aki az érintett üzlet tulajdonosa volt. Ajánlatot tett nekik, hogy megvásárol mindent, de nem a piacon, hanem keressék fel a boltjában. Megadva címét azt mondta az asszonyoknak, hogy 12.00-ra várja őket. Kérésének eleget is tettek, így Szabó Jánosné, Pancsonszki Jánosé, Stefkó Istvánné, Nagy Sándorné (Tornóc⁶⁹¹) és Fekete Róza (Mátyócz⁶⁹²) árujukkal együtt a megbeszélt időben megjelentek a leendő vásárlójuk üzletében. Éppen nyélbe akarták ütni az adásvételt, amikor belépett a két csendőr.⁶⁹³ A történet végighallgatása után Balogh Vince csendőr hozzálátott Zsuprik Ignácné gyors kihallgatásához. A gyanúba keveredett tulajdonos beismerte, hogy szerette volna megvásárolni a nők tulajdonát képező több kilogramm hagymát és burgonyát, amelyet majd pár hónap elteltével, nagyobb haszonnal akart volna eladásra kínálni a városban élők számára. Mivel nagy tételben akart vásárolni a nő, Balogh csendőr kíváncsi volt, hogy hol és miben szándékozott a zöldségeket tárolni. Némi kitérő választ követően Ignácné egy hátsó, rejtett kamrahelyiségbe vitte a hatóság képviselőit, ahol egy koszos rongyokkal letakart dézsba volt. Utasították a nőt, hogy azonnal nyissa ki, mert látni akarták annak tartalmát. Mivel a tulajdonos nem szeretett volna nagyobb bajba keveredni,

⁶⁸⁹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz. 2597. ügyirat, 14. f.

⁶⁹⁰ Uo.: 40.

⁶⁹¹ Tornóc: Szlovákia, Nyitrai járás területén. Szlovákul: Trnovec nad Váhom.

⁶⁹² Matyócz: Szlovákia, Kassai terület, Nagymihályi járás. Szlovákul: Maťovce.

⁶⁹³ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2597. ügyirat, 60–62. f.

eleget tett a parancsnak. A dézsában több kilogramm zöldség volt, amelyet gondosan becsomagoltak. A bizonyítékok és vallomások birtokában a csendőrök azonnal a városi kapitányságra kísérték az ügyben érintett nőket. Ezenkívül a zöldségeket elkobozták, és Ignáczné boltját határozatlan ideig bezárták. Ez az ügy is jól példázta, hogy az Ungvár városába vezényelt vidéki rendfenntartók ugyanolyan becsülettel és elszántsággal végezték munkájukat, mint eredeti szolgálati helyeiken.⁶⁹⁴

A XIX–XX. század között a nőknek egyfajta társadalmi elvárásnak kellett megfelelniük, amelynek megsértése kivívta a populáció széles körének a megvetését. Azonban ki kell térnünk arra a fontos pontra, hogy a társadalmi csoportok között a nők szerepe eltért egymástól. Például a nemesi családokból származóknak nem kellett főzéssel, mosással és különböző mezőgazdasági munkákkal foglalkozniuk, viszont elvárás volt irányukba, hogy műveltek legyenek, és a társasági etikettnek megfelelően viselkedjenek.⁶⁹⁵ Ezzel szemben a hierarchia alsó rétegét képviselő asszonyok fő rutinjai közé tartozott ellátni férjüket és családjukat, illetve elvégezni a háztáji feladataikat.⁶⁹⁶

Ezt a megszokott rendszert borította fel az 1914-ben kitört európai háború.⁶⁹⁷ A katonai konfliktus sikeres megvívása érdekében szükség volt minden társadalmi csoport áldozatára. Így általános elvárássá vált az úri kisasszonyokkal szemben, hogy az addigi életmódjuk egy részét feladják, és valamilyen formában részt vállaljanak közvetlenül is a katonai erőfeszítések támogatásában. Ennek következtében fokozatosan megjelentek a pénzgyűjtő jótékonyági estélyek, amelyek befolyt összegét a fegyveres erők vagy a katonai szolgálat következtében elhunyt férfiak családjainak utalták. Divatossá vált a nővéri szolgálat, egyes családok női tagjai a hátszágban önkéntes alapon jelentkeztek katonai kórházakba. Feladatukká vált, hogy a csatatereken súlyos harcsérülést szenvedő katonákat ápolják és gondozzák.⁶⁹⁸ Teljesen más utat jártak be például a vidéken – elsősorban falvakban – élő nők, akiknek férjeit a mozgósítás után besorozták katonának. A férfiak bevonulásának következtében az otthon maradt felségekre hárult az a feladat, hogy gondoskodjanak családjukról. Ez azt jelentette, hogy a nőknek kellett megteremteni a szükséges anyagi háttérrel családjuk eltartására. Azonban ez nehéz feladat volt,

⁶⁹⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opis, 2597. ügyirat, 64. f.

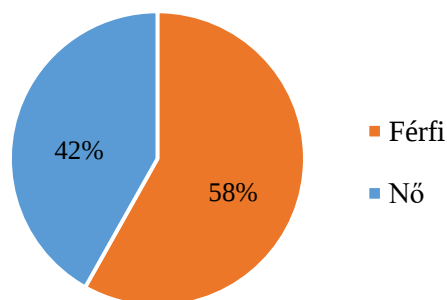
⁶⁹⁵ F. DÓZSA Katalin: *Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira*. Múltunk. 2016. 2. szám. 54–60.

⁶⁹⁶ ACSÁDY Judit: „Tisztelt Nagysád!” *Társadalmi kapcsolatok és nyomtatott periodikák jelentősége a magyar feminista mozgalomban a századelőn* A *Nő* című folyóirat szerkesztői levelezése nyomán. Elérhető: https://openarchive.tk.mta.hu/436/1/Acsady%202020_%20Per%20Aspera%20Ad%20Astra.pdf (utolsó letöltés: 2021. december 29.).

⁶⁹⁷ GLÁSSER Norbert – MÓD László: *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. Szeged, 2018. 407–409.

⁶⁹⁸ MOLNÁR Zoltán: *A nők szerepe a háborús hátszágban Magyarországon, 1914–1918*. Hadtudományi Szemle. 13. évf. Budapest, 2020. 2. sz. 147–150.

mert egy nő már csak testalkatánál fogva sem bírta elvégezni azokat a munkákat, amelyeket egy férj végzett, mint például a mezőgazdasági napszámos munka. Hamar megmutatkozott, hogy valamilyen alternatív megoldást kell kitalálniuk, amennyiben nem akarják végignézni gyermekeik éhhalálát. Ez volt az az erkölcsi dilemma, amely után a nők először kisebb, majd nagyobb bűncselekményeket követtek el. Ung vármegyében is megfigyelhető ez a folyamat a források tükrében, mivel a bűnelkövetők között egyre nagyobb mértékben jelentek meg a nők.⁶⁹⁹

A bűnözők nemek szerinti megoszlása⁷⁰⁰

A rendőrségi és csendőrségi jegyzőkönyvekből készült statisztikai kimutatás szerint 142 feljelentés közül 82 esetben nő volt az elkövető, míg a maradék 59-ben férfi. Véleményem szerint a megyéből katonai szolgálatra behívott férfiak és a férfibűnözés visszaesése között fellelhető kapcsolat van. A nők helyzetét tovább nehezítette, hogy a megye munkalehetőségei korlátozottak voltak, a városi üzérek pedig a megtermelt háztáji javaikat olcsón akarták felvásárolni. Ennek eredményeként egyre merészebb pénzszerzési módszereket alkalmaztak, amelyek ellentétben álltak az érvényben lévő helyi jogszabályokkal. A nők rafináltsága nagyobb skálán mozogott, mint a férfiaké – derült ki a rendvédelmi szervek jegyzőkönyveinek vizsgálata során. Erre jó példa Glainstein Ignácné és Róth Betti esete, akik az ungvári barakk-kórház bejárata előtt süteményt árultak a sebesült katonáknak. Aprósüteményeiket 20 fillér/db áron kínálták egy fehér kendővel gondosan letakart kosárból. A katonakórház környékén járőröző Kiss Gábor és Balogh Vince rendfenntartók felfigyeltek a két nőre. Elkérve okmányaikat kiderült, hogy azokban lakcímként Téglás község van megjelölve. A rendőrök azon kérdésére válasz nem érkezett, hogy milyen céllal látogattak Ungvárra, illetve hogy várnak-e valakire. Így a rendőrök bekísérték Glainstein és Róth gyanúsítottakat a

⁶⁹⁹ NAGY Martin: *Nemzetiségi régiók, agrárregiók a 19–20. század fordulóján*. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/29668/1/kek_001_086-098.pdf (utolsó letöltés: 2020. 11. 11.).

⁷⁰⁰ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat.

rendőrkapitányi hivatalba.⁷⁰¹ A kihallgatás előtt átvizsgálták az őrizetbe vett nők személyes dolgait, kosarukban 12 db száraz sütemény volt elrejtve. Más választást nem látva a két nő beismerő vallomást tett ungvári tartózkodásukkal kapcsolatban. Róth Betti elmesélte, hogy az ő házában több adag süteményt sütöttek, és szerették volna eladni a városi piacon. Azonban termékükre nagy kereslet nem volt, ezért úgy döntöttek, hogy talán a sebesült katonák körében jobban fogyna az árujuk. Számításuk azonban nem jött be, mivel egyetlenegy süteményt sem tudtak eladni. Az ügyben 1916. december 14-én hozott ítéletet dr. Bóna Pál rendőrkapitány, amelyben kimondta a nők bűnösségét. Eszerint hatósági kihágást követtek el, amikor a törvény által megszabott kereskedelmi területen kívül akarták értékesíteni süteményeiket. A kapitányi végzésben szégyenteljes cselekedetnek minősítették, hogy a haza védelme közben megsebesült katonákból akart hasznot húzni Glainstein Ignácné és Róth Betti. Büntetésül a két nő 30-30 korona pénzbírságot és kétnapi elzárást kapott.⁷⁰² Sokkal radikálisabb módját választotta a pénzszerzésnek Kovács Borbála. Janik Sándor és Török Ferenc rendőrök vették őrizetbe őt és két katonát, mivel nyilvános helyen illetlenül viselkedtek, és ezzel megzavarták a köznyugalmat.⁷⁰³ A kapitányságon a nő elmesélte, hogy egy városi vegyeskereskedésben ismerkedett meg a katonákkal. Beszélgetésbe elegyedtek, és elmondta a férfiaknak, hogy három gyermekét nem tudja etetni, gondot jelent neki a mindennapi élelem beszerzése. A katonák segítséget ajánlottak neki, viszont cserébe egy kis kedvességet kértek tőle. Más lehetőséget nem látva Kovács Borbála belement az „üzletbe”. Pár pohár bor elfogyasztása után leküzdötte szégyenérzetét, és elindultak a férfiak lakására. Mivel nem szokott inni, hamar a fejébe szállt az alkohol, és egyre hangosabban beszélt és táncolt az utcán. Ekkor lett rájuk figyelmes a két rendőr, és letartóztatta őket. Kovács Borbálát háromnapos elzárásra ítélték, illetve a két katonaférfit átadták a helyi parancsnokságnak.⁷⁰⁴

Viszont figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy nem minden férfit soroztak be a hadseregbe. Előfordultak olyan esetek, amikor az adott illető testileg, szellemileg vagy életkora alapján nem felelt meg a szolgálatteljesítés kritériumainak. Ezek a férfiak otthon maradtak, és tovább élhették megszokott életüket. Valószínűsíthetően részben ezekből a személyekből alakult ki az erősebbik nem új bűnözői rétege. További érdekes adat, hogy 1916-tól egyre több olyan férfi ellen indítottak hatósági nyomozást, akik vagyonosok voltak. Ez azt jelentette, hogy tulajdonukat képezte valamilyen üzlet (kocsmák, kávézók stb.), esetleg nagy földterülettel rendelkeztek. Ilyen személy volt Schönfeld Mór is, akinek Ungvár városában, a Kossuth téren volt egy kocsmája. 1916. szeptember 4-én Pásztor György csendőr és Bertusz Viktor népfelkeltő

⁷⁰¹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2593. ügyirat, 161. f.

⁷⁰² Uo.: 162.

⁷⁰³ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 157. f.

⁷⁰⁴ Uo.: 158.

járőrszolgálatukat teljesítették, amikor figyelmesek lettek arra, hogy a Schönfeld-kocsmából fény szűrődött ki, és a helyiség előtt nők és férfiak álldogáltak. A két járőr ebből arra következtetett, hogy a tulajdonos megszegte az érvényben lévő városi rendelet azon pontját, amely a vendéglátó helyiségek nyitvatartására vonatkozott.⁷⁰⁵ Így megkezdték a hatósági intézkedést, első lépésként igazoltatták a kocsmá előtt álló embereket. Az ügyről készült jegyzőkönyv szerint tíz embert köteleztek arra, hogy igazolják magukat hivatalos dokumentummal. Kiderült, hogy mindannyian Beregszász városából érkeztek az esti vonattal, éhesek és fáradtak voltak. A pályaudvaron azt az információt kapták, hogy Schönfeld Mór kocsmája az esti órákban is fogadja a vendégeket.⁷⁰⁶ A rögtönzött kihallgatást követően Pásztor György csendőr bekopogtatott az érintett csapszékhez. Mivel senki sem nyitott ajtót, felszólította a bent lévőket, hogy a törvény nevében engedjék be. A felszólítás után Schönfeld Mór lépett ki, aki agresszívan lépett fel a csendőrrel szemben. Kérdőre vonta, hogy a hatóság miért nem hagyja már békén, mert minden nap csendőrök és rendőrök zaklatják. Pásztor csendőr felszólította, hogy hivatalos személlyel beszél, adja meg a kellő tiszteletet, különben eljárást kezdeményez ellene. Utasította továbbá, hogy engedje be a kocsmába, mert véleménye szerint zárás után még vendégeket fogadott. Ekkor a tulajdonos még jobban elvesztette önuralmát, és Pásztor Györgyöt hazugnak nevezte, valamint elmondta, hogy szerinte a város rendvédelmi szervei felsőbb utasításra zaklatják őt.⁷⁰⁷ Ez a fajta magatartás nem tetszett az intézkedő csendőrnek, ezért letartóztatta, népfelkelő járőrtársának pedig megparancsolta, hogy vizsgálja át a kocsmát, és a bent lévőket tartóztassa le. Ennek az intézkedésnek eredményeként a tulajdonos mellett további négy személyt kísértek be az ungvári kapitányságra. Az ügy kivizsgálása során Schönfeld Mórt 30 koronára büntették, illetve háromnapig elzárást szabtak ki rá hatósági személy sértegetése miatt. Továbbá a szintén letartóztatott vendégek fejenként 3 korona büntetést kaptak.⁷⁰⁸ Ez a példa jól bemutatja, hogy azok az állampolgárok is követtek el kihágásokat, akik rendelkeztek valamilyen vagyonnal. Véleményem szerint ez magyarázható azzal is, hogy a háború anyagi nehézségei nagymértékben érintették a vagyonos polgárokat is, mivel például Ungváron legtöbbjük anyagi forrását a tulajdonukat képező boltok, kocsmák, éttermek és egyéb vendéglátói egységek biztosították.⁷⁰⁹ A háború kitörésével azonban olyan országos és helyi rendeleteket vezettek be, amelyek nagyban korlátozták a fentebb felsorolt üzletek működését. Az ebből származó anyagi veszteségeket valamilyen módon pótolni szerették volna, így több tulajdonos döntött úgy, hogy titokban tovább tart nyitva, esetleg jóval

⁷⁰⁵ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2598. ügyirat, 240–241. f.

⁷⁰⁶ Uo.: 242.

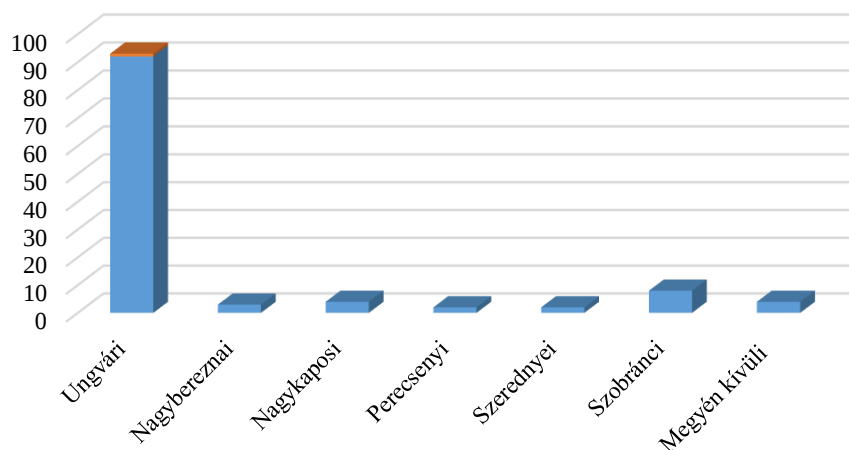
⁷⁰⁷ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868. ügyirat, 243. f.

⁷⁰⁸ Uo.: 244–245.

⁷⁰⁹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868. ügyirat, 246. f.

a maximális árak felett számlázza vendégei fogyasztását. Lehetséges, hogy pont ennek a társadalmi csoportnak kellett volna példát mutatni háborús helytállásból? Amennyiben ez így lett volna, elképzelhető, hogy a vagyontalan bűnözők százalékos aránya is kisebb lett volna. Ezt azzal indokolnám, hogy a rendőrségi jegyzőkönyvekben több olyan ügyre bukkantam, amelyben vagyontalan (legtöbb esetben falusi) nők és férfiak élelmiszereket, hústermékeket ungvári kereskedőknek, boltosoknak adtak el. Az eladók, hogy pénzhez jussanak, jóval a hatósági ár alatt adták terméküket, amit természetesen a vevők igyekeztek kihasználni. Az olcsón megvásárolt burgonyát, tojást, húst stb. pedig jóval a maximális ár felett bocsátották eladásra. Ezt a pénzszerzési lehetőséget kihasználták azok az Ung megyei nők is, akiknek férjeik katonai szolgálatot teljesítettek, esetleg a háború következtében özvegygé váltak. A nők hivatalos munkalehetőségei korlátozottak voltak, és a háztáji gazdálkodásból nem minden esetben lehetett megélni, így szükséges volt egy alternatív pénzszerzési lehetőség. Ez volt az a kiinduló mozzanat, ami előidőzte a nők szerepének erősödését a bűnözői szférában. Elgondolásomat megerősíti, hogy a nyomozati anyagokban szereplő másod- és harmadrendű vádlottak között 70%-os arányban nem Ungvári lakcímmel rendelkező nők szerepeltek. Ezt a tendenciát erősíti Varga Andrásné esete is, akinek történetét fentebb már hosszasan taglaltam.

A bűncselekmények nemek közötti százalékos arányai mellett fontos meghatározni, hogy Ung vármegye mely területei számítottak a bűnözés „melegágyának”. Területi határait tekintve egy viszonylag kis méretű vármegyéről beszélünk, amely nem rendelkezett nagy ipari kapacitással. Lakosságának döntő része mezőgazdasági és erdőgazdasági – utóbbi szférában elősorban a hegyvidéki lakosság dolgozott – munkákból tartotta fent magát és családját.⁷¹⁰

A bűnözés területi megoszlása Ung vármegyében járásokra bontva⁷¹¹

⁷¹⁰ LÁSZLÓ Gézáné: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/laszlogezane/diss.pdf> (utolsó letöltés: 2020. 11. 11.).

⁷¹¹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat. A diagram a megyeközpontban letartóztatott személyek lakcíme alapján lett összeállítva.

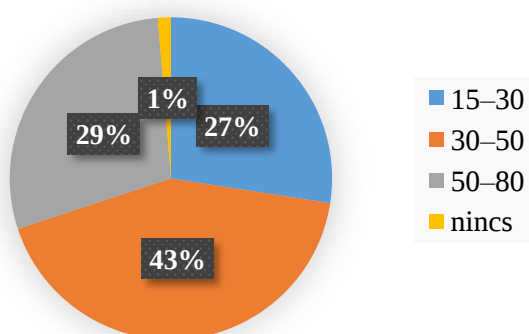
A fent látható diagram bemutatja, hogy Ung vármegye területén milyen arányban oszlott meg a bűnözés az egyes járásokra nézve. Mielőtt részletesebben belemennék a kapott értékek vizsgálatába, szükséges megismerni, hogy a vármegyében hogyan nézett ki a közigazgatási rendszer. Ung esetében hat járásról beszélünk, amelyek területi nagyságuk szerint a következők voltak: Nagybereznai, Szobránci, Perecsenyi, Ungvári, Nagykaposi és Szerednyei. Ez a sorrend változik, amennyiben a lakosság számát nézzük, mivel a járások méretei nem voltak arányosak a lakosság eloszlásával. Populációs szempontok alapján Nagybereznai, Nagykaposi, Szobránci, Ungvári, Perecsenyi és Szerednyei sorrendet állíthatunk fel. Azt gondolhatnánk, hogy a bűnözés mérete összefüggésben van az adott terület méretével és lakosságának számával. Viszont esetünkben ez a feltételezés téves lenne, mivel a bűnügyekről és bűncselekményekről készült feljegyzések szerint nem feltétlenül egyezett a lakcím a letartóztatási helyszínnel. A rendőrség és csendőrség legjobban az Ungvári járás területén volt foglalkoztatva: 1916–1918 között összesen 92 esetben indítottak eljárást bűnelkövetők ellen. Ezzel szemben Nagybereznán, ahol nagyobb számban éltek emberek, mindössze 10 esetben kezdeményezett a csendőrhatalóság eljárásokat. Ez a nagy méretű eltérés véleményem szerint két tényező miatt alakult ki. Először is a háború első két évében nagyszámban érkeztek menekültek az Ungvári járás területére, ezen belül pedig Ungvár városába. Az idegen személyekről a helyi rendőrség és csendőrség nem rendelkezett semmilyen információval. Abban az esetben, ha mégis eljutottak az igazoltatás folyamatához, akkor a menekülteknél vagy nem volt semmilyen okirat, vagy valótlan információkat közöltek. Ki kell emelni továbbá, hogy az orosz támadások következtében elmenekült lakosság döntő többsége a galíciai területekről érkezett. Ezek az emberek korlátozott anyagi háttérrel rendelkeztek, és amennyiben nem találtak munkát, hamar a bűnözés útjára léptek. Az ungvári rendőrség adatai szerint több idegen család is beköltözött a városba. Második oka a bűnözés nagy méretű megjelenésének Ungváron, hogy a környező járásokból több ember a megyeközpontban szeretne volna eladni a megtermelt élelmiszereit (burgonya, tök, kukorica, hús stb.), illetve luxuscikkeit (cigaretta, szivar stb.). Ezek a személyek nagy arányban illegálisan akarták volna eladni portékáikat, megkerülve az érvényes hatósági árakat. A rendőrségi források és a levéltári adatok összehasonlításával nyilvánvalóvá válik az a tény, hogy a vármegye bűnözési súlypontját Ungvár városa képezte.⁷¹²

További meglepő adat, hogy az Ung vármegyei bűnözők között megjelentek idegen – a galíciai menekülteken kívül – lakcímmel rendelkező személyek. A rendőrségi ügyiratokból kiderült, hogy 1917. augusztus 28-án letartóztatás sorsára jutott Róth Izsákné. Felvett adatai szerint Debrecen városában született, hivatalos lakcíme is a megnevezett helyen volt. Örízetbe

⁷¹² KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1868. ügyirat, 101–102. f.

vételének indokát az szolgálta, hogy hatósági engedély nélkül pamutáruval akart kereskedni Ungváron. A csendőrség operatív munkájának eredményeként szintén a letartóztatás sorsára jutott Farkas Herman, akinek dokumentumaiban állandó lakcímként Huszt városa szerepelt. Nyomozati anyaga alapján Csap községben tartóztatták le, mivel a meghatározott hatósági áraknál drágábban szeretett volna szappant értékesíteni.⁷¹³

A bűnelkövetők nemek közötti százalékos megoszlása mellett érdekes kitekinteni arra is, hogy életkor szerint milyen volt a kihágást elkövetők megoszlása. A vizsgálat eme szegmensének forrásanyagát szintén a hatósági jegyzőkönyvek biztosították.

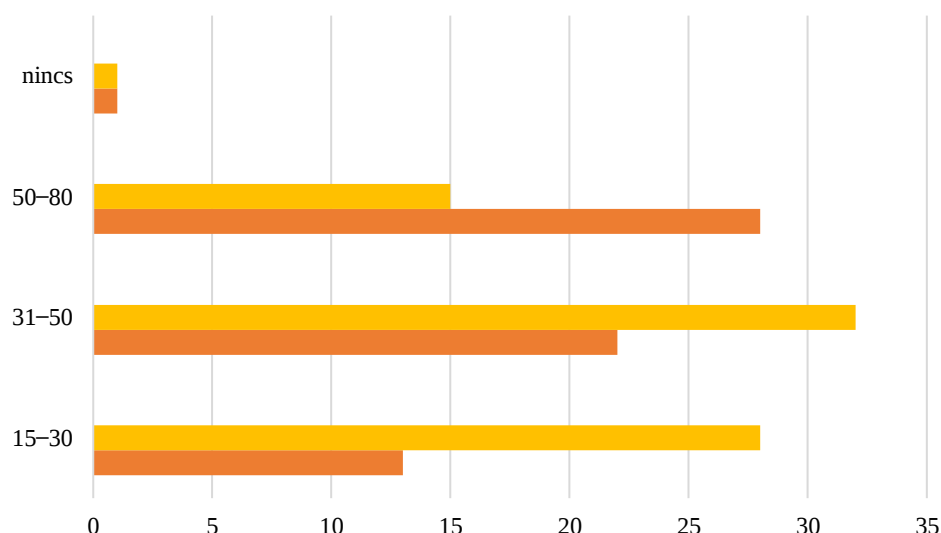
A bűnözők életkori megoszlása⁷¹⁴

A feljegyzett életkorok tekintetében négy korcsoportot lehetett összeállítani. Az első csoportba tartoznak a 13–30 év közötti személyek, akik a fiatal korosztálynak tekinthetők. A második csoport tagjait alkotják a 31–50 év közötti középkorú férfiak és nők. A harmadik csoport az idősök generációja, amelyet az 51–80 év közötti személyek alkotják. A „nincs adat” kategóriában pedig azok a személyek szerepelnek, akiknek életkora nem volt feltüntetve a nyomozati anyagban.

A fentebb látható diagram adatai szerint az elkövetők döntő többsége a középkorú személyek csoportjából származott, 43%-ban. Tovább vizsgálva a kapott adatokat kiderült, hogy a korcsoportban az elkövetők 68%-át a nők adták, míg csupán 32%-át a férfiak. A legfiatalabb letartóztatott személyt Macelka Pálnak hívták, és mindössze tizenhárom éves volt, őt követte tizenöt évével Blum Lajos, illetve Effenber Jakab, utóbbi letartóztatása előtt töltötte be tizenhatodik életévét. A nők erőteljes jelenléte megfigyelhető a középkorúak csoportjában is, mivel 59%-ban ellenük indult nyomozás, míg férfiak ellen csupán 41%-ban.

⁷¹³ Uo.: 20.

⁷¹⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat.

A bűnelkövetők nem és életkor szerinti megoszlása⁷¹⁵

Nem olyan meglepő, hogy a férfiak kizárólag az idősebb korcsoportban (65%) tudtak vezető szerepet elérni, hiszen e csoport tagjait koruknál fogva már nem sorozták be a hadseregbe. Ebben a csoportban voltak az esetek nagy részében a város kereskedői, korcsma-, kávézó- és étterem-tulajdonosai. A legidősebb rendőrségi eljárás alatt álló személyek 68 évesek voltak, mint például Nimberger Jakab, Rippay József és Hermán Vilmos. A róluk készült hivatalos jelentés szerint Nimbergert árdrágítás vétségével, Rippayt a hatóságnak való hamis adatok közlésével, Herman Vilmost pedig elővásárlási vétség miatt vádolták meg.⁷¹⁶

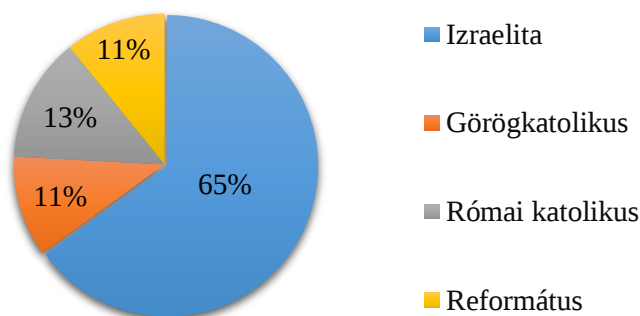
Izgalmas megvizsgálni a bűnözők vallását is, mivel ebből kiderül, hogy a vármegyében működő hitközségek közül melyik eklézsiából származott a legtöbb bűnöző. Ung vármegye felekezeti összetételét tekintve színes vidéknek számított, mivel területén összesen nyolc vallási felekezet működött. Ezek közül legtöbb hívővel rendelkező egyházak voltak a római katolikusok és görögkatolikusok, akik a megye lakosságának 77%-át tették ki, míg a reformátusok 12%-át, az izraeliták pedig mindössze 11%-át. Természetesen a felsorolt négy vallás mellett jelen voltak olyanok is, mint a görögkeleti, unitárius és ágostoni, de ezeknek aránya igen alacsony volt.⁷¹⁷ Hasonló százalékos arányokról beszélhetünk a megyeközpont esetében is, mivel a lakosság összlétszámát tekintve a két katolikus egyház dominált (59%), őket követte messze lemaradva az izraelita (33%) és a református (8%).⁷¹⁸ Ezekből az adatokból kiindulva az lenne várható, hogy a megyében a bűnözők többsége a római, illetve

⁷¹⁵ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat.

⁷¹⁷ GÁL András – FRISNYÁK Sándor – KÓKAI Sándor: *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza*. Nyíregyháza–Szerencs, 2016. 13–14.

⁷¹⁸ A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész, A népesség főbb adatai. Budapest. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-társulat nyomása, 1912. 540.

görögkatolikus felekezethez tartozott. Viszont a rendőrségi ügyiratokból és jegyzőkönyvekből ennek az ellentéte derült ki.⁷¹⁹

A bűnözők vallási összetétele⁷²⁰

A rendelkezésre álló korabeli forrásoknak köszönhetően a fent látható diagram százalékos arányban bontja le a csendőrség és rendőrség által letartóztatott személyek vallási hovatartozását. Az elkészült kimutatás alapján az ügyek döntő többségében az izraelita vallású egyének ellen indítottak valamilyen hatósági eljárást. Érdekes, hogy nem a legnagyobb hitközségről van szó, mégis kiugróan magas arányban képviseltették magukat a vármegye bűnözési palettáján. Hipotézisem szerint ennek elsősorban gazdasági vonatkozásai voltak. A forrásokat vizsgálva kiderült, hogy a vármegye és Ungvár esetében a letartóztatott zsidó férfiak és nők valamilyen tárgyi vagy üzleti tulajdonnal rendelkeztek – elsősorban vendéglátó egységekkel (szállodák, éttermek, kávézók), illetve kocsmákkal. Ezeknek a helyiségeknek a háború kitörésétől kezdve folyamatos konfliktusai voltak a helyi rendvédelmi szervekkel. Lakossági bejelentések szerint az üzletekben árdrágítással és uzsorával foglalkoztak, a kocsmák esetében permanens volt a nyitvatartási rendeletek megszegése. Előbbi esetre jó példa Berger Herman és vendéglője, aki ellen feljelentést tett egyik vendége. A feljelentő személyazonossága nem derült ki, a sérelme viszont annál inkább. A bejelentő ugyanis az ungvári rendőrkapitányságon elmesélte, hogy neki a hatósági árnál jóval magasabban számlázták a vacsoráját. Vallomása szerint a számláján a libalábból készült kocsonyáért 7 koronát, két szelet kenyérért 30 fillért, egy csésze teáért pedig 60 fillérért számoltak fel.⁷²¹ A tetthelyen a sértett hangot adott nemtetszésének, de érdemi eredményt nem tudott elérni. Felháborodottságában felkeresett más vendéglőket, és összegyűjtötte, más helyen mennyibe kerül ugyanaz a vacsora, amit ő fogyasztott Berger Herman vendéglőjében. Így derült ki, hogy átlagosan egy libalábas kocsonya 5 koronába, két szelet kenyér 10 fillérbe, egy csésze tea pedig 30 fillérbe kerül.⁷²²

⁷¹⁹ Uo.: 544.

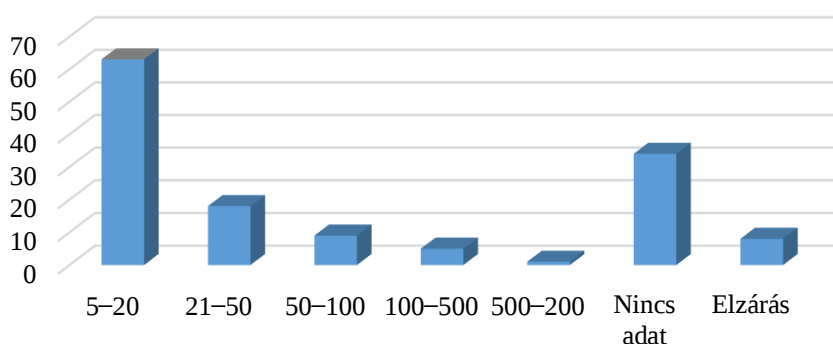
⁷²⁰ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat.

⁷²¹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868. ügyirat, 185. f.

⁷²² Uo.: 184.

Továbbhaladva a vallási vonalon kiderült, hogy a katolikus és református vallású elkövetők büntetetei inkább hétköznapiabbak voltak. A jegyzőkönyvek szerint elsősorban szomszédok közötti ellentétek merültek fel, amelyek többsége rendőrségi ügyé fajult. Ilyen esetben kellett Varga Mihály járőrnek is közbeavatkozni, mivel Balogh Vilmos és szomszédja, Kovács Miklós nézeteltérése tettelegesséig fajult. A vita akkor tört ki, amikor Balogh Vilmos többször szóvá tette a szemközti ház tulajdonosának, hogy telkéről orrfacsaró szag árad, és tegyen ellene valamit.⁷²³ Kovács Miklós többszöri kérésre sem szüntette meg a szag forrását, aminek eredménye az lett, hogy a két fél összeverekedett. Az indulatok ilyen méretű elszabadulása következtében Varga rendőrnek kellett rendet tennie a szomszédok között. Első lépésként felkereste azt az udvart, ahonnan a kibírhatatlan szag terjedt. Megdöbbenten látta, hogy a kellemetlen szag egy bomladozó borjú teteméből eredt, amelyet már a kutyák is elkezdtek szétmarcangolni. A rendőrség képviselője miután túlesett a megdöbbenés fázisán, megkezdte az intézkedést. Elrendelte, hogy az állat holttestét azonnal szállíttassák el, különben az udvar tulajdonosát letartóztatja gondatlan közegészségügyi veszélyeztetés vádjával.⁷²⁴

Egy rendvédelmi szervezet munkáját nemcsak a letartóztatott személyekben és kivizsgált ügyekben lehet mérni, hanem a kiszabott pénzbüntetések mértékében is. Az eljárások kivizsgálása után a meghatározott anyagi büntetés rámutat, hogy milyen súlyos volt egy-egy ügy. Ung vármegye csendőrsége és rendőrsége 1916–1918⁷²⁵ között 142 ügyet vizsgált, és 101 esetben szabott ki pénzbüntetést. Az ítéletek kihirdetése után mindössze 8 személy választotta, hogy pénzbírság kifizetése helyett inkább a letöltendő fogházbüntetést választja. Furcsa viszont, hogy az ügyiratokban 33 esetben nem volt feltüntetve, hogy anyagi vagy elzárásos ítélet született-e.

A rendőrség által kiszabott pénzbüntetések koronában⁷²⁶

⁷²³ Uo.: 70.

⁷²⁴ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 71. f.

⁷²⁵ A statisztikai adatokat 1916–1918 közötti rendőrségi jegyzőkönyvekből készítettem. Ennek az volt az oka, hogy a fenti időkorláton belül olyan mennyiségű rendőrségi esetdokumentum állt rendelkezésemre, amelyekből érdemi statisztikai kimutatást lehetett készíteni.

⁷²⁶ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 1868., 2596., 2597., 2598. ügyirat.

A vizsgált források alapján a retorzióknak két csoportja volt: pénzbeli elmarasztalás és börtön. A fent látható diagram bemutatja, hogy milyen mértékben oszlottak meg a pénzzel kapcsolatos elmarasztalások, illetve a letartóztatott személyek aránya.⁷²⁷ A százalékos arányt figyelembe véve kiemelkedően magas (72%) azoknak az ítéleteknek a száma, amelyekben az elkövetőket kisebb pénzbüntetésekre ítélték. A megye rendvédelmi szervei által kiszabott bírságok méretei egy széles skálán mozogtak. Az ügyekről készült feljegyzések szerint a legalacsonyabb pénzbeli elmarasztalást Horváth Cirill kapta, aki harminchárom éves volt, és nem ungi kötődésű.⁷²⁸ A férfiről készült jegyzőkönyvekből nem derült ki sem a lakcíme, sem hogy milyen szándékkal érkezett Ungvárra. Nyomozati anyaga szerint annyi tudható, hogy csavargás vétsége miatt tartóztatták le 1917. április 25-én. Rövid lefolyású eljárás keretén belül 2 korona pénzbüntetést szabtak ki rá. A dokumentáció arról nem számolt be, hogy ezt az összeget – egy csavargó – kifizette-e, vagy esetleg helyette az elzárást választotta. Amennyiben utóbbi opciót preferálta, szembe kellett néznie azzal, hogy az elzárása alatt kapott ételt is ki kellett fizetnie a rendőrségnek. Legnagyobb méretű pénzbírság kiszabására 1917. július 26-án került sor, szintén a megyeszékhelyen. A városban szolgálatot teljesítő csendőrök titkos nyomozás keretén belül leplezték le Effenberg Jakab helyi kereskedőt. Az ellene felhozott vádak szerint a férfi a maximális hatósági ár felett árusította boltjában az élelmet. Tanúvallomások és bizonyítékok birtokában az Ungvári Városi Rendőrség kapitánya 2 000 korona kincstárba történő befizetésére ítélte, amelynek teljesítésére három napot szabtak meg. Ez az ítélet túlzónak tűnhet, figyelembe véve, hogy az ezt megelőző évben Burg Jánosnak hasonló vétségért csupán 30 korona bírságot kellett befizetnie. A hatóság kemény fellépésének magyarázata lehetett, hogy 1917-re olyan gazdasági helyzet alakult ki Ung vármegyében – és az országban –, amelynek következtében fokozatosan élelmiszerhiány lépett fel. Ennek tudatában a rendvédelmi szerveknek ki kellett iktatniuk azokat a személyeket, csoportokat, akik az emberek nélkülözéséből szerettek volna anyagi haszonra szert tenni.⁷²⁹ Az elkövetett bűncselekmények és az értük kiszabott pénzbírság között nem véltem rendszert felfedezni. Sok esetben egy büntett anyagi bírságai között hatalmas különbségek voltak. Erre jó példa Tarkósi Mihályné és Zombory Jánosné tejhamisítók esete is. Az első vádlottat tejhamisítás büntettségével 1916. március 26-án 40 korona pénzbírságra ítélte az Ungvári Városi Rendőrség. Ezzel szemben a második vádlott nőre 1915. április 7-én csupán 20 koronás büntetést szabtak ki. Ebben az esetben felmerül az a kérdés, hogy mennyivel volt súlyosabb az egyik vétség a másikinál. Az ügyek leírásában kutatva kiderült, hogy mind a két esetben egyformán 5-5 liter

⁷²⁷ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 51. f.

⁷²⁸ Uo.: 84.

⁷²⁹ Az élelmiszer drágulásának okai. Határszéli újság. Ungvár, 1916. június 26., IX. évfolyam, 26. szám. 3.

tejről volt szó, amelyeknek vízzel történő hígítása szinte egyenlő arányban volt. A judícium során számításba jöhetett volna az elkövetők előélete, hogy voltak-e már hatósági eljárás alatt, büntetett előéletűek-e, azonban az ügyirat szerint egyik nőnek sem volt ezt megelőzően dolga a törvénnyel.⁷³⁰

A büntetések második kategóriáját adták az elzárások, amelyek aránya alacsony volt (7%). Véleményem szerint a rendőrség és a csendőrség részéről egy tudatos folyamat volt mindez, mivel a letartóztatott személyekről nekik kellett gondoskodniuk. A rabok számára biztosítani kellett a napi háromszori étkeztetést, tisztálkodási lehetőséget és betegség esetén az orvosi vizsgálatot. Igaz ugyan, hogy a későbbiekben az ellátás költségeit a fogvatartottaknak meg kellett téríteniük, de amennyiben 10–15 személy „élvezte a rendőrség vendégszeretetét”, hatalmas anyagi terhet jelentett volna a rendfenntartó szervek számára.

Fontos megemlíteni, hogy az elkövetett bűncselekmények között nem találtam súlyos testi sértést vagy gyilkosságot. Leghosszabb ideig tartó elzárásban Stefkovics Jánosné részesült, akit a tibi⁷³¹ csendőrség tartóztatott le burgonyalopás vádjával. Órizetbe vételére 1917. június 25-én került sor, amikor Szabó Ferenc sértett kertjéből több kilogramm burgonyát próbált eltulajdonítani. A tettenérés és a bizonyítékok tükrében bűnösségét beismerte, azonban a kiszabott 20 korona bírságot nem tudta befizetni. Így más kiutat nem találva vállalta az elzárást és a vele járó anyagi terheket.⁷³²

A pénzbüntetések és elzárások mellett magasabb arányban (21%) jelent meg azoknak az eseteknek a száma, ahol nem szerepelt hivatalos ítélet. Ez azt jelenti, hogy a büntetések fajtája, mértéke és aránya teljesen ismeretlen. Ezen ügyek minden egyes részlete regisztrálva volt, csupán a judícium hiányzott. Véleményem szerint ennek oka lehet, hogy a feljelentő és az elkövető a rendőrségi eljárás alakalmával kiegyezett egyfajta kártérítésben, így az ügy további folytatása és vizsgálata okafogyottá vált. A megyei és ungvári rendvédelmi szervek ügyiratai között harminc félbeszakadt ügy szerepel 1916–1918 között. Ebbe a csoportba tartozott Vaskó Jánosné ügye, akit lopás vétsége miatt tartóztattak le 1916. március 4-én Ungvár városában. Egy helyi üzletből próbált eltulajdonítani 1 kg kenyeret, azonban az üzlet tulajdonosa tetten érte, és értesítette a rendőrséget. Az eset további menetéről viszont nem számol be a jegyzőkönyv, vélhetően azért, mert a lopás ténye nem történt meg a tulajdonos figyelmének köszönhetően, így az ügyet nem vizsgálta tovább a városi rendészet.⁷³³

⁷³⁰ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 29. f.

⁷³¹ Tiba: Szlovákia, Kassai kerület, Szobránci járás, szlovákul: *Tibava*.

⁷³² KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 40. f.

⁷³³ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2596. ügyirat, 21. l.

6.9. A spanyolnátha Ung vármegyében

Az első világháború emberveszteségei és gazdasági nehézségei mellett 1918-ban egy újabb krízissel kellett szembenéznie Ung vármegyének, amely jelentős mértékben kihatott a térség népesedési viszonyaira is. A helyi sajtó arról számolt be, hogy a megye területén egyre magasabb a spanyolnátha általi megbetegedések száma.

A spanyolnátha első dokumentált esetét a világon 1918. március 11-én az Amerikai Egyesült Államokban található Kansas államban regisztrálták, ahol a szakirodalom szerint egy katonai támaszponton influenzaszerű megbetegedés ütötte fel a fejét. Az európai hadszíntérre érkező amerikai katonák magukkal hozták a megbetegedést és hamar elterjedt az egész kontinensen.⁷³⁴ A megbetegedés először a katonák között terjedt el a fronton, később pedig áttért a hátszázakra is.

1918. szeptember 22-i számában az Ung c. hetilap tájékoztatta olvasóit, hogy a megyében egyre több a spanyolnáthában szenvedő és elhunyt emberek száma. A helyzet súlyosságát jól példázza, hogy a megye közoktatása meghatározatlan időre iskolaszünetet rendelt el, így próbálva csökkenteni a betegség terjedésének mértékét.⁷³⁵ A halálos áldozatok pontos számát azonban nem közölték, csupán annyi részinformáció jelent meg, hogy a legnagyobb lélekszámban a fiatal korosztályt érinti.⁷³⁶ A vármegye eldugott hegyvidéki településein kritikus állapotok uralkodtak, mivel az orvosok nehezen tudták megközelíteni ezeket a falvakat. Előfordultak olyan esetek, amikor egész családok veszítették életüket, mint például Pálócremete községben. Az áldozatok Nyerges György és családja voltak, akikre a szomszédok találtak rá, holttesteik már erősen az oszlás jeleit mutatták.⁷³⁷ A vármegye hatósága igyekezett úrrá lenni a járványon, például a helyi lapokban és faliújságokban terjesztették dr. Hacket Sándor megyei főorvos lakossághoz intézet felhívását. A doktor mindenkit felszólított, hogy amennyiben valaki tapasztalja magán a járvány tüneteit, azonnal jelentkezzen a városi kórházban. Talán a helyzet komolyságára rámutatva dr. Hacker kiemelte, hogy az októberi hónapban már 56 halálos áldozatot szedett a járvány.⁷³⁸ A megfelelő orvosi ellátás érdekében az ungvári cs. és kir. Állomásparancsnokság a helyi tartalékkórház parancsnokságával egyetértésben katonáorvosokat és ápolókat bocsájtott a megyeközpont rendelkezésére. A betegeket a délelőtti órákban dr. Blach Henrik a Kossuth téren és dr. Herme Mór a Rákóczi úton, míg a délutáni órákban dr. Görbe Blanka a Dombalja utcán és dr. Kubiss Ágoston a

⁷³⁴ KINCSES Katalin Mária-SZAKÁLY Sándor: *A leprától a spanyolnátháig*. Veritas. 3. évfolyam 2021/3. szám. 338

⁷³⁵ Spanyolbetegség Ungváron. Görög katolikus szemle. 1918. szeptember 22. 4. l

⁷³⁶ A járvány áldozatai. Görög katolikus szemle. 1918. október 4. 4. l

⁷³⁷ Három halott egy házba. Görög katolikus szemle. 1918. október 4. 4. l

⁷³⁸ Spanyol-láz. Ung. 1918 október 20. 1. l

Káptalan utcán fogadta. A megyei közegészségügy szakemberei lehetőségeikhez és képességeikhez mérten igyekeztek a legtöbbet megtenni a járvány megfékezése érdekében.⁷³⁹ Ebben a harcban szerepet kaptak a helyi rendfenntartó szervek is. Berzeviczy István polgármester utasításba adta Bóna Pál rendőrkapitánynak, hogy a városi hatóság szigorúan ellenőrizze a városba ki- és beérkezőket. Az igazoltatás során azokat a férfiakat, nőket és gyerekeket, akik a járványtól leginkább sújtotta vidékekről érkeztek, ne engedjék be Ungvárra. Ezen kívül a rendőrséget felhatalmazta a város első embere, hogy radikálisan lépjenek fel azon üzlettulajdonosok és háztulajdonosok ellen, akik nem tartják be a köztisztasági és közegészségügyi előírásokat.⁷⁴⁰ Ung vármegye főispánja felkeresést küldött az ungvári és nagybereznai csendőrszakaszparancsnokságokra. Hivatalos levelében kérte a csendőrség segítségét, leginkább a hegyvidéki falvakban, ahová az orvosi segítség nehezen vagy egyáltalán nem ér el. Így a vidéki területeken a csendőrséget bízták meg, hogy kísérik figyelemmel a falvakban a spanyolnátha terjedését és az ebben meghalt személyek neveit írják össze. Ezzel pedig a rendvédelmi szervek szerepe be is zárult a spanyolnátha elleni küzdelemben.⁷⁴¹

6.10. Ung vármegye Csehszlovák megszállása

Az elhúzódó háború és az életszínvonal változása maga után vonta a társadalom kritikai hangvételét a fennálló politikai rendszerrel szemben. Érezhetően csökkent az emberek háborús lelkesedése és győzelembe vetett hite. A változások szele érezhető volt az ország városi és vidéki területein egyaránt. Ennek következtében 1917-től egyre több tömegdemonstrációra és üzletfosztogatásra került sor. A legnagyobb ipari termeléssel rendelkező városokban megerősödött a Szociáldemokrata Párt, amely szakszervezeti rendszerét felhasználva kívánta elérni politikai befolyásának növekedését. Aktív agitátori munkát végeztek a gyári munkások körében, sztrájkokat szerveztek, ezzel próbáltak nyomást gyakorolni a kormányra.⁷⁴² A baloldali ideológia meghonosodásában fontos szerepet játszottak az orosz hadifogságból hazatért katonák, akik oroszországi tartózkodásuk ideje alatt megismerkedtek a bolsevik eszmével. 1918. október 20-án országos méretű megmozdulásra került sor, amelynek kiváltó okai voltak a budapesti katonai túlkapások a fővárosi munkásokkal szemben. Mindemellett a Monarchia belső helyzetét nehezítette a nemzetiségek egyre markánsabban megjelenő önállósodási törekvései. Az 1918. április 9–11-én megrendezett római kongresszuson ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségi képviselői állásfoglalásukban kinyilvánították, hogy

⁷³⁹ Spanyol-láz. Ung. 1918. október 20. 2. l

⁷⁴⁰ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 468. ügyirat. 2. f.

⁷⁴¹ KTÁL, 6. Fond, 3. opisz, 2599. ügyirat. 14. f.

⁷⁴² HERMANN Róbert – LIGETI Dávid: *1918 – A nagy összeomlás*. Országház, Budapest, 2019. 52.

politikailag és gazdaságilag függetlenítik magukat Béctől és Budapesttől. Ezek a folyamatok nyilvánvalóvá tették IV. Károly számára, hogy politikai reformokra van szükség országa megmentése érdekében. Így az uralkodó 1918. október 16-án kihirdette Ausztria szövetségi állammá történő átalakítását, és engedélyezte a nemzeti tanácsok létrehozását.⁷⁴³

A politikai események Magyarországon is felgyorsultak, ugyanis gróf Tisza István volt miniszterelnök parlamenti felszólalásában kijelentette, hogy a központi hatalmak a háborút elvesztették.⁷⁴⁴ A váratlan beismerés cselekvésre sarkallta a nyíltan pacifista nézeteket valló ellenzéki politikusokat – gróf Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond és Garmai Ernő – és a mögöttük álló politikai erőket, akik elhatározták, hogy létrehozzák a Magyar Nemzeti Tanácsot. Az új politikai formációhoz csatlakoztak a hasonló felfogást képviselő újságírók és az egyenlőségért küzdő feminista csoportok. Jászi Oszkár egy tizenhat pontból álló politikai tervet dolgozott ki, amely tartalmát tekintve megfelelt a társadalom többségének elképzelésével, mint például a háború azonnali beszüntetése, új választások kiírása, gyülekezési jog stb.⁷⁴⁵ Az ország nagyobb városaiban támogatták a Károlyi Mihály által vezetett Nemzeti Tanács programját, a legerősebb tömegbázissal Budapesten rendelkeztek. Mindezek ellenére Habsburg József főherceg gróf Hadik Jánost bízta meg kormányalakítással, aki a politikai konzervativizmust képviselte. Azonban a fővárosban nem csillapodtak a kedélyek, október 30-án újabb tömegtüntetésre került sor, ahol a résztvevők Károlyi Mihályt éltették, katonák tettek hűségesküt a Magyar Nemzeti Tanácsnak. A fokozódó társadalmi nyomásnak végül engedve a főherceg Károlyit bízta meg kormányalakítással. Ezzel elkezdődött egy új korszak a Magyar Királyság történetében.⁷⁴⁶

A Budapesten történt forradalom híre 1918. október 31-én elért Ungvár városába is. A fővárosból érkezett táviratban felszólították Csuha István főispánt, hogy a hozzá tartozó összes város csatlakozzon a nemzeti tanácshoz, és a régi „rend” ne gördítsen akadályt a nemzet akarata elé.⁷⁴⁷ November 1-jén sürgőnyt küldött a Magyar Nemzeti Tanácsnak Ungvár polgármestere, Berzeviczy István. A város első embere tájékoztatta a fővárosban létrejött új hatalmat arról, hogy az általa vezetett városi tanács kész betartani a rendet, a törvényességet és a vagyon védelmét. Berzeviczy István lojalitását a Károlyi-kormányhoz jól példázza, hogy vezetésével

⁷⁴³ HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság*. Jaffa. Budapest, 2018. 90–96.

⁷⁴⁴ HERMANN Róbert – LIGETI Dávid: *1918 – A nagy összeomlás*. Országház, Budapest, 2019. 58.

⁷⁴⁵ TÖKÉCZKI László: *Tisza István*. Közép- és Kelet Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány. Budapest, 2018. 225–226.

⁷⁴⁶ ROMSICS Ignác: *A Nagy Háború és az 1918–1919-es magyarországi forradalmak*. Helikon. Budapest, 2018. 51–54.

⁷⁴⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1901. ügyirat, 5. f.

november 2-án létrejött az Ungvári Magyar Nemzeti Tanács, elnökévé magát a polgármestert választották meg.⁷⁴⁸

A megyeközpontban a forradalom híre egyfajta kettősséget váltott ki a katonák körében. Egyesek ünnepeltek, megszabadultak minden olyan, az egyenruhájukon található jelzéstől, amely a császárságot szimbolizálta. Másokat azonban nem kerített hatalmába a háborúellenes retorika. Ennek következtében konfliktusok alakultak ki egyes katonai alakulatok és a helyi polgárság között. A háborúba belefáradt emberek önhatalmúlag akarták letépni a katonák egyenruhájáról a k.u.k jelzést. Az összetűzéseket az ungvári rendőrség nem tudta megfékezni, így Bóna Pál és Berzeviczy István elrendelte a statárium kihirdetését.⁷⁴⁹ A városi lakosságot felhívásban értesítették, hogy este 18.00 és reggel 6.00 között kijárási tilalom lesz érvényben Ungvár területén, a rendőrségnek pedig jogában áll letartóztatni mindenkit, aki a rendeletet megszegi. A katonák örömmünneplése mellett egyre jobban aktivizálták magukat a helyi politikai erők is. Rövid időn belül pártok alakultak, olyanok, mint például az Ungvári Nemzetközi Szociáldemokrata Párt, az Ungvári Függetlenségi Párt, az Ung Megyei Nemzeti Szociáldemokrata Szervezet és az Ungvári Polgári Radikális Párt. Minden politikai formáció igyekezett megszilárdítani hatalmát, és növelni népszerűségüket. November 9-én megalakult az ungvári Ruszin Nemzeti Tanács, amelynek elnökévé Simon Tibort, míg alelnökévé Volosin Ágostont választották meg.⁷⁵⁰ Az új politikai formáció egyfajta olvasztótégelyt jelentett, mivel valamennyi Ung megyében működő politikai erő képviseltette magát benne, igaz, változó arányban. A ruszin tanács kinyilvánította, hogy elkötelezett hívei a független Magyarországnak. Károlyi Mihálynak írt levelükben négyponthoz követelet fogalmaztak meg, amelyben a nemzeti jogok kiszélesítését, a rutén nép szociális és gazdasági helyzetének javítását és a görögkatolikus egyház önállóságát fogalmazták meg. A ruszin kérdéssel kapcsolatban fordulópontot jelentett, hogy helyi képviselők egy csoportja 1918. december 12-én Budapestre utazott, ahol a Károlyi-kormányzat ismertette cselekvési tervét a ruszinsággal kapcsolatban. A tanácskozást követően vált ismertté a X. Számú Néptörvény⁷⁵¹, amely tartalmazta a Ruszka Krajna autonóm terület létrehozását.⁷⁵²

⁷⁴⁸ Uo.: 7.

⁷⁴⁹ Statárium. Görög Katolikus Szemle. 1918. december 5.

⁷⁵⁰ SZAKÁL Imre: *A Magyarországi Ruszinok Néptanácsa heti gyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1919. január 9.* Acta Academiae Beregsiensis. XV. évfolyam. 33.

⁷⁵¹ 1918. évi X. néptörvény – A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91800210.TV&targetdate=&printTitle=1918.+nC3%A9vi+X.+n%C3%A9pt%C3%B6rv%C3%A9ny&referer=1000ev> (utolsó letöltés: 2021. 11. 29.).

⁷⁵² SZAKÁL Imre: *A Magyarországi Ruszinok Néptanácsa heti gyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1919. január 9.* Acta Academiae Beregsiensis. XV. évfolyam. 34–36.

A politikai folyamatok mellett az Ung megyei lakosságot izgalomban tartotta az a hír is, amely szerint a csehszlovák hadsereg elfoglalhatja a vármegye területét. 1919. január 12-én Berzeviczy István, Ungvár polgármestere, Bánóczy Béla, Ung vármegye főjegyzője és dr. Szőke Andor, Ungvár főorvosa Szobráncra utaztak, ahol tárgyalásokat folytattak Amadeo Ciaffi olasz ezredessel, akinek parancsnoksága alatt egy 1 200 főből álló katonai kontingens állt.⁷⁵³ A tanácskozáson megállapodtak abban, hogy a magyar katonáknak azonnal el kell hagyniuk a laktanyát, az ungvári rendőrség megmarad, a határőrségről később rendelkeznek. Az újonnan érkezett katonák pedig csak nagyobb zavargások, fosztogatások esetén járhatnak el, avatkozhatnak be a közéletbe. Még aznap késő délután a küldöttség és Amadeo Ciaffini Ungvára utaztak, őket később követték a csehszlovák és olasz katonai alakulatok is. A helyi lakosok a vármegyeháza előtt érdeklődve figyelték az eseményeket, furcsa és egyben megdöbbentő látvány volt számukra az idegen egyenruhás katonák. Így január 12-én vette kezdetét Ungvár városának és a megyének a csehszlovák megszállása.⁷⁵⁴ A helyi rendvédelmi szervek felszámolására februárban került sor. Moyš László zsupáni hivatalában felszólította Bóna Pál rendőrkapitányt, hogy tegyen esküt az új államhatomra, amennyiben ennek nem tesz eleget, negyvennyolc órán belül mondjon le tisztségéről, és hagyja el a várost. Az ungvári rendőrség első embere nem volt hajlandó felesküdni a kormányzatra, így február 23-án éjjel elhagyta állomáshelyét. Ezzel pedig véget ért a magyar rendfenntartó szervezetek munkája Ung vármegyében és a megyeközpontban.⁷⁵⁵ Levéltári források szerint ezt követően Bóna Pált a Belügyminisztérium Szolnok ideiglenes rendőrkapitányává nevezte ki.⁷⁵⁶ Dr. Bóna Pál menesztését követően az új főispán, Moyš az ungvári rendőrség élére Bancsó Vladimirt nevezte ki 1919. február 24-én. Az új rendőrkapitány első munkanapján szembesült azzal a problémával, hogy raja kívül csupán két rendőr jelentkezett szolgálatra. Mivel egyértelmű volt, hogy a rendfenntartói tevékenységet így nem lehet folytatni, a katonai rendőrség segítségét kérte. Egyik levelében, amelyet a főispánnak írt, kiemelte, hogy a városi polgárok ellenségesen viselkednek az új hatalom képviselőivel szemben, illetve továbbra is magas a bűnözési ráta Ungvár városában.⁷⁵⁷

A vidéki területen a rendvédelem lényegében 1918 novemberében fokozatosan összeomlott. A hazatért katonák hírhozóként mesélték el a helyi lakosoknak, hogy mindennek

⁷⁵³ FEDINEC Csilla: *Államfordulatok a hétköznapiakban (Ungvár 1918–1920)*. In: Nemzet a társadalomban. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004. 106.

⁷⁵⁴ KOSZTYÓ Gyula: *Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék csehszlovák és román megszállásának előzményei, folyamata és mindennapjai 1919-ben. Valami fáj, ami nincs. A trianoni békekötés előzményei és következményei*. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló. Budapest, 2020. 198.

⁷⁵⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1900. ügýirat, 46. f

⁷⁵⁶ Ungváron a csehek internálták a magasabb állami tisztségviselőket. 8 Órai Újság. 1919. március 2.

⁷⁵⁷ A rendőrség munkája az államfordulat idején. Új Közlöny, 1920. december 25.

vége, olyan, mint törvény és rend nem létezik többé. Ennek is köszönhetően zavargások vették kezdetét a megye területén, és csak a december első napjaiban alakult nemzetőrségnek sikerült fokozatosan úrrá lennie a káoszon. Az ungi csendőrség körében érezhetőek voltak a bomlás jelei, mivel a testület egyes tagjai elhagyták szolgálati helyeiket, mások csatlakoztak a fosztogató lakossághoz.⁷⁵⁸ Akadtak azonban olyanok, akik a nemzetőrséghez csatlakoztak, és így védték a megyében élők embereket tovább.

A csehszlovák hatalom azonban nemcsak a rendőrkapitánnyal szeretett volna leszámolni, hanem Berzeviczy Istvánnal is. Az egyik előszelének lehet tekinteni az 1919. február 19-i botrányos városi közgyűlést. Ugyanis Moyš László csehszlovák megbízott prefektus a jelenlévőknek szlovákul kezdett el beszélni, amely nagy felháborodást váltott ki a körökben. Egyes képviselők követelték, hogy magyar földön magyarul beszéljenek, ugyanis ők a tót nyelvet nem értik. A párágai küldött ekkor dühösen elhagyta a tanácsstermet, és átment a polgármesteri hivatalba. A színjátéknak azonban itt nem volt vége, mivel az indulatokat csak a cseh katonaságnak sikerült megfékezni.⁷⁵⁹ A botrányokkal tarkított eset után Berzeviczy István szólalt fel, aki kiállt beosztottjai mellett. Ez lényegében olaj volt a tűzre. Moyš László elrendelte tíz képviselő és a polgármester letartóztatását, valamint egynapos őrdarmai internálását. Az esetet követő eseményekről az általam vizsgált levéltári források nem tesznek említést, annyi azonban biztos, hogy Berzeviczy István 1920. április 5-én mondott le polgármesteri tisztségéről, a város irányítását pedig átadta Ivan Želtvainak.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ KOSZTYÓ Gyula: *Erőszak Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéikben 1918 őszén. Okok és magyarázatok*. XX. századi történeti írások. 2022. évfolyam (2022). 1. szám.
file:///C:/Users/Varga/Desktop/Új%20mappa/EROSZAK_UNG_BEREG_UGOCSA_ES_MARAMAROS_VA.pdf

⁷⁵⁹ Forrásközlő: Újlaki Ferenc, Berzeviczy István dédunokája.

⁷⁶⁰ Forrásközlő: Újlaki Ferenc, Berzeviczy István dédunokája.

VII. Összegzés

Disszertációmban Ung vármegye rendvédelmi szerveinek működését és feladatait vizsgáltam az 1890–1918 közötti időszakban. Azonban a témával kapcsolatos levéltári kutatómunkám során világossá vált, hogy a helyi rendészeti szervek működését háborús körülmények között nem lehetséges átfogóan megismerni a békeidőben betöltött szerepük nélkül. A korabeli forrásoknak köszönhetően fokozatosan körvonalazódtak azok az ügyek, nyomozások és eljárások, melyek az ungi vidéki rendvédelmi szervek hatáskörébe tartoztak.

A vármegye területén 1890–1918 között két rendészeti testület fejtette ki tevékenységét: a Magyar Királyi Csendőrség és az Ungvári Városi Rendőrség. Az Ung megyében működő csendőrségről szóló általam vizsgált források az 1890-es évekből származnak, így célszerűnek tartottam ezt a dátumot venni a csendőrségi kutatómunka kezdetének. A korabeli dokumentumok szerint 1890–1898 között önállóan működő csendőrségről nem beszélhetünk a vármegye esetében. Ugyanis ez idő alatt a vidéki testület munkáját a VI. szárnyparancsnokság végezte, Beregszász parancsnoki központtal. Igazi rendészeti autonómiáról csak 1899-től lehet szó, amikor is a IV. Kassai Kerületi Parancsnokság létrehozta a VII. Ungvári Szárnyparancsnokságot Ungvár központtal – olyan új szerkezeti egységet hozva így létre, amely teljesen lefedte rendészeti aspektusok szerint Ung vármegyét. Ez a szisztéma egészen az 1918-as összeomlásig működött a területen. A csendőrségen központilag folyamatos fejlesztéseket hajtottak végre, így minden prioritást élvező településen létrehoztak őrsőket és ügynevezett pihenőhelyeket. Legtöbb esetben az állam vállalta magára a csendőrség infrastruktúrájának finanszírozását, de előfordultak olyan esetek is, amikor a helyi közigazgatást és/vagy vállalatokat megpróbálták bevonni egy-egy csendőrőrs létrehozásába. Általánosan elmondható, hogy a békeidőkben az ungi csendőrség feladatai közé tartozott a kémelhárítás, az illegális kivándorlás megfékezése és a különböző közegészségügyi és köztisztasági feladatok elvégzése. Ugyanakkor voltak olyan esetek, amikor a rendvédelmi szerv egyes tagjai hatalmukkal visszaéltek, amelynek így elszenvedő alanya a helyi lakosság volt. A csendőrséggel szemben teljesen eltérő irányítási és szerkezeti formában működött az Ungvári Városi Rendőrség. A testület rendfenntartói tevékenysége kizárólag Ungvár városára korlátozódott, finanszírozásának keretét pedig a rendezett tanácsú város vezetőségének kellett megoldania. A forrásokból kiderült, hogy az ungvári kapitányságnak akadtak anyagi problémái, amelyek akadályozták a testület fejlődését. A megyeközpont rendőrségének meghatározó alakja volt Berzeviczy István, akit – mint korábbi földbirtokost és politikust – kineveztek a rendőrség első emberévé. Kinevezése annak is köszönhető, hogy szoros kapcsolatban állt a helyi politikai és gazdasági erőkkel, mindezt alátámasztják az 1906 végén és 1907 elején történt események Ungváron. A városi rendőrség munkája változatosabb volt, mint a vidéki

kollégáiké, ugyanis fel kellett lépniük hatékonyan a sztrájkmozgalom ellen, illetve folyamatos „harcot” vívtak a városi kocsmák nyitvatartási idejének betartása kapcsán. Ezenkívül kellő figyelmet kellett fordítaniuk a város köztisztasági, közegészségügyi és prostitúcióval kapcsolatos rendeleteinek betartására.

A vármegyei rendvédelmi szervek életében meghatározó periódusnak számított a nagy háború időszaka, ugyanis a katonai konfliktus új, addig nem tapasztalt nehézségek elé állította a vármegye rendvédelmi szerveit. 1914–1918 között az Ungvári Városi Rendőrség és a helyi csendőrség egy teljesen más utat járt be rendészeti feladatokat tekintve. A vidéki testületnek a háború kezdeti időszakában a menekültkérdéssel, illetve a hadsereg és a lakosság közötti konfrontáció kivizsgálásával is kellett foglalkoznia. A legnehezebb kihívásnak utóbbi számított, mivel a jegyzőkönyvek szerint a gazdák legtöbb esetben arra panaszkodtak, hogy minden hivatalos dokumentum nélkül kobozták el jószágaikat. Ilyen esetekben a csendőrség keze meg volt kötve több okból is. A feljelentést tévő gazdák sok esetben nem tudták megmondani, hogy milyen ezred katonái voltak az elkövetők, hogy hívták őket, stb. Legnagyobb probléma mégis az volt, hogy amennyiben sikeresen kinyomozták a tettesek személyazonosságát, hatáskörük nem terjedt ki a letartóztatásukra. Egyetlen megoldásként az jöhetett szóba, hogy a nyomozati anyagot átadták az érintett alakulat parancsnokságának, és várták a tisztek döntését. Előfordult, hogy az elkövető katonákat megbüntették, és a gazdákat kártalanításban részesítették. A háború végéhez közeledve pedig a katonaság megbízásából figyelemmel kellett kísérniük a szabadságukat töltő katonákat is. A csendőrségre vonatkozó kutatást 1916–1918 között nehezítette a szervezet szűk forrásbázisa. Jóval tágabb forrásanyag volt a városi rendőrségnek a háborús időszakban. A korabeli dokumentumokból kiderült, hogy a megyeközpontban működő rendfenntartó egységnek meg kellett birkóznia a háborús menekültekkel és a különböző uzsorával foglalkozó személyekkel. Emiatt is született meg a városi tanács azon döntése, hogy a rendőrség munkájának megsegítésére létrehozzák az Ungvári Városi Polgárőrséget. Az új rendészeti egység a Berzeviczy István irányítása alatt álló szervezet égisze alatt működött. A bűnözéssel kapcsolatban legfontosabb forrásoknak a hatósági jegyzőkönyvek számítanak. Ezekben az írásokban rögzítették a letartóztatott személyek adatait (név, lakcím, életkor, felekezeti hovatartozás stb.). A korabeli dokumentum felhasználásával, statisztikai módszerek segítségével betekintést lehet nyerni a helyi bűnözők világába. Az adatsorok elkészítésekor öt szempontot vettem figyelembe: nemek közötti megoszlás, lakcím, életkor, vallás és a kiszabott büntetések mértéke. Kiugróan magas volt a bűnözés aránya Ungvár városában, illetve a járás területén. Ennek a tendenciának két fő kiváltó oka volt – elsősorban a háborús menekültek egy részének a letelepedése az említett közigazgatási területen. Pénzforrás hiányában ezek a személyek bűnözésből tartották el

magukat. Másodsorban Ungvár városában egyes kereskedők és helyi lakosok uzsorával, illegális felvásárlással és árdrágítással foglalkoztak. A kapott értékek alapján kiderült, hogy a bűnözők között domináltak a nők, köszönhetően annak, hogy átvették a férfiaktól a családfenntartó szerepét. A rendőrség és a csendőrség jegyzőkönyvei alapján domináltak azok az esetek, amelyekben 30–50 év közötti személyek ellen indítottak bűnvádi eljárást. A hatósági eljárás alatt állók többsége izraelita vallásúnak mondta magát, holott nem a legnagyobb lélekszámú felekezet volt a megyében. Az eljárások végeztével a kihágást elkövető személyekre pénzbüntetést vagy elzárásos ítéletet mondtak ki. Utóbbi esetben számottevően magas volt az 5–20 korona közötti bírságok kiszabása. A háború előrehaladtával a városi rendőrségnek a gazdasági visszaélésekkel is foglalkoznia kellett. A városi kereskedők számos alkalommal a törvényt megkerülve akarták jóval a hatósági ár felett értékesíteni az alapvető élelmiszereket. Nem könnyítették meg a megyeközpont rendőrségének a munkáját a kocsmatulajdonosok sem. Ellenük több nyomozást is folytatott a Berzeviczy István vezette testület nyitvatartási és árdrágítási ügyekben. A romló gazdasági helyzet a helyi közösség erkölcsi romlását is előidézte. A nehéz anyagi helyzetben lévő nők egy-egy alkalommal prostitúcióra kényszerültek, így ellenük egyfajta „hajtóvadászat” indult Ungvár városában, ugyanúgy, mint a koldusok és a szökött cselédek ellen. A gazdasági és a társadalmi erkölcs romlása mellett a nagy háború időszakában továbbra is nagy hangsúlyt fektetett az Ungvári Városi Rendőrség a köztisztaságra és a közegészségügyre. Az ezekben az esetekben készült jegyzőkönyvekből kiderült, hogy minden kihágóra szigorú büntetést szabott ki a rendőrség. A megrovás lehetett figyelmeztetés, pénzbüntetés, drasztikusabb esetben pedig több napi elzárás is. Történt a testület vezetésében egy nem várt fordulat, mivel 1916 márciusában Berzeviczy Istvánt megválasztották Ungvár város polgármesterének. A megüresedett rendőrkapitányi posztra pályázatot írtak ki, amelynek nyertese dr. Bóna Pál lett, aki ezt megelőzően Makó városában teljesített szolgálatot. Ezzel új fejezet kezdődött az Ungvári Városi Rendőrség történetében – egészen 1918-ig. A háború utolsó évében megjelent Ung vármegyében a spanyolnátha, amely több halálos áldozatot szedett a helyi lakosság körében. A kedvezőtlen katonapolitikai események következtében az Osztrák–Magyar Monarchia kénytelen volt béketárgyalásokat kezdeményezni az antanthatalmakkal. Ezzel párhuzamosan a vármegyében megjelentek a csehszlovák katonai alakulatok, akik – mint az új hatalom képviselői – birtokba vették Ung vármegyét és annak közigazgatási központját, Ungvárt is. Így az általuk elfoglalt területeken korlátozták és/vagy felszámolták azokat a rendvédelmi alakulatokat, amelyeknek tagjai nem esküdtek fel a prágai hatalomra.

1890–1918 között Ung vármegyében két testület teljesített rendvédelmi szolgálatot: a Magyar Királyi Csendőrség és az Ungvári Városi Rendőrség. Békeidében hasonló feladatokat

látott el a csendőrség és a rendőrség, olyanokat, mint az illegális kivándorlás megakadályozása, a kémelhárítás és a különböző köztisztasági és közegészségügyi kihágások kivizsgálása. Azonban a háborús körülmények és a front közelsége megváltoztatta általános feladatköreiket. Új feladatokat kellett elvégezniük: elsősorban a menekültkérdés megoldása és a különböző gazdasági visszaélések kivizsgálása. Ezeknek az új megbízásoknak az elvégzése próbára tette mind a csendőrséget, mind a rendőrséget. Mind a két szervezet előjárói feletteseik számára olyan panaszleveleket írtak, amelyek fő témája a személyállományban tapasztalt hiányok volt. A csendőrség esetében több aktív szolgálatot teljesítő járőrt és tisztet katonai szolgálatra besoroztak a hadseregbe. A városi kollégáik már a háború első hónapjaiban szembesültek személyállományuk alacsony kapacitásával, és Berzeviczy István rendőrkapitány kérvényezte a polgárőrség felállítását.

Az általam vizsgált korabeli dokumentumok alapján összességében elmondható, hogy a terület két rendfenntartó szerve, az Ungvári Városi Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség VII. Szárnyparancsnoksága – lehetőségeihez mérten – igyekezett munkáját minél hatékonyabban végezni mind a békeidőben, mind a háborús években. Természetesen a háború megnehezítette mindkét szervezet munkáját, olyan ügyekkel is foglalkozniuk kellett, amelyek azelőtt nem voltak jellemzők. A jövőben fontosnak tartanám a szomszédos Bereg vármegye hasonló jellegű vizsgálatát, valamint a két terület rendvédelmi szempontból történő összehasonlítását 1890–1918 között.

Disszertációm többéves levéltári kutatómunka eredményeként jöhetett létre, amelyben számos segítséget kaptam. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, dr. Püski Leventének, aki négy éven keresztül szakmai iránymutatással és tanácsokkal járult hozzá értekezésem megírásához. Külön hálás vagyok dr. Suslik Ádámnak, aki minden részletre kiterjedő opponensi javaslataival végig segítette munkám megírását.

VIII. Levéltári források

Korabeli források:

Державний Архів Закарпатської області (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Fond 4 - Наджупан Ужанської жупи, м. Ужгород Угорського королівства
(1877-1918)

Fond 6 - Бургомістр міста Ужгорода, м. Ужгород (1868-1919)

Fond 5 - Адміністративна комісія Ужанської жупи, м. Ужгород (1873-1919)

Fond 7 - Піджупан Ужанської жупи, м. Ужгород Угорського королівства
(1900-1919)

MNL Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltára

Korabeli sajtó kiadványok:

1. Az Új Újság
2. Budapesti Hírlap
3. Határszéli Újság
4. Magyarország
5. Pesti Napló
6. Szeged és vidéke
7. Ung
8. Ungvári Közlöny
9. Városok lapja

Törvények és rendeletek:

1. Törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1881/III. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1881/II>.
2. 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről, 32–34. § <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31>
3. A kivándorlás ügynökeiről. 2. § A király engedély nélkül a kivándorlást közvetíti. 1881. évi XXXVIII. t. c. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100038.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31>
4. Tisztviselők válassztásáról: 1886. XXI. t. c. 80§: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1886%2520XXI>

5. A községek jogairól és teendőiről. 1886. évi XXII. törvénycikk. 21§
6. Háború esetére szóló kivételes intézkedésekről 1912. évi LXIII. t.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV>
7. A m. kir. minisztérium 1916. évi 2.307. M. E. számú rendelete.
1.§: A kávének a közellátást biztosító forgalomba hozatala érdekében Budapest székhellyel Kávéközpont állítatik fel. Ennek a szervezetnek a neve: „A magyar szent korona országainak kávéközpontja”, rövidítve: 'Kávéközpont'.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1916/?pg=960&layout=s&query=K%C3%A1v%C3%A9k%C3%B6zpont
8. 1879. évi XL. törvénycikk indokolása a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról
[https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900040.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43.](https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900040.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43)

IX. Felhasznált irodalom

Szakirodalom:

1. Alan Unterman: Zsidó hagyományok lexikona. Helikon Kiadó, Budapest, 1999.
2. Albert Tezla: Valahol túl, meseországban... Az amerikai magyarok 1895-1920. Corvina. Budapest, 1987.
3. Bányai Viktória, Fedinec Csilla, Komoróczy Szonja Ráhel: Zsidók Kárpátalján. Aposztróf Kiadó. Budapest, 2013.
4. Bencsik István: A magyar úti okmányok története 1867-1945. Tipico Design Kft. Budapest, 2003.
5. Benke József: A magyar hadügyi közigazgatás alapelemei. Atheneum, Budapest, 1925.
6. Botos János: A Magyar Királyi Belügyminisztérium a dualizmus korszakában. BM kiadó. Budapest, 1994.
7. Bugsch Aladár: báró Szurmay Sándor honvéd gyalogezred története. Vitéz Tóth Alajos Könyvnyomdai Műintézete. Sopron, 1931.
8. Clark, Christopher: Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé. Park. Budapest, 2015.
9. Csapó Csaba: A magyar királyi csendőrség története 1881-1914. Pannónia Kiadó. Budapest, 1999.
10. Csatáry György–Molnár Ferenc–Orbán Melinda: Lehoczky Tivadar Világháborúnk I–III. Beregszász–Ungvár, 2016.
11. Csikvári Antal: Ungvár és Ung vármegye. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala. Budapest, 1940.
12. Diószegi István: Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája 1867-1918. Vince Kiadó Kft. Budapest, 2001.
13. dr Doros Gábor és dr. Melly József: Nemibetegségek kérdése Budapesten, II. rész. Székesfőváros házinyomda Budapest, 1930.
14. Dr. Schreiber Emil: A prostitúció. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomda Részvénytársaság. Budapest, 1917.
15. Fedinec Csilla: Államfordulatok a hétköznapiakban (Ungvár 1918–1920). In: Nemzet a társadalomban. Szerk. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004.
16. Felszeghy Béla: Hadműveleti területek közigazgatása. Budapest, 1918.
17. Finczicky Mihály: Ungmegye. In Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország II. rész. Felső-Magyarország keleti fele Zólyom megyétől keletre. Magyar Királyi Államnyomda. Budapest, 1900.

18. Gál András, Frisnyák Sándor-Kókai Sándor: A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza. Nyíregyháza-Szerencs, 2011.
19. Glässer Norbert–Mód László: A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. Szeged, 2018.
20. Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Ungvár–Beregszász, 2007.
21. Hajdu Tibor–Pollman Ferenc: A régi Magyarország utolsó nagy háborúja. Osiris Kiadó Budapest, 2014.
22. Hermann Róbert–Ligeti Dávid: 1918 – a nagy összeomlás. Országház. Budapest, 2019.
23. Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1933.
24. Kelemen Roland: Katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867-1949. Gondolat Kiadó. Budapest, 2017.
25. Konrád Miklós: Demográfiai változások. In. Bányai Viktória, Fedinec Csilla és Komoróczy Szonja Ráhel szerk. Zsidók Kárpátalján: történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig, Aposztróf. Budapest, 2013.
26. Kozári Mónika: A dualista rendszer. Pannonia Kiadó. Budapest, 2005.
27. Kozma Miklós: Egy csapatiszt naplója 1914-1918. Gabriel Méry-RATIO. Budapest, 2014.
28. Kőváry László: A millenium lefolyásának története. Athenauem R.-társulat, Budapest, 1897.
29. Naményi Bertalan: A magyar nép állapota és az amerikai kivándorlás. Modern Könyvtár. Budapest, 1911.
30. Kővér, György-Gyányi, Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, 2006.
31. Lévai Anita–Potó István: A magyar Királyi Csendőreg története. Vagabund. Kecskemét, 2014.
32. Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977.
33. Mészáros Károly: Ungvár története, legrégebbi időktől máig. Ráth Mór Könyvkereskedés s Bizottmány. Pest, 1861.
34. Pap Krisztián: Oroszlánok a Kárpátokban. Erdélyi Szalon. Budapest, 2022.
35. Perenszky Lóránt: A csendőrség úttörői. Budapesti Hírlap Nyomdája. Budapest, 1929.
36. Pilch Jenő: A világháború története. Franklin Társulat Kiadása. Budapest.

37. Romsics Ignác: A nagy háború és az 1918.-1919-es magyarországi forradalmak. Helikon. Budapest, 2018.
38. Romsics Ignác: Magyarország az első világháborúban. Kossuth Kiadó. Budapest, 2010.
39. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.
40. Szerk. Vargha Gyula: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. I-II. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, 1880-1881.
41. Takács Róbert: Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Magyarország és a Nagy Háború – ahogy a sajtó látta (1914-1918). Politikatörténeti Intézet-Napvilág Kiadó. Budapest, 2017.
42. Tisza Miksa: Magyarország rendőrségének története. Halladás Nyomda Részvénytársaság. Pécs, 1925.
43. Tókécz László: Tisza István eszmei, politikai arca. Közép- és Kelet Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány. Budapest, 2018.
44. Tóth Áron: Prostitúció a polgárosodó Nagyváradon. Cartane III. Előadások a magyar tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesületi szakosztályában. Kolozsvár, 2016.
45. Umbrai Lauró: Mit evett Budapest? A főváros élelmézésipolitikájának. 1916 a fordulat éve? Tanulmányok a nagy háborúról. Napvilág Kiadó. Budapest, 2017.
46. Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára., Pesti könyvnyomda-Részvény-Társaság. Budapest, 1888.
47. Völgyesi Zoltán: Harctértől a hátszágig. L' Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest, 2016.
48. Тетяни Літераті: Ужгород. Невигадані історії. Ужгород, 2017.
49. Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség feladatai a külföldiek ellenőrzésében. Ünnepi tanulmányok Parádi József 65. születésnapja tiszteletére. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. Budapest, 2015.
50. M. Tóth György: A katonabáró. Szurmay sándor, a monarchia magyar hadvezére. Mh vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár Budapest főváros XVI. Kerületi önkormányzata. Budapest, 2017.

Folyóiratok, kiadványok:

1. Csernicskó István–Fedinec Csilla: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A

- kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Beregszász, 2017.
2. A magyar birodalom bűnügyi statisztikája az 1903-1913. évekről. Pesti Könyvnyomda Nyomása. Budapest, 1919.
 3. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása. Első rész, A népesség főbb adatai. Budapest. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. – Társulat Nyomása, 1912.
 4. Artner Ramona Egy közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül–Budapestig. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. Budapest, 2012.
 5. Artner Ramóna: Hírszerzés a dualizmuskori Magyar Királyságban. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXII. évf. 26. sz. Budapest, 2012.
 6. Bagdi Róbert: Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása az 1899-1913 közötti évek alapján. Történeti Tanulmányok. 2008. XVI. évf.
 7. Braun László: A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai. Kárpátalja története. Örökségek és kihívások. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2010.
 8. Braun László: A hegyvidéki akció első éveei Egán Ede irányítása alatt. Új nézőpont. IV. évfolyam, 2. szám.
 9. Cieger András: Érdekek és stratégiák A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyeiben a dualizmus időszakában. Koráll. 2003. 13 sz.
 10. Cieger András: Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában. Különlenyomat a Kárpátaljai Minerva 2000. 1. sz. Budapest, 2000.
 11. Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. Valóság, 1980. 23. évfolyam 8. szám.
 12. Csapó Csaba: A századvég csendőrörsei. Történelmi Szemle. XXXIX. évfolyam. Budapest, 1997.
 13. Dr. Bencsik Péter: A Magyar Királyság útlevelei, kishatárforgalmi úti okmányai a dualizmus időszakában. Határrendészeti tanulmányok. III. évf. I. sz. Budapest, 2006.
 14. Dr. Hautzinger Zoltán: Az első idegenjogi törvény. A modernkori magyar határrendészet százöt év. Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. Budapest, 2013.
 15. Dr. Nagy György: Határforgalom ellenőrzés a Magyar Királyság dualizmuskori államhatárain. Határrendészeti tanulmányok. III. évf. I. sz. Budapest, 2006.
 16. Ernyes Mihály: A rendvédelmi szakkifejezések múltja. Rendvédelem-történeti Füzetek. XIII. évf. 16. sz. Budapest, 2007.

17. Ernyes Mihály: Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXVIII. évf. 56. sz. Budapest, 2018.
18. F. Dózsa Katalin: Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira. Múltunk. 2016. 2. szám
19. Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak, Az 1908- 1909. évi sztrájkok. I. rész. Soproni szemle, 18. évf. 2. szám. 1964.
20. Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak, Az 1908-1909. évi sztrájkok. II. rész. Soproni Szemle, 18. évf. 3. szám. 1964
21. Fedinec Csilla: Államfordulatok a hétköznapiakban (Ungvár 1918–1920). In: Nemzet a társadalomban. Szerk. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004.
22. Forrai Judit: Militarizált szex: katonák, prostitúció, nemi betegségek a Nagy Háborúban. Per Aspera ad Astra V. évfolyam, 2018. 2. szám.
23. Forró János–Hibácskó Ferenc: Adalékok a karhatalom történetéhez. Rendvédelmi-történelmi Füzetek. XVI. évf. 19. sz. Budapest, 2009.
24. Gecse Géza: Győztes vagy vesztes? Oroszország első világháborús részvételének problematikája és a béketárgyalásokról való kiszorulásának magyarázata. 10. évfolyam 3. szám – 2020. ősz.
25. Gergus Dániel–Székely Vlagyimir: A közbiztonság almanachja. Nyomtatott Lágrády Testvérek Könyvnyomdája. Budapest, 1909.
26. Hajlik Gábor: A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában. Aetas Történettudományi folyóira. 2010. év. 1. szám.
27. Horváth Géza: Az élelem beszerzésének szervezése egy hadseregnél. In: Magyar Katonai Szemle 1931. I. évfolyam. 3. füzet. március.
28. Kéri Kálmán: Az Osztrák-Magyar Monarchia vasúthálózata 1914-ben és felhasználása az első világháborúban Hadtörténeti közlemények. XXXII. évf. 2. sz.
29. Kincses Katalin Mária-SZAKÁLY Sándor: A leprától a spanyolnátháig. Veritas. 3 évfolyam 2021/3. szám.
30. Kocsis Attila: A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában. Aetas 25. évfolyam, 1. szám. 2010.
31. Kocsis Károly: A magyar etnikai térszerkezet változásai a honfoglalástól napjainkig. Tér és Társadalom 1996.10. szám.
32. Koós Gábor, Szternák György: A Bruszilov áttörés, 1916. június 4. - 1916. augusztus 20. Szakmai szemle, 2014.
33. Kosztyó Gyula: Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék csehszlovák és román megszállásának előzményei, folyamata és mindennapjai 1919-ben. Valami nincs ami

- fáj. A trianoni békekötés előzményei előzményei és következményei. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Magyar Napló Budapest, 2020.
34. Ligeti Dávid: „Ausztriának nemcsak magtára, hanem kaszárnnyája is vagyunk!” A Bruszilov-offenzíva magyarországi következményei 1916-ban. Veritas évkönyv. Budapest, 2017.
 35. Lugasi József: Önkéntes Őrség és Polgárőrség. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. Acta Musei Militaris in Hungaria, Budapest 2011.
 36. Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV. Budapest, Athenaeum R-társulat Könyvnyomdája, 1897.
 37. Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV. Budapest, Athenaeum R-társulat Könyvnyomdája, 1910.
 38. Molnár D István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja Népe ssége 1867-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet Kalligram Budapest, 2018.
 39. Molnár Zoltán: A nők szerepe a háborús hátszágban Magyarországon, 1914–1918. Hadtudományi Szemle. 13. évf. 2. sz. Budapest, 2020.
 40. Nagy Ákos Péter: A budapesti Rendörtishti Főiskola. Rendvédelem-történeti Füzetek. XIII évf. 16 sz. Budapest, 2007.
 41. Olasz György – Parádi József – Zeidler Sándor: A magyar állami rendvédelmi testületek katonai rendfokozati rendszerei a kiegyezéstől az ezredfordulóig. Rendvédelem-történeti Füzetek. XV. évf. 18. sz. Budapest, 2008.
 42. Pálvölgyi Balázs: Lehetetlen küldetés. A magyar migrációs politika kihívásai. Századok 152. évfolyam (2018), 1. szám.
 43. Parádi József: A Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség személyi állományának csoportjai és a rendőri őrség, illetve a detektívtestület tagjainak feladatkörei államosítástól államosításig. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXX. évf. 59-60. sz. Budapest, 2020.
 44. Parádi József: A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. Határrendészeti tanulmányok. 2006 évf. 1. sz.
 45. Parádi József: A magyar állami rendőrségek képzése 1872-1945. Rendvédelem-történeti Füzetek. XXIX. évf. 58. sz. Budapest, 2008.
 46. Parádi József: A Magyar Királyi Csendőrség. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. Budapest, 2012.
 47. Parádi József: Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945. Rendvédelem-történeti Füzetek - 13. évf. 16. sz. Budapest, 2007.

48. Pollmann Ferenc: Jön a muszka! Megy a muszka? Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben. *Történelmi Szemle*. 2018 LX. évfolyam 3. szám.
49. Puskás Júlia: Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt. *Történelmi Szemle*. 17 évfolyam, 1-2 szám. 1974.
50. Puskás Julia: Adatok a hadigazdálkodás kialakulásához és rendszeréhez Magyarországon az első világháború idején. *Történelmi Szemle* 1. évf. 1-2. sz. 1958.
51. Putz Mátyás: Élelmezés a helyszínről hadműveletek alatt. In: *Magyar Katonai Szemle* (1931). I. évfolyam. 1.füzet. január. 1. füzet.
52. Révai Nagy Lexikon. Budapest, 1911.
53. Szakál Imre: A Magyarországi Ruszinok Néptanácsa heti gyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1919. január 9. *Acta Academiae Beregsasiensis*. XV. évfolyam.
54. Szikinger István: Rendvédelmi jog a dualizmus korszakában. *Rendvédelmi történeti Füzetek*. XXII. évf. 26. sz. Budapest, 2012.
55. Tóth Árpád: A kivételes hatalom jogi szabályozása Magyarországon az első világháború előestéjén. Szeged, 1996.
56. Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Budapest, Pesti könyvnyomda-Részvény-Társaság. 1888.
57. Varga Róbert: Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadművelési területén 1914–1915 között. In *Acta Academiae Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. XVI. évf. 2017.
58. Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi fellépésének gyakorlata. *Rendvédelem-történelmi Füzetek*. XXV. évf. 39-40-41-42. sz. Budapest, 2015.
59. Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének megszervezése 1881-1918. *Rendvédelem-történelmi Füzetek*. XXV. évf. 43-44-45-46.sz Budapest, 2015.
60. Völgyi Réka: "Az utcaszögletek mártírjai" prostituált képek a XX. század eleji budapesten. *CLIO Műhelytanulmányok*. 2020. 1 szám.
61. Zeidler Sándor: A magyar rendőri rangok fejlődéstörténete a kiegyezéstől a rendszerváltásig. *Rendvédelmi-történelmi Füzetek*. XIV. évf. 17. sz. Budapest, 2008.

Elektronikus adatbázisokból használt irodalom:

1. Acsády Judit: „Tisztelt Nagysád!” Társadalmi kapcsolatok és nyomtatott periodikák jelentősége a magyar feminista mozgalomban a századelőn *A Nő* című folyóirat szerkesztői levelezése nyomán. *Per Aspera ad Astra*. VII. évfolyam, 2020/2. szám

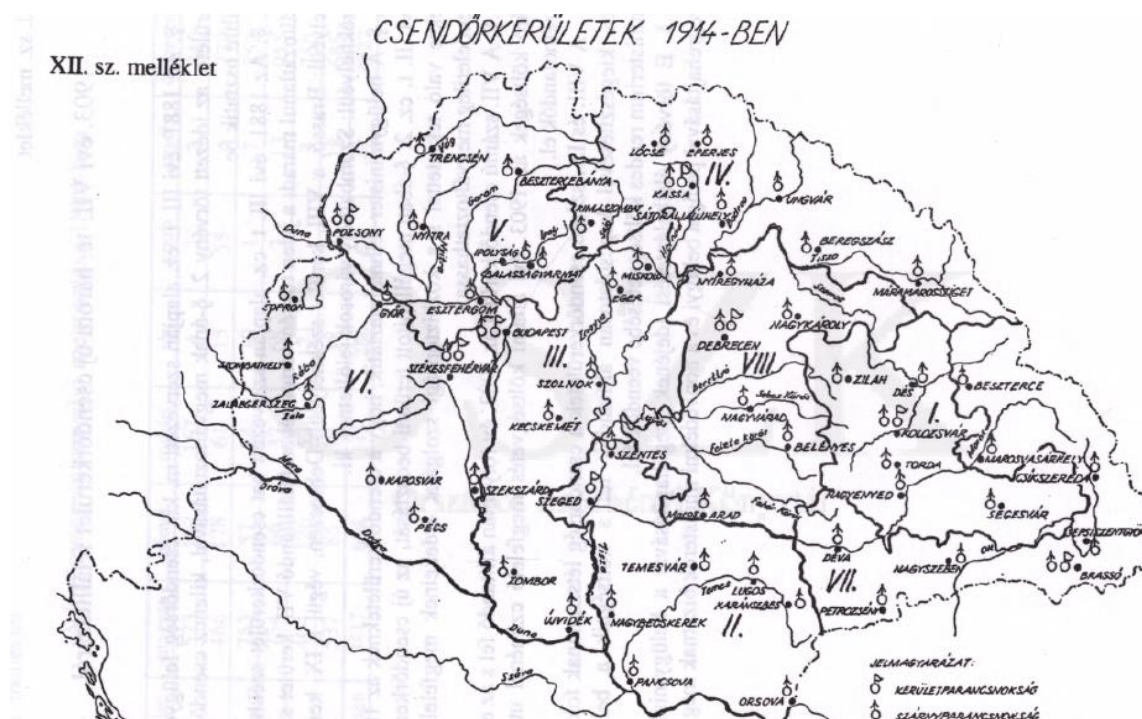
- [https://openarchive.tk.mta.hu/436/1/Acsady%202020 %20Per%20Aspera%20A d%20Astra.pdf](https://openarchive.tk.mta.hu/436/1/Acsady%202020%20Per%20Aspera%20A%20Astra.pdf) (utolsó letöltés: 2021. november 11)
2. Bajor Tibor: Záhony, és a vasúti átrakó. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politikai és Gazdaságtani Doktori Iskola (PhD dolgozat, <file:///C:/Users/Varga%20R%C3%B3bert/Downloads/bajor-tibor-phd-2010.pdf>. (utolsó letöltés: 2021. november 11)
 3. Bödök Gergely: Árnyék és fény – A mindennapi élet az első világháborús Magyarországon. Rubikon 27. évf. 8. sz. 2016. augusztus. [szhttps://www.academia.edu/32829125/%C3%81rny%C3%A9k_%C3%A9s_f%C3%A9ny_A_mindennapi_%C3%A9let_az_els%C5%91_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA Magyarorsz%C3%A1gon_docx](https://www.academia.edu/32829125/%C3%81rny%C3%A9k_%C3%A9s_f%C3%A9ny_A_mindennapi_%C3%A9let_az_els%C5%91_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA Magyarorsz%C3%A1gon_docx) (utolsó letöltés: 2023. január 15)
 4. F. Dózsa Katalin: Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira. Múltunk. 2016. 2. szám. <https://epa.oszk.hu/00900/00995/00046/pdf/> (utolsó letöltés: 2021. október 10).
 5. Horváth András: A „Magyar Köztársaság” és Nagy György republikánus mozgalma. Tiszatáj. 1991. 10. szám. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/14789/1/tiszataj_1991_010_057-069.pdf (utolsó letöltés: 2021. október 10)
 6. Julier Ferenc: Bruszilov. Magyar szemle 11. kötet 1-4. sz. (1931. január-április). http://epa.niif.hu/03900/03940/00014/pdf/EPA03940_magyarszemle_1931_01_298-304.pdf (utolsó letöltés: 2021. október 10).
 7. Kosztyó Gyula: Erőszak Ung, Bereg Ugocsa és Máramaros vármegyékben 1918 őszén. Okok és magyarázatok. XX. századi történeti írások. 2022. évfolyam. 1. szám. <file:///C:/Users/Varga/Desktop/Új%20mappa/EROSZAK UNG BEREG UGOCSA ES MARAMAROS VA.pdf> (utolsó letöltés: 2022. október 10)
 8. László Gézané: A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar PhD munka <http://doktori.btk.elte.hu/lit/laszlogezane/diss.pdf> (utolsó letöltés: 2022. október 12).
 9. Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve. XXVII. évfolyam. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994> (utolsó letöltés: 2019. 02. 23)
 10. Marosi István: Firczák Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása. http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (utolsó letöltés: 2019. 02. 23)

11. Mayer Melinda: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején.
http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/mayer_pasztmozgalom_sikzmatikus.pdf. (utolsó letöltés: 2019. 02. 23)
12. Miklós Tamás: Polgárország Esztergomban az első világháborúban.
(https://m.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/miklostamas_polgarorseg.pdf).
13. Nagy Andrea: A házasság intézménye a dualizmus utolsó két évtizedében. Belvedere, 2007/XIX. 1-2. szám (http://acta.bibl.u-szeged.hu/37342/1/belvedere_2007_001_002.pdf). (utolsó letöltés: 2019. 02. 23).
14. NAGY MARIANN: Nemzetiségi régiók, agrárregiók a 19/20. század fordulóján. Közép-európai közlemények. I. évfolyam 1. szám. (http://acta.bibl.u-szeged.hu/29668/1/kek_001_086-098.pdf) (utolsó letöltés: 2019. 02. 23).
15. Parádi József: A magyar rendvédelem 1867-1914 Rendvédelem-történeti Füzetek. XXVII. évf. (2018), 53. sz http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIevf_53sz_033-052.pdf (utolsó letöltés: 2010. január 9).
16. Suslik Ádám: A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között. Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola
http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf (utolsó letöltés: 2010. január 9).
17. Szilágyi Ákos: Az 1917-es Nagy Orosz Forradalom. A tanulmány a Se nem nagy, se nem októberi? című történelemtanári konferencián elhangzott megnyitó előadás írásos változata https://tte.hu/wp-content/uploads/2017/11/Szilagyi_Akos_Az-1917-es_konf_nyitoea_vegleges-1.pdf (utolsó letöltés: 2010. január 9).
18. Tamás Gábor: A biztosítási piac fejlődése Magyarországon a 19. század közepétől az első világháborúig. Biztonság és kockázat, IV. évfolyam, 1. szám.
<https://mabisz.hu/wp-content/uploads/2019/04/biztositas-es-kockazat-6-evf-1-szam-2-cikk.pdf> (utolsó letöltés: 2010. január 9).
19. Tóth Árpád: A hatósági árszabályozás az árdrágító visszaélések problémái az első világháború idején Magyarországon. Acta Universitatis Szegediensis 38 Kötet.
<http://acta.bibl.u-szeged.hu/6651/> (utolsó letöltés: 2010. január 9).

Az értekezés szerzőjének eddigi publikációi

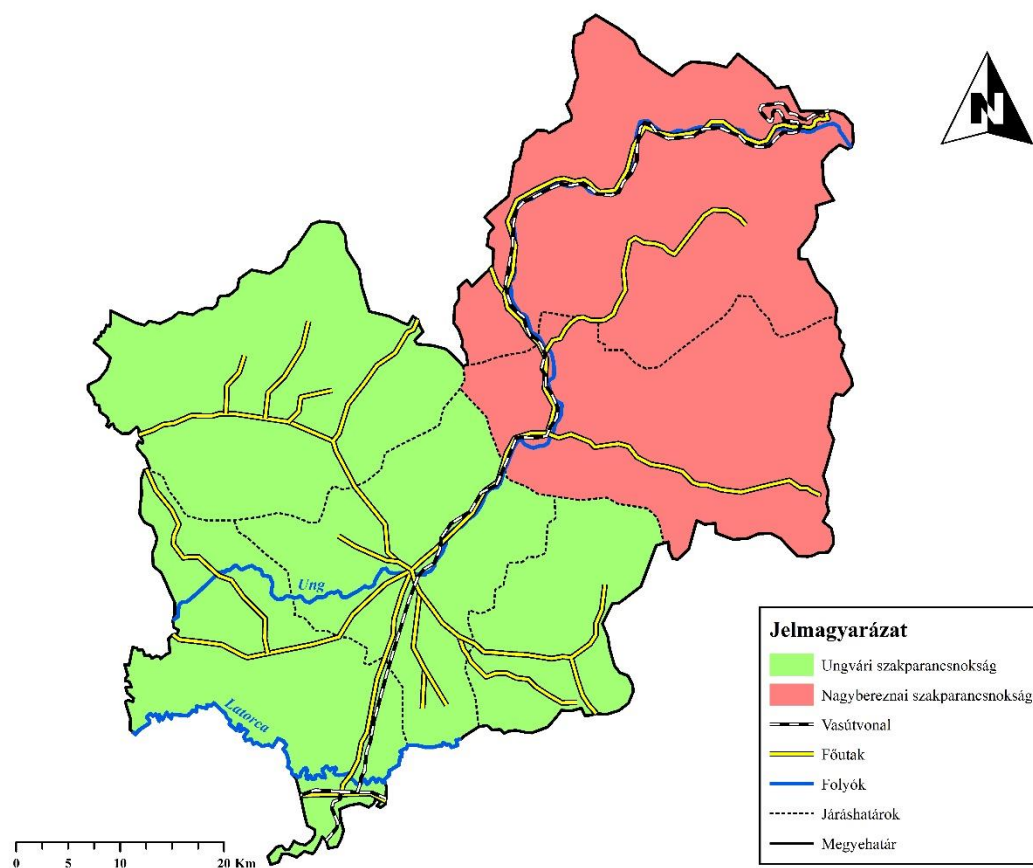
1. Ferenc József gyalogsági laktanya (1900–1914). Együtt. XIV. ÉV. 2016. 4. szám, pp 81–85.
2. Zrínyi Ilona Gyalogsági laktanya. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 51. évfolyam, 2016. 4. szám, pp 69–73.
3. Rekvirálások Ung vármegye hadműveleti területén 1914–1915 között. Pártium XXVI. évfolyam, 1. szám, 2017. tavasz, pp 65–72.
4. A munkácsi Nagylaktanya története 1900–1914 között. Együtt XV. ÉV. 2017. 2. szám, pp 58–63.
5. Kémek és kémgyanús személyek Ung vármegye hadműveleti területén 1914–1915 között. In Acta Academiae Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. XVI. évf. 2017
6. Ung vármegye csendőrsége 1881–1914 között. Limes. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. VII. évf. 2020. 111–137, pp.
7. Illegális kivándorlás Ung vármegyéből a XIX-XX század fordulóján. Hallgatói műhelytanulmányok V. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézet. Debrecen 2021. 93–113, pp.
8. Adalékok Ungvár városának rendvédelmi történetéhez 1890–1914 között. Limes. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. VIII. évf. 2021. 113–127, pp.
9. A hadsereg szerveződése 1890–1914 között Ung és Bereg vármegye példáján. NORTIA. A Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tudományos kiadványa. Ungvár 2020. 31–50 pp.

X. Térképek

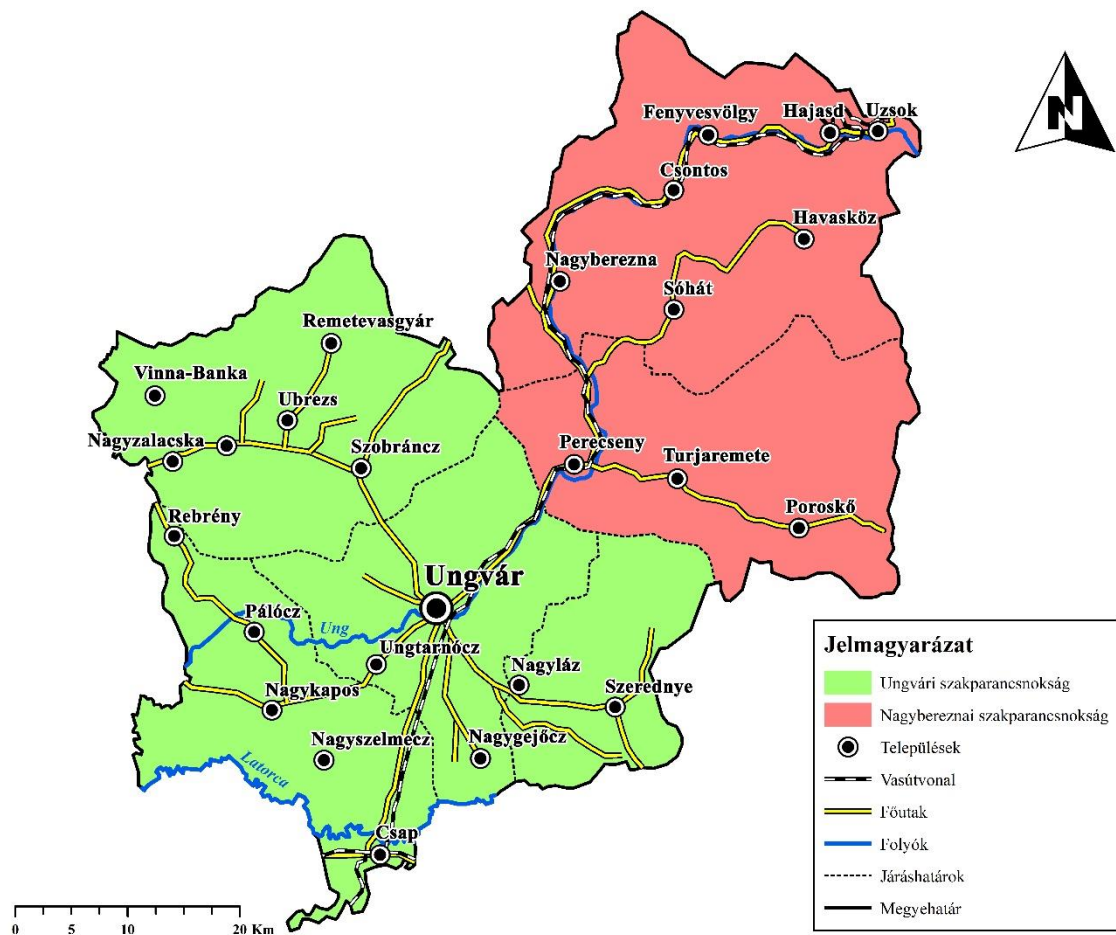

1. térkép: Csendőrkerület parancsnokságok 1914-ben

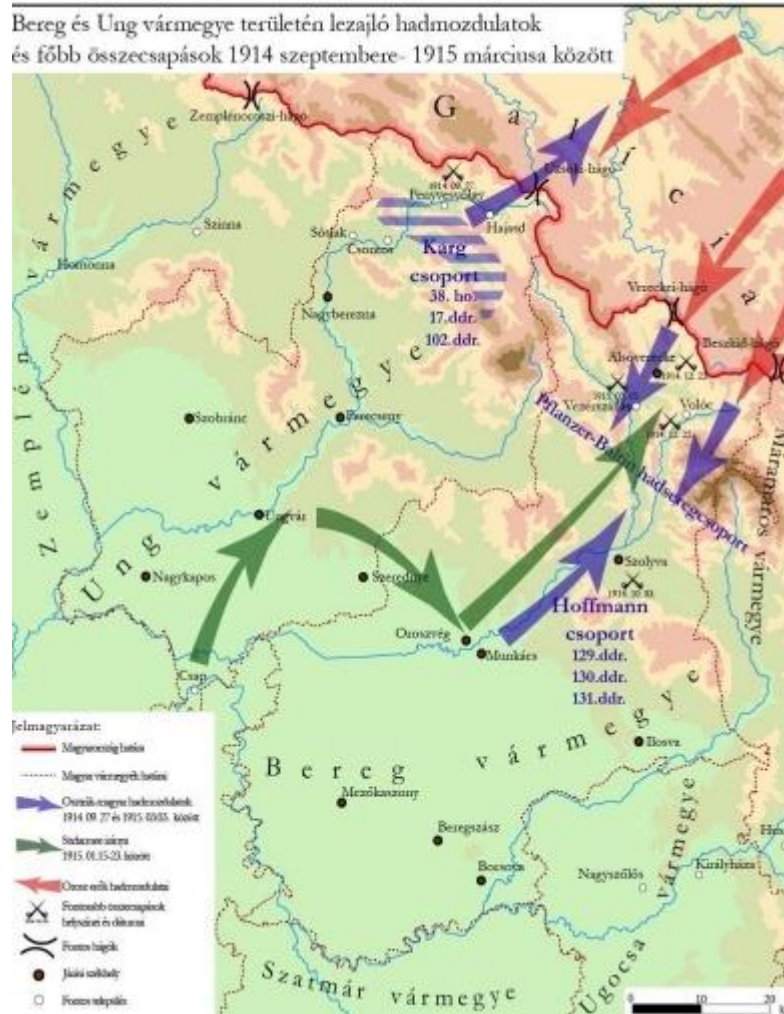
(Forrás: CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*)

2. térkép: A I. Ungvári és II. Nagybereznai szakaszparancsnokságok
kirendeltsége 1899-1918 között
(Forrás: Saját készítésű térkép levéltári források alapján)

3. térkép: Ung megyei csendőrorsök 1890-1918 között
(Forrás: Saját készítésű térkép levéltári források alapján)

4. térkép: Bereg és Ung vármegye területén lezajló hadmozdulatok és főbb összecsapások. 1914 szeptember és 1915 márciusa között.

(Forrás: SUSLIK Ádám: *A hadműveleti területek sajátosságai Bereg és Ung vármegye példáján 1914–1916 között.*

http://corvina.kre.hu:8080/phd/Suslik_Adam_Javitott_kezirat.pdf utolsó letöltés. 2021. március 5.)

XI. Táblázatok

IV. számú csendőrkerület		Törzs: Kassa								
VI. szárnyparancsnokság Beregszász		III. szakasz: Ungvár								
Csendőrkerület		csendőrség létszáma								
		1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
1.	Szobránc	6	6		6	6	6		6	6
2.	Ungvár	8	8		8	8	8		7	7
3	Csap	6	6		6	6	6		6	6
4	Nagykapos	6	6		6	6	6		6	6
5	Nagyberezna	6	6		6	6	6		6	6
6	Turjaremete	6	6		6	6	6		6	6
7	Szerednye	6	6		6	6	6		6	-
8	Vinna	5	5		-	-	-		6	6
9	Perecseny	5	5		-	-	-		6	6
10	Turjaremete	5	5		-	-	-		6	6
11	Sztavna	5	5		-	-	-		6	6
12	Havasköz	5	5		-	-	-		5	5

1. táblázat: A VI. Beregszászi szárnyparancsnokság kötelékéhez tartozó Ung megyei csendőrörsök.

(Forrás: A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi Zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994>)

IV. számú csendőrkerület																	
Törzs: Kassa																	
VII. szárnyparancsnokság Ungvár																	
I. szakasz Ungvár																	
Csendőrkerület		1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	Összesen
1.	Ungvár	8	10	10	10	10	8	7	7	7	8	8	8	8	8	8	125
2.	Szerednye	6	6	6	6	6	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	81
3.	Csap	6	6	6	7	7	5	5	5	5	6	6	6	6	6	6	88
4.	Nagykapos	6	6	6	6	6	5	5	5	5	5	6	5	6	6	6	84
5.	Pálóc	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	75
6.	Szobránc	6	6	6	6	6	6	5	5	6	5	5	5	6	5	5	78
7.	Remetevasgyár	6	6	6	6	6	5	-	-	-	-	-	-	-	--	-	35
8.	Vinna	6	6	6	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
9.	Nagygejőc	-	-	-	5	5	5		5	5	5	5	5	5	5	5	55
10.	Remetevasgyár	-	-	-	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	61
11,	Málcza	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
12	Tőketerebes	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
13	Vámoslucska	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	5	-	-	35
14	Ungtarnóc	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	5	5	40
15	Umberzs	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	5	5	40
16	Nagyláz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	5	5	5	30
17	Rebrény	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	5	5	5	20
18.	Nagyszelmenc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	10
19.	Nagyzalacska	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	10

2. táblázat: Az I. Ungvári szakaszparancsnokság kirendeltségéhez tartozó csendőrőrök
1899-1914 között.

(Forrás: A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi
Zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994>)

II. szakasz Nagyberezna																	
Csendőrőrsök		csendőrség létszáma															Összesen
		1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	
1.	Nagyberezna	9	7	7	7	7	7	6	6		6	6	6	6	6	6	83
2.	Perecseny	6	6	6	6	6	5	5	5		5	6	6	6	6	6	80
3.	Turjaremete	6	6	6	5	5	5	4	5		5	5	5	5	5	5	72
4.	Poroskő	6	-	6	6	6	5	5	4		4	4	4	5	4	4	63
5.	Sóhát	6	6	6	5	5	5	-	-		-	-	-	-	-	-	33
6.	Lyuta	6	6	6	5	5	5	-	-		-	-	-	-	-	-	33
7.	Uzsok	8	6	6	6	4	6	5	6		7	5	5	5	5	-	74
8.	Sztavna	7	6	6	5	6	5	-	-		-	-	-	-	-	-	35
9.	Szolya	6	5	5	-	-	-	-	-		-	-	-	-	-	-	16
10.	Ublya	-	-	-	-	6	5	5	-		-	-	-	-	-	-	16
11.	Koszttrina	-	-	-	-	-	5	-	-		-	-	-	-	-	-	5
12.	Szinna	-	-	-	-	-	5	5	5		-	-	-	-	-	-	15
13.	Sztarina	-	-	-	-	-	5	5	-		-	-	-	-	-	-	10
14.	Papina	-	-	-	-	-	-	5	-		-	-	-	-	-	-	5
15.	Havasköz	-	-	-	-	-	-	5	4		4	4	4	4	4	-	29
16.	Fenyvesölgy	-	-	-	-	-	-	5	5		5	5	5	5	5	-	35
17.	Csontos	-	-	-	-	-	-	5	5		5	5	5	5	-	5	35
18.	Czirókd	-	-	-	-	-	-	-	5		-	-	-	-	-	-	5
19.	Ugar	-	-	-	-	-	-	-	5		-	-	-	-	-	-	5
20.	Papháza	-	-	-	-	-	-	-	5		-	-	-	-	-	-	5
21.	Hajasd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5

3. táblázat: A II. Nagybereznai szakaszparancsnokság kirendeltségéhez tartozó csendőrőrsök 1899-1914 között.

(Forrás: A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi Zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994>)

№	Név	Csendőrségi rang	Szolgálati hely	Szolgálati idő
1.	Pallay Vince	hadnagy	1. szakasz Ungvár	1898-1899
2.	Török Kálmán	főhadnagy	1. szakasz Ungvár	1900-1901
3.	Herkély Gyula	hadnagy	2. szakasz Nagyberezna	1900-1901
4.	Boldizsár András	főhadnagy	1. szakasz Ungvár	1902-1903
5.	Eibel Árpád	hadnagy	2. szakasz Nagyberezna	1902-1903
6.	Raith Ernő	főhadnagy	1. szakasz Ungvár	1904-1905- 1906-1907
7.	Friedrich Róbert	hadnagy	2. szakasz Nagyberezna	1904-1905
8.	Grabovszky Béla	hadnagy	2. szakasz Nagyberezna	1906
9.	Kertész Jenő	hadnagy	2. szakasz Ungvár	1907-1908
10.	Grabovszky Béla	főhadnagy	1. szakasz Ungvár	1908-1909- 1910-11
11.	Kafka Károly	hadnagy	2. szakasz Ungvár	1909
12.	Pongrácz Aladár	hadnagy	2. szakasz Ungvár	1910-11
13.	Pongrácz Aladár	hadnagy	1. szakasz Ungvár	1912
14.	Fejér Kálmán	zászlós	2. szakasz Nagyberezna	1912-1913
15.	Ferenczy Sándor	hadnagy	1. szakasz Ungvár	1913

4. táblázat: A VII. Ungvári szárnyparancsnokság és a hozzá tartozó csendőrsők 1898-1914 között.
(Forrás: A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi Zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994>)

Szolgálati idő	Kapitány	Helyettes
1890-1892	Fazekas Ferenc	Handova Antal
1893	–	Lehoczky Béla
1894	Fazekas Ferenc	–
1895-1916	Berzeviczy István	Markovszky Sándor
1916-1918	Bóna Pál	-

5. Az Ungvári Városi Rendőrség kapitányi vezetői 1890-1911 között.
(Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, beregszászi részlegének Ungvár városára vonatkozó forrásokból összeállított táblázat.)

Nº	Név	Beosztás	Szolgálati éve k	Végzettség	Hivatali munka
1.	Berzeviczy István	rendőrkapitány	17	Középiskola	Hivatalvezető
2.	Markovszky Sándor	rendőrkapitány helyettes	16	Képezdei előkészítő	Bizottsági és közrendészeti ügyek
3.	Csás László	Fő fogalmazó	3	II. éves joghallgató	Toloncügys
4.	Horváth János	Rendőrtiszt	8	II. éves joghallgató	Katonai ügyek
5.	Orosz István	II. osztályú fogalmazó	3	II. éves joghallgató	Katonai ügyek
6.	Landa Károly	–	3	Elemi iskola	Nyomozások
7.	Jankovics Ákos	Fogalmazó gyakornok	1	Elemi népi iskola	Szolgálatinónapló írása
8.	Dancs Ferenc	Szakaszvezető	22	Végzett jogász	Bűnügyi tárgyalások vezetője
9.	Kovács János	Rendőrtiszt	22	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó
10.	Gönczi János	Rendőrtiszt	11	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó
11.	Rác Kálmán	Rendőrtiszt	6	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó

6. táblázat: Ungvár rendőrségének tiszti állománya 1913-ban.
(Forrás: KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1. ügyirat. 1. f.)

1.	Ábis Kálmán	Rendőr	16	–	Rendőrfőnök
2.	Mocsármik János	Rendőr	7	–	Rendőrfőnök
3.	Illés Gyula	Rendőr	11	–	Rendőrfőnök
4.	Imicskó József	Rendőr	5	–	Rendőrfőnök
5.	Munkácsi Emil	Rendőr	5	–	Rendőrfőnök
6.	Tamás György	Rendőr	5	–	Rendőrfőnök
7.	Kis Imre	Rendőr	10	–	Rendőrfőnök
8.	Timkó István	Rendőr	10	–	Rendőrfőnök
9.	Kecskés Lajos	Rendőr	4	–	Rendőrfőnök
10.	Vinyárszki János	Rendőr	11	–	Rendőrfőnök
11.	Nagy József	Rendőr	4	–	Rendőrfőnök
12.	Büki János	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
13.	Bíró János	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
14.	Ulasi Dániel	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
15.	Kovács Sándor	Rendőr	8	–	Rendőrfőnök
16.	Pásztor Gyula	Rendőr	3	–	Rendőrfőnök
17.	Kovács Mihály	Rendőr	–	–	Rendőrfőnök
18.	Dancs András	Rendőr	–	–	Rendőrfőnök
19.	Lorda János	Rendőr	11	–	Rendőrfőnök
20.	Eredi György	Rendőr	8	–	Rendőrfőnök

7. táblázat: Ungvári rendőrkapitányság közlegényi állománya 1913-ban.
(Forrás: KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1. ügyirat. 2. f.)

№	Tulajdonosok	Befizetett összeg (krajcár)
1.	özv. Grün Lipótné	73
2.	Róth Sándor	105
3.	Szeszák Erzsébet	50
4.	Schuh Miksa	12
5.	Rosemblüth Herman	52
6.	Mondel Mária	24
7.	Farkas Salamandra	7

8. táblázat: A nyitvatartási adót befizető Ungvári vállalkozók névsora.
(Forrás: KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat. 11. f.)

№	Név	Beosztás	Rekvirálások helyszínei
1.	Széchenyi (?)	százados	Nagymihály
2.	Ittenberg Ervin	zászlós	Nagymihály
3.	Opperman (?)	szakaszvezető	Nagymihály
4.	Chobak Nikolaus	(?)	Csap
5.	Waszuch Miroszláv	lovassági hadnagy	Szerednye
6.	Vlaszov Miroszláv	hadnagy	Pálócz

9. táblázat: Ung vármegye területén erőszakos rekvirálásban részt vett katonák nevei csendőrségi iratok alapján (1915).

(Forrás: Az elkészült táblázat a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, beregszászi részlegében található Magyar Királyi Csendőrség I-II. szakaszparancsnokságára vonatkozó forrásokból készült.)

IV. számú csendőrkerület		Törzs: Kassa					
V. szárnyparancsokság, Ungvár							
I. szakasz: Ungvár							
Csendőrkerület		A csendőrség létszáma					
		1914	1915	1916	1917	1918	összesen
1.	Ungvár	8	7	7	8	7	37
2.	Nagygejőc	5	5	5	5	5	25
3.	Ungtarnóc	5	5	5	5	5	25
4.	Szerednye	5	5	5	5	5	25
5.	Nagyláz	5	5	5	5	5	25
6.	Nagykapos	6	6	6	6	6	30
7.	Pálóc	5	5	5	5	5	25
8.	Rebrény	5	5	5	5	5	25
9.	Csap	6	6	6	6	6	30
10.	Nagyszelmenc	5	5	5	5	5	25

10. táblázat: Az I. Ungvári szakasziparancsnokságok
1914-1918 között.

(Forrás: A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi Zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994>)

IV. számú csendőrkerület		Törzs: Kassa					
V. szárnyparancsokság, Ungvár							
II. szakasz: Nagyberezna							
Csendőrkerület		A csendőrség létszáma					
		1914	1915	1916	1917	1918	összesen
1.	Nagyberezna	6	6	6	6	6	30
2.	Csontos	5	5	5	5	5	25
3.	Hajasd	5	5	5	5	5	25
4.	Fenyvesvölgy	5	5	5	5	5	25
5.	Havasköz	4	4	4	5	5	22
6.	Szobránc	6	5	5	5	6	27
7.	Umbrezs	5	5	5	5	5	25
8.	Nagyzalacska	5	5	5	5	5	25
9.	Remetevasgyár	5	5	5	5	5	25
10.	Perecseny	6	6	6	6	6	30
11.	Turjaremete	5	5	5	5	5	25
12.	Poroskő	4	4	4	4	4	20

11. táblázat: A II. Nagybereznai szakasziparancsnokságok 1914-1918 között.

(Forrás: A táblázat összeállítása a csendőrség számára minden évben kiadott Csendőrségi Zsebkönyvek tartalma szerint készült. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2994>)

Nº	Név	Képesítés	Szolgálati idő/ rendfokozat	Ajánlotta
1.	Benke Hudopkó István	Jogiakadémia 1909. 06. 23	Kassai rendőrkapitány. II. rangú. 1909. szeptember 26- tól	Kassa városának rendőrkapitánya
2.	Vozáb József (35 éves)	Jogi akadémia, Ludovikai tisztképző 1900. 04. 18	Nagyőrce rendőrkapitánya. 1907. 12. 01	Nagyőrce város polgármestere
3.	Wollner Albert, (33 éves)	–	Szilágysomló	–
4.	Puky Bertalan (61 éves)	Általános iskola Eperjesen, jogiakadémia 1876. 01. 05	főszolgabíró 1916. 03. 30	–
5.	Hamuth János, (33 éves)	államtudomány, bizonyítvány 1915. 10. 20,	Ungvár rendőrtiszt 1905. 10. 01	Ungvár város polgármesterétől
6.	Markovszky Sándor (47 éves)	–	Ungvár rendőrkapitány helyettes 1893. 09. 13	Ungvár város tanácsától
7.	Novák Andor (37 éves)	Máramarosszigeti jogiakadémia 1902. 02. 11	–	–
8.	Révész József, (26 éves)	Egri jogakadémia 1915. 04. 30	1911. 02. 16 napidíjas fogalmazó tiszt	Egri rendőrkapitánytól
9.	Dr. Falussy Alajos (30 éves)	Államtudományi oktatói bizonyítvány. 1912. 03. 12	Nagykárolyi rendőrkapitány 1911. 01. 22 Máramarosiszigeti rendőrségioktató 1912. 03. 12	–
10.	Dr. Bóna Pál	Makói Állami Gimnázium, jogi akadémia	Makó I. alapítványa	Makó város polgármestere

12. táblázat: A rendőrkapitányi posztra jelentkezők névsora és adatai.
(Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁ),
7. Fond, 1. opisz, 2966. ügyszer. 33-36, 41-42. f.)

Nº	Fegyver típusa	Darab
1.	1907 M 8 mm-es Roth/Krnka	13 db
2.	1898 M 8 mm-es Rast/Gasse	18 db
3.	1895 M. 8 mm-es Mannlicher	29 db
4.	Schwarzlose MG M.07/12	1 db

13. táblázat: A csendőrség által összegyűjtött fegyverek.
(Forrás: KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2873. ügyirat, 9. f.)

Nº	Katonai eszközök	Ár
12.	Sértetlen tüzérségi töltény	1 db/2 korona
13.	Gyalogsági lőszer	1 db/1 fillér
14.	Réz	1kg/70 fillér
15.	Tüzérségi robbanóanyag	1db/6 korona
16.	Vas	1 kg/1 korona
17.	Puska	1 db/ korona
18.	Ellenség által hátrahagyott puska	1 db/4 korona
19.	Ruha (katonai kiegészítők)	1 kg/25 fillér
20.	Gépfegyver	1 db/50 korona
21.	Tüzérségi üteg	1 db/65 korona
22.	Villany- és telefonkábelek	1 m/3 korona

14. A leadott katonai eszközökért kifizetendő maximális ár.
(Forrás: KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 2850. ügyirat. 3. f.)

1916	1917	1918
Vozár László	Vozár László	Vozár László
Bányai Sámuel	Szieber Lajos	Grósz Adolf
Jakublovics Balázs	Grósz Adolf	Klein Lipót
Beretsik István	Zanec Antal	
Szieber Lajos		
Varga János		
Grósz Adolf		

15. táblázat A kenyérsütéséhez hatósági engedéllyel rendelkező pékek névsora
Ungvár városban 1916-1918 között.

(Forrás: A táblázat elkészítése az 1915-1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült. Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávéat kapott, amennyi a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgálására elegendő. Az a kereskedő, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.)

N ^o	ÉLELMISZER	ÁR	ÁR	ÁR	ÁR
		1915. év	1916. év	1917. év	1918. év
1.	NULLÁS LISZT	86 fillér	1 korona 4 fillér	1 korona 4 fillér	1 korona 8 fillér
2.	FŐZŐLISZT	60 fillér	66 fillér	66 fillér	70 fillér
3.	KENYÉRLISZT	50 fillér	48 fillér	48 fillér	48 fillér
4.	TENGERILISZT	49 fillér	50 fillér	50 fillér	51 fillér

16. táblázat: A lisztfélék árának alakulása Ungváron 1915-1918 között.

(Forrás: A táblázat elkészítése az 1915-1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült.

Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávé kapott, amelyet a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgálására elégséges. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.)

Termék	Ár		
	1914	1916	1917
Marhahús	1 korona, 88 fillér	6 korona, 80 fillér	6 korona, 82 fillér
Sertéshús	1 korona, 60 fillér	5 korona, 80 fillér	6 korona, 50 fillér
Lóhús	-	70 fillér	80 fillér

17. táblázat: A húsfélék árának változása 1914-1918 között Ungvár városában.

(Forrás: A táblázat elkészítése az 1915-1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült.

Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávé kapott, amelyet a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgálására elégséges. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.)

N ^o	Cukorfajták	Ár
1.	Süveges cukor	1 korona, 26 fillér
2.	Kockacukor	1 korona, 30 fillér
3.	Dobozos kockacukor	1 korona, 28 fillér
4.	Lisztcukor	1 korona, 28 fillér
5.	Lisztcukor ládában	1 korona, 30 fillér
6.	Lisztcukor zsákban	1 korona, 28 fillér
7.	Kristálycukor	1 korona, 26 fillér

18. táblázat: Cukorfajták 1917. január 21.-i ára az Ung c. hetilap közleménye alapján.

(Forrás: Hatósági áruk jegyzéke. Ung. 1917. január. 21.)

Év	Áru	Ára	Bolttulajdonosok nevei, ahol kávé volt kapható
1915	Príma kávé	12 korona	Dombalja utca, hatósági bolt,
			Maskovics Lőrincné
			Rosenferd Árpád
			Rosenbaum Jósefné
1916	Príma kávé	12 korona 50 fillér	Maskovics Lőrinc
			Rosenbaum Jósefné
			Bródi Jakab
			Vozár László
			Schlesinger Emánuelné
1917	Príma kávé	13 korona	Schulz Kelemenné
			Rosenferd Árpád
			Maskovics Lőrincné
			Dombalja utca, hatósági bolt
			Vozár László
1917	Frank kávé	13 korona	Maskovics Lőrincné
			Schlesinger Emánuelné
			Bródi Jakab
			Rosenbaum Jósefné
			Vozár László
1918	Príma kávé	12 korona, 15 fillér	Rosenferd Árpád
			Maskovics Lőrincné
			Schlesinger Emánuelné

19. táblázat: A kávéfélék árának alakulása Ungváron 1915-1918 között.

(Forrás: A táblázat elkészítése az 1915-1918 között megjelent Ung c. hetilap közleményeiből készült. Minden kereskedő annyi lisztet, cukrot és kávékat kapott, amennyi a hozzá kibocsájtott utalványban jelzett mennyiség kiszolgálására elégséges. Azt a kereskedőt, aki a birtokában lévő árumennyiséget nem bocsájtotta vevői rendelkezésére, büntetőjogi eljárás alá helyezték.)